

ZVEZA BIBLIOTEKARSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

KNJIŽNICA

Revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti

Programska zasnova

KNJIŽNICA je začela izhajati leta 1957 kot glasilo Društva bibliotekarjev Slovenije. Leta 1984 je po preimenovanju Društva postala glasilo Zveze bibliotekarskih društev Slovenije. KNJIŽNICA objavlja najnovejša znanstvena spoznanja in strokovne dosežke s področij bibliotekarstva, informacijske znanosti in knjigarstva ter sorodnih ved. Poslanstvo revije KNJIŽNICA je prispevati k razvoju teorije in prakse ter dvigu ravni znanja in strokovne usposobljenosti zaposlenih na teh področjih. Izhaja trikrat letno (dve enojni in ena dvojna številka).

Indeksirana je v:

LISA (CSA), Directory of Open Access Journals (DOAJ), LISTA (EBSCO), European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences (ERIH PLUS), Proquest Research Library, ProQuest Library Science in IBZ. Prispevki v celotnem besedilu so prosto dostopni na spletni strani revije in v zbirkah podatkov LISA, Google Scholar, dLib in COBISS/OPAC.

Uredniki revije so bili doslej:

Maks Veselko 1957–1958

dr. Branko Berčič 1958–1962

Maks Veselko 1963–1964

Jože Munda 1965–1969

Maks Veselko 1970–1971

Vlasta Pacheiner 1972–1973

dr. Bruno Hartman 1974–1979

Jože Šifrer 1980–1985

mag. Jelka Gazvoda 1986–1999

dr. Melita Ambrožič 2000–2005

dr. Eva Kodrič-Dačić 2005–2009

dr. Primož Južnič (odg. ur.) 2010–2011

mag. Branka Badovinac (gl. ur.) 2010–2011

dr. Alenka Kavčič-Čolić (odg. ur.) 2012–2015

dr. Ines Vodopivec (gl. ur.) 2012–2015

dr. Gorazd Vodeb (odg. ur.) 2016–2019

Damjana Vovk (gl. ur.) 2016–2020

dr. Irena Eiselt (odg. ur.) 2019–2020

dr. Mojca Rupar Korošec (gl. ur.) 2021–2023

Zveza bibliotekarskih društev Slovenije
Založba Univerze v Ljubljani

69/2–3

ISSN 0023-2424 (tiskana izdaja)
ISSN 1581-7903 (elektronska izdaja)
Ljubljana, november 2025

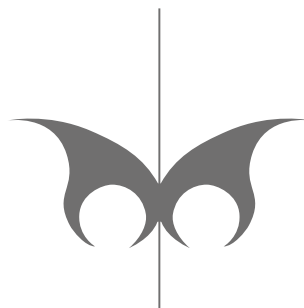
KNJIŽNICA

**Revija za področje bibliotekarstva
in informacijske znanosti**

LIBRARY

***Journal of Library
and Information Science***

*Slovenian Library Association
University of Ljubljana Press*

KNJIŽNICA. Revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti

Letnik 69, številka 2–3 (2025)

UDK 02

ISSN 0023-2424 (tiskana izdaja)

ISSN 1581-7903 (elektronska izdaja)

Ustanovitelj: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije

Založnika: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije in Založba Univerze v Ljubljani

Za založnika: Damjana Vovk, predsednica Zveze bibliotekarskih društev Slovenije
in dr. Gregor Majdič, rektor Univerze v Ljubljani

Izdajatelj: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije in Znanstvena založba
Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Za izdajatelja: Damjana Vovk, predsednica Zveze bibliotekarskih društev Slovenije
in dr. Mojca Schlamberger Brezar, dekanja Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Urednica: dr. Polona Vilar

Tehnična urednica: Mojca Preglau

Uredniški odbor: dr. Melita Ambrožič, mag. Branka Badovinac, dr. Doris Dekleva Smrekar,
Romana Fekonja, mag. Dunja Legat, dr. Sabina Fras Popović, dr. Jan Pisanski

Mednarodni uredniški odbor: dr. Boris Bosančić, Univerza J. J. Strossmayerja v Osijeku (Hrvaška),
dr. Wolfram Horstmann, Državna in univerzitetna knjižnica, Göttingen (Nemčija), dr. Sofija
Klarin Zadravec, Narodna in univerzitetna knjižnica (Hrvaška), dr. Günter Mühlberger, Univerza
v Innsbrucku (Avstrija), dr. Kornelija Petr Balog, Univerza J. J. Strossmayerja v Osijeku (Hrvaška),
mag. Abigail Potter, Kongresna knjižnica (ZDA), dr. Jurgita Rudžionienė, Univerza v Vilniusu
(Litva), dr. David Bawden, City, University of London (Združeno kraljestvo), dr. Drahomira Cupar,
Univerza v Zadru (Hrvaška), Jasmina Ninkov, Biblioteka grada Beograda (Srbija)

Uredniški svet: Polonca Kavčič (predsednica), Marijana Abe,
dr. Jerneja Ferlež, mag. Branka Kerec Prekošek, dr. Tanja Merčun Kariž

Jezikovni pregled slovenščine: Anja Muhvič

Jezikovni pregled angleščine in prevodi angleščine: Lea Greenberg

Prevodi hrvaščine: dr. Polona Vilar

Jezikovni pregled hrvaščine: Renata Petrušić

Natis številke po naročilu: 33 EUR (natisne se zgolj celoten letnik)

Za člane področnih društev ZBDS oziroma drugih pravnih oseb, ki so redni člani Zveze
bibliotekarskih društev Slovenije, je letnik brezplačen.

Naslov uredništva: Revija Knjižnica, Zveza bibliotekarskih društev Slovenije,
Turjaška 1, SI 1000 Ljubljana, Slovenija

Elektronska pošta: revija.knjiznica@zbds-zveza.si

Spletna stran: <https://journals.uni-lj.si/knjiznica>

Oblikovanje platnic: Miha Golob

Oblikovanje logotipa: Zdravko Vatovec

Oblikovanje, prelom: Grafični atelje Visočnik

Tisk: Dravski tisk

Naklada: 500 izvodov

Izdajanje revije omogočajo: Ministrstvo za kulturo, Javna agencija za znanstvenoraziskovalno
in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije, člani regionalnih društev bibliotekarjev in
Zveza bibliotekarskih društev Slovenije

Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 mednarodna (CC BY-SA 4.0)

VSEBINA

CONTENTS

ČLANKI – CONTRIBUTIONS

Maja Kuhar, Tanja Merčun	9
Uporaba metode sledenja pogledu za načrtovanje
in vrednotenje bibliografskih informacijskih sistemov	
<i>Use of the eye tracking method for designing
and evaluating bibliographic information systems</i>	
Katarina Ferik	33
Bralne prakse generacije Z v Sloveniji:
med fizičnimi prostori in digitalnimi platformami	
<i>Reading Practices of Generation Z in Slovenia:
Between Physical Spaces and Digital Platforms</i>	
Teja Koler Povh	75
Urejanje rokopisne zapuščine za začetnike na primeru
jezikoslovca in bibliotekarja Luke Pintarja	
<i>Organizing a manuscript legacy for beginners, using the
example of the linguist and librarian Luka Pintar</i>	
Vesna Horžen	125
Tri desetletja Združenja splošnih knjižnic:
začetki in prvo desetletje delovanja (1992–2002)	
<i>Three decades of the Slovenian Public Libraries Association:
the beginnings and the first decade (1992-2002)</i>	
Andreja Hari	151
Transkribus za namen optične prepoznave rokopisa:
poročilo o uporabi in učenju besedilnega modela	
<i>Transkribus for handwritten text recognition:
report on the use and training of a text model</i>	

173 Darja Bolka

Bralne skupine za starejše v slovenskih splošnih knjižnicah

Reading groups for the elderly in Slovenian public libraries

IN MEMORIAM

193 Darja Lavrenčič Vrabec

In memoriam: Martina Šircelj (1930–2024)

197 Lili Hubej, Irena Sešek

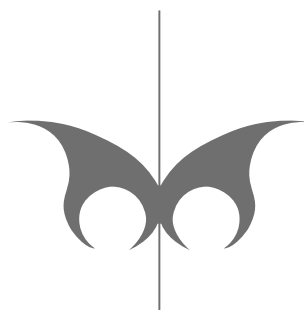
In memoriam: Martina Šircelj (1930–2024), pomočnica ravnatelja
Narodne in univerzitetne knjižnice v obdobju 1980–1992

201 Mojca Dolgan Petrič

Izbrana osebna bibliografija Martine Šircelj za obdobje 1957–2010

ČLANKI

CONTRIBUTIONS

Uporaba metode sledenja pogledu za načrtovanje in vrednotenje bibliografskih informacijskih sistemov¹

Use of the eye tracking method for designing and evaluating bibliographic information systems

Maja Kuhar, Tanja Merčun

Oddano: 31. 1. 2025 – Sprejeto: 22. 4. 2025

1.01 Izvirni znanstveni članek

1.01 *Original scientific paper*

UDK 004.5:159.931

DOI <https://doi.org/10.55741/knj.69.2-3.1>

Izvleček

Namen: Metoda sledenja pogledu nam razkrije, kam sta med izvajanjem določene naloge usmerjena uporabnikov pogled in s tem pozornost. Zaradi tega je metoda že dobro uveljavljena na področju testiranja komercialnih spletnih strani. Z našimi raziskavami smo želeli ugotoviti, kaj nam sledenje pogledu razkrije pri vrednotenju različnih bibliografskih informacijskih sistemov ter kako se pridobljeni rezultati primerjajo z rezultati drugih, bolj konvencionalnih raziskovalnih metod.

Metodologija/pristop: Na podlagi pregleda literature smo zasnovali seznam možnih vidikov vrednotenja in jim pripisali možne mere sledenja pogledu. Te smo preizkušali v treh uporabniških študijah, ki so bile izvedene med majem 2019 in majem 2022. Skupaj je v raziskavah sodelovalo 93 uporabnikov. V posameznih raziskavah so bile uporabljene tudi metode retrospektivnega in sočasnega glasnega mišljenja, standardizirani vprašalniki o uporabniški izkušnji ter snemanje zaslona.

Rezultati: Metoda je posebej uporabna pri opazovanju interakcije uporabnikov z elementi na posameznih straneh. Kot manj koristna se je izkazala pri scenariju eksplo-

¹ Članek predstavlja glavne ugotovitve raziskave, opravljene v okviru doktorskega študija na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo Filozofske fakultete. Celotna raziskava je predstavljena v doktorski disertaciji Kuhar (2024).

rativnega iskanja, kjer uporabniki brskajo po mnogo poljubnih straneh. Za odkrivanje potencialnih težav uporabniškega vmesnika se je sledenje pogledu, v kombinaciji z vprašalniki ali glasnim mišljenjem, izkazalo za optimalno.

Omejitve raziskave: Raziskave s sledenjem pogledu se izvajajo na majhnem vzorcu uporabnikov. Omejitve predstavljata tudi način vzorčenja in omejenost analiz na posamezne segmente strani ali nalog.

Izvirnost/uporabnost raziskave: Na podlagi rezultatov raziskav smo predlagali teoretični okvir, ki je lahko osnova in vodilo raziskovalcem pri odločanju o tem, katere vidike bibliografskih informacijskih sistemov vrednotiti z uporabo metode sledenja pogledu ter katere mere uporabiti glede na zastavljena vprašanja.

Ključne besede: sledenje pogledu, bibliografski informacijski sistemi, uporabniški vmesniki, vrednotenje uporabniških vmesnikov

Podatkovni set: Vsi raziskovalni podatki, na katerih temeljijo rezultati, so na voljo kot del članka in niso arhivirani v nobenem drugem viru.

Abstract

Purpose: The eye tracking method reveals where the user's gaze, and therefore attention is directed when performing a given task. This is one of the reasons why the method is already well established in websites marketing research. Our research aimed to find out what eye tracking reveals when evaluating different bibliographic information systems and how the obtained results compare with the results obtained with other, more conventional, research methods.

Methodology/approach: Based on the literature review, we designed a list of possible evaluation aspects with assigned eye tracking measures. We tested these in three user studies conducted between May 2019 and May 2022. 93 users participated in total. Retrospective and concurrent think-aloud, standardised user experience questionnaires and screen recording methods were also used in individual studies.

Results: The method is particularly useful for observing how users interact with elements on individual pages. It proved less useful in an explorative search scenario, where users browse many arbitrary pages. For optimal detection of potential usability problems, eye tracking has been shown to work well in combination with questionnaires or think aloud.

Research limitation: Eye tracking research is carried out on a small sample of users. Other limitations include our sampling method and the analyses being done on individual pages or smaller task segments.

Originality/practical implications: Based on the results of the research, we propose a framework that can serve as a basis and guide researchers when deciding which aspects of bibliographic information systems to evaluate with eye tracking and which measures to answering the questions posed.

Keywords: eye tracking, bibliographic information systems, user interfaces, user interface evaluation

Data set: All research data underlying the results are available as part of the article and no additional source data are required.

1 Uvod

Tehnologija sledenja pogledu, ki je postala široko dostopna na prelomu tisočletja, je kot raziskovalna metoda razmeroma nova (Bojko, 2013). S tem ko je potrebna oprema postala dostopnejša tako z vidika stroškov kot tudi enostavnosti uporabe, se je metoda uveljavila na različnih raziskovalnih področjih, kjer razumevanje uporabnikovega pogleda lahko prinese pomembne vpoglede in koristi (npr. šport, medicina, branje) (Hüttermann idr., 2018; Rayner, 1998; Sodergren idr., 2018; Tien idr., 2014). Potencial metode je najizrazitejši v trženjskih raziskavah, kjer lahko izboljšave, kot so optimizacija vmesnikov ali zasnove embalaže, močno povečajo dobiček organizacije (Chandon idr., 2007). Kot raziskovalna metoda se sledenje pogledu uvršča med metode opazovanja in se izvaja na dva glavna načina. Prvi je uporaba naprave, nameščene na računalniški zaslon, ki beleži premike in točke, kjer se uporabnikov pogled zadrži med določeno aktivnostjo, kot je brskanje po spletni strani. Drugi pristop pa je uporaba očal, ki snemajo pogled med uporabnikovim premikanjem po fizičnem prostoru, na primer ob obisku muzeja ali izbiri artiklov v trgovini.

Metoda je edinstvena z vidika, da omogoča vpogled tudi v najmanjše, pogosto nezavedne premike pogleda, zaradi česar je zelo uporabna za ugotavljanje, katera področja uporabniškega vmesnika pritegnejo uporabnikovo pozornost (Holmqvist idr., 2011; Nielsen in Pernice, 2010). Razumevanje tega, kam je uporabnikova pozornost usmerjena med uporabo sistema ali izvajanjem naloge, je ključnega pomena v iterativnem procesu načrtovanja in vrednotenja sistema, katerega cilj je optimizirati učinkovitost uporabnikove interakcije (npr. skrajšati čas za dokončanje naloge, povečati stopnjo uspešnosti). Kot taka ima metoda tudi potencial za vključitev v razvoj bibliografskih informacijskih sistemov, da bi ti kar najbolj služili uporabnikom. Sledenje pogledu namreč z merjenjem premikov in osredotočenosti pogleda omogoča analizo vedenja uporabnikov pri interakciji z informacijami in oceno uspešnosti pri različnih uporabniških opravilih.

V uporabniških študijah smo želeli raziskati različne možnosti uporabe metode sledenja pogledu v kontekstu bibliografskih informacijskih sistemov ter primerjati pridobljene rezultate z rezultati drugih, pogostejše uporabljenih metod v raziskavah informacijskih sistemov. Želeli smo bolje razumeti specifične metode sledenja pogledu v kontekstu obravnavanih sistemov ter ugotoviti, v katerih raziskovalnih scenarijih njena uporaba prinese kar največ koristi.

2 Pregled teoretičnih izhodišč

Na področju bibliografskih informacijskih sistemov si strokovnjaki, z namenom izboljšanja obstoječih vmesnikov, že desetletja prizadevajo razumeti, kako uporabniki iščejo informacije, kakšne strategije pri tem uporabljajo in kateri faktorji vplivajo na njihovo uspešnost (Lazonder in Rouet, 2008; Lewandowski in Kammerer, 2021; Saracevic, 1991; Taylor in Joudrey, 2009). Prav tako se oblikujejo nove funkcionalnosti in modeli bibliografskih podatkov, na katerih temeljijo bibliografski informacijski sistemi (Riva idr., 2017). Obstoječi bibliografski informacijski sistemi sicer dobro podpirajo iskanje znanega gradiva, praviloma pa ne ponujajo funkcionalnosti za raziskovalno (eksplorativno) iskanje ali celo odkritje po srečnem naključju (ang. *serendipity*), ki ga je težje prenesti iz fizičnega (npr. pregledovanje knjižnih polic) v digitalno okolje (Makri idr., 2019). Poleg tega so nove generacije uporabnikov informacijskih sistemov odraščale z uporabo sodobnih iskalnikov in so te funkcionalnosti začele pričakovati tudi v vmesnikih bibliografskih informacijskih sistemov. V raziskavi, ki so jo izvedli Thiele idr. (2010), so zdravniki odgovore na strokovne dileme hitreje in z večjo natančnostjo našli z uporabo Googla kot z uporabo baze PubMed. Tovrstni rezultati nakazujejo zaskrbljujoče stanje v razvoju bibliografskih informacijskih sistemov in porajajo vprašanje konkurenčnosti drugim sistemom za iskanje informacij.

V skladu z referenčnim knjižničnim modelom IFLA LRM (*International Federation of Library Associations and Institutions Library Reference Model*) naj bi uporabniški vmesnik bibliografskega informacijskega sistema podpiral pet ključnih uporabniških opravil, ki zajemajo ključne aspekte celotnega procesa iskanja: najti, identificirati, izbrati, pridobiti, raziskovati (Riva idr., 2017; Žumer, 2017). Ob predpostavki, da so dokumenti v zbirki dobro opisani, lahko uporabniki uspešno uporabljajo sistem, če ima ta dobro informacijsko arhitekturo, ki vključuje tako premišljeno navigacijsko strukturo kot grafično zasnovo vmesnika (Taylor in Joudrey, 2009). Shneiderman idr. (2017) menijo, da uporabniki neuspešnosti pri uporabi sistema pogosto botruje pričakovanje razvijalcev sistemov, da bodo uporabniki svoje navade in strategije iskanja prilagajali razpoložljivim funkcionalnostim sistema. Idealen vmesnik pa bi moral delovati obratno – načrtovan naj bi bil z mislijo na uporabnika in ponujal funkcionalnosti, ki so uporabnikom poznane, domače. Uporabniški vmesnik naj bi bil kar se da »neviden«, tj. omogočal, da uporabnik zadano nalogo uspešno opravi brez dodatnega razmišljanja o uporabi elementov vmesnika (Krug, 2014). Uporabniki bibliografskih informacijskih sistemov sicer elemente uporabniškega vmesnika opazijo, a le do mere, da jih lahko uporabljajo pri osredotočenem opravljanju naloge, ne razmišljajo pa zavestno o funkcionalnosti elementov (Vilar in Žumer, 2008).

Pri načrtovanju vmesnikov po meri uporabnika je zatorej potrebno k uporabniku usmerjeno vrednotenje sistema. Ker uporabniki med procesom izvajanja naloge niso osredotočeni na lastnosti vmesnika, je njihova zmožnost samoporočanja pri metodah spraševanja (npr. vprašalniki, intervjuji) lahko pomanjkljiva. Ena izmed metod, pri kateri nismo odvisni od uporabnikovega samoporočanja, je sledenje pogledu. Z njo lahko neopazno in v realnem času beležimo uporabnikovo pozornost oziroma interakcijo z vmesnikom, medtem ko je uporabnik osredotočen le na izvajanje naloge. Sledenje pogledu je v raziskavah s področja informacijskih sistemov sicer vse pogostejše uporabljena metoda, a je bodisi uporabljena kot pomožna metoda bodisi so analize podatkov omejene zgolj na najosnovnejše mere (Lund, 2016).

3 Raziskovalni problem in raziskovalna vprašanja

Kljub številnim prednostim uporaba sledenja pogledu pri načrtovanju in vrednotenju informacijskih sistemov še vedno prinaša negotovosti. Potenciali sledenja pogledu v raziskavah informacijskega vedenja niso dovolj izkoriščeni (Bojko, 2013; Carevic idr., 2018). Pregled raziskav sledenja pogledu na področju informacijske znanosti kaže, da povezovanje različnih vidikov vrednotenja (npr. uporabnost, uporabniška izkušnja) z merami sledenja pogledu poteka brez splošno sprejetega okvira, kar ima za posledico raznolike interpretacije podobnih rezultatov, pridobljenih s to metodo (Groen in Noyes, 2010). Analize sledenja pogledu so pogosto opravljene brez vnaprejšnjega načrtovanja ter interpretirane površno (Bojko, 2013), z nezadostnim znanjem (Jacob in Karn, 2003) in brez splošno sprejetega teoretičnega okvira (Groen in Noyes, 2010).

Naš glavni cilj je bil proučiti možnosti uporabe sledenja pogledu v okviru bibliografskih informacijskih sistemov s preizkušanjem različnih scenarijev uporabe in analizo pridobljenih podatkov. V uporabniške študije smo želeli vključiti raznolike sisteme in naloge ter na podlagi ugotovitev oblikovati teoretični okvir, ki bi usmerjal pri odločanju o uporabi metode sledenja pogledu za načrtovanje in vrednotenje bibliografskih informacijskih sistemov.

Naše delo so vodila naslednja tri raziskovalna vprašanja:

1. Na kakšen način lahko sledenje pogledu uporabimo pri načrtovanju in vrednotenju bibliografskih informacijskih sistemov?
2. Kako se podatki, pridobljeni z metodo sledenja pogledu, dopolnjujejo ali primerjajo s podatki, pridobljenimi z drugimi metodami?
3. Kako lahko sledenje pogledu uporabimo za proučevanje vedenja uporabnikov bibliografskih informacijskih sistemov med iskanjem informacij?

4 Metodologija

4.1 Metoda sledenja pogledu

Vse faze našega raziskovanja so bile močno povezane z metodo sledenja pogledu. Tehnologija sledenja pogledu temelji na načelu določanja položaja zenice na podlagi odboja svetlobe. Strojna oprema, v našem primeru sledilnik, nameščen pod zaslon prenosnika, projicira bližnjo infrardečo svetlobo proti uporabniku. Infrardeča svetloba človeku ni zaznavna ter je zatorej neopazna in nemoteča pri sledenju pogledu. Odboj infrardeče svetlobe od mrežnice in roženice v uporabnikovem očesu je zajet s senzorjem strojne opreme. Na podlagi kotov odbojev sledilnik izračuna položaj zenice in v obliki koordinat x in y na zaslonu prikaže lokacijo pogleda v danem trenutku.

Mere sledenja pogledu, s katerimi se srečujemo pri analizah, v grobem ločimo v dve skupini. Fiksacije so točke, kjer se pogled za določen čas ustavi, sakade pa so premiki med temi točkami. Sakade so v raziskavah sledenja pogledu redkeje analizirane, saj velja, da je uporabnik med premikanjem pogleda »slep«, s pogledom namreč ni osredotočen na vizualne dražljaje, ki bi se prenesli do možganov (Lorigo idr., 2008). Nasprotno pa so fiksacije pri analizah podlaga za številne mere, kot sta število ali trajanje fiksacij. Temu je iskati vzrok v pomembni premisi izpred skoraj 50 let (»The eye-mind hypothesis«), ki zagovarja povezavo med točko, na kateri se pogled zadržuje, in podatki, ki jih v tem času uporabnik prejema iz dražljaja (Just in Carpenter, 1976).

Podatke o fiksacijah najpogosteje analiziramo znotraj t. i. področij zanimanja (ang. *areas of interest*, AOI). Gre za območja (na spletni strani ali drugem dražljaju), ki jih s pomočjo programske opreme izberemo, označimo in s tem omogočimo analize znotraj meja področja (slika 1). Enakovrstna področja lahko skupaj združujemo v skupine, četudi so sicer pozicionirana narazen. Največja prednost analiz fiksacij na podlagi področij zanimanja je zagotovo možnost primerjav med izbranimi elementi oz. območji. Omeniti velja, da ima programska oprema za sledenje pogledu poleg analize fiksacij na določenem območju ter z natančnim časovnim žigom vgrajeno tudi beleženje klikov miške in gumbov tipkovnice. Prav tako lahko raziskovalci označijo poljubne dogodke po meri (točke v času in območju), ki jih želijo beležiti za poznejšo analizo.

Programska oprema za sledenje pogledu nam omogoča, da poleg statističnih analiz podatke o fiksacijah in sakadah prikažemo tudi z vizualizacijami. Najpogosteje uporabljena vizualna prikaza sta toplotni zemljevid, ki je koristen predvsem za razumevanje distribucije pozornosti (slika 2), ter pot pogleda, ki prikaže posamezne fiksacije, sakade, njihove dolžine in zaporedja (slika 3).

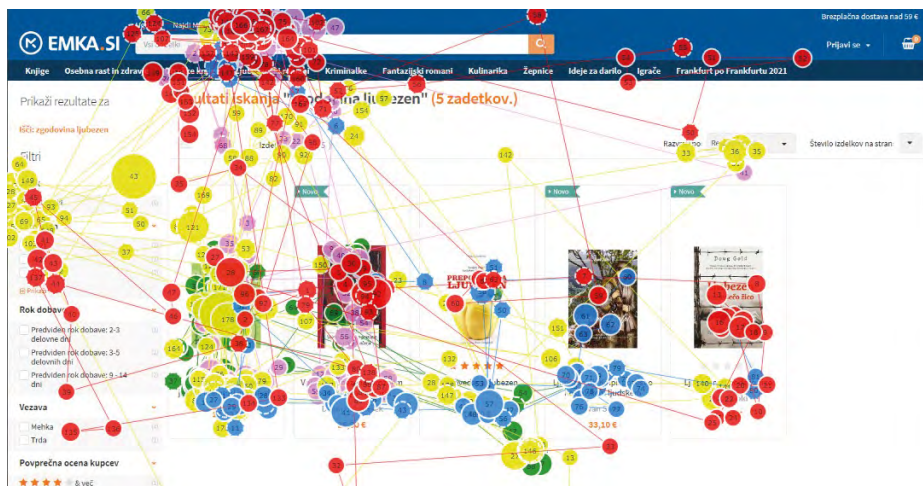
Oba prikaza lahko kreiramo na podlagi podatkov enega ali več udeležencev na izbranem območju (v našem primeru spletna stran). Strani z identično postavitvijo elementov lahko tudi združujemo in podatke projiciramo na izbrano reprezentativno stran.

The screenshot displays the EMKA.SI website interface. At the top is a navigation bar with links like 'Ugodno', 'Najdi MK knjigarno', 'Pomoč', and 'Seznam želja'. Below this is a search bar and a 'Navigacija' section. The main content area shows search results for 'psihologija'. On the left, there's a sidebar with various filters: 'Jezik' (Language), 'Leto izida' (Year of publication), 'Rok dobave' (Delivery time), 'Vrednotenje' (Rating), 'Vrednotenje' (Rating), and 'Cena' (Price). The main content area displays two rows of book results. Each row has a 'Naslovnice' (Covers) section showing book covers and a 'Metapodatki' (Metadata) section showing book details like title, author, and price. The bottom of the page features a footer with contact information, a 'Postanimo prijatelji' section, and a list of services: 'Dostava & Vračila', 'Potrebujete pomoč?', 'Sodelovanje', and 'Nakupovanje'.

Slika 1: Primer izdelanih področij zanimanja (AOI)

**Slika 2: Vizualizacija v obliki toplotnega zemljevida (heat map);
zajem zaslona iz analize uporabniške študije na dLib.si**

**Slika 3: Vizualizacija v obliki poti pogleda (scan path);
zajem zaslona iz analize uporabniške študije na Emka.si**

4.2 Zasnova uporabniških študij

Na podlagi analize obstoječih raziskav, ki so uporabile metodo sledenja pogledu na področju informacijske znanosti, smo pripravili pregled vidikov, ki so jih te raziskave proučevale, in mer, ki so jih pri tem uporabile. Pripravljeni okvir smo uporabili kot podlago za zasnovo treh uporabniških študij, ki smo jih izvedli med majem 2019 in majem 2022 (preglednica 1).

Preglednica 1: Pregled treh uporabniških študij

	Uporabniška študija 1	Uporabniška študija 2	Uporabniška študija 3
Čas izvedbe	maj in junij 2019	jesen 2021	april in maj 2022
Število udeležencev	30	33	30
Bibliografski informacijski sistem	dLib, Europeana	Emka.si	prototipni knjižnični katalog Bibsurf 2
Pridružene metode	vprašalnika UEQ in EWPL, retrospektivno glasno mišljenje	snemanje zaslona, sočasno glasno mišljenje	/

Vsem trem študijam je bilo skupno zbiranje podatkov z uporabo metode sledenja pogledu, dodatno pa smo študijam pridružili še druge metode z namenom ugotavljanja morebitnih korelacij med podatki, pridobljenimi z različnimi metodami. Študije smo zasnovali na raznolikih bibliografskih informacijskih sistemih, pri tem pa v izvedbo vključili tudi različne scenarije iskanja. Za zbiranje podatkov smo uporabili sledilnik pogledu Tobii Pro X3-120, ki je bil nameščen pod zaslon prenosnika z ločljivostjo zaslona 1600 × 900 slikovnih točk. Frekvenca vzorčenja je bila nastavljena na 60 hercov, spodnja meja zaznave fiksacije pa na 60 milisekund. Prvi dve študiji sta bili zasnovani, izvedeni in analizirani s pomočjo programske opreme Tobii Pro Studio 3.4.8., tretja pa s programsko opremo Tobii Pro Lab 1.162. Dodatno smo za zbiranje podatkov uporabili še orodje za spletne ankete Ika.si, za analizo in vizualizacijo rezultatov pa programsko opremo MAXQDA in SPSS. V prvi študiji smo ugotavljanje tega, kako je mogoče sledenje pogledu uporabiti za opazovanje vedenja uporabnikov, omejili na njihove interakcije ob začetku iskanja. Raziskavo smo izvedli na domačih straneh dveh digitalnih knjižnic, kar nam je omogočilo tudi primerjavo rezultatov sledenja pogledu ter tega, kaj nam povedo o uporabi vmesnikov in vedenju uporabnikov. Dodatno smo podatke sledenja pogledu primerjali s podatki dveh vprašalnikov o uporabniški izkušnji: EWPL (*Emotion Prompt Word List*) (Petrie in Precious, 2010) in UEQ-S (*User Experience Questionnaire – Short*) (Schrepp idr., 2017), ki so jih uporabniki izpolnili po interakciji s posamezno digitalno knjižnico. Izbrani digitalni knjižnici, dLib in Europeana, se razlikujeta v svoji

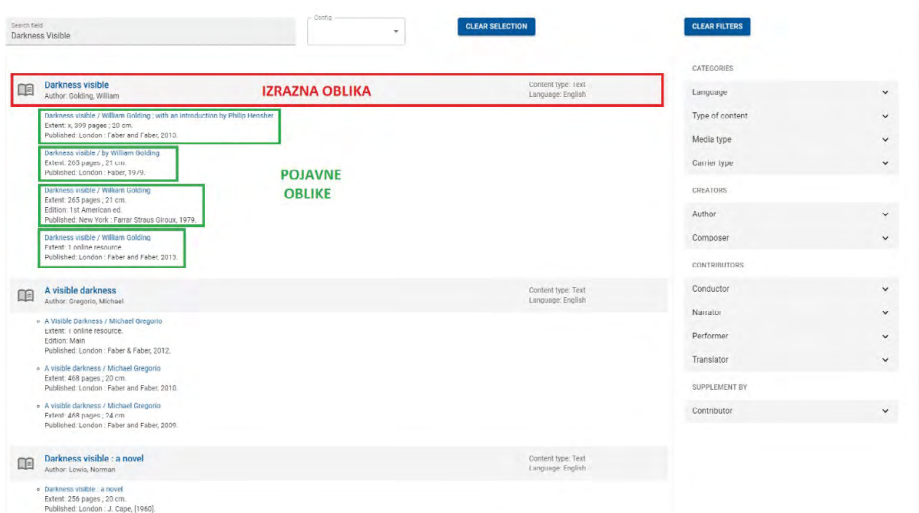
zasnovi in zbirkah, ki jih ponujata. Po pregledu obeh domačih strani smo se na podlagi obstoječih možnosti brskanja odločili, da udeležencem zastavimo nalogo iskanja poljubne fotografije prve svetovne vojne. S priložnostnim vzorčenjem smo k sodelovanju povabili 30 udeležencev, študentov Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Do študentov smo pristopili na hodnikih fakultete, pri čemer se nismo omejevali na letnik ali smer študija. Nalogo je vsak udeleženec izvedel v obeh sistemih. S kontroliranjem vrstnega reda smo zagotovili, da sta bila oba sistema znotraj študije uravnoteženo prikazana kot prvi in kot drugi. Manjši vzorec, deset uporabnikov, smo po končani nalogi prosili za ponoven ogled in komentiranje posnetka njihove interakcije z metodo retrospektivnega glasnega mišljenja.

Eksplorativno iskanje je zaradi raznolikosti načinov iskanja težko proučevati. Kaj lahko pri takšnem scenariju iskanja izvemo iz analiz sledenja pogledu, smo raziskali v drugi uporabniški študiji, ki smo jo izvedli na uveljavljeni spletni knjigarni Emka.si. Z vzorčenjem po načelu snežne kepe smo rekrutirali 33 udeležencev. Zajeli smo udeležence med 18. in 53. letom starosti iz različnih krajev v Sloveniji. Pogoj za sodelovanje je bil, da so v preteklem letu prebrali vsaj eno knjigo. Udeleženci so izvedli dve nalogi: iskanje poljubne knjige, ki bi jo vzeli na počitnice, in iskanje knjige za rojstnodnevno darilo, ki naj bo podobna vnaprej določeni knjigi. Poleg tega, da smo v okviru tretjega raziskovalnega vprašanja ugotavljali, kaj nam lahko sledenje pogledu razkrije o vedanju pri raziskovalnem iskanju, smo s to uporabniško študijo naslavljali predvsem raziskovalno vprašanje o primerjavi metod.

Načrtovanje in vrednotenje bibliografskih informacijskih sistemov lahko potekata zaporedno, lahko pa se prepletata v ponavljajočem se procesu, katerega cilj je ustvariti učinkovitejši sistem. Izsledke o obstoječih sistemih, ki smo jih pridobili v prvi in drugi raziskavi, bi tako lahko uporabili v procesu prenove njihovih vmesnikov. Da pa bi ugotovili, kako učinkovito je lahko sledenje pogledu v procesu načrtovanja, smo izvedli tretjo uporabniško študijo. Pri tem se torej nismo odločili za proučevanje že obstoječega sistema, temveč smo zasnovali lasten prototip spletnega knjižničnega kataloga, Bibsurf 2, kjer smo raziskovali interakcijo z novo obliko seznama rezultatov, ki temelji na entitetah referenčnega knjižničnega modela (LRM). Posebnost prototipa je bila v tem, da je kot zadetke prikazoval izrazne oblike, pod vsako pa so bile navedene vse njene pojavne oblike (slika 4).

Implementacije značilnosti referenčnega knjižničnega modela (LRM) zasledimo le v redkih obstoječih knjižničnih katalogih. Uvedba takšne oblike seznama rezultatov nam je omogočila drugačno perspektivo za odgovarjanje na tretje raziskovalno vprašanje, ki se osredotoča na vedenje uporabnikov med iskanjem

informacij: s sledenjem pogledu smo proučili, kako udeleženci pregledujejo in izbirajo zadetke po drugačnem seznamu rezultatov – v obliki, ki še ni splošno uveljavljena v obstoječih spletnih knjižničnih katalogih.

Slika 4: Primer seznama rezultatov v Bibsurf 2, kjer so pojavne oblike združene pod ustrezno izrazno obliko; metapodatki na nivoju izraznih oblik so grafično poudarjeni

Na podlagi težav z analizami v drugi uporabniški študiji smo tokrat želeli metodo preizkusiti na bolj statični strani. Tridesetim udeležencem, študentom bibliotekarstva, informacijske znanosti in arhivistike na univerzi Oslo Metropolitan, ki smo jih rekrutirali s priložnostnim vzorčenjem, smo prikazali tri sezname rezultatov. Sezname rezultatov v prototipnem knjižničnem katalogu so bili pripravljeni na podlagi obstoječe baze metapodatkov, ki jo za tovrstne namene vzdržuje prof. dr. Trond Aalberg, v sodelovanju s katerim smo tudi razvili prototip. Sezname so vsebovali gradivo na različnih nosilcih (npr. besedilni, zvočni), v različnih jezikih (npr. norveščina, angleščina), v različnih izdajah in zbirkah itd., s čimer smo želeli zagotoviti raznolikost izraznih in pojavnih oblik izbranega dela. Naloge so od udeležencev zahtevale, da označijo poljubno število rezultatov, ki bi si jih izposodili v knjižnici v podani situaciji (npr. izposoja knjige po priporočilu prijatelja; branje knjige pred ogledom istoimenskega filma). Udeleženci so rezultat označili kot izbran s klikom na naslov (bodisi na nivoju izrazne ali pojavnne oblike), ob rezultatu pa se je pojavila ikona kljukice. Seznamov rezultatov pri prvih dveh nalogah ni bilo mogoče spreminjati, medtem ko smo za tretjo nalogo pripravili daljši seznam rezultatov, ob katerem smo udeležencem ponudili možnosti filtriranja, ki jih prva in druga naloga nista vključevali. S prvim seznamom rezultatov smo želeli udeležence seznaniti

s sistemom in preveriti, ali jim je način izbiranja rezultatov razumljiv. Analize smo zato usmerili v drugo in tretjo nalogo.

5 Rezultati

5.1 Identificirani vidiki vrednotenja

Na podlagi obsežnega pregleda literature smo zaznane vidike vrednotenja, ki so jih avtorji obravnavali z metodo sledenja pogledu, združili v tri večje kategorije. Na tem mestu smo v izogib napačnim interpretacijam ohranili poimenovanja, kot so jih uporabili avtorji v literaturi. Prva kategorija naslavlja elemente uporabniškega vmesnika, vključno z njihovo postavitvijo (ang. *interface layout*). Druga zajema koncepte vrednotenja, kjer se najpogosteje pojavljata termina uporabniška izkušnja in uporabnost, definicija slednje pa vključuje vidike, kot sta zadovoljstvo in učinkovitost (ISO 9241-11, 2018). V tretjo kategorijo smo združili študije, ki v ospredje proučevanja postavljajo uporabnika in njegovo vedenje. Sočasno smo k posameznim vidikom pripisali tudi seznam mer sledenja pogledu, katerih analize so se v literaturi pojavljale pri naslavljanju identificiranih vidikov. Izdelani seznam smo v naslednjem koraku nadgradili z dodajanjem možnih mer, katerih uporabe v pregledani literaturi sicer nismo zaznali, a smo jih želeli preizkusiti v naših uporabniških študijah. Mere, ki smo jih tako identificirali kot uporabne v kontekstu posameznih vidikov vrednotenja, so predstavljene v spodnjih treh preglednicah.

Preglednica 2: Povzetek identificiranih elementov uporabniškega vmesnika in pripadajočih mer sledenja pogledu

Element uporabniškega vmesnika	Mere sledenja pogledu
Seznam rezultatov	Trajanje fiksacij, število fiksacij, čas do prve fiksacije, klik miške, toplotni zemljevid, zaporedje obiska področij zanimanja
Metapodatki	Trajanje fiksacij, število fiksacij, odstotek fiksacij, pot pogleda, trajanje naloge, obisk področja zanimanja, toplotni zemljevid
Fasetna navigacija	Trajanje fiksacij, število fiksacij, obisk področja zanimanja
Postavitev elementov vmesnika	Trajanje fiksacij, število fiksacij, čas do prve fiksacije, časovni graf fiksacij, toplotni zemljevid, klik miške, trajanje naloge, zaporedje obiska področij zanimanja

Preglednica 3: Povzetek identificiranih konceptov vrednotenja ter pripadajočih mer sledenja pogledu

Koncept vrednotenja	Mere sledenja pogledu
Estetika	Trajanje fiksacij, število fiksacij, trajanje naloge, čas do prve fiksacije
Uporabniška izkušnja	Trajanje fiksacij, število fiksacij, trajanje naloge, čas do prve fiksacije, pot pogleda
Uporabnost	Trajanje fiksacij, število fiksacij, klik miške, pot pogleda, zaporedje obiska področij zanimanja, čas do prve fiksacije, trajanje naloge, toplotni zemljevid, število fiksacij pred analizirano fiksacijo

Preglednica 4: Povzetek identificiranih vedenj uporabnikov ter pripadajočih mer sledenja pogledu

Vedênje uporabnikov	Mere sledenja pogledu
Preoblikovanje poizvedbe	Trajanje fiksacij, obisk področja zanimanja
Presoja relevantnosti	Obisk področja zanimanja, dolžina prebranega teksta, trajanje fiksacije, število regresij, dolžina sakad, število fiksacij, toplotni zemljevid, pot pogleda, trajanje naloge
Navigacijsko vedênje	Trajanje fiksacij, število fiksacij, odstotek fiksacij, toplotni zemljevid, pot pogleda, čas do prve fiksacije, obisk področja zanimanja, zaporedje obiska področij zanimanja
Opazovanje strani/elementov	Trajanje fiksacij, število fiksacij, odstotek fiksacij, toplotni zemljevid, pot pogleda, trajanje naloge, čas do prve fiksacije
Raziskovalno (eksplorativno) iskanje	Trajanje fiksacij, število fiksacij, zaporedje obiska področij zanimanja, obisk področja zanimanja, toplotni zemljevid

5.2 Primerjava začetka iskanja v dveh digitalnih knjižnicah

Rezultati prve študije so pokazali velike razlike v dojemanju in interakciji z obema digitalnima knjižnicama. Ob pogledu na toplotne zemljevide sledenja pogledu je bilo jasno, da je bila pozornost udeležencev na domači strani dLib veliko bolj razpršena. Pri uporabi Europeane so udeleženci hitro locirali in uporabili iskalno okno, medtem ko so pri uporabi dLiba potrebovali več časa do prvega koraka iskanja. Vprašalnika EWPL in UEQ-S sta pokazala izrazito bolj pozitivno uporabniško izkušnjo v Europeani (Kuhar in Merčun, 2022; Kuhar, 2024). Udeleženci so slednjo doživljali kot prijetnejšo, še posebej takrat, ko je bila prikazana kot druga po vrsti in je lahko na ocenjevanje vplivala primerjava obeh videnih sistemov. Primerjava rezultatov, pridobljenih s pomočjo vprašalnikov in sledenja pogledu, je pokazala implikacije vplivanja posameznih elementov uporabniškega vmesnika na uporabniško izkušnjo. Z uporabo Spearmanovega

koeficienta korelacije smo odkrili več statistično pomembnih razlik, pri čemer je bil najmočnejši vpliv položaja iskalnega okna na občutke udeležencev. Hitreje kot je udeležencem uspelo locirati iskalno okno, bolj so se počutili veselo, radovedno in zadovoljno. Daljši čas do prvega klika, večje število fiksacij in daljši čas opravljanja naloge pa so bili povezani z občutki frustracije in negotovosti. V tej študiji smo pri manjšem vzorcu udeležencev uporabili tudi metodo retrospektivnega glasnega razmišljanja. To smo izvedli ob predvajanju posnetka udeležencevega izvajanja naloge. Takšna izvedba je rezultirala v retrospektivnih komentarjih, ki so v večji meri le povzemali informacije ali potek akcij, ki so bile vidne na posnetku sledenja pogledu. Ob tovrstni kombinaciji metod zato vidimo potrebo po veliki proaktivnosti raziskovalca, da udeleženca dodatno spodbuja k izražanju mnenj in občutkov.

5.3 Eksplorativno iskanje v spletni knjigarni

Pridobljene podatke druge študije smo analizirali v treh ločenih korakih, začeni s analizo snemanja zaslona. Kreirali smo vizualizacije akcij in navigacije udeležencev med izvajanjem naloge, ki so med drugim razkrile več neučinkovitih korakov vračanja k enakim neproduktivnim načinom iskanja. V drugem koraku smo snemanju zaslona pridružili še analizo sočasnega glasnega mišljenja. Transkribirane posnetke smo kodirali s pomočjo programske opreme MAXQDA in kode združili v sedem kategorij. Izkazalo se je, da so udeleženci največkrat govorili o svojih čustvih, procesu iskanja in izbire, funkcijah sistema ter mnenjih, ki so vključevala tudi primerjave z drugimi sistemi. V zadnjem koraku smo analizirali še podatke sledenja pogledu ter rezultate, pridobljene s tremi metodami, primerjali med seboj. Tako metoda snemanja zaslona kot metoda sledenja pogledu sta nam omogočili kvalitativni pregled nad tem, kako udeleženci navigirajo po spletni knjigarni in kako si sledijo posamezni koraki njihovega iskanja. Če bi se zanašali le na vizualizacije in kvantitativne podatke o merah sledenja pogledu, bi lahko sprejeli napačne sklepe o zanimanju udeležencev za posamezne elemente uporabniškega vmesnika. Metoda sočasnega glasnega razmišljanja je imela pomembno vlogo pri dodatnem pojasnjevanju, zakaj je bila pozornost udeležencev usmerjena na posamezne elemente vmesnika. Komentarji sočasnega glasnega razmišljanja so odražali mnenja o slabi uporabnosti spletne knjigarne. Sprva so se udeleženci iskanja lotili na raznolike načine, a je iskanje v sistemu mnogim izzvalo čustva zmede in nemoči, čemur so sledile bolj preproste in enolične strategije iskanja. Sočasno glasno razmišljanje je udeležence spodbudilo k prevpraševanju razpoložljivih funkcij brskanja, doslednosti metapodatkov, obstoječih priporočilnih seznamov, postavitve elementov in številnih dodatnih vidikov sistema. Slabost prejemanja teh bogatih mnenj v kombinaciji s sledenjem pogledu je, da se zaradi časa, ki ga udeleženci porabijo

za govorjenje, njihov pogled brezciljno zadržuje na zaslonu, kar popači rezultate sledenja pogledu. Med analizo podatkov sledenja pogledu smo naleteli na izziv, da so udeleženci med raziskovalnim iskanjem odprli veliko različnih strani. To smo, kjer je bilo mogoče, delno rešili z združevanjem podobnih strani v skupine glede na njihovo postavitev. Nepričakovana težava, na katero smo naleteli, so bile oglasne pasice različnih velikosti, ki so popačile projekcijo točk pogleda na posamezna področja zanimanja. Kadar uporabljamo metodo sledenja pogledu, je zato z mislijo na analizo treba upoštevati prisotnost dinamičnih elementov na strani (npr. spustni sezname, pojavna okna, oglasne pasice).

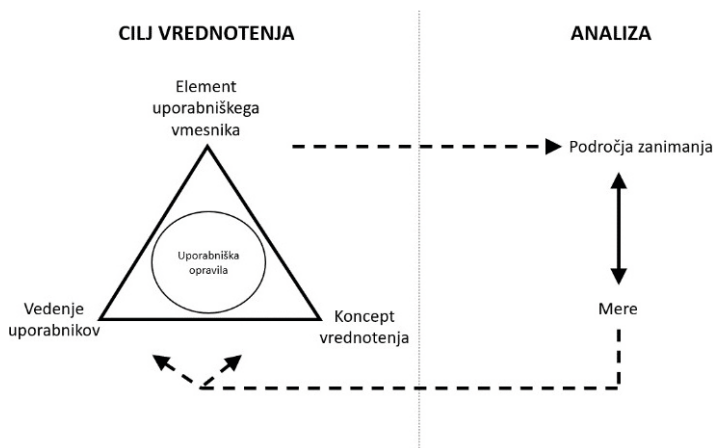
5.4 Pregledovanje seznama rezultatov v prototipnem knjižničnem katalogu

Na podlagi rezultatov tretje študije smo opazili, da je hierarhična struktura seznama rezultatov pomagala usmerjati pozornost udeležencev. Udeleženci so več pozornosti posvetili pregledovanju (krovnih) izraznih oblik, nerelevantne rezultate hitreje preleteli in se lotili podrobnega pregledovanja posameznih pojavnih oblik le pri rezultatih, ki so jih prepoznali kot relevantne. Na začetek seznama smo načrtno dodali tudi zadetek, ki ni bil relevanten za nalogo. Analiza fiksacij je pokazala, da so mu udeleženci posvetili več pozornosti kot nižje umeščenim nerelevantnim rezultatom, kar potrjuje, da uporabniki pričakujejo, da se na vrhu seznama rezultatov prikažejo relevantni rezultati (ang. *probability ranking principle*, Robertson, 1977). Elemente na levi in skrajno desni strani vmesnika so udeleženci večinoma spregledali in tako v večini primerov niso vplivali na izbiro. Dodatno smo na podlagi podatkov o fiksacijah izračunali povprečno zaporedje obiska posameznih rezultatov, ki je pokazalo, da so udeleženci seznam rezultatov pregledovali linearno, od vrha proti dnu. Analiza izbranih rezultatov je pokazala, da se udeleženci niso zadovoljili le s hitrim pregledom prvih rezultatov, temveč so večkrat izbirali tudi relevantne rezultate nižje na seznamu rezultatov (pri tretji nalogi so bili najpogosteje izbrani 8., 19. in 1. rezultat).

6 Razprava

Na podlagi pregledane literature in ugotovitev naših uporabniških študij smo oblikovali okvir uporabe sledenja pogledu za načrtovanje in vrednotenje bibliografskih informacijskih sistemov, bistvo katerega je vizualizirano v modelu na sliki 5. Videli smo, da načrtovanje in vrednotenje le redko obravnavamo popolnoma ločeno. Največkrat se prepletata v iterativnem procesu, katerega cilj je razvoj čim boljše različice novega ali obstoječega sistema. Čeprav mestoma govorimo zgolj o vrednotenju, je to neločljivo povezano tudi z načrtovanjem.

Pri interpretaciji modela je ključno razumevanje, da je pri uporabi metode sledenja pogledu bistveno uporabnikovo izvajanje nalog v izbranem sistemu. Vrednotenje sistema v tem primeru temelji na analizi uporabnikovih interakcij (zgolj pogleda ali uporabe vhodnih naprav) z uporabniškim vmesnikom. Pri izdelavi okvira smo se osredotočali na bibliografske informacijske sisteme, ki morajo podpirati uporabnike pri izvajanju petih ključnih uporabniških opravil: najti, identificirati, izbrati, pridobiti in raziskovati (Riva idr., 2017).

Slika 5: Model uporabe metode sledenja pogledu za načrtovanje in vrednotenje bibliografskih informacijskih sistemov

Sprva smo v literaturi identificirali tri glavne skupine ciljev raziskovanja, na katere se osredotočajo raziskovalci. V ospredje postavljajo bodisi vrednotenje elementov uporabniškega vmesnika, vednje uporabnikov ali splošne koncepte vrednotenja (preglednice 2, 3 in 4). Z izvedbo in analizo treh uporabniških študij smo ugotovili, da so identificirani cilji vrednotenja med seboj povezani in jih težko raziskujemo popolnoma ločeno. Z uporabo metode sledenja pogledu ne moremo vrednotiti konceptov ali vednja uporabnikov brez upoštevanja elementov uporabniškega vmesnika. Elementov samih (zunaj konteksta interakcije uporabnika z njimi) z dotično metodo ne vrednotimo, ti predstavljajo pomembno povezavo, prek katere opazujemo njihovo uporabo in z analizo uporabnikovih interakcij naslavljamo želeni cilj. Opazujemo npr., ali uporabnik v sistemu lahko izpolni zadane naloge, kako se pri tem vede, kako učinkovito uporablja sistem in kakšna je njegova izkušnja pri uporabi sistema. Vse to opazujemo prek snemanja pogleda in interakcije z elementi uporabniškega vmesnika. V okviru, ki uporabo metode sledenja pogledu umešča v okolje bibliografskih informacijskih sistemov, predlagamo, da kot izhodišče za raziskovanje vidikov vrednotenja upoštevamo pet uporabniških opravil, ki naj bi jih podpiral tovrstni sistem.

Pri zasnovi raziskave sledenja pogledu morajo raziskovalci identificirati elemente uporabniškega vmesnika, ki so ključni v kontekstu zastavljenih raziskovalnih vprašanj oz. ciljev vrednotenja. Ti elementi so podlaga za področja zanimanja pri analizi podatkov. Nekateri elemente (npr. fasetna navigacija, rezultati) lahko analiziramo v celoti ali jih razdelimo na manjše dele (npr. posamezne filtre, metapodatke). Prav tako lahko združeno analiziramo elemente, ki so sicer postavljeni na različnih mestih vmesnika. Šele ko na posnetkih zaslona ustrezno označimo izbrana področja zanimanja, lahko nanje apliciramo izbrane mere sledenja pogledu. Podatki nam skozi statistike, vizualizacije in primerjave med področji zanimanja pomagajo do ugotovitev o vedanju uporabnikov ali konceptih vrednotenja, ki smo jih želeli nasloviti. Nekateri vidiki vrednotenja, kot npr. uporabniška izkušnja ali zadovoljstvo, so vseobsegajoči in jih ne moremo pripisati zgolj eni uporabniški nalogi ali vprašanju. Kljub temu smo v našem delu identificirali mere sledenja pogledu, ki lahko pripomorejo k raziskovanju teh vidikov.

Izdelani okvir smo dodatno nadgradili tudi s seznamom mer sledenja pogledu, za katere smo razložili možnosti uporabe pri proučevanju bibliografskih informacijskih sistemov ter uporabo povezali z vidiki vrednotenja, pri katerih je smiselna uporaba posamezne mere. Okvir je tako uporaben kot priporočilo ter vsebuje praktične smernice za raziskovalce in praktike, ki bi želeli vključiti sledenje pogledu v postopek načrtovanja ali vrednotenja.

Čeprav v izvedenih uporabniških študijah nismo izrecno proučevali, kako se uporaba sledenja pogledu v bibliografskih informacijskih sistemih lahko razlikuje od uporabe v drugih kontekstih, je mogoče naše izkušnje primerjati s prebranimi poročili obstoječih raziskav. Uporaba sledenja pogledu se v proučevanih bibliografskih informacijskih sistemih seveda razlikuje od uporabe v drugih kontekstih (trženje, učenje, mobilne aplikacije itd.). Različne vrste informacijskih sistemov služijo različnim namenom in imajo lahko edinstven način predstavitve informacij (npr. geografski informacijski sistemi). Menimo, da so naslednje značilnosti bibliografskih informacijskih sistemov pomembne za raziskave sledenja pogledu: uporabnik ima opravka predvsem (vendar ne izključno) z besedilnimi informacijami, poudarek je na procesu iskanja, pregledu rezultatov iskanja in oceni njihove relevantnosti. V večini bibliografskih informacijskih sistemov uporabniki ne iščejo končnega odgovora (vsebine) na svojo informacijsko potrebo, temveč iščejo metapodatke o objektu, ki jih nato uporabijo za identifikacijo, izbiro in pridobitev objekta (pet ključnih uporabniških opravil).

Rezultati vseh treh študij so doprinesli tudi konkretne implikacije za morebitne izboljšave obstoječih vmesnikov. Med drugim se je izpostavil pomen doslednih

metapodatkov pri identifikaciji bibliografskih enot in odločanju o izbiri. Menimo, da je metoda sledenja pogledu zelo primerna za raziskovanje vedenja uporabnikov in konceptov, ki jih je mogoče enostavno povezati z določenim elementom vmesnika (npr. opaznost metapodatkov v različnih korakih iskanja, preverjanje procesa navigacije). Prav tako moramo razmisliti, v kakšnem kontekstu želimo uporabiti metodo sledenja pogledu. Kot je pokazala naša druga študija, ta metoda ni najboljša za proučevanje zelo odprtih, eksplorativnih scenarijev iskanja, kjer narava interakcije otežuje analizo podatkov sledenja pogledu.

Oprema za sledenje pogledu zahteva velik časovni in finančni vložek. V vseh treh uporabniških študijah smo metodo sledenja pogledu primerjali z drugimi metodami, da bi ugotovili, kdaj sledenje pogledu prispeva neprecenljiv vpogled v vrednotenje sistema in ali je v katerih scenarijih metoda zamenljiva z drugimi metodami. Ugotovili smo podobnosti med vizualizacijo uporabnikove navigacije, ki smo jo kreirali na podlagi snemanja zaslona, in vizualizacijo poti pogleda, ki nam jo ponuja sledenje pogledu. Obe vizualizaciji ponujata vpogled v zaporedje obiskanih elementov oz. strani, iz katerih lahko razberemo morebitne nejasnosti pri uporabi sistema. V drugi uporabniški študiji smo identifikacijo takšnih vedenj nadalje potrdili z rezultati metode sočasnega glasnega mišljenja, ki se je izkazala kot zelo uporabna tudi pri ugotavljanju težav z uporabnostjo vmesnika ter za vpogled v uporabnikovo zaznavanje sistema in celotno uporabniško izkušnjo. Podobne rezultate smo pridobili tudi z uporabo standardiziranih vprašalnikov, ki jih uporabnik rešuje po opravljeni nalogi. Na podlagi rezultatov prve in druge študije smo opravili tudi primerjavo obeh vrst glasnega mišljenja. Retrospektivno glasno mišljenje je zaradi predvajanja posnetka pogleda izzvalo več komentarjev akcij, ki so že sicer vidne na posnetku. Sočasno glasno mišljenje je izvabilo številne omembe čustev, komentarje procesa iskanja in spontane vzklake »aha«. Slabost slednje metode v kombinaciji s sledenjem pogledu je, da se med sočasnim glasnim mišljenjem pogled zadržuje na zaslonu, kar lahko popači podatke sledenja pogledu. Pri izbiri oziroma kombinaciji metod ne smemo pozabiti, da se raziskave z uporabo metode sledenja pogledu večinoma izvajajo na manjšem vzorcu uporabnikov (okoli 30), zato rezultatov ne moremo posploševati na širšo populacijo. Če je nepristranski zajem pogleda ena izmed največjih prednosti metode, je lahko pri interpretaciji rezultatov hkrati tudi past. Rezultatov določenih mer si ne moremo vedno razlagati nedvoumno, zato je za poglobljeno razumevanje nujna pridružitve rezultatov, pridobljenih z drugo metodo, med katerimi so najprimernejše metode spraševanja, s katerimi lahko iz uporabnikov izrabimo subjektivna mnenja, ki jih s sledenjem pogledu ne pridobimo. Za celotno vrednotenje vmesnika bibliografskega informacijskega sistema, poleg sledenja pogledu, je zagotovo smiselna uporaba vsaj ene izmed metod spraševanja.

Ker je pri izvedbi raziskave sledenja pogledu neizbežna interakcija uporabnika s sistemom, so poleg vpogleda v vrednotenje uporabniškega vmesnika naši rezultati prispevali tudi k razumevanju vedenja uporabnikov. Z analizo sledenja pogledu smo ugotovili, da mora med uporabnikovim iskanjem gradiva vmesnik bibliografskega informacijskega sistema omogočati in jasno predstaviti vse pomembnejše funkcionalnosti, ki jih uporabnik pričakuje od tovrstnega sistema, sicer bodo uporabniki zapravljali dragoceni čas za lociranje znanih funkcij (npr. lokacija iskalnega okna). Udeleženci naših uporabniških študij so namreč pogosto izpostavljali dobre prakse v drugih iskalnih sistemih (npr. priporočilni sezname, kot jih poznajo na Netflixu ali Amazonu; uveljavljen sistem ocenjevanja kot na Goodreads). Podatki sledenja pogledu in vizualizacije poti pogleda so potrdile uporabniške poskuse iskanja znanih funkcionalnosti (npr. ocene z zvezdicami so preleteli, pogled pa se je hitro premaknil, ko te niso bile na voljo). Zato menimo, da je pomembno, da funkcionalnosti vmesnikov bibliografskih informacijskih sistemov prilagodimo pridobljenim veščinam navigacije na spletu, namesto da uporabnike silimo v učenje uporabe visokospecializiranega sistema. Na podlagi analiz sledenja pogledu poudarjamo pomen centralno umeščenega iskalnega okna, uporabnih in jasnih funkcij brskanja in navigacije ter bogatih in konsistentnih metapodatkov.

Metoda sledenja pogledu poleg stroškovnih in časovnih ovir prinaša tudi pasti, na katere je treba biti pozoren med načrtovanjem, izvedbo ter analizo raziskav. Izpostavimo naj možnost slabega vzorčenja točk pogleda, kar je treba vračunati v vzorec udeležencev; pomembnost enakih svetlobnih razmer skozi vsa izvedena snemanja udeležencev; zamudnost analiziranja in veljavnost rezultatov pri več unikatih straneh, ki jih je obiskala le peščica udeležencev, npr. pri raziskovalnem iskanju; otežene analize ob prisotnosti dinamičnih elementov na spletnih straneh; odstopanja v podatkih, uporabljenih za statistične analize, vgrajene v programsko opremo. Pri uporabi programske opreme smo omejeni na privzete analize, ob morebitnih drugačnih raziskovalnih vprašanjih pa bi morali surove podatke analizirati z lastno programsko kodo.

7 Zaključek

V prispevku smo prikazali tako prednosti kot slabosti, na katere moramo biti pozorni pri uporabi metode sledenja pogledu. V vsaki od opisanih uporabniških študij smo metodo uporabili v različnih scenarijih vrednotenja uporabniških vmesnikov bibliografskih informacijskih sistemov.

Glede na zastavljena raziskovalna vprašanja smo ugotovili, da je uporaba sledenja pogledu za vrednotenje bibliografskih informacijskih sistemov zagotovo smiselna v scenarijih, kjer lahko pregledovanje strani omejimo tako v smislu številnosti kot v smislu dinamičnosti elementov (npr. pregledovanje seznama rezultatov ali objekta z bibliografskimi metapodatki). Če sledenje pogledu postavimo ob bok drugim, primerljivim ali dopolnjujočim metodam, ugotovimo, da gre za edinstveno metodo, ki pa se je dobro izkazala v kombinaciji z vprašalniki za merjenje uporabniške izkušnje. Za odkrivanje težav z uporabnostjo vmesnika svetujemo pridružitve retrospektivnega ali sočasnega glasnega mišljenja.

Pri proučevanju vedênja uporabnikov med iskanjem informacij nam koristijo vizualizacije in mere sledenja pogledu, ki med drugim razkrijejo, kje se uporabniki zadržujejo in kako navigirajo med elementi strani. Predlagani okvir lahko koristi praktikom in raziskovalcem pri odločanju o izbiri primernih metod glede na zastavljen raziskovalni problem. Rezultati posameznih študij in izdelani seznam predlaganih mer (Kuhar, 2024) pa lahko pomagajo kot dodatna usmeritev pri načrtovanju in izvedbi analiz.

7.1 Omejitve raziskave

Refleksija izvedenih študij razkrije marsikatero omejitev. Posamezni rezultati temeljijo na majhnem vzorcu udeležencev, kar je sicer značilno za študije sledenja pogledu; vseeno pa ugotovitev ne moremo nekritično posploševati na širšo populacijo, temveč bi bilo treba spoznanja preveriti na večjem vzorcu. Previdni moramo biti pri aplikaciji ugotovitev na različne sisteme, saj ti morda vsebujejo določene specifičnosti. Čeprav je bil poudarek raziskovanja na metodi sledenja pogledu, smo med rezultati prejeli zanimive izsledke tudi z uporabo vprašalnikov o uporabniški izkušnji in z metodo sočasnega glasnega razmišljanja, kar bi želeli nadalje nasloviti v bodočih raziskavah. Za utrditev in dodatno potrditev našega predlaganega okvira za sledenje pogledu za uporabo v bibliografskih informacijskih sistemih je treba opraviti dodatne raziskave, v katere bi vključili scenarije, ki jih v okviru naših raziskav ni bilo mogoče proučiti.

Zahvala

Zahvaljujemo se vsem udeležencem, ki so sodelovali v uporabniških študijah, in dr. Trondu Aalbergu z univerze Oslo Metropolitan za pomoč pri izdelavi prototipnega uporabniškega vmesnika v eni izmed študij.

Navedeni viri

Bojko, A. (2013). *Eye tracking the user experience: A practical guide to research*. Rosenfeld Media.

Carevic, Z., Lusky, M., Van Hoek, W. in Mayr, P. (2018). Investigating exploratory search activities based on the stratagem level in digital libraries. *International Journal on Digital Libraries*, 19(2-3), 231–251. <https://doi.org/10.1007/s00799-017-0226-6>

Chandon, P., Hutchinson, J. W., Bradlow, E., in Young, S. H. (2007). Measuring the value of point-of-purchase marketing with commercial eye-tracking data. *INSEAD Business School Research Paper*, Article 2007/22/MK/ACGRD. <http://doi.org/10.2139/ssrn.1032162>

Groen, M., in Noyes, J. (2010). Using eye tracking to evaluate usability of user interfaces: is it warranted? *IFAC Proceedings Volumes*, 43(13), 489–493. <https://doi.org/10.3182/20100831-4-FR-2021.00086>

Holmqvist, K., Nyström, M., Andersson, R., Dewhurst, R., van de Weijer, J., in Jarodzka, H. (2011). *Eye tracking: A comprehensive guide to methods and measures*. Oxford University Press.

Hüttermann, S., Noël, B., in Memmert, D. (2018). Eye tracking in high-performance sports: Evaluation of its application in expert athletes. *International Journal of Computer Science in Sport*, 17(2), 182–203. <https://doi.org/10.2478/ijcss-2018-0011>

ISO 9241-11:2018. *Slovenski standard. Ergonomija medsebojnega vpliva človek-sistem – 11. del: Uporaba: Definicije in pojmi*. (2018). Slovenski inštitut za standardizacijo.

Jacob, R. J. K., in Karn, K. S. (2003). Eye tracking in human-computer interaction and usability research: ready to deliver the promises. *Mind*, 2(3), 573–605.

Just, M. A., in Carpenter, P. A. (1976). Eye fixations and cognitive processes. *Cognitive Psychology*, 8, 441–480.

Krug, S. (2014). *Don't make me think, revisited: A common sense approach to web usability*. (3. izd.). New Riders.

Kuhar, M., in Merčun, T. (2022). Exploring user experience in digital libraries through questionnaire and eye-tracking data. *Library & Information Science Research*, 44(3), 101175. <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2022.101175>

Kuhar, M. (2024). *Uporaba metode sledenja pogledu za načrtovanje in vrednotenje bibliografskih informacijskih sistemov* [Doktorska disertacija]. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Lazonder, A. W., in Rouet, J. F. (2008). Information problem solving instruction: some cognitive and metacognitive issues. *Computers in Human Behaviour*, 24(3), 753–765. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2007.01.025>

Lewandowski, D., in Kammerer, Y. (2021). Factors influencing viewing behaviour on search engine result pages: a review of eye-tracking research. *Behaviour & Information Technology*, 40(14), 1485–1515. <https://doi.org/10.1080/0144929X.2020.1761450>

Lorigo, L., Haridasan, M., Brynjarsdottir, H., Xia, L., Joachims, T., Gay, G., Granka, L. A., Pellacini, F., in Pan, B. (2008). Eye tracking and online search: lessons learned and

challenges ahead. *Journal of the Association for Information Science and Technology* 59(7), 1041–1052. <https://doi.org/10.1002/asi.20794>

Lund, H. (2016). Eye tracking in library and information science: a literature review. *Library Hi Tech*, 34(4), 585–614.

Makri, S., Chen, Y.-C., McKay, D., Buchanan, G., in Ocepek, M. (2019). Discovering the unfindable: the tension between findability and discoverability in a bookshop designed for serendipity. V Lamas, D., Loizides, F., Nacke, L., Petrie, H., Winckler, M., in P. Zaphiris (ur.), *Human-Computer Interaction INTERACT 2019, LNCS vol. 11747*, 3–23. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-29384-0_1

Nielsen, J., in Pernice K. (2010). *Eyetracking web usability*. New Riders.

Petrie, H., in Precious, J. (2010). Measuring user experience of websites: think aloud protocols and an emotion word prompt list. V *Proceedings of the 28th International Conference on Human Factors in Computing Systems*, 3673–3678. ACM. <https://doi.org/10.1145/1753846.1754037>

Rayner, K. (1998). Eye movements in reading and information processing: 20 years of research. *Psychological Bulletin*, 124(3), 372–422.

Riva, P., Le Bœuf, P., in Žumer, M. (2017). *IFLA Library Reference Model: A conceptual model for bibliographic information*. IFLA. https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/cataloguing/frbr-lrm/ifla-lrm-august-2017_rev201712.pdf

Robertson, S. E. (1977). The probability ranking principle. *Journal of Documentation*, 33(4), 294–304. <https://doi.org/10.1108/eb026647>

Saracevic, T. (1991). Individual differences in organizing, searching and retrieving information. V *Proceedings of ASIS Annual Meeting 1991*, 82–86.

Schrepp, M., Andreas, H., in Thomaschewski, J. (2017). Design and evaluation of a short version of the user experience questionnaire (UEQ-S). *International Journal of Interactive Multimedia and Artificial Intelligence*, 4(6), 103–108. <https://doi.org/10.9781/ijimai.2017.09.001>

Shneiderman, B., Plaisant, C., Cohen, M., Jacobs, S., Elmqvist, N., in Diakopoulos, N. (2017). *Designing the User Interface* (6. izd.). Pearson Education.

Sodergren, M. H., Mylonas, G., Merali, N., Ashraf, H., Darzi, A., in Singh, H. (2018). Eye-tracking technology in medical education: A systematic review. *Medical Teacher*, 40(1), 62–69.

Taylor, A. G., in Joudrey, D. N. (2009). *The organization of information* (3. izd.). Libraries Unlimited.

Thiele, R. H., Piro, N. C., Scalzo, D. C., in Nemergut, E. C. (2010). Speed, accuracy, and confidence in Google, Ovid, PubMed, and UpToDate: Results of a randomised trial. *Postgraduate Medical Journal*, 86(1018), 459–465. <https://doi.org/10.1136/pgmj.2010.098053>

Tien, T., Pucher, P. H., Sodergren, M. H., Sriskandarajah, K., Yang, G. Z., in Darzi, A. (2014). Eye tracking for skills assessment and training: a systematic review. *The Journal of Surgical Research* 191(1), 169–178. <https://doi.org/10.1016/j.jss.2014.04.032>

Vilar, P., in Žumer, M. (2008). Uporabniški vmesniki sistemov za poizvedovanje in uporabniška prijaznost. *Knjižnica*, 52(1), 41–61.

Žumer, M. (2017). IFLA Library Reference Model (IFLA LRM), pomemben korak k sodobnim bibliografskim informacijskim sistemom. *Knjižnica*, 61(1-2), 9–22.

dr. Maja Kuhar, asist.

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
e-pošta: maja.kuhar@ff.uni-lj.si

dr. Tanja Merčun, izr. prof.

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
e-pošta: tanja.mercunkariz@ff.uni-lj.si

Bralne prakse generacije Z v Sloveniji: med fizičnimi prostori in digitalnimi platformami

Reading Practices of Generation Z in Slovenia: Between Physical Spaces and Digital Platforms

Katarina Ferk

Oddano: 20. 6. 2025 – Sprejeto: 5. 9. 2025

1.01 Izvirni znanstveni članek
1.01 Original scientific article

UDK 028-053.6(497.4)

DOI <https://doi.org/10.55741/knj.69.2-3.2>

Izvleček

Namen: Namen prispevka je raziskati, kako se bralne prakse generacije Z v Sloveniji oblikujejo na presečišču fizičnih prostorov, kot so knjižnice in knjigarne, ter digitalnih platform, kot so družbena omrežja in bralne aplikacije. Prispevek analizira, kako ti različni prostori vplivajo na bralne izbire, navade ter oblikovanje bralne identitete mladih bralcev.

Metodologija/pristop: Raziskava temelji na spletni anketi, izvedeni med marcem in majem 2025, med študenti družboslovja in humanistike v Sloveniji, starimi od 18 do 25 let. Vprašalnik je vseboval zaprta in odprta vprašanja. Analiza se osredotoča na uporabo knjižnic in knjigarn ter vpliv digitalnih platform in družbenih omrežij na bralne izbire. Podatki so bili analizirani z deskriptivnimi statističnimi metodami.

Rezultati: Rezultati kažejo, da študenti družboslovnih in humanističnih smeri generacije Z knjižnice večinoma uporabljajo za študij, knjigarne pa obiskujejo zaradi estetske izkušnje in brskanja brez namena nakupa. Vpliv digitalnih platform in omrežij na bralne izbire je prisoten, vendar manjši od pričakovanj; odločilna so priporočila iz osebne kroga. Presenetljivo nizka je tudi uporaba specializiranih bralnih aplikacij.

Omejitve raziskave: Vzorec je omejen na študente določenih študijskih področij, brez vključitve širše mladinske populacije. Raziskava bo v nadaljevanju dopolnjena s polstrukturiranimi intervjuji.

Izvirnost/uporabnost raziskave: Članek osvetljuje vlogo knjižnic in knjigarn v digitalni dobi ter ponuja vpogled v bralne navade generacije Z, ki združuje tradicionalne in nove medije v oblikovanju lastne bralne identitete.

Ključne besede: generacija Z, knjižnice, knjigarne, BookTok, bralna identiteta

Podatkovni set: Vsi raziskovalni podatki, na katerih temeljijo rezultati, so na voljo kot del članka in niso arhivirani v nobenem drugem viru.

Abstract

Purpose: The aim of this paper is to explore how the reading practices of Generation Z in Slovenia are shaped at the intersection of physical spaces—such as libraries and bookstores—and digital platforms, including social media and reading applications. The paper analyzes how these diverse environments influence reading choices, habits, and the formation of reading identity among young readers.

Methodology/approach: The research is based on an online survey conducted between March and May 2025 among social sciences and humanities students in Slovenia, aged 18 to 25. The questionnaire included both closed and open-ended questions. The analysis focuses on the use of libraries and bookstores, as well as the influence of digital platforms and social media on reading choices. Data were analyzed using descriptive statistical methods.

Results: The results show that Generation Z students in the social sciences and humanities primarily use libraries for study purposes, while they visit bookstores for the aesthetic experience and browsing without the intention to purchase. The influence of digital platforms and social media on reading choices is present but smaller than expected; personal recommendations remain the key factor. The use of specialized reading apps is also surprisingly low.

Research limitation: The sample is limited to students in specific academic fields and does not represent the entire Generation Z population. Future research will include qualitative interviews.

Originality/practical implications: The article contributes to understanding how physical and digital spaces co-shape contemporary reading practices and identities among young adults in the context of cultural and technological change.

Keywords: Generation Z, libraries, bookstores, BookTok, reading identity

Data set: All research data underlying the results are available as part of the article and no additional source data are required.

1 Uvod

V zadnjih treh desetletjih so digitalne tehnologije temeljito preoblikovale bralne navade in izkušnje. Ob tradicionalnih oblikah, kot je tiskana knjiga, so se uveljavile e-knjige, zvočne knjige, spletne bralne platforme in specializirane

bralne aplikacije, kar pri mlajših generacijah ustvarja kompleksno, hibridno bralno okolje. Branje danes ne poteka le linearno in individualno, temveč je pogosto prepleteno z vizualnimi dražljaji, deljeno znotraj spletnih skupnosti ter pogojeno z digitalnimi algoritmi in družbenimi pričakovanji.

V središču tovrstnih sprememb je generacija Z, ki predstavlja prvo generacijo, ki je v celoti odraščala v digitalno posredovanem okolju. Zanj digitalni mediji niso dodatek, temveč primarni komunikacijski in informacijski prostor, v katerem se oblikujejo vsakodnevne navade, odnosi in tudi bralne preference. Generacija Z, ki zajema posameznike, rojene približno med letoma 1995 in 2010, je imenovana tudi digitalni domorodci, Net generacija ali iGeneracija¹ (Seemiller in Grace, 2018). Pripadniki te generacije pogosto združujejo analogne in digitalne prakse: knjižnice in knjigarne uporabljajo kot prostore koncentracije, estetskega doživetja in simbolne identifikacije, hkrati pa njihove bralne izbire vse bolj oblikujejo družbena omrežja, algoritmi, spletna priporočila in digitalna kultura.

Raziskovalno zanimanje je izhajalo iz opazk, da mladi spet pogosteje uporabljajo knjižnice in knjigarne, in sicer ne zgolj kot vire znanja, temveč kot specifične prostore bralne motivacije, socialne prisotnosti in kulturne pripadnosti. Obenem številne digitalne platforme, kot je Goodreads, in digitalne skupnosti na družbenih omrežjih, kot so BookTok, BookTube in Bookstagram, pomembno sooblikujejo sodobne bralne trende, preference in celo bralno identiteto (Berens in Noorda, 2023; Demopoulos, 2024), kar terja poglobljeno razumevanje sprememb v bralnih praksah generacije Z.

Namen prispevka je analizirati, kako se pri slovenskih študentih družboslovnih in humanističnih smeri iz generacije Z prepletata fizična ter digitalna dimenzija branja. V središču analize so trije sklopi raziskovalnih vprašanj: (1) pogostost in namen obiskovanja knjižnic ter knjigarn, (2) zaznava pomena fizičnega prostora za bralno izkušnjo ter (3) vpliv digitalnih platform in družbenih omrežij na bralne izbire ter oblikovanje bralne identitete. Namen raziskave je bil torej ne le zajeti navade in preference, temveč tudi osvetliti pomen prostora, tehnologije in medijske kulture v sodobni bralni izkušnji mladih.

¹ Seemiller in Grace (2018) generacijo Z v izvirniku imenujeta z izrazi *digital natives*, *Net Generation* in *iGeneration*.

2 Pregled teoretičnih izhodišč in raziskav

2.1 Generacija Z kot bralna skupina

Generacija Z običajno zajema posameznike, rojene med letoma 1995 in 2010. Predstavlja prvo generacijo, ki je odrasčala v povsem digitaliziranem okolju, kjer spletna povezanost, mobilne tehnologije in stalna izpostavljenost vizualnim vsebinam niso le dodatki, temveč osnovni elementi vsakdana (Seemiller in Grace, 2018; Berens in Noorda, 2023; Tazijan idr., 2023). To je skupina, ki jo je zaznamoval zgodnji dostop do interneta, digitalnih tehnologij in globalne povezanosti. Seemiller in Grace (2018) poudarjata, da so generacije analitična orodja za razumevanje družbenih sprememb, pri čemer običajno obsegajo obdobje od 14 do 20 let. Ob tem opozarjata, da med raziskovalci ni popolnega soglasja glede časovne opredelitve generacije Z – nekateri njen začetek postavljajo v leto 1995, drugi v 1996 ali 1997, njen konec pa med 2010 in 2012 ali pa sploh ne določijo natančnega zaključka. Kljub tem razlikam raziskave soglasno potrjujejo, da gre za generacijo z edinstvenimi tehnološkimi, kulturnimi in informacijskimi vzorci vedenja. V tem raziskovalnem prispevku zato upoštevamo definicijo generacije Z kot skupine posameznikov, rojenih med letoma 1995 in 2010 – kar je tudi najpogostejši razpon, uporabljen v relevantni znanstveni literaturi.

Digitalno okolje zanje ni le pripomoček, temveč temeljni medijski prostor in komunikacijski ekosistem, v katerem se oblikujejo njihove navade, odnosi ter identitete. Kot opozarja Oblak Črnič (2025), mladostniki digitalne medije uporabljajo neprekinjeno – ob prisotnosti in odsotnosti drugih, v vsakdanjih in zasebnih trenutkih. Pametne naprave jih spremljajo pri učenju, prehranjevanju, druženju, vožnji in celo med intimnimi opravili, kar potrjuje, da so digitalni mediji neločljivo vpeti v njihovo rutino. S tem spletna prisotnost ni le orodje za sporazumevanje ali pridobivanje informacij, temveč postaja osnovni okvir njihove družbene izkušnje in kulturne orientacije.

Njihov odnos do medijev in informacij se oblikuje skozi nenehno in simultano uporabo različnih digitalnih platform in vsebinskih žanrov, kar vpliva na percepcijo branja kot dejavnosti. Berens in Noorda (2023) izpostavljata, da mladi² prehajajo med tiskanimi ter digitalnimi viri z veliko mero prilagodljivosti, pri čemer branje pogosto integrirajo v širšo rabo družbenih omrežij in spletne izmenjave vsebin. Podobno ugotavljajo Tazijan idr. (2023), ki opisujejo pojav

² Berens in Noorda (2023) v raziskavi obravnavata dve starostni skupini – generacijo Z (13–25 let) in milenijce (26–40 let). Opažanja o prilagodljivem prehajanju med tiskanimi in digitalnimi viri ter povezovanju branja z rabo družbenih omrežij se torej nanašajo na ti dve generaciji, ne na vse mlade nasploh.

transmedijskega branja kot značilnost generacije Z – ti bralci povezujejo vsebine iz knjig, filmov, videoiger in spletnih platform v enoten medijski tok, ki presega klasične žanrske in medijske ločnice. White (2022) transmedijsko branje definira kot pripovedovanje ene zgodbe prek več platform.³ Raziskava Tazijan idr. (2023), ki temelji na analizi pogovorov z malezijskimi študenti generacije Z,⁴ razkriva raznoliko paleto interesov – od znanstvene fantastike in fantazije do sodobne literature – ter močno vpetost v spletne bralne skupnosti, kjer posamezniki delijo svoje bralne izkušnje. Mladi v Sloveniji, med 18. in 24. letom, pa pogosteje berejo izvirno slovensko prozo in poezijo ter manj žanrsko literaturo (Kovač, 2024). Branje zanje ni le individualno dejanje, temveč del širšega kulturnega in družbenega fenomena, ki poteka prek več formatov ter platform (Tazijan idr., 2023). Vidani (2024) dodatno poudarja vpliv kratkih video formatov (npr. Instagram Reels, TikTok in YouTube Shorts), ki so močno preoblikovali bralne navade mladih – vsebine, ki jih berejo ali poslušajo, pogosto dopolnjujejo z vizualno predstavitvijo ali delijo v spletnem okolju kot del osebne blagovne znamke. Poročilo *Knjiga in bralci VII* (Gerčar et al., 2024) potrjuje, da družbena omrežja, zlasti BookTok, pomembno vplivajo na knjigokupne navade generacije Z – več kot četrtnina anketirancev med 18. in 34. letom kupi več kot šest knjig letno, medtem ko ta delež pri starejših od 50 let znaša manj kot deset odstotkov. Prav tako je delež tistih, ki ne kupijo nobene knjige, najvišji v najstarejši skupini (54 %), pri mlajših pa bistveno nižji (39 %) (Gerčar, 2024). Primer dobre prakse, ki kaže na uspešno integracijo knjižnice v digitalno okolje, je TikTok profil Mestne knjižnice Ljubljana. Od začetka aktivnega delovanja oktobra 2021 do marca 2023 je profil prejel več kot 13.000 všečkov, pri čemer 72 % sledilcev pripada starostnim skupinam do 34 let. To kaže, da prisotnost knjižnic na družbenih omrežjih lahko dejansko prispeva k bralni promociji in vzpostavljanju stika z mlajšimi bralci (Šefman, 2023).

Vzporedno z uporabo družbenih omrežij se knjižnice vse bolj usmerjajo tudi v razvoj lastnih digitalnih orodij za nagovarjanje mladih bralcev. V digitalnem okolju, kjer so informacije hitro dostopne in bralna pozornost pogosto razpršena, postajajo personalizirane rešitve ključnega pomena. Fleimisch Bezljaj (2023) izpostavlja uporabo umetne inteligence za priporočanje knjižničnega gradiva kot enega od načinov, kako v množici vsebin uporabniku olajšati izbiro. Mobilna

³ White (2022) transmedijsko pripovedovanje opredeljuje kot obliko pripovedi, ki se razprostira prek različnih medijev – knjig, filmov, serij, stripov, videoiger in družbenih omrežij – pri čemer vsak medij prispeva svoj edinstveni vidik k celoti zgodbe. Takšna pripoved omogoča globlje potopitvene izkušnje in intenzivnejše vključevanje bralcev ali gledalcev.

⁴ Raziskava je bila izvedena na univerzi Teknologi MARA v Maleziji med 238 pripadniki generacije Z, rojenimi po letu 1997.

aplikacija Obotti,⁵ razvita za knjižnico Oodi v Helsinkih, tako mladim bralcem ponuja knjige glede na njihov profil in preference, pri čemer ohranja igrivost in nelinearno komunikacijo brez zbiranja osebnih podatkov (Hammais idr., 2019). Ključni izziv pri takšnih rešitvah pa ostaja varovanje zasebnosti in preprečevanje algoritemskih zaprtosti v filtrirne mehurčke, ki bi lahko omejevali raznolikost bralne izkušnje (Fleimisch Bezljaj, 2023). V tem pogledu bi bile lahko digitalne knjižnične storitve učinkovita dopolnitev vpliva družbenih omrežij, če bi temeljile na preglednosti, večkanalnosti in strokovni podpori knjižničarjev.

V kontekstu sodobnega branja je treba izpostaviti tudi ugotovitve Ljubljanskega bralnega manifesta (Schüller-Zwierlein et al., 2023; 2024), ki opozarja, da digitalno okolje spodbuja predvsem razpršeno, površno in krajše branje, kar ogroža bralne spretnosti na višji ravni. Branje daljših besedil, zlasti knjig, po mnenju avtorjev manifesta ostaja ključno za razvoj kognitivne potrpežljivosti, metakognicije, analitičnega mišljenja in sposobnosti kompleksnega razumevanja (Schüller-Zwierlein idr., 2024). Značilnost generacije Z ni zmanjšanje količine branja, temveč razpršenost pozornosti, fragmentacija virov in redefinicija motivacije za branje. Branje pogosto ni več omejeno na linearno sledenje vsebini, temveč je pogojeno z estetsko privlačnostjo, relevantnostjo za osebne interese ter možnostjo deljenja izkušnje z drugimi (Vidani, 2024). V tem okviru postaja bralna identiteta vse bolj odvisna od širših kulturnih dejavnikov – ni zgolj posledica bralnega vedenja, temveč se oblikuje v odnosu do medija, prostora in družbenih pričakovanj. Kot opozarja Mackey (2020), sodobne bralne prakse vse pogostejše potekajo v obliki fragmentiranega situiranega mimobežnega branja: posamezniki pogosto prebirajo kratke zapisane komunikacijske vsebine, ki nadomeščajo govorjeno besedo in so del vsakodnevne digitalne interakcije. K temu je treba dodati tudi opažanja Vidanija (2024), ki kažejo, da se bralne navade generacije Z vse bolj premikajo v smeri digitalnih formatov – ne zgolj zaradi tehnološke usposobljenosti, temveč predvsem zaradi priročnosti, hitrosti dostopa in širine informacij, ki jih te platforme omogočajo. Poročilo v *Knjigi in bralcih VII* (Gerčar et al., 2024) potrjuje ta trend z ugotovitvijo, da kar 38 % mladih v starostni skupini od 18 do 24 let bere tudi elektronske knjige ali posluša zvočne knjige – kar je najvišji delež med vsemi generacijami v Sloveniji. Kljub temu pa

⁵ Obotti je mobilna aplikacija, razvita v sodelovanju knjižnice Oodi in podjetja Headai, ki z uporabo umetne inteligence mladim bralcem priporoča knjižno gradivo glede na vnaprej oblikovane bralne profile. Aplikacija ne zahteva prijave uporabnika in ne zbira osebnih podatkov, omogoča pa iskanje po besedilu ali z glasovnimi ukazi v finščini, švedščini in angleščini. Vizualna in vsebinska zasnova vključuje več likov z različnimi interesnimi področji, t. i. bot karakterjev, med katerimi uporabnik izbira. Aplikacija vključuje tudi interaktivne funkcionalnosti, kot je t. i. gumb presenečenja, ki ponuja informacije o knjižnici Oodi ali lokalnih dogodkih.

tradicionalno, tiskano branje še vedno ohranja svojo vrednost, zlasti kadar gre za poglobljeno, nemoteno bralno izkušnjo.

Po poročilu *o generaciji Z in milenijcih* (Berens in Noorda, 2023) kar 42 % mladih, ki redno berejo, zase ne meni, da so bralci. Ta razkorak med vedenjem in samopodobo potrjuje, da bralna identiteta ni samoumevna, temveč se oblikuje v procesih prepoznavanja, primerjanja in umestitve v določene kulturne kontekste (Baron, 2021).

Izbira medija – ali gre za tiskano knjigo, zaslonsko besedilo ali zvočni format – vpliva tako na poglobljenost izkušnje kot tudi na način, kako posameznik sebe dojema kot bralca. Baron (2021) opozarja, da medijska forma ni nevtralna: digitalno branje pogosto spodbuja hitrejšo prebiranje in skeniranje informacij, medtem ko tiskano besedilo podpira počasnejše, reflektivno branje, kar ima vpliv na samopodobo in dolgoročno angažiranost bralca. Ta vpliv pa ni odvisen zgolj od individualnih preferenc, temveč tudi od sistemske ponudbe in dostopnosti različnih formatov. V Sloveniji se trg zvočnih knjig sicer razvija, vendar z zamikom – šele leta 2021 je svojo aplikacijo zagnala Mladinska knjiga, leta 2024 pa še Beletrina. Kljub temu slovenske založbe večino digitalne produkcije še vedno prepuščajo brezplačni knjižnični uporabi, medtem ko so se uporabniki že navadili na naročniški model pri drugih platformah, kot sta Spotify ali Netflix. Kovač (2024) opozarja tudi, da slovenski trg morda ne bo vzdržal vseh aplikacij za zvočne knjige hkrati, saj je verjetno, da bodo razmere v prihodnjih letih vodile v konsolidacijo ali opustitev nekaterih storitev. V nasprotju s skandinavskimi državami, kjer zvočne knjige že predstavljajo velik delež prihodkov knjižnega sektorja, ta segment v Sloveniji ostaja premalo razvit – kar pomeni tudi zamujeno priložnost za oblikovanje sodobnejših, večkanalnih bralnih navad (Kovač, 2024).

2.2 Vloga knjižnic in knjigarn

Ob razumevanju generacije Z kot transmedijsko in vizualno usmerjene bralne skupine je pomembno osvetliti tudi pomen fizičnih prostorov, ki mladim še vedno dajejo občutek stabilnosti, umika in pristnega stika z branjem. Čeprav so digitalna okolja postala vsakdanja, knjižnice in knjigarne ne izgubljajo pomena – nasprotno, vse pogostejše se pojavljajo kot prostori bralne socializacije, refleksije in identitetne opore (Berens in Noorda, 2023; Demopoulos, 2024; Kuzmičová idr., 2018).

Vloga knjižnic danes ni omejena zgolj na izposojajo gradiva – ki pa še vedno ostaja njihova temeljna in najpogostejša storitev – temveč se razširja tudi v

smeri ustvarjanja prostorov refleksije, učenja in osebnega razvoja. V kontekstu knjižnic in knjigarn se pogosto pojavlja koncept »tretjega prostora«, kot ga je definirala Oldenburg (1989): to naj bi bil prostor druženja, sproščenosti in pripadnosti – neke vrste javna dnevna soba. Vendar pa Vogrinčič Čepič (2017) opozarja, da je treba biti pri prenosu tega koncepta v knjižnično področje previden. Oldenburgova definicija namreč izhaja iz povojnega ameriškega konteksta ter se nanaša predvsem na komercialna srečevališča, kot so kavarne, frizerski saloni in knjigarne – torej prostori, ki ponujajo storitve v zameno za plačilo. Knjižnice pa po svoji naravi delujejo nekomercialno, kar postavlja pod vprašaj neposredno uporabo tega pojma. Zato avtorica meni, da je tretji prostor pogosto preozka ali konceptualno neustrezna oznaka za knjižnični prostor, če ga ne premislimo v širšem institucionalnem in družbenem okviru (Vogrinčič Čepič, 2017).

Kljub temu v sodobnih knjižnicah prepoznamo nekatere značilnosti tretjih prostorov: odprtost, dostopnost, sproščeno vzdušje ter prizadevanje, da uporabniki v prostoru začutijo domačnost in pripadnost. Toda druge ključne značilnosti – kot so redno srečevanje stalnih obiskovalcev, pogovor kot osrednja dejavnost in igrivo, zabavno okolje – so prisotne zgolj v določenih storitvah, denimo pri bralnih krožkih, drugih skupinskih dejavnostih ali celo v čitalnicah med izpitnim obdobjem, kjer se redno srečujejo isti študenti. Sicer pa knjižnice ostajajo tudi pomemben prostor umika, tišine in osredotočenega dela (Vogrinčič Čepič, 2017).

Številne visokošolske knjižnice se preobražajo v večnamenske prostore, ki združujejo individualno učenje, skupinsko delo in družabne dejavnosti. Seemiller in Grace (2019) ugotavljata, da knjižnice poleg dostopa do gradiva in digitalnih orodij ponujajo tudi laboratorije, računalniške učilnice, udobne koticke ter celo kavarne, s čimer študentom zagotavljajo občutek domačnosti in varnosti. Johnson in Kazmer (2011) dodajata, da sodobne visokošolske knjižnice vse bolj prevzemajo vlogo skupnostnih centrov, kjer se prepletajo različne dejavnosti – od raziskovanja do družabnih dogodkov. Takšna preobrazba fizičnega prostora potrjuje, da knjižnice ostajajo pomembni kraji družbene interakcije in kulturne pripadnosti.

Podoben vpogled ponuja raziskava Malatjija⁶ (2023), ki je na Univerzi za tehnologijo Tshwane preučeval uporabnost visokošolske knjižnice z vidika študentov.

⁶ V raziskavi je sodelovalo 468 študentov zaključnih letnikov na Tshwane University of Technology (148 s Fakultete za humanistiko, 189 s Fakultete za management, 74 s Fakultete za ekonomijo in finance ter 57 s Fakultete za informacijsko-komunikacijsko tehnologijo) ter pet knjižničnih delavcev knjižnice na kampusu Polokwane. Podatki so bili zbrani avgusta 2016, in sicer s kvantitativnimi vprašalniki za študente (23.–24. in 30. avgusta) ter s kvalitativnimi intervjuji s knjižničnim osebjem (25. avgusta).

Ugotovil je, da študenti knjižnico dojemajo kot uporabniku prijazen prostor, ki jim omogoča tako izposojajo gradiva kot branje lastnih zapiskov, dostop do interneta in predvsem miren prostor za študij. Študenti so knjižnico opisovali kot okolje, ki jim zagotavlja občutek varnosti in funkcionalnosti, saj združuje različne dejavnosti – od učenja do uporabe digitalnih naprav. Raziskava opozarja, da prav percepcija uporabnosti vpliva na dejansko rabo knjižnice, zato Malatji priporoča, da knjižnice svoje storitve še bolj promovirajo in študentom približajo tudi manj znane dejavnosti, ki jih ponujajo (Malatji, 2023). Posebno nazoren primer predstavlja visokošolska knjižnica Union v sklopu Univerze Union v ZDA, ki jo Powell in Wessies (2021) opisujeta kot prostor, ki vse bolj prevzema funkcijo skupnostnega središča. Knjižnica združuje tihe čitalnice za individualno delo, odprte prostore in zasebne sobe za skupinsko učenje ter sodobno opremljene računalniške laboratorije. Poleg tega vključuje tudi manjšo kavarno in kotičke za sprostitev, kar študentom in obiskovalcem zagotavlja občutek domačnosti ter spodbuja daljše zadrževanje v knjižnici. Prav ta kombinacija učenja, raziskovanja in družabnosti omogoča, da knjižnica postane »vroča točka« študentskega življenja, hkrati pa varno in prijetno okolje za širšo študentsko skupnost (Powell in Wessies, 2021).

Pomemben inovativni poskus približevanja knjižnice študentom je bil projekt Lemontree, ki ga je v visokošolski knjižnici Univerze v Huddersfieldu analiziral Walsh (2014). Gre za platformo igrifikacije, ki prek elementov igre, kot so točkovanje, značke in lestvice uspešnosti, uvaja »igralno plast« nad klasične knjižnične dejavnosti. Namen sistema je bil povečati uporabo knjižničnih virov, od izposoje knjig do dostopa do elektronskih gradiv, hkrati pa ustvariti bolj sproščeno in igrivo uporabniško izkušnjo. Rezultati kažejo, da so študenti projekt sprejeli kot zabaven in motivacijski način spodbujanja k obisku knjižnice, pri čemer so poročali o pogostejšem prihajanju v knjižnico, širšem izboru izposojenih knjig in večji uporabi elektronskih virov. Čeprav kritiki opozarjajo na tveganje pretirane odvisnosti od zunanje motivacije, je bil projekt zasnovan tako, da podpira predvsem notranje spodbude za učenje, sodelovanje in raziskovanje (Walsh, 2014).

Posebno inovativno prakso predstavlja tudi Mestna knjižnica Köln, ki je v svojih prostorih uredila studio za ustvarjanje vsebin na družbenih omrežjih. Člani knjižnice, stari 16 let in več, lahko brezplačno uporabljajo profesionalno opremo, od 4K-kamer, mikrofонов in prilagojene osvetlitve do montažnih orodij, ter v varnem okolju posnamejo in uredijo video- ali avdioposnetke. Studio je zasnovan kot prostor, ki spodbuja kreativnost uporabnikov in jim omogoča, da knjižnico doživijo ne le kot prostor za izposojajo gradiva, temveč kot sodobni laboratorij za ustvarjanje digitalnih vsebin. Poleg tehničnih možnosti knjižnica organizira tudi delavnice o snemanju in montaži ter medijske programe,

ki mlade učijo kritične in odgovorne rabe družbenih omrežij (Stadtbibliothek Köln, n. d.).

Primer dobre prakse iz Hrvaške dodatno ponazarja, kako lahko knjižnice aktivno sooblikujejo mladinske bralne skupnosti z razumevanjem interesov generacije Z. V javni knjižnici so na pobudo knjižničarjev organizirali anime klub za srednješolce,⁷ zasnovan po modelu bralnega krožka, ki je mladim ponudil varen prostor za kulturno izmenjavo, izražanje mnenj in krepitev pripadnosti. Srečanja so bila strukturirana v tri dele – diskusijo o izbrani anime vsebini, aktivnosti, ki so jih pripravili udeleženci sami, ter predloge za prihodnja srečanja. Zasnova je mladim omogočila aktivno soustvarjanje vsebin, kar je okrepilo njihovo motivacijo in občutek, da jim klub pripada. Zanimivo je, da so prav v tem okviru nekateri člani knjižnice začeli tudi obiskovati knjižni klub, ki je nastal kot nadaljevanje njihove angažiranosti v knjižnici. Takšne prakse potrjujejo potencial knjižnic kot prostorov identitetne opore in ustvarjalnega razvoja mladih (Žentil Barič, 2024).

Zanimiv primer transformacije vloge knjižnic ponuja Mestna knjižnica Ljubljana, ki je v svojem aktualnem strateškem načrtu (2022–2026) opredelila knjižnico kot prostor sproščenega druženja, ustvarjalnosti in vseživljenjskega učenja. Posebej poudarjajo, da je knjižnica najbolj omrežena kulturna ustanova v mestu, ki povezuje različne deležnike na področju bralne kulture na lokalni, nacionalni in mednarodni ravni. Vizija temelji na razumevanju knjižnice kot prostora za vse, fizičnega in digitalnega, ki zagotavlja prost dostop do informacij, spodbuja branje v vseh starostnih skupinah ter krepi ustvarjalnost z uporabo novih tehnologij. Zbiranje osebnih zgodb in spominov prebivalcev Ljubljane knjižnico umešča tudi v vlogo hraniteljice lokalnega spomina, medtem ko koncepti zele-nega načrtovanja, partnerstev ter digitalizacije storitev potrjujejo prizadevanja za trajnostno, odprto in skupnostno naravnano delovanje (Strateški načrt Mestne knjižnice Ljubljana za obdobje 2022–2026).

Tudi kvantitativni podatki kažejo na pomembno vlogo knjižnic pri oblikovanju bralnih praks mladih. Po podatkih raziskave *Knjiga in bralci VII* (Gerčar, 2024), je skoraj dve tretjini študentov, starih med 18 in 24 let, svojo zadnjo knjigo pridobilo prav iz knjižnice. Kovač dodatno poudarja pomembnost knjižničnega sistema v slovenskem kontekstu, saj v svojem prispevku ugotavlja, da je poraba

⁷ Anime klub za srednješolce je med oktobrom 2021 in julijem 2023 deloval kot program javne knjižnice na Hrvaškem. Prvo leto je potekalo 20 srečanj z 20 prijavljenimi mladimi, od katerih jih je osem redno sodelovalo; drugo leto je sledilo 21 srečanj s 23 prijavljenimi in desetimi rednimi člani. Dejavnosti kluba so potekale v različnih knjižničnih prostorih, tudi v času epidemioloških omejitev. Na njegovi osnovi je pozneje nastal tudi knjižni klub za dijake.

knjige v Sloveniji bolj odvisna od javne infrastrukture kot drugje v Evropi (Kovač, 2024).

Podobno vlogo vse bolj prevzemajo tudi knjigarne, ki presegajo svojo primarno komercialno funkcijo. V več prispevkih časnika *The Guardian* so knjigarne predstavljene kot estetski in emocionalno pomembni prostori, ki mlade pritegnejo z občutkom pristnosti, zadržanosti in lokalne kulturne vključenosti (Mac Donnell 2024; Manavis 2024). Po navedbah Fortune (2023) številne neodvisne knjigarne po pandemiji doživljajo razcvet, saj postajajo središča skupnostne dinamike, kulturne orientacije in alternativnega življenjskega sloga. Fizična knjiga in prostor zanjo tako pridobivata ponovno simbolno moč – ne kot nuja, temveč kot izbira.

Nguyen (2019) knjigarne, pogosto povezane s kavarnami, imenuje sodobni »tretji prostori« – oznaka, ki se sicer (kot smo omenili že prej) pogosto uporablja v diskurzu knjižnic in knjigarn, vendar je hkrati problematična. V teh prostorih obiskovalci ne le kupujejo knjige, temveč tudi berejo, študirajo in se družijo. Takšna okolja spodbujajo kulturno izmenjavo, krepijo občutek pripadnosti in služijo kot nevtralna mesta srečevanja različnih skupin ljudi. Poleg tega raziskave poudarjajo pomen knjigarn kot skupnostnih središč, ki prispevajo k ohranjanju lokalne kulture in spodbujajo bralno kulturo v skupnosti (DE MODE, 2024).

Tudi Friss (2024) izpostavlja, da so knjigarne skozi zgodovino igrale pomembno vlogo pri oblikovanju kulturnega prostora – ne zgolj kot prodajna mesta, temveč kot prostori družbene interakcije, intelektualne izmenjave in lokalnih skupnosti. Knjiga sicer ne predstavlja celovite zgodovine knjigotrštva, temveč – kot opazuje Menand (2024) – niz trinajstih portretov znamenitih knjigarn in njihovih ustanoviteljev. Friss se pri tem osredotoča manj na ekonomske vidike in bolj na atmosfero ter simbolni pomen teh prostorov.

Podoben razmislek ponuja Deutsch (2024), v katerem brani idejo, da je dobra knjigarna bistveno več kot prodajalna – je prostor miselne upočasnitve, konceptualizacije in kulturnega brskanja. Kot dolgoletni direktor knjigarne *Seminary Co-op* v Chicagu Deutsch trdi, da se vrednost knjigarne ne meri z donosnostjo, temveč z njeno sposobnostjo omogočati poglobljeno bralno izkušnjo, ki jo zagotavlja prav fizična prisotnost – tišina, nelinearna razporeditev polic in možnost nepričakovanih odkritij. Knjigarna je v njegovem pogledu javna dnevna soba in intelektualno zatočišče, kjer bralec ne išče nujno točno določenega naslova, temveč se odpira možnosti, da bo našel nekaj, česar ni pričakoval. Brskanje postane oblika refleksije, prostor pa ni namenjen kupcu, temveč človeku knjige – bralcu, ki se s knjigo in prostorom sreča v skupnem dejanju odkrivanja. V nasprotju s tem idealom Deutsch izpostavlja Amazonovo logiko spletne knjigarne,

kjer knjiga ni več kulturna dobrina, temveč sredstvo za privabljanje potrošnikov. Da je Bezos knjige spremenil v t. i. reklamne izdelke – torej izdelke, ki jih podjetje prodaja z izgubo, da bi privabilo kupce k drugim, bolj dobičkonosnim artiklom – se Deutschu zdi posebej odvratno. Še posebej, če pomislimo, da so poklicni knjigarnarji od nekdaj dajali prednost kulturnemu poslanstvu pred ekonomskim izplenom. V nasprotju z njihovo težnjo po kuraciji, refleksiji in izbiranju Amazonov model »trgovine z vsem« povsem zaobide knjigotrško delo kot kulturno prakso. V tem smislu Deutsch zagovarja prihodnost knjigarn kot kulturnih ustanov, ki temeljijo na modro neučinkoviti rabi časa, družbeni odprtosti in estetski funkciji prostora (Deutsch, 2024).

Poleg tega številni komentatorji opozarjajo na nedavno odločitev Amazona, da je leta 2023 zaprl spletno knjigarno Book Depository (ki jo je kupil leta 2011) – eno redkih platform, ki je omogočala cenovno dostopno naročanje knjig z brezplačno poštnino po vsem svetu. Zaprtje te knjigarne je bilo razumljeno kot poskus preusmerjanja potrošnikov na matično Amazonovo platformo, kjer so cene praviloma višje, možnosti dostave pa manj ugodne. Primer dodatno potrjuje Deutschevo tezo o instrumentalizaciji knjige znotraj tržne logike, ki jo narekuje učinkovitost, ne pa skrb za kulturno vrednost.

Popolno nasprotje Amazonovemu pristopu predstavlja Stara knjigarna⁸ v islandski vasici Flateyri – neodvisna knjigarna, ki že več kot stoletje deluje pod vodstvom iste družine. Tam knjiga ni tržno orodje, temveč vez med bralcem, krajem in skupnim spominom. Njeno delovanje uteleša prav tiste vrednote, ki jih zagovarja Deutsch: počasnost, kurirano izbiranje, prostorsko izkušnjo in spoštovanje kulturne kontinuitete. S simboličnim žigom na izbrani knjigi ter atmosfero, ki spodbuja refleksijo, Flateyri potrjuje, da knjigarna tudi v 21. stoletju ostaja kulturna ustanova v najzlahtnejšem pomenu besede (Cibulková, 2025).

Podobno, toda v povsem drugačnem geografskem in kulturnem kontekstu, deluje knjigarna Mi smo glas⁹ v Ciudadu de México – največja in najstarejša neodvisna LGBT+ knjigarna v Latinski Ameriki. Umeščena v srce četrti Zona Rosa, je več kot le prodajalna: v dvanajstih letih delovanja se je razvila v kulturni center, varno točko in prostor za javno razpravo o pravicah marginaliziranih skupin. Poleg bogatega knjižnega kataloga je tudi stičišče civilne družbe, umetnosti in aktivizma. Njeno delovanje potrjuje vlogo knjigarne kot prostora raznolikosti, vključevanja in demokratičnega dialoga (Oikión in Henson, 2021).

⁸ Stara knjigarna, v izvirniku imenovana *Old Bookstore*, ustanovljena leta 1914, še vedno deluje v isti zgradbi.

⁹ Knjigarna Mi smo glas je v izvirniku imenovana *Somos Voces*.

Podoben primer predstavlja tudi knjigarna Gato Caulle v čilskem mestu Valdivia, ki od leta 2017 deluje kot neodvisno literarno in skupnostno središče. Poudarek daje malim založbam, regionalnim avtorjem in poglobljenemu kulturnemu udejstvovanju, pri čemer posebno pozornost namenja delu z mladimi: v sodelovanju z učitelji in učenci organizira delavnice, izdaja zbornike z literarnimi prispevki osnovnošolcev ter spodbuja razmislek o družbenih temah, kot so človekove pravice. Knjigarna se je tako uveljavila kot kulturno središče, zavezano lokalnemu okolju, izobraževanju in literarnemu dialogu (Mirabella, 2022).

Primeri, kot so Flateyri, Somos Voces in Gato Caulle, potrjujejo, da sodobne knjigarne kljub globalnim tržnim pritiskom ohranjajo svojo moč kot prostori kulturne vzdržnosti, refleksije in skupnostne pripadnosti. Podobno tudi knjižnice – denimo visokošolska knjižnica Union, projekt gamifikacije Lemontree v knjižnici Univerze v Huddersfieldu, medijski studio Mestne knjižnice Köln ter strateška vizija Mestne knjižnice Ljubljana (2022–2026) – dokazujejo, da ostajajo ključna središča bralne kulture, družbene interakcije in identitetne opore. Čeprav delujejo v različnih družbenih in kulturnih kontekstih, knjižnice in knjigarne povezuje prizadevanje za ohranjanje knjige kot kulturne vrednote in oblikovanje prostorov, kjer literatura vzpostavlja vezi med posameznikom in skupnostjo. Temu pritrjuje tudi Menand (2024), ki poudarja, da je po pandemiji prišlo do nepričakovane rasti števila neodvisnih knjigarn, kar kaže, da fizični prostori branja – tako knjižnice kot knjigarne – še naprej nagovarjajo temeljne človeške potrebe po taktilnosti, osebnem stiku in občutku kulturne umeščenosti, ki jih digitalne platforme ne morejo nadomestiti.

2.3 Bralna identiteta in pomen prostora

Tiho branje ni zgolj kognitivna in umska dejavnost, pač pa praksa, ki je telesno in socialno umeščena ter jo pomembno oblikuje okolje. Prostorski dejavniki – kot so razsvetljava, razporeditev pohištva, prisotnost drugih bralcev in občutek tišine – oblikujejo občutek legitimnosti in osredičenosti bralne dejavnosti (Kuzmičová idr., 2018). Torej, lahko bi rekli, da branje v knjižnicah ali knjigarnah spodbuja drugačno vrsto zbranosti kot domače okolje.

Papež in Merčun Kariž (2024) na primeru Osrednje knjižnice Ajdovščina izpostavljata več dejavnikov, ki vplivajo na zaznano kakovost prostora – od prešibke in neenakomerne umetne razsvetljave, še posebej v času slabega vremena, do težav z vzdrževanjem primerne zračne vlage. Opozarjata tudi na pomanjkljivo dostopnost za gibalno ovirane uporabnike, ki nimajo zagotovljenega dostopa do primerno opremljenih prostorov. Takšne razmere pomembno vplivajo na to,

kako se posamezniki počutijo v knjižnici in ali jo dojemajo kot prostor, ki spodbuja ali ovira bralno dejavnost.

Poleg prostorskih in družbenih dejavnikov ima pri oblikovanju bralne identitete pomembno vlogo tudi izbrani medij. Baron (2021) ugotavlja, da fizične značilnosti tiskanih knjig – kot sta otip in vonj – pomembno prispevajo k doživljanju branja kot celostne, utelešene in »pristne« izkušnje. Način branja tako ni le tehnična izbira, temveč izraža tudi osebne preference, vrednote in doživljanje sebe kot bralca (Baron, 2021). Bralna identiteta se tako oblikuje v stiku z materialnim, socialnim in medijskim kontekstom ter ni nujno skladna z vedenjskim vidikom branja. V tem kontekstu presega zgolj samoidentifikacijo kot bralca. Vključuje tudi odnos do specifičnih žanrov, načina branja, kulturnih vrednot in občutka pripadnosti skupnosti (Baron, 2021; Berens in Noorda, 2023).

Po podatkih Berens in Noorde (2023), po katerih kar 42 % pripadnikov generacije Z, ki redno berejo – torej vsaj enkrat tedensko ali preberejo več knjig mesečno – ne verjame, da so »pravi bralci«. Ta razkorak med vedenjem in samopodobo kaže, da bralna identiteta ni samoumevna, temveč rezultat prepletanja kulturnih, družbenih in osebnih dejavnikov. Po drugi strani pa Vogrinčič Čepič in Kotrla Topić (2021) ugotavljata, da so se nekateri udeleženci njune raziskave kot zavzeti bralci opredelili že zgolj na podlagi dejstva, da v branju uživajo – ne glede na število prebranih knjig, ki se je pri njih gibalo med deset in petdeset na leto.

Povezava med branjem in prostorsko izkušnjo se dodatno razkriva v domačem okolju. Vogrinčič Čepič in Kotrla Topić (2021) poudarjata, da je branje mogoče razumeti kot telesno izkušnjo, ki je utelešena, umeščena v določeni prostor in posledično podvržena vplivom neposrednega okolja. Po njunih ugotovitvah domače okolje bralcu omogoča, da si razmere branja prilagodi glede na lastne potrebe, kar mu zagotavlja občutek nadzora, zasebnosti in sproščenosti – ti dejavniki pa prispevajo k oblikovanju bralne samopodobe. V zaključku avtorici opozarjata, da je branje še vedno tesno povezano z idejo doma kot čustvenega in simbolnega prostora. Pri tem povzemata definicijo doma kot »prostora, občutka, izkušnje, navade ali reprezentacije« (Giorgi idr., 2007, str. 147, povzeto po Vogrinčič Čepič in Kotrla Topić, 2021) ter dodajata, da bi lahko na podoben način razumeli tudi branje.

Vogrinčič Čepič je sicer že leta 2019 izpostavila, da nekateri bralci z branjem ustvarijo »mehurček zasebnosti« (Vogrinčič Čepič, 2019, str. 173), ki jim omogoča vzpostavitev telesnega in čustvenega udobja ter ponovni simbolni prevzem prostora. Takšne telesne in prostorske prakse predstavljajo obliko samoregulacije, pri kateri posameznik zavestno prilagaja svetlobo, tišino ali telesno držo

z namenom ustvarjanja optimalnih razmer za branje (Vogrinčič Čepič, 2019). Branje tako ni le sredstvo dostopa do vsebine, temveč tudi način ohranjanja notranjega ravnovesja in nadzora, kar ima lahko pomembno vlogo pri oblikovanju doživljanja sebe kot bralca.

2.4 Digitalne platforme kot nova orodja bralne socializacije

Platforme, kot so TikTok (znotraj skupnosti BookTok), YouTube (BookTube) in Instagram (Bookstagram), so postale pomembna bralna okolja, kjer knjige krožijo kot trend, čustvena izkušnja in izraz osebnega sloga. Po podatkih raziskave, ki sta jo leta 2022 v ZDA izvedli Berens in Noorda z Univerze Portland State, je kar 34 % pripadnikov generacije Z kupilo knjigo zaradi priporočila na TikToku (Berens in Noorda, 2023),¹⁰ 17 % mladih Poljakov v starostni skupini 15–24 let pa uporablja družbena omrežja za iskanje informacij o knjigah – pri čemer ženske občutno pogosteje sledijo tovrstnim priporočilom (Zasacka idr., 2024).¹¹

Kratke video vsebine, kot so Instagram Reels in TikTok, so postale osrednji vir vsakodnevne medijske konzumacije; po podatkih iz ameriškega konteksta jih kar 68 % pripadnikov generacije Z spremlja redno (Media Logic, 2024). Čeprav gre za drugačen kulturni prostor, kjer so medijski vzorci deloma specifični, tudi raziskave iz slovenskega okolja potrjujejo močno prisotnost teh platform v vsakdanjih rutinah mladih. Po podatkih projekta *Medijski repertoarji mladih*¹² kar 96 % osnovnošolcev in 98 % dijakov redno uporablja pametne telefone, najpogosteje za poslušanje glasbe, klepetanje in spremljanje družbenih omrežij, med katerimi izstopajo Instagram, YouTube, TikTok in Snapchat (Oblak Črnič idr., 2025). S tem se spreminjajo tudi bralna pričakovanja – od strukture in dolžine do intenzivnosti informacij. Generacija Z, kot ugotavlja Horowitz Research

¹⁰ Raziskavo sta izvedli dr. Kathi Inman Berens in dr. Rachel Noorda z Univerze Portland State (ZDA) v letu 2022, rezultati pa so bili objavljeni leta 2023 pod okriljem American Library Association (Ameriško knjižničarsko združenje). V anketi je sodelovalo 2075 oseb, starih med 13 in 40 let, ki pripadajo generacijama Z in milenijcev. Spolna identiteta udeležencev je bila del raziskave, čeprav poročilo ne navaja natančne porazdelitve po spolu.

¹¹ Poročilo Stanje bralne kulture na Poljskem v letu 2023 (v izvirniku: *Stan czytelnictwa książek w Polsce w 2023 roku*) so pripravili Zasacka, Chymkowski in Koryś (2024) za Nacionalno knjižnico Poljske. Raziskava je bila izvedena jeseni 2023 na reprezentativnem vzorcu 2012 oseb, starih 15 let ali več.

¹² Podatki kažejo, da 96 % osnovnošolcev (11–15 let) in 98 % dijakov (14–19 let) uporablja družbena omrežja in spletne aplikacije. Osnovnošolci jih najpogosteje uporabljajo za pogovore (73 %), poslušanje glasbe (70 %) in pošiljanje zasebnih sporočil (64 %); medtem ko srednješolci najpogosteje poslušajo glasbo (81 %), klepetajo (80 %) in si pošiljajo sporočila (79 %). Družbena omrežja so zanje tudi pomemben vir informiranja – dnevno to velja za tretjino, tedensko pa za dve tretjini mladih.

(2025), oblikuje kulturo v realnem času skozi kombinacijo drsenja, pretakanja in deljenja, kar zahteva od medijev in blagovnih znamk nove načine posredovanja vsebin. Vendar pa podatki iz slovenskega raziskovalnega konteksta kažejo tudi na pomembne razlike znotraj same mladostniške populacije: medtem ko nekatere skupine berejo le v šolskem okviru, obstajajo tudi skupine, ki branju posvečajo pomembno vlogo. Ti mladi pogosto berejo tiskane medije, imajo doma veliko knjig, svojo medijsko rabo pa usmerjajo predvsem v informiranje, ustvarjanje in učenje. Takšni podatki potrjujejo, da digitalizacija ni nujno v nasprotju z branjem – vendar pa to ni enakomerno razporejeno med vsemi mladimi, temveč se izraža skozi kompleksno mrežo preferenc, ki vključuje razlike v motivaciji (zabava, informiranje, učenje), v dostopu do naprav ter šolskih in družinskih okvirov, kar se kaže v razlikah med repertoarji (od selektivnih do razpršenih) ter v odnosu do branja (od branja zgolj za šolo do pogostega prostočasnega branja). Med osnovnošolci se intenzivni komunikatorji,¹³ ki so visokoodzivni v vrstniških stikih, opirajo predvsem na efemerne komunikacijske platforme (Snapchat, TikTok) in berejo večinoma zaradi šolskih obveznosti. Nasprotno pa youtubovski minimalisti¹⁴ izkazujejo selektivno in zmerno rabo platform, pri čemer berejo najpogosteje in živijo v okoljih z največ knjigami doma. Pri srednješolcih pa dijakinje minimalistke¹⁵ zmerno kombinirajo platforme, dosegajo visoko šolsko uspešnost in odraščajo v knjižno bogatih okoljih. Povsem drugače pa vizualni komunikatorji,¹⁶ ki so močno vezani na vizualne pretočne vsebine, odraščajo v domovih z najmanj knjigami in branje prakticirajo skoraj izključno zaradi šole. Te razlike ponazarjajo, da materialna raznovrstnost (računalniki, konzole, VR-očala, druge naprave) sama po sebi ne vodi v bogatejše prakse, saj se v mreži preferenc oblikujejo selektivne kombinacije platform in različnih načinov branja, od zgolj šolskega do pogostega prostočasnega branja (Oblak Črnič idr., 2025).

To spremenjeno medijsko okolje pa ne pomeni nujno oddaljevanja mladih od knjig, temveč odpira nove priložnosti za knjižnično delovanje na priljubljenih

¹³ Intenzivni komunikatorji so osnovnošolci, ki močno uporabljajo Snapchat in TikTok; družbeno so zelo odzivni, veliko klepetajo in delijo vsebine. Branje je pri njih večinoma omejeno na šolske obveznosti, sicer raje posegajo po kratkih in efemernih komunikacijskih oblikah.

¹⁴ Youtubovski minimalisti so osnovnošolci, ki uporabljajo predvsem YouTube, niso pa na Instagramu in drugih platformah. Imajo doma največ knjig, so najpogostejši bralci in pogosto berejo tudi revije in časopise. Povezujejo se z ucnim uspehom in z družinskimi okolji, ki podpirajo branje.

¹⁵ Minimalistke so večinoma gimnazijke, ki zmerno uporabljajo Instagram in TikTok. Njihova raba je intencionalna (informacije, učenje), šolsko so zelo uspešne, doma odraščajo v okoljih z največ knjigami. Berejo najraje in najpogosteje od vseh skupin.

¹⁶ Vizualni komunikatorji so dijaki, ki uporabljajo predvsem Instagram, TikTok in Snapchat. Močno jih zaznamuje vizualna popkultura, spremljajo pretočne TV-vsebine in serije. Odraščajo v domovih z najmanj knjigami in branje prakticirajo skoraj izključno zaradi šole.

platformah. Primer predstavlja TikTok profil Mestne knjižnice Ljubljana, ki je bil med letoma 2020 in 2022 predmet raziskave (Prica in Vilar, 2023). Analiza 88 objav je pokazala, da knjižnica največ interakcij doseže z zabavnimi in osebno obarvanimi vsebinami ter z vključevanjem v #booktok skupnost, medtem ko so promocijske in izobraževalne objave deležne manjšega odziva. TikTokova analitika (Šefman, 2024) dodatno potrjuje, da so med sledilci knjižnice pretežno mladi odrasli: 30 % v starosti od 18 do 24 let in 39 % v starosti od 25 do 34 let, skoraj tri četrtine sledilcev pa predstavljajo ženske (74 %). Ti podatki kažejo, da mladi med številnimi vsebinami na TikToku spremljajo tudi knjižnične vsebine. Vendar zgolj prisotnost knjižnice na platformi še ne pomeni samodejnega povečanja vključenosti mladih v knjižnično skupnost. Za potrditev tega bi bile potrebne dodatne analize – denimo spremembe v številu članov pred uvedbo TikToka in po njej, podatki o izposoji gradiva po starostnih skupinah ali vpogled v rabo gradiva, predstavljenega na profilu. Ker knjižnična statistika takšnih podatkov praviloma ne zbira, je knjižnično prisotnost na družbenih omrežjih smiselno razumeti predvsem kot obliko doseganja mladih in kot potencial za njihovo večjo vključenost, ne pa kot že dokazano dejstvo.

Kljub izrazitemu vplivu digitalnih kanalov pa fizična knjiga ohranja svojo prisotnost in simbolni pomen. Po podatkih raziskave, ki jo je na Poljskem leta 2023 izvedla Narodna knjižnica Poljske, 98 % mladih še vedno bere tiskane knjige, medtem ko zgolj digitalne izbira le 7 %. V starostni skupini 15–24 let je delež takih bralcev med moškimi 11 %, med ženskami pa še nižji – le 4 % žensk bere izključno digitalno (Zasacka idr., 2024). Podobno kažejo tudi slovenski podatki: med mladimi, starimi 18–24 let, jih 55 % bere izključno tiskane knjige, 31 % kombinira tiskane in elektronske ali zvočne knjige, medtem ko jih samo digitalni ali zvočni format izbere le 6 % (Gerčar et al., 2024).¹⁷ Da generacija Z še vedno močno preferira tiskane knjige, potrjuje tudi raziskava Nielsen BookData, ki kaže, da je kar 80 % vseh nakupov tiskanih knjig med letoma 2021 in 2022 opravila prav ta generacija (cit. po Mac Donnell, 2024). V raziskavi *Knjiga in bralci VII* (Gerčar et al., 2024) torej najdemo nekaj spodbudnih ugotovitev, ki vračajo vero v prihodnost tiskanega branja: prav najmlajša starostna skupina (18–24 let) v največjem deležu izkazuje preferenco do tiskanih knjig – in to kljub pogosto povzemanim stereotipom o digitalnih domorodcih, ki naj bi večinoma posegali po elektronskih formatih.

¹⁷ Podatki izvirajo iz raziskave *Knjiga in bralci VII* (Gerčar et al., 2024), ki jo je izvedla Javna agencija za knjigo Republike Slovenije. Za starostno skupino 18–24 let je bilo v letu 2024 analiziranih 74 anketirancev.

2.5 Kulturni kapital in knjiga kot statusni objekt

V digitalnih skupnostih, kot so BookTok, Bookstagram in BookTube, knjige vse pogostejše delujejo kot kulturni označevalci: mladi z njimi ne izražajo le svojega bralnega okusa, temveč tudi to, kdo so – ali želijo biti – znotraj svoje spletne in družbene skupnosti. Knjiga v tem kontekstu presega svojo vsebinsko funkcijo in postane sredstvo digitalne samoprezentacije, podobno kot izbira oblačil, glasbe ali političnih stališč. Tako npr. oznaka *#sapphicbooks* pomeni identifikacijo z LGBT+ skupnostjo, specifično z nišnim lezbičnim segmentom, zaznamovanim s tradicionalno »ženstveno« estetsko noto. Podobno oznaka *#darkacademia* označuje pripadnost estetizirani subkulturi, ki idealizira intelektualno resnost, melanholijske in vizualne elemente, kot so starinske knjižnice, deževna jesenska kulisa in klasična literatura. Berens in Noorda (2023) navajata primer uporabnice Ayman Chaudhary, ki je zaradi čustvene izkušnje posnela, kako je vrgla knjigo *The Song of Achilles* (slovenski prevod: *Ahilova pesem*) čez sobo – knjiga je v tem kontekstu simbol čustvene intenzivnosti, identifikacije in pripadnosti. Številni t. i. booktoki¹⁸ izpostavljajo tudi materialnost tiskanih knjig, približane kadre knjižnih kazal ali bralnih kazalk, dekoracij ali estetsko urejenih knjižnih kotičkov. Tudi prispevki na BookToku pogosto vizualno izpostavljajo materialnost knjige: npr. posnetki uporabnikov, ki berejo v prostorih newyorške knjižnice z ozadjem arhitekturne estetike, pogosto vključujejo približane kadre tiskanih knjig, kazal, kave in slušalk kot del t. i. *library aesthetic*.¹⁹ Uporabniki TikToka poudarjajo, da knjižnice niso le prostori učenja, ampak vizualno privlačna ozadja za ustvarjanje spletno gledljive študijske izkušnje (Demopoulos, 2024). O knjigarnah kot estetskih prostorih govorimo v kontekstu izkušenj generacije Z, ki obisk knjižarne pogosto dojema kot čustveno in senzorično bogato, romantizirano izkušnjo, ki je splet ne more ponoviti. Ena od sogovornic v članku Mac Donnell (2024) poudarja, da so knjižarne v njeni soseski lepe in pomirjujoče – obisk pa nekaj, česar prek spleta ne moreš poustvariti. Ta odnos do knjige kot kulturnega in estetskega predmeta bi lahko potrdili tudi podatki raziskave *Knjiga in bralci VII* (Gerčar, 2024), po katerih je v starostni skupini 18–24 let delež tistih, ki kupujejo knjige, narasel s 46 % v letu 2019 na 63 % v letu 2024. To predstavlja pomemben zasuk v vedenju mladih bralcev.

¹⁸ BookTok oz. booktoki označujejo skupnost in vsebine, objavljene na platformi TikTok pod oznako *#booktok* – gre za videe na temo knjig, branja in knjižne kulture, ki jih ustvarjajo uporabniki znotraj te bralno usmerjene skupnosti.

¹⁹ Pojem *library aesthetic* (dobesedno: »knjižnična estetika«) se na družbenih omrežjih nanaša na idealizirano, vizualno privlačno predstavo o knjižnici kot umirjenem, urejenem in kulturno bogatem prostoru. Vključuje elemente, kot so estetsko urejeni bralni kotički, posnetki knjižnih polic, stare knjige, okenska svetloba, tišina, vonj papirja in bralni dodatki (npr. kava, kazala, očala), ki skupaj ustvarjajo atmosfero intelektualne poglobljenosti in miru.

Vloga knjige kot statusnega objekta se na platformah, kot je BookTok, potrjuje tudi skozi avtoriteto t. i. bookfluencerjev – vplivnežev, katerih mnenja o knjigah pomembno oblikujejo bralne preference mlajših generacij. Kot poudarjata Hrehorowicz in Chmielewska (2024), ti vplivneži pogosto postanejo zanesljivi viri priporočil, njihovi izbori pa predstavljajo referenčne točke za bralno vedenje generacije Z, ki prek njih oblikuje tako svoj bralni okus kot tudi simbolno pripadnost določeni skupnosti. V povezavi s trendi, kot sta estetizacija branja in modna stilizacija knjig, pa Jordan Taylor-Jones, ustanovitelj knjigarne The West Kirby Bookshop, omenja pojav »gamifikacije branja« in »knjige kot modnega dodatka«, kjer knjige postajajo del identitete in modne prezentacije posameznika – vključno s pojavom t. i. knjižnih stilistov za slavne osebnosti, ki knjige umeščajo v okvir kulturno zaželenega²⁰ (Mac Donnell, 2024).

3 Raziskovalni problem in raziskovalna vprašanja

Kljub vse večji pozornosti, ki jo v zadnjih letih posvečamo vplivu digitalnih tehnologij na bralne navade, ostaja razumevanje nekaterih dimenzij branja pri generaciji Z nepopolno, še posebej v slovenskem kontekstu. Sem sodijo: pogostost in namen obiskovanja knjižnic, čitalnic in knjigarn; zaznavanje pomena fizičnega prostora za bralno izkušnjo; vpliv družbenih omrežij in digitalnih platform na bralne izbire. Čeprav številne študije (npr. Berens in Noorda, 2023; Baron, 2021; Gerčar idr., 2024) kažejo, da mladi ne berejo nujno manj, temveč drugače, ni dovolj jasno, kako se v njihovem vsakdanjem življenju prepletajo digitalne platforme, fizični prostori branja in oblikovanje bralne identitete. Primanjkuje empiričnih podatkov iz slovenskega prostora, ki bi pokazali, kako mladi konkretno uporabljajo knjižnice, knjigarne in digitalne platforme. Prav tako ostaja slabo raziskano, katere značilnosti bralnega prostora študenti zaznavajo kot pomembne in kako pogosto sledijo bralnim priporočilom z družbenih omrežij.

Cilj raziskave je bil zato pridobiti vpogled v izkušnje slovenskih študentov družboslovja in humanistike (18–25 let) z obiskovanjem knjižnic, čitalnic ter knjigarn – s poudarkom na samoocenjeni pogostosti obiskov, zaznanih motivacijah ter doživljanju teh prostorov. Dodatno je raziskava obravnavala tudi njihovo uporabo digitalnih platform (npr. BookTok, Bookstagram, aplikacije za e-branje) in dojemanje vpliva teh praks na oblikovanje njihove bralne identitete.

²⁰ V zadnjih letih se je med slavnimi osebnostmi pojavila praksa »knjižnega stiliziranja«, kjer znane osebnosti – kot denimo Kendall Jenner – postajajo simboli bralne estetike. Jenner je bila npr. leta 2019 fotografirana na jahti s knjigo *Tonight I'm Someone Else* (slovenski prevod: *Nocoj sem nekdo drug*) avtorice Chelsea Hodson, ki je bila polna označevalcev in listkov.

Raziskava, v kateri smo se osredotočili na bralne navade generacije Z v Sloveniji, temelji na kvantitativni metodi spletne ankete, ki je obsegala pet vsebinskih sklopov: (1) splošne bralne navade, (2) bralne navade v prostem času, (3) uporabo knjižnic, čitalnic in knjigarn, (4) uporabo digitalnih platform ter (5) spremembe v bralnih navadah po pandemiji COVID-19.²¹ Posebej smo se poglobili v rezultate tretjega in četrtega sklopa vprašanj, ki se nanašajo na:

- pogostost obiskovanja knjižnic, čitalnic in knjigarn,
- zaznavanje pomena fizičnega prostora za bralno izkušnjo,
- razloge za obisk knjigarn in načine nakupa knjig,
- uporabo digitalnih platform za branje ter vpliv družbenih omrežij na bralne odločitve.

Na tej osnovi smo oblikovali naslednja raziskovalna vprašanja:

1. Kako pogosto študenti generacije Z obiskujejo knjižnice in knjigarne ter za katere namene jih uporabljajo?
2. Kako študenti zaznavajo pomen fizičnega prostora (knjižnice, knjigarne) za svojo bralno izkušnjo?
3. V kolikšni meri družbena omrežja in digitalne platforme vplivajo na bralne izbire študentov?

3.1 Metodologija

Za potrebe raziskave smo uporabili anketno metodo, in sicer v obliki spletne ankete, namenjene študentom družboslovnih ter humanističnih smeri v Sloveniji. Takšna oblika je omogočila zbiranje strukturiranih numeričnih podatkov na večjem vzorcu anketirancev, kar je primerno za identifikacijo pogostosti

²¹ Struktura vprašalnika v raziskavi:

1. Splošne bralne navade – pomen branja, pogostost in čas, namenjen branju, motivacije (npr. sprostitve, izobraževanje), vrste besedil (leposlovje, stvarna, strokovna literatura, spletni članki, družbena omrežja), oblike in vmesniki branja (tisk, zaslon, zvočne knjige).
2. Bralne navade v prostem času – preferenčni žanri, pogostost branja v različnih okoljih (doma, knjižnica, javni prostori, narava), uporaba naprav (telefon, tablica, računalnik, e-bralnik), število prebranih knjig v zadnjem letu, bralni rituali in vpliv okolja na branje.
3. Uporaba knjižnic, čitalnic in knjigarn – pogostost obiskov, nameni uporabe (izposoja, čitalnica, dogodki), pomen knjižničnega okolja (tišina, udobje, dostop do gradiv), obiski knjigarn in motivacije (nakup, brskanje, darila), načini nakupa knjig (knjigarna, splet, sejmi).
4. Uporaba digitalnih platform – pogostost uporabe e-bralnih platform (npr. ELA, Beletrina Digital, Scribd, Wattpad), vpliv družbenih omrežij (#BookTok, Bookstagram, BookTube) na nakup knjig, pomen priporočil (prijatelji, vplivneži, knjižničarji).
5. Spremembe v bralnih navadah po pandemiji COVID-19 – spremembe v pogostosti branja fizičnih, digitalnih in zvočnih knjig, spremembe dostopnosti gradiv, vpliv pandemije na uporabo digitalnih vmesnikov in motnje pri branju (obvestila, utrujenost oči).

vedenjskih vzorcev, primerjave med spremenljivkami in preverjanje raziskovalnih vprašanj (Creswell in Creswell, 2018; Bryman, 2016). Kvantitativni pristop je v družboslovju še posebej uporaben, kadar želimo raziskati širše trende, izvesti teste povezanosti in vzpostaviti empirične temelje za nadaljnjo interpretacijo (Neuman, 2014; Babbie, 2021). Omogoča tudi večjo stopnjo objektivnosti, ponovljivost rezultatov ter statistično primerjavo med skupinami.

Raziskava temelji na kvantitativnem spletnem vprašalniku, ki je bil oblikovan posebej za potrebe doktorskega raziskovalnega projekta in je meril odnos slovenskih študentov generacije Z do branja, knjižnic, knjigarn in digitalnih platform. Glavni raziskovalni namen je bil ugotoviti, kako pogosto študenti obiskujejo fizične bralne prostore, katere funkcije jim ti prostori ponujajo ter v kolikšni meri na njihove bralne odločitve vplivajo digitalna orodja in družbena omrežja. Vsebina anketnega vprašalnika je bila razdeljena v pet tematskih sklopov, pri čemer se ta analiza osredotoča na sklop 3 (uporaba knjižnic, čitalnic in knjigarn) ter sklop 4 (uporaba digitalnih platform), saj sta neposredno povezana z raziskovalnim vprašanjem o vlogi fizičnega in digitalnega prostora pri oblikovanju bralne izkušnje ter bralne identitete.

Raziskava je temeljila na spletni anketi kot načinu zbiranja podatkov, pri čemer je bil kot raziskovalni instrument uporabljen spletni vprašalnik, oblikovan v orodju 1KA; zbiranje podatkov je potekalo med marcem in majem 2025. Anketa je bila distribuirana po elektronskih poštnih seznamih, študentskih forumih in družbenih omrežjih (npr. Instagram, Facebook, LinkedIn, Reddit), s čimer smo dosegli ciljno populacijo: študente družboslovnih in humanističnih smeri v Sloveniji, stare med 18 in 25 let.²² Vzorec je bil namenski, saj je raziskava osredotočena na generacijo Z. Vsi podatki so bili zbrani anonimno in obdelani v skladu z načeli raziskovalne etike.

Za analizo rezultatov smo uporabili deskriptivne statistične metode, kot so frekvenčna porazdelitev, izračun srednjih vrednosti in primerjava med kategorijami, znotraj analitičnega okolja 1KA. Anketna vprašanja so bila zasnovana z uporabo različnih tipov postavk, pri čemer so večinoma temeljila na Likertovi lestvici (1–5), ter dopolnjena z večodgovornimi možnostmi in odprtimi polji za komentarje. Likertova lestvica omogoča standardizirano kvantifikacijo subjektivnih stališč, doživljanja ali pogostosti vedenja, v družboslovnih raziskavah pa se uporablja zaradi preglednosti, zanesljivosti in primerljivosti rezultatov (Joshi idr., 2015). Večodgovorna vprašanja so omogočila, da so anketiranci izbrali več

²² V študijskem letu 2024/25 je bilo v Sloveniji približno 60.000–62.000 študentov, starih med 18 in 25 let (od skupno 82.388 vpisanih).

realnih možnosti vedenja, kar povečuje veljavnost odgovorov v kontekstu kompleksnih bralnih navad.

Poleg strukturiranih postavk so bila vključena tudi odprta vprašanja, ki so anketirancem omogočila, da dopolnijo kvantitativne odgovore z lastnimi izkušnjami, opažanji ali pomisleki. Takšna kombinacija zaprtih in odprtih vprašanj prispeva k večji vsebinski globini in omogoča raziskovalcu vpogled v pomene, ki jih udeleženci pripisujejo svojim praksam, s čimer se povečata bogastvo in interpretativna vrednost podatkov (Fink, 2013; Dillman idr., 2014).

3.2 Omejitve raziskave

Kljub skrbno zasnovani metodologiji ima raziskava določene omejitve, ki jih je treba upoštevati pri interpretaciji rezultatov. Tako kot pri večini spletnih anket v družboslovju obstajajo izzivi, povezani z vzorčenjem, preverjanjem ustreznosti sodelujočih in naravo zbranih podatkov (Couper, 2000; Vehovar, 2001).

Ena od ključnih omejitev se nanaša na vrsto vzorca. Uporabljen je bil namenski vzorec, sestavljen iz študentov humanističnih in družboslovnih smeri, starih med 18 in 25 let. Čeprav ta demografska skupina ustreza opredelitvi generacije Z, raziskava ne zajema celotne populacije te generacije niti vseh slovenskih študentov.²³ Poleg tega raziskava ne vključuje študentov naravoslovnih ali tehniških smeri, ki bi lahko izkazovali drugačne bralne navade in preference (Bryman, 2016).

Druga pomembna omejitev je povezana z metodološkim okvirom raziskave. Kvantitativna anketa je učinkovita pri merjenju pojavnosti in primerjav, vendar ne omogoča poglobljenega razumevanja pomenov in motivacij, ki stojijo za posameznimi izbirami. Vključitev odprtih vprašanj je delno naslovila to vrzel, vendar bi dodatna uporaba kvalitativnih metod, kot so intervjuji ali fokusne skupine, še dodatno osvetlila individualne bralne izkušnje in kontekste

²³ V študijskem letu 2024/25 je bilo v terciarno izobraževanje v Sloveniji vpisanih 82.388 študentov, od tega 72.542 v visokošolsko in 9.846 v višje strokovno izobraževanje. Med novinci (14.219) jih je največ ob vpisu dopolnilo 19 let, pri čemer so bili tisti, rojeni po oktobru 2005, še stari 18 let; 54,4 % visokošolskih študentov se je vpisalo v študijske programe prve stopnje (22.641 v univerzitetne, 22.215 v strokovne), 28,9 % v magistrske programe (18.399 po končani prvi stopnji, 5397 v enovite), v terciarno izobraževanje je s prvim vpisom v prvi letnik dodiplomskega in enovitega magistrskega študija v študijskem letu 2024/25 vstopilo 14.219 študentov. Nekaj manj kot tri četrtine jih je v letu prvega vpisa dopolnilo 19 let, približno petina od 20 do 24 let, 7,3 % jih je bilo starih 25 let ali več, 2,1 % pa manj kot 19 let.

(Creswell in Plano Clark, 2011). Takšno dopolnitev predvidevamo tudi v naslednji fazi doktorskega dela.

Nazadnje velja omeniti tudi časovno omejitev raziskave. Anketa je bila izvedena v začetku leta 2025, zato rezultati odražajo specifičen trenutek v času in ne zajemajo morebitnih sezonskih nihanj ali daljših trendov v bralnih navadah generacije Z. Takšne časovne omejitve so značilne za presečne raziskave, ki merijo pojavnost v določenem trenutku, vendar ne omogočajo vpogleda v dinamiko sprememb skozi čas (Rindfleisch idr., 2008; Bryman, 2016). Kljub tem omejitvam raziskava ponuja pomembne uvide v bralne prakse generacije Z v slovenskem akademskem prostoru ter predstavlja izhodišče za nadaljnje, širše in metodološko raznoliko raziskovanje.

4 Rezultati

Za namen raziskave o bralnih praksah generacije Z v Sloveniji smo med marcem in majem 2025 izvedli kvantitativno spletno anketo, ki je bila distribuirana po družbenih omrežjih, študentskih kanalih in elektronski pošti. Vprašalnik je izpolnilo skupno 865 oseb, od teh jih je ustrezno izpolnilo vprašalnik 227. Za nadaljnjo analizo smo uporabili 105 popolnoma izpolnjenih vprašalnikov, pri čemer smo upoštevali naslednje kriterije: (1) študenti družboslovnih in humanističnih smeri, (2) starost med 18 in 25 let, (3) celovito izpolnjena anketa.

V študijskem letu 2024/25 je bilo v Sloveniji približno 37.000 vpisanih na družboslovne in humanistične programe na prvi in drugi stopnji (Statistični urad Republike Slovenije, b. d.). Naš vzorec 105 študentov torej predstavlja približno 0,3 % osnovne populacije študentov družboslovnih in humanističnih smeri, starih od 18 do 25 let. Čeprav vzorec ni reprezentativen, omogoča vpogled v bralne prakse in odnos do knjižnic ter knjigarn pri generaciji Z v omenjeni skupini študentov.

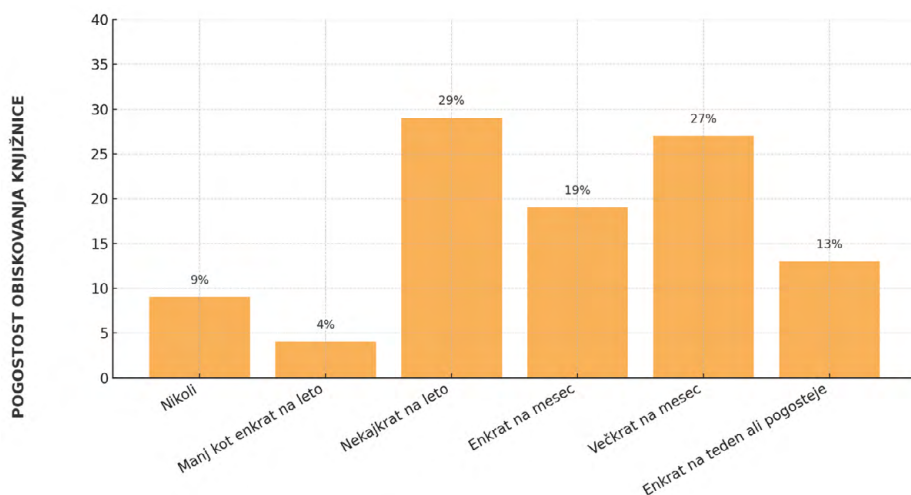
Med udeleženci je bilo 72 % oseb ženskega spola, 23 % moških, 3 % se jih je opredelilo kot drugo, 2 % pa svojega spola nista želela razkriti. Starostna sestava je bila relativno enakomerno porazdeljena: 50 % (53 oseb) vprašanih je bilo starih med 18 in 22 let, 50 % (52 oseb) pa med 23 in 25 let.

Analiza demografskih vprašanj je pokazala, da večina anketirancev študira na Filozofski fakulteti in Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, pa tudi na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem, Fakulteti za humanistiko Univerze v Novi Gorici ter Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru.

Najpogosteje zastopane študijske smeri vključujejo primerjalno književnost in literarno teorijo, bibliotekarstvo, slovenistiko, komunikologijo, filozofijo, sociologijo, anglistiko in pedagogiko.

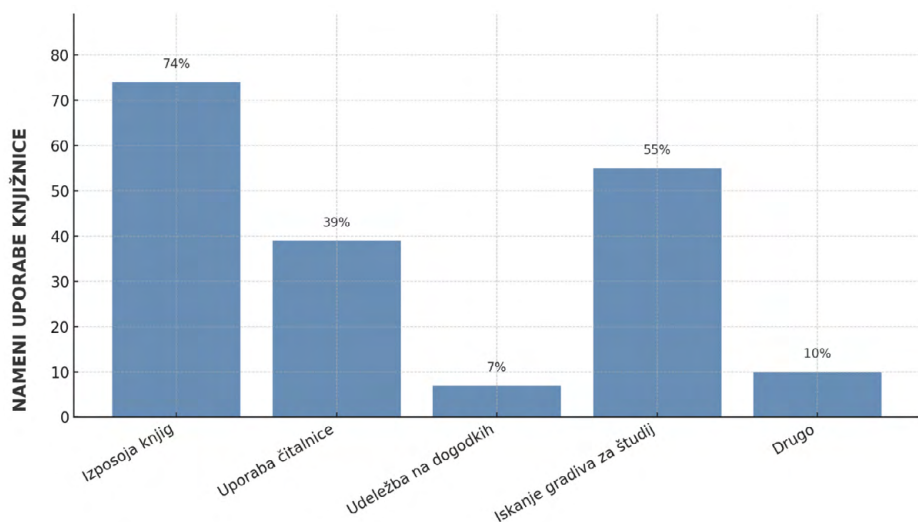
4.1 Uporaba knjižnic in čitalnic

Knjižnice ostajajo ključen del študijske in bralne izkušnje študentov generacije Z. Vprašanja o uporabi knjižnic in čitalnic niso bila vezana na specifično vrsto knjižnice, zato so anketiranci odgovarjali glede na lastne izkušnje, bodisi s splošnimi bodisi z visokošolskimi knjižnicami. Namen je bil zajeti zaznavanje pomena knjižničnega prostora v širšem smislu, ne omejeno le na posamezno vrsto knjižnic. Po podatkih ankete jih 59 % anketirancev obišče vsaj enkrat mesečno, pri čemer jih 27 % prihaja večkrat mesečno, 13 % pa enkrat tedensko ali pogosteje. Le 9 % študentov navaja, da knjižnic ne obiskuje.

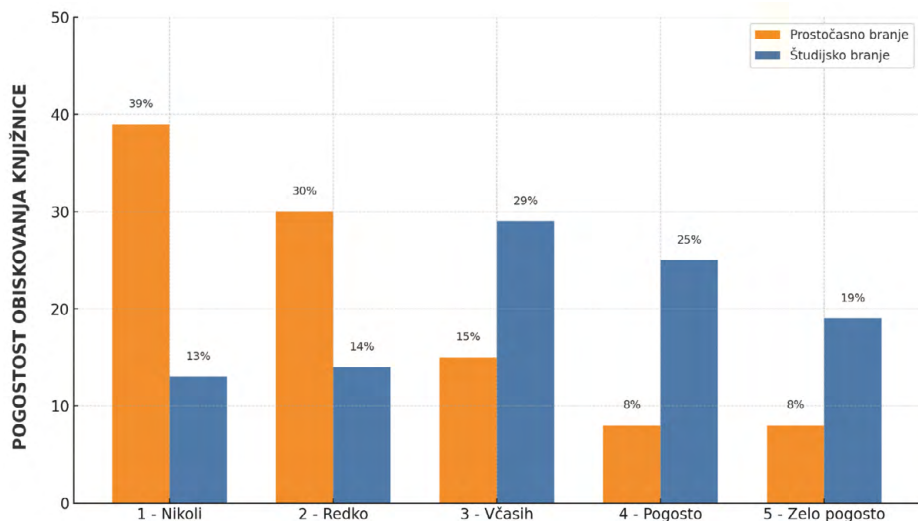
Slika 1: Samoporočana pogostost obiskovanja knjižnice ali čitalnice med študenti družboslovnih in humanističnih smeri ($n = 105$) v okviru raziskave o bralnih praksah generacije Z v Sloveniji (marec–maj 2025).

Najpogosteje navedeni razlogi za obisk so bili: izposoja knjig (74 %), iskanje gradiva za študij ali raziskovanje (55 %) in uporaba čitalnice (39 %). Manj pogosto so bili izbrani dogodki (7 %), medtem ko je 10 % študentov navedlo še proste odgovore. V prostih odgovorih so med drugim navedli: »delo za skupinske naloge«, »učenje«, »berem študijsko literaturo v kavnem kotičku med čakanjem na predavanje«.

Slika 2: Najpogostejši razlogi za uporabo knjižnice med študenti družboslovnih in humanističnih smeri ($n = 105$) v okviru raziskave o bralnih praksah generacije Z v Sloveniji (marec–maj 2025).

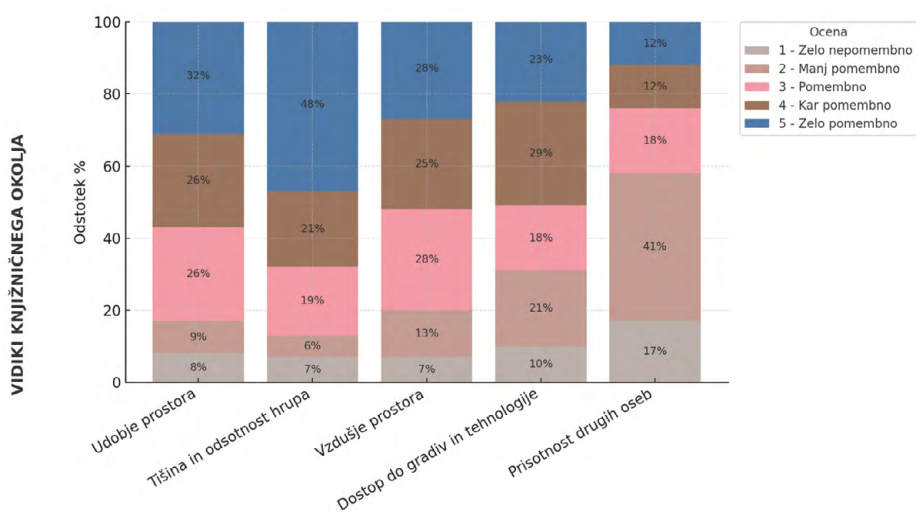
Nadalje, 31 % študentov je odgovorilo, da knjižnico vsaj občasno uporabljajo tudi za prostočasno branje, kar kaže na prisotnost hibridne rabe prostora – tako za študij kot za prostovoljno, osebno branje.

Slika 3: Pogostost obiskovanja knjižnice za prostočasno in študijsko branje med študenti družboslovnih in humanističnih smeri ($n = 105$) v okviru raziskave o bralnih praksah generacije Z v Sloveniji (marec–maj 2025).

Eden od anketirancev je poudaril pomen ambienta: »*NUK-ova časopisna čitalnica ima eno boljše atmosfer – velika okna, naravna svetloba, prostor med osebami –, vendar je njena pomanjkljivost kratek odpiralni čas. Manjka možnost nočnih čitalnic, ki bi bile bolj ‘domače’ od CTK-ja.*« Nekateri so opozorili tudi na odsotnost prostorov, ki bi združevali branje in sprostitev, kot so ‘kavarne-knjžnice’ oziroma ‘kavarne-knjžarne’.²⁴ Tako so v odgovorih zapisali: »*na izmenjavi smo veliko časa preživeli v book-café, knjžarni, kjer lahko piješ tudi kavo*« in »*na Slovaškem imajo kavarne v knjžarnah, pa ponavadi imajo lep razgled*«.

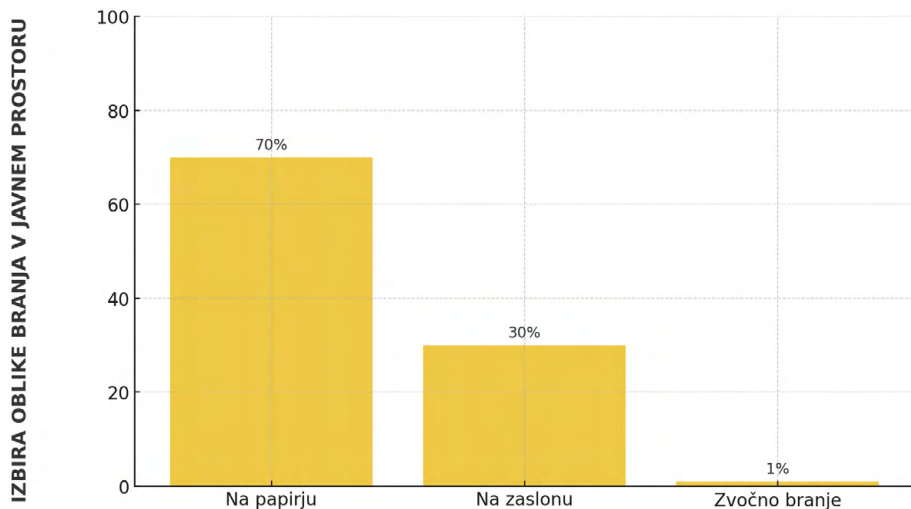
Pri ocenjevanju pomembnosti knjižničnega okolja je bila tišina in odsotnost hrupa najpogosteje ocenjena kot »zelo pomembna« (48 %), sledili so: udobje prostora (32 %), estetsko vzdušje (28 %) ter dostop do gradiv in tehnologije (23 %). Najmanj pomembna se je izkazala prisotnost drugih oseb (12 %). Med prostimi odgovori so anketiranci pri pomembnosti knjižničnega okolja izpostavili še: »*nevsiljivost knjižničarjev*«, »*da se v knjižnici najdem*«, »*da večina drugih ljudi bere*« in »*urnik odprtosti*«.

Slika 4: Porazdelitev ocen pomembnosti vidikov knjižničnega okolja med študenti družboslovnih in humanističnih smeri ($n = 101$) v okviru raziskave o bralnih praksah generacije Z v Sloveniji (marec–maj 2025).

²⁴ Kavarne-knjžarne oziroma kavarne-knjžnice so hibridni prostori, ki združujejo funkcije bralnega in družabnega prostora. Obiskovalcem omogočajo, da ob kavi ali prigrizku prebirajo knjige – bodisi kupljene, izposojene ali prosto dostopne – v prijetnem, udobno zasnovanem ambientu, pogosto z udobnimi sedeži, tišjim vzdušjem in daljšim odpiralnim časom.

Na vprašanje, katero obliko branja najpogosteje izberejo v javnih prostorih, kot so knjižnice in čitalnice, je 70 % študentov navedlo branje na papirju, 30 % na zaslonu, medtem ko je zvočno branje kot glavno obliko izbral le 1 % anketirancev.

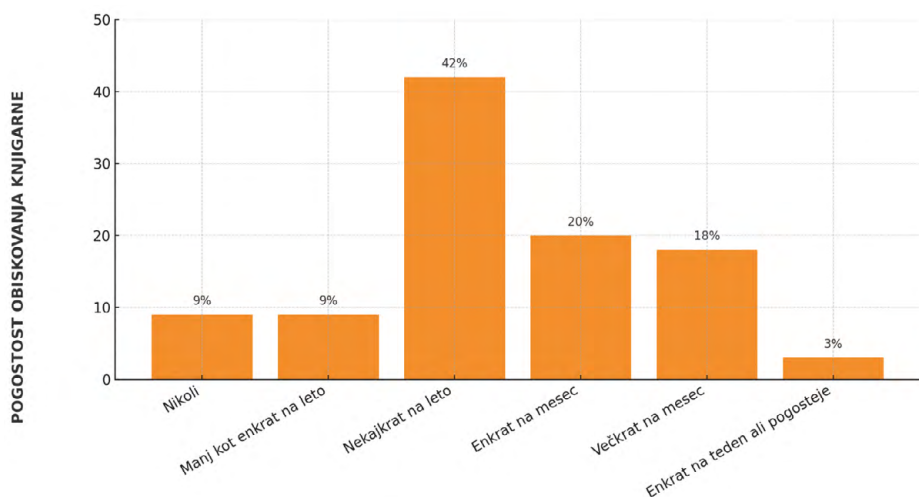

Slika 5: Izbira oblike branja v javnih prostorih (knjižnice, čitalnice, fakultetni prostori) med študenti družboslovnih in humanističnih smeri ($n = 105$) v okviru raziskave o bralnih praksah generacije Z v Sloveniji (marec–maj 2025).

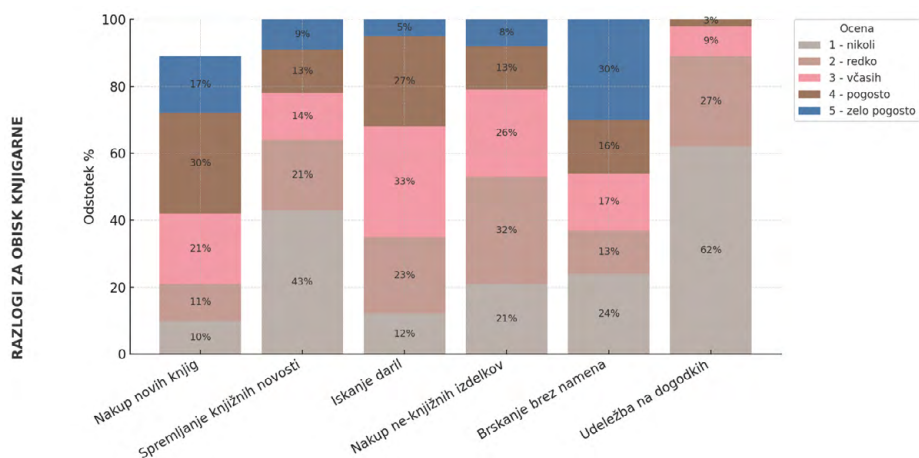
4.2 Knjigarne kot vir informacij, izkušenj in estetske orientacije

Rezultati ankete kažejo, da knjigarne 18 % študentov obiskuje večkrat mesečno, 20 % enkrat mesečno, 42 % pa nekajkrat na leto. Najpogostejši razlog za obisk je brskanje in ogled knjig brez vnaprejšnje namere nakupa: 30 % študentov to počne zelo pogosto, 16 % pogosto, 28 % včasih, 18 % redko in 8 % nikoli (slika 6).

Nakup novih knjig poteka nekoliko redkeje: zelo pogosto jih kupuje 11 %, pogosto 30 %, včasih 34 %, redko 18 %, nikoli 7 %. Nakup knjig kot darilo je še ena pogosta praksa: 33 % to počne včasih, 27 % pogosto, 5 % zelo pogosto, 35 % pa redko ali nikoli. Udeležba na dogodkih, kot so predstavitve knjig, ostaja nizka – 62 % študentov jih ne obiskuje (slika 7).

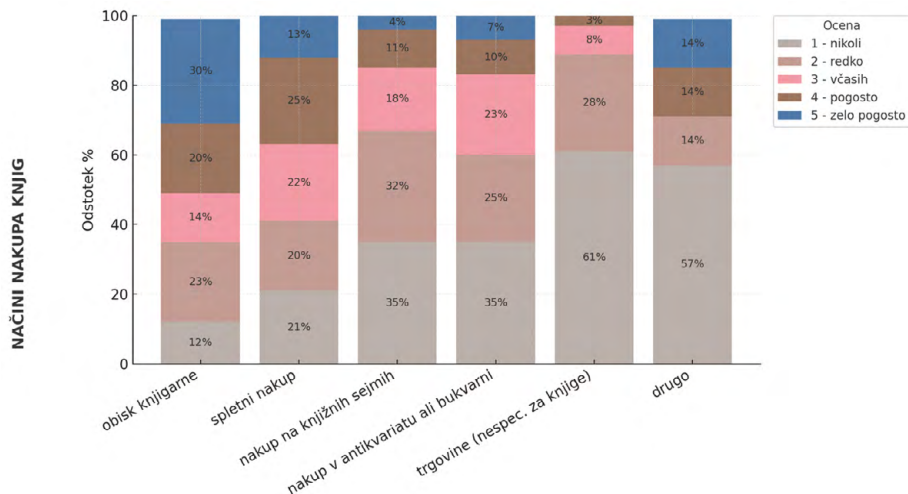
Slika 6: Pogostost obiskovanja fizičnih knjigarn med študenti družboslovnih in humanističnih smeri ($n = 105$) v okviru raziskave o bralnih praksah generacije Z v Sloveniji (marec–maj 2025).

Slika 7: Porazdelitev odgovorov glede pogostosti obiskovanja fizične knjigarne iz različnih razlogov med študenti družboslovnih in humanističnih smeri ($n = 105$) v okviru raziskave o bralnih praksah generacije Z v Sloveniji (marec–maj 2025).

V primerjavi z drugimi možnostmi nakupa knjig knjigarne še vedno predstavljajo pomembno izbiro. Na vprašanje, kako pogosto uporabljajo različne kanale za nakup knjig, jih je 30 % navedlo, da zelo pogosto kupujejo knjige v fizični knjigarni, dodatnih 20 % pa, da to počne pogosto. Spletni nakup je prav tako pogost, vendar ga zelo pogosto uporablja le 12 %, več jih spletno nakupovanje uporablja občasno ali redko. Knjižni sejmi, antikvariati in nespecializirane

trgovine pa imajo bistveno nižjo pogostost uporabe – več kot tretjina študentov jih ne uporablja.

Slika 8: Porazdelitev ocen pogostosti uporabe različnih načinov za nakup knjig med študenti družboslovnih in humanističnih smeri ($n = 105$) v okviru raziskave o bralnih praksah generacije Z v Sloveniji (marec–maj 2025).

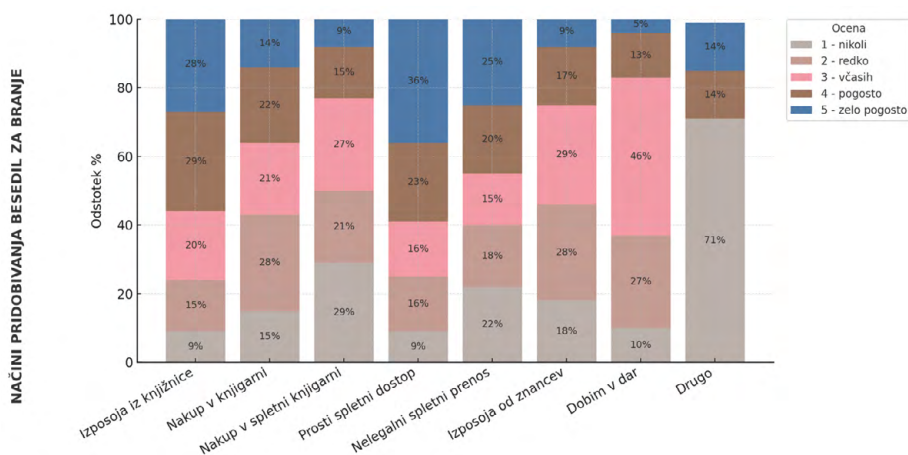
Ti podatki kažejo, da knjižarne niso le prostori nakupa, temveč tudi orientacijska točka v kulturnem prostoru. Praksa brskanja brez namere nakupa izstopa kot najpogostejši razlog za obisk, kar kaže, da knjižarna deluje tudi kot prostor inspiracije za branje. Hkrati študenti knjižarno pogosto izberejo kot primarni fizični kanal za nakup knjig, bolj kot splet ali druge alternativne vire.

Vendar študenti knjižarne le redko dojemajo kot primarni vir informacij o literaturi. Knjiga pogosto njihovo pozornost pritegne prej – prek digitalnih omrežij, priporočil prijateljev ali platform, ki knjige estetsko in emocionalno predstavijo. Knjižarna tako pogosto potrjuje odločitev, ki je bila že predhodno oblikovana – pogosto prav na TikToku, Instagramu ali YouTubeu.

4.3 Družbena omrežja, digitalni viri in bralna identiteta

V sodobnem medijskem okolju bralne izbire ne nastajajo več izključno v tradicionalnih knjižnicah ali knjižarnah, temveč se vse bolj oblikujejo na presečišču fizičnega prostora, digitalnih platform in spletnih priporočil. Rezultati raziskave potrjujejo, da študenti v veliki meri kombinirajo institucionalne, neformalne in

celo nelegalne vire (npr. piratski prenosi). Najpogosteje uporabljajo izposoja iz knjižnice (57 % pogosto ali zelo pogosto) in proste digitalne vire, kot so digitalne knjižnice in odprti dostopi (59 %). Presenetljivo visok je tudi delež tistih, ki dostopajo do besedil prek nelegalnih virov – pogosto ali zelo pogosto jih uporablja kar 45 % vprašanih.

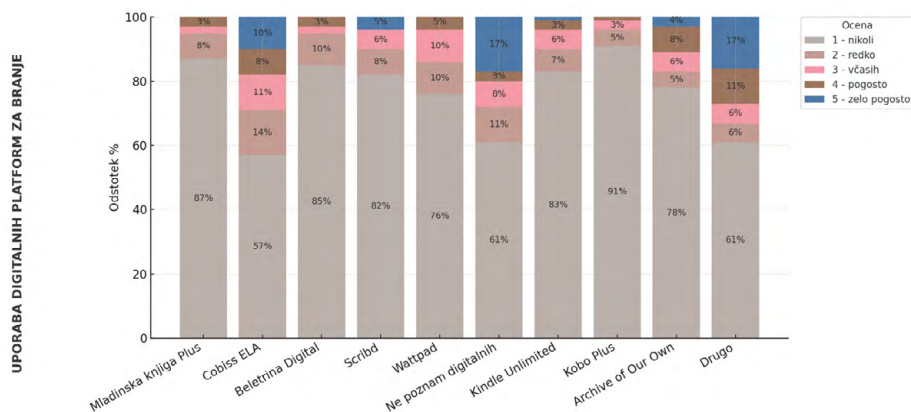
Slika 9: Porazdelitev ocen pogostosti uporabe različnih načinov za pridobivanje besedil za branje med študenti družboslovnih in humanističnih smeri ($n = 105$) v okviru raziskave o bralnih praksah generacije Z v Sloveniji (marec–maj 2025).

Ob tem pa raba namenskih bralnih platform ostaja nizka: 87 % študentov ne uporablja aplikacije Mladinska knjiga PLUS, 85 % Beletrine Digital, 83 % Kindle Unlimited in 91 % ne uporablja aplikacije Kobo Plus. Podobno velja tudi za mednarodno bolj prepoznavne platforme, kot sta Scribd in Wattpad, ki ju ne uporablja 82 % oziroma 76 % vprašanih. Izstopa le Cobiss ELA, kjer 43 % študentov poroča o vsaj občasni uporabi, ter v manjši meri Archive of Our Own, ki ga 18 % študentov uporablja vsaj včasih.

Študenti so v odprtih odgovorih izrazili nezadovoljstvo z delovanjem določenih digitalnih platform, zlasti Cobissa: »[N]a Cobissu se težko najdem, še posebej, ko hočem podaljšati knjigo – ne vem točno, kam klikniti.« Platformi Wattpad in Archive of Our Own pa so študenti pogosto označili kot preveč »površinski« in primernejši za zabavo kot za resno branje: »Wattpad in Archive of Our Own uporabljam bolj za šalo kot zares, večinoma s prijateljicami beremo čudne fan fictions, kot je love story med Prešernom in Čopom.«

Med odprtimi odgovori so študenti kot alternativne vire navajali različna spletna mesta in aplikacije, kot so: »storytel«, »wikivir«, »fanfiction.net«, »audiobookbay

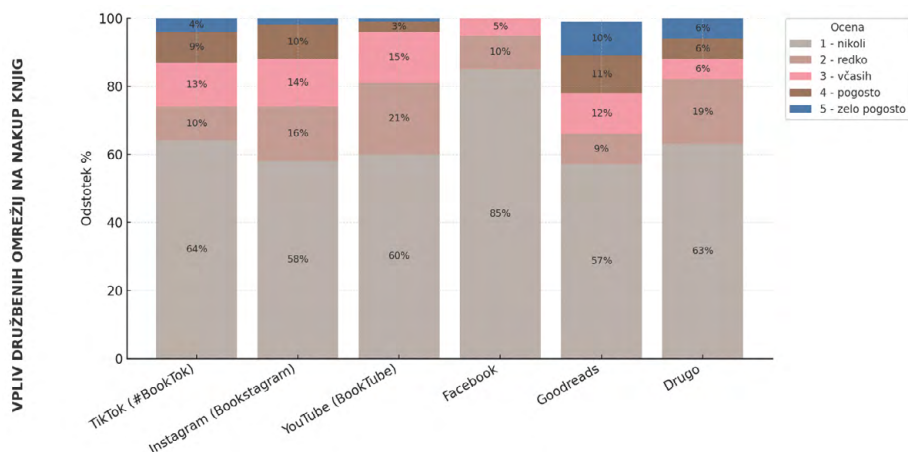
royalroad«, »nelegalni prenos na aplikacijo za branje«, »digitalna knjižnica« in »internet archive«. Eden izmed odgovorov je izpostavil tudi »portale, kjer se objavi kakšne strokovne članke ali članke o temah, ki se navezujejo na študij«. Ti odgovori potrjujejo, da številni študenti ne dostopajo do literature zgolj prek formalnih ali komercialnih poti, temveč uporabljajo širok nabor prostodostopnih, skupnostnih ali celo nelegalnih virov, ki bolje ustrezajo njihovim informacijskim navadam in potrebam.

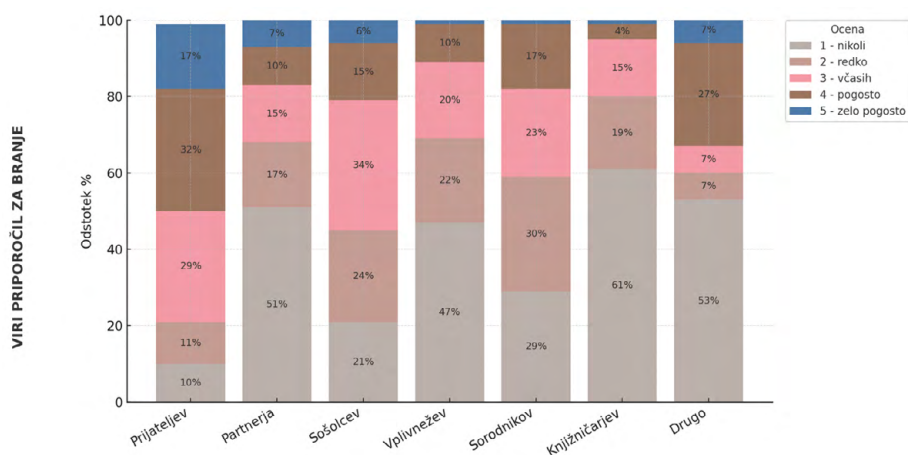
Slika 10: Porazdelitev ocen pogostosti uporabe različnih digitalnih platform za branje med študenti družboslovnih in humanističnih smeri ($n = 105$) v okviru raziskave o bralnih praksah generacije Z v Sloveniji (marec–maj 2025).

Knjigo na podlagi TikToka (BookTok) je kupilo 36 % vprašanih, na podlagi Instagrama (Bookstagram) 40 % in YouTubea (BookTube) 15 %. Največji vpliv ima platforma Goodreads, saj 42 % študentov poroča, da so zaradi priporočil na tej platformi že kupili knjigo. Odperti odgovori razkrivajo še druge vplivne platforme in vsebine, kot so Reddit, Pinterest, X, pa tudi priporočila iz filmov in serij. V odprtih odgovorih so študenti poudarili tudi, da so nove knjige pogosto predrage, zato jih raje kupujejo rabljene – najpogosteje prek spletne platforme Bolha ali v specializiranih Facebook skupinah za prodajo knjig (slika 11).

Vprašanje o virih priporočil dodatno potrjuje pomembno vlogo osebnega socialnega kroga: kar 49 % študentov pogosto ali zelo pogosto prejema priporočila od prijateljev, 21 % od sošolcev, medtem ko so vplivneži z družbenih omrežij precej manj prisotni – 69 % jih prejema priporočila od njih redko ali nikoli. Knjižničarje kot vir navaja redno le 5 % vprašanih. V odprtih odgovorih študenti pogosto omenjajo tudi profesorje, bodisi neposredno prek predavanj ali posredno prek literature, obravnavane pri študiju. Kot vire priporočil se omenjata še Wikipedija in družbeno omrežje X (slika 12).

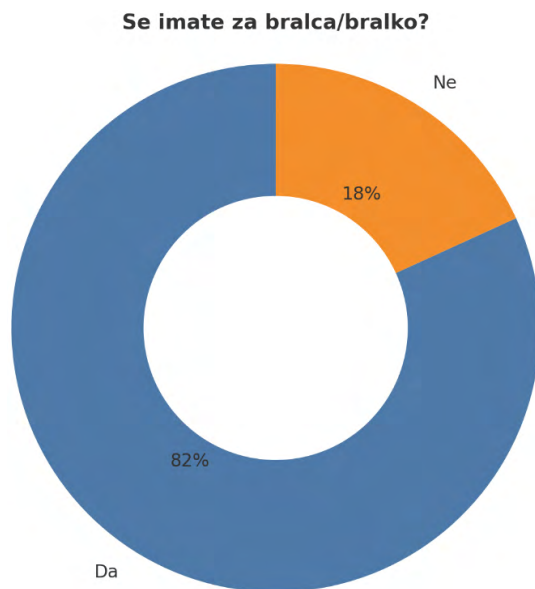

Slika 11: Porazdelitev ocen vpliva vsebin na družbenih omrežjih na nakup knjig med študenti družboslovnih in humanističnih smeri ($n = 105$) v okviru raziskave o bralnih praksah generacije Z v Sloveniji (marec–maj 2025).

Slika 12: Porazdelitev ocen pogostosti prejemanja priporočil za branje knjig s strani različnih oseb ali skupin med študenti družboslovnih in humanističnih smeri ($n = 105$) v okviru raziskave o bralnih praksah generacije Z v Sloveniji (marec–maj 2025).

Vprašanje bralne identitete razkriva dodatno plast razumevanja: čeprav se 82 % študentov identificira kot bralec ali bralka, se jih 18 % ne – kljub temu da večina vsaj občasno bere različne vrste besedil. Odprti odgovori razkrivajo več razlogov: »berem samo za študij«, »ne štejem člankov kot pravo branje«, »preberem zelo malo 'dejanskih' knjig«, »rajši gledam filme«, »nimam navade«, »ne berem iz užitka, temveč zaradi ciljev«, »zlahka izgubim koncentracijo« ali pa »nimam več časa, čeprav sem včasih brala več«.

Slika 13: Odstotek študentov, ki se imajo za bralce oz. bralke ($n = 105$) v okviru raziskave o bralnih praksah generacije Z v Sloveniji (marec–maj 2025).

5 Razprava

Kot referenco za interpretacijo rezultatov knjižničnega dela te raziskave uporabljamo študijo Kovača idr. (2020), ki je med letoma 2017/18 in 2018/19 analizirala bralne ter študijske navade 429 študentov pedagoških smeri na Filozofski in Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani. Osredotočili so se na vprašanja, kot so obseg in kakovost branja, vpliv družine, uporaba knjižnic ter razmerje med prostočasnim in študijskim branjem. Njihove ugotovitve predstavljajo pomembno referenčno točko za primerjavo z našimi podatki (Kovač idr., 2020).

V raziskavi smo želeli osvetliti, kako pogosto in v katere namene študenti generacije Z, družboslovnih in humanističnih smeri, uporabljajo knjižnice in knjižarne. Rezultati kažejo, da knjižnice ostajajo osrednji prostori njihovega študijskega vsakdana. Velika večina jih knjižnice obišče vsaj enkrat mesečno (59 %), kot lahko vidimo na sliki 1, pri čemer so najpogostejši razlogi za obisk povezani s študijskimi obveznostmi (slika 3). Raziskava Kovač idr. (2020) pa razkriva, da knjižnico vsaj enkrat mesečno obišče le 35 % študentov pedagoških smeri (Kovač idr., 2020); za primerjavo, v širši splošni slovenski populaciji ta delež znaša 80 % (Rupar idr., 2019). V obeh primerih to kaže na slabše rezultate študentov od splošnega slovenskega povprečja vseh prebivalcev. Ključno pri interpretaciji

podatkov je vprašanje, na katero vrsto knjižnic so se anketiranci nanašali. Ker raziskava *Knjiga in bralci VI* (Rupar idr., 2019) obravnava obiskovanje splošnih knjižnic v okviru slovenske populacije, je mogoče sklepati, da se tudi primerjava s študentskim vzorcem nanaša prav na splošne knjižnice. Študenti knjižnice večinoma dojemajo kot utilitarne prostore za izpolnjevanje akademskih obveznosti, medtem ko njihov kulturni in bralni potencial ostaja ob strani. Med odprtimi odgovori so študenti pogosto izpostavili, da knjižnice uporabljajo za skupinsko delo, individualno učenje ali branje med čakanjem na predavanja. Le manjši delež študentov knjižnico uporablja tudi za prostočasno branje, kar dodatno potrjuje, da knjižnica zanje predstavlja predvsem funkcionalen prostor za učenje, raziskovanje in pripravo na izpite. To prav tako potrjujejo Kovač idr. (2020), ki pravijo, da obisk knjižnice pri študentih pedagoških smeri večinoma motivirajo študijske obveznosti. Vprašanje bralne identitete v naši raziskavi razkriva dodatno plast razumevanja: čeprav se 82 % študentov identificira kot bralec ali bralka, se jih 18 % ne – kljub temu da večina vsaj občasno bere različne vrste besedil. Odprti odgovori razkrivajo več razlogov, ki potrjujejo razumevanje branja kot naloge, in ne kot notranje vrednote, kar odpira vprašanja o dolgoročnih učinkih na bralno kulturo ter o tem, kako (ne)bralna samopodoba vpliva na bodoče študijsko delovanje. Podobno tudi raziskava Kovača idr. (2020) kaže, da se 16 % študentov pedagoških smeri ne identificira kot bralci, kar glede na dejstvo, da gre za bodoče izobraževalce, ostaja zaskrbljujoče. Ti rezultati potrjujejo, da bralna identiteta ni samoumevna niti med študenti, ki bi morali bralno kulturo nekoč aktivno prenašati na mlajše generacije.

Več respondentov v naši raziskavi je izpostavilo nezadovoljstvo z odpiralnim časom knjižnic, saj bi si želeli večerne ali celo nočne termine, kot jih poznajo na nekaterih tujih univerzah. V tem pogledu študenti knjižnice ne dojemajo le kot servisne ustanove, temveč kot ključni prostorski podporni sistem, ki bi moral slediti njihovemu vsakdanu.

Zanimivo vprašanje se odpira tudi glede sezonskih nihanj. Ker se je raziskava izvajala v pomladnih mesecih, ko poteka večina študijskih obveznosti, ostaja odprto vprašanje, ali knjižnice poleti postanejo tudi prostori za prostočasno branje. To bi bilo vredno podrobneje raziskati v prihodnje.

Knjigarne so se izkazale kot nekoliko drugačen prostor. Veliko študentov jih obišče občasno, predvsem z namenom brskanja brez vnaprejšnje namere nakupa (slika 7). Ta navada kaže, da knjigarna pogosto deluje kot estetski prostor, v katerem je knjiga tudi objekt opazovanja, dotika in estetskega doživetja. Študenti uživajo v vizualni prezentaciji knjig, atmosferi in mirnem ritmu. Kupovanje knjig zase je redkejšo, študenti pa pogosteje izbirajo knjige kot darilo za druge ali pa jih kupujejo rabljene na spletnih platformah. V odprtih odgovorih

se pogosto pojavlja tudi omemba cenovne dostopnosti kot pomembne ovire za redne nakupe. Poleg tega večina študentov do gradiv za lastno rabo najraje dostopa prek brezplačnih virov – bodisi digitalnih knjižnic, fizičnih knjižnic ali celo neformalnih in nelegalnih kanalov. To potrjuje pomen prostega dostopa in stroškovne učinkovitosti kot osrednjih kriterijev za oblikovanje bralnih navad.

Udeležba na dogodkih v knjigarnah je zelo nizka. Ta podatek odpira vprašanje, ali so dogodki slabo oglaševani, vsebinsko nezanimivi, ne predstavljajo dovolj velike motivacije za obisk ali pa niso ustrezno ciljno usmerjeni na generacijo Z. Raziskava tako kaže na kontrast med simbolnim pomenom knjigarne kot prostora in njenim realnim vplivom na dostop do vsebin.

Pomemben poudarek raziskave je tudi na pomenu fizičnega prostora za bralno izkušnjo. Tišina, udobje, estetska urejenost in občutek prostornosti so bili med najpogostejše omenjenimi dejavniki. Zanimivo je, da številni študenti knjižnic ne razumejo zgolj kot funkcionalne prostore, temveč kot atmosferske celote. V prostih odgovorih izstopajo opisi zelenih ambientov: velike okenske površine, naravna svetloba, dovolj prostora med sedeži in občutek domačnosti. Študenti si želijo več hibridnih prostorov – denimo kavarn-knjižnic ali kavarn-knjigarn, kjer bi lahko ob branju uživali tudi ob kavi. Takšne prostore so pogosto zaznali na študijskih izmenjavah ali potovanjih, kar pomeni, da se njihova pričakovanja oblikujejo tudi v primerjavi s tujimi praksami. Gre za izraz kulturne prenesenosti in subtilne kritike domačega okolja, ki po njihovem mnenju še ne zadostuje potrebam sodobnega bralca generacije Z.

Pri vprašanju vpliva družbenih omrežij in digitalnih platform na bralne izbire so bili rezultati nekoliko drugačni od pričakovanj. Čeprav družbena omrežja vplivajo na nakupne odločitve (slika 11), njihov vpliv ni tako izrazit, kot bi pričakovali glede na globalne trende. Najbolj zaupanja vreden vir še vedno ostaja Goodreads. Priporočila prijateljev in prijateljic pa so daleč najpomembnejši dejavnik, kar kaže, da bralna identiteta generacije Z ostaja tesno povezana z osebnim družbenim krogom. Vpliv knjižničarjev in profesorjev je manjši, toda vseeno prisoten, medtem ko je vpliv skupnosti BookTok, Bookstagram in BookTube manj izrazit.

Uporaba digitalnih bralnih platform med slovenskimi študenti je zelo nizka, predvsem zaradi slabe uporabniške izkušnje. Za posebej problematičnega se je izkazal Cobiss, kjer študenti pogosto navajajo nepreglednost in težavno uporabo, zlasti pri podaljševanju izposoje. Preseneča tudi skorajšnja neuporaba nekaterih bolj znanih mednarodnih platform, kot sta Wattpad in Archive of Our Own. Študenti te platforme pogosto zaznavajo kot manj kakovostne vire, primerne le za občasno, lahkotno ali celo satirično branje. Zanimivo je, da nekatere

vsebine omenjajo z ironično ali humorno distanco, kar nakazuje, da te digitalne skupnosti doživljajo kot preveč površinske ali nepovezane z njihovim lastnim bralnim okusom.

V prihodnje bi veljalo preučiti tudi, kako študenti dojemajo slovenske knjižne vplivneže. V prostih odgovorih ni bilo zaznati prisotnosti domačih imen, kar morda kaže na nizko prepoznavnost slovenskih »bookfluencerjev«. Prav tako bi bilo vredno raziskati, koliko študentov sledi družbenim omrežjem slovenskih knjižnic in knjigarn ter v kolikšni meri te platforme vplivajo na njihove bralne odločitve. Obstaja potencial, da bi lahko knjižnice in knjigarne še okrepile svojo vlogo v digitalnem prostoru, če bi izboljšale svojo prisotnost in prepoznavnost med mlajšimi bralci.

6 Zaključki

Opravljen raziskava ponuja poglobljen vpogled v bralne prakse slovenskih študentov generacije Z s področja družboslovja in humanistike, s poudarkom na njihovi uporabi fizičnih prostorov in digitalnih platform ter oblikovanju bralne identitete. Kot aktualna dopolnitev predhodnih raziskav (npr. Kovač idr., 2020) združuje kvantitativne podatke z analizo prostih odgovorov in poudarkom na kulturnem kontekstu sodobnega branja. Posebna vrednost raziskave je v vključevanju prostorskih, zaznavnih in navadnostnih dimenzij, ki omogočajo celovitejšo razumevanje bralnih praks te generacije.

Rezultati so pokazali, da knjižnice ostajajo predvsem funkcionalni prostori, vezani na študijske potrebe, medtem ko knjigarne delujejo bolj kot estetski in simbolni kraji. Pri tem je treba izpostaviti, da raziskava ni eksplicitno ločevala med knjižnicami kot ustanovami in čitalnicami kot prostori za študij. Odgovori študentov tako verjetno vključujejo oboje – fizične knjižnične prostore (zlasti visokošolske knjižnice) in čitalnice, kjer poteka največ individualnega in skupinskega dela. To združevanje lahko vpliva na razumevanje knjižnic zgolj kot servisnih prostorov. Vloga digitalnih omrežij in platform je prisotna, vendar bolj posredna, kot bi morda sklepali na podlagi mednarodnih trendov. Študenti svoje bralne izbire še vedno večinoma oblikujejo v krogu prijateljev in študijskega okolja, digitalni vplivneži pa imajo v slovenskem kontekstu omejen doseg. Izstopajoče je tudi razočaranje nad uporabniško izkušnjo obstoječih slovenskih digitalnih platform, ki očitno ne dosegajo pričakovanj mlajših uporabnikov.

Primerjava z raziskavo Kovača idr. (2020), ki je obravnavala študente pedagoških smeri, odpira vprašanje o razlikah v bralnih praksah znotraj generacije

Z. Čeprav gre v obeh primerih za prihodnje nosilce znanja, rezultati kažejo, da se študenti družboslovja in humanistike nekoliko pogosteje prepoznavaajo kot bralci ter intenzivneje uporabljajo knjižnične prostore, kar lahko kaže na razlike v študijski organizaciji ali infrastrukturni dostopnosti.

Na podlagi analize lahko potrdimo, da je bralna kultura generacije Z večplastna in pragmatična. Mladi kombinirajo dostop do literature iz različnih virov – formalnih, neformalnih in celo nelegalnih – kar kaže na fleksibilen ter funkcionalen pristop k iskanju informacij in vsebin. Branje zanje ni zgolj vsebinska aktivnost, temveč tudi kulturna praksa, ki vključuje prostor, družbeni kontekst in estetske preference. Hibridni prostori, kot so kavarne-knjigarne, ter estetsko dovršena knjižna okolja bi lahko igrali pomembnejšo vlogo pri spodbujanju bralne motivacije, če bi jim ponudili večjo institucionalno podporo.

V morebitnih nadaljnjih raziskavah bi bilo smiselno preučiti sezone razlike v rabi knjižnic in knjigarn, pa tudi longitudinalno spremljati spremembe v zaznavanju branja kot kulturne prakse. Koristno bi bilo analizirati tudi doseg in vpliv slovenskih knjižnih vplivnežev ter učinkovitost promocijskih strategij slovenskih knjižnic in knjigarn na družbenih omrežjih. Še posebej dragoceno pa bi bilo uporabiti primerjalni pristop, ki bi zajel različne starostne skupine znotraj generacije Z – od srednješolcev do mladih zaposlenih – da bi razumeli, kako se bralne identitete oblikujejo skozi različne prehode v odraslost.

Zahvala

Iskrena hvala izr. prof. dr. Ani Vogrinčič Čepič za dragocene usmeritve, neomajno spodbudo ter potrpežljivost in razpoložljivost tudi v poznih urah in ob številnih drugih obveznostih.

Navedeni viri

- Babbie, E. R. (2021). *The practice of social research* (15. izd.). Cengage Learning.
- Baron, N. S. (2021). *How we read now: Strategic choices for print, screen, and audio*. Oxford University Press.
- Berens, K. I., in Noorda, R. (2023). *Gen Z and Millennials: How they use public libraries and identify through media use*. Portland State University.

- Bethlehem, J. (2010). Selection bias in web surveys. *International Statistical Review*, 78(2), 161–188. <https://doi.org/10.1111/j.1751-5823.2010.00112.x>
- Bryman, A. (2016). *Social research methods* (5. izd.). Oxford University Press.
- Cibulková, S. (2025). Old Bookstore, Flateyri, Iceland. *World Literature Today*, 99(2), 80. <https://doi.org/10.1353/wlt.2025.a952843>
- Couper, M. P. (2000). Web surveys: A review of issues and approaches. *Public Opinion Quarterly*, 64(4), 464–494. <https://doi.org/10.1086/318641>
- Creswell, J. W., in Creswell, J. D. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (5. izd.). SAGE Publications.
- Creswell, J. W., in Plano Clark, V. L. (2011). *Designing and conducting mixed methods research* (2. izd.). SAGE Publications.
- DE MODE. (2024). The role of bookstores in our communities. <https://www.demodemagazine.com/the-role-of-bookstores-in-our-communities-de-mode-of-literature>
- Demopoulos, A. (2024, 26. januar). Books and looks: Gen Z is rediscovering the public library. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/books/2024/jan/26/books-and-looks-gen-z-is-rediscovering-the-public-library>
- Deutsch, J. (2024). *Hvalnica dobrim knjigarnam* (M. Drev, prev.). UMco. (Izvirno delo objavljeno 2022)
- Dillman, D. A., Smyth, J. D., in Christian, L. M. (2014). *Internet, phone, mail, and mixed-mode surveys: The tailored design method* (4. izd.). Wiley.
- Fink, A. (2013). *How to conduct surveys: A step-by-step guide* (5. izd.). SAGE.
- Fleimisch Bezljaj, I. (2023). Pametne knjižnice: pobudnice razvoja in rasti skupnosti. *Knjižnica*, 67(3–4), 87–115.
- Fortune. (2023, 22. maj). Independent bookstores are booming—thanks to the values of Gen Z entrepreneurs. <https://fortune.com/2023/05/22/independent-bookstores-surge-pandemic-community-entrepreneurs/>
- Friss, E. (2024). *The bookshop: A history of the American bookstore*. Viking.
- Gerčar, J. (2024). Desetletna primerjava vprašanj iz raziskav KiB (V–VII). V J. Gerčar, M. Kovač, A. Blatnik in S. Rugelj, *Knjiga in bralci VII: Bralna kultura in nakupovanje knjig v Sloveniji v letu 2024* (str. 11–34). UMco.
- Gerčar, J., Kovač, M., Blatnik, A., in Rugelj, S. (2024). *Knjiga in bralci VII: Bralna kultura in nakupovanje knjig v Sloveniji v letu 2024*. UMco.
- Giorgi, S., Padiglione, V., in Pontecorvo, C. (2007). Appropriations: Dynamics of domestic space negotiations in Italian middle-class working families. *Culture & Psychology*, 13(2), 147–178. <https://doi.org/10.1177/1354067X07077771>
- Hammais, E., Ketamo, H., in Koivisto, A. (2019). Virtual information assistants on mobile app to serve visitors at Helsinki Central Library Oodi. Prispevek, predstavljen na konferenci IFLA WLIC 2019 – Knjižnice: dialog za spremembe, Atene, Grčija.

Horowitz Research. (2025). *Gen Z: A generation that shapes culture in real time through streaming and scrolling*. <https://www.horowitzresearch.com/all/gen-z-a-generation-that-shapes-culture-in-real-time-through-streaming-scrolling/>

Hrehorowicz, A., in Chmielewska, D. (2024). Transmedia reading and Generation Z's social attitudes. V E. Jaskulska (ur.), *Reading culture in transition* (str. 115–133). Adam Mickiewicz University Press.

Johnson, E. D. M., in Kazmer, M. M. (2011). Library hospitality: Some preliminary considerations. *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*, 81(4), 383–403. <https://doi.org/10.1086/661656>

Joshi, A., Kale, S., Chandel, S., in Pal, D. K. (2015). Likert scale: Explored and explained. *British Journal of Applied Science & Technology*, 7(4), 396–403.

Kalton, G. (1983). *Introduction to survey sampling*. SAGE Publications.

Kovač, M. (2024). Kako meriti knjižne trge in bralne navade: KiB VII, založniške in knjižnične statistike ter nekaj mednarodnih primerjav. V J. Gerčar, M. Kovač, A. Blatnik in S. Rugelj, *Knjiga in bralci VII: Bralna kultura in nakupovanje knjig v Sloveniji v letu 2024* (str. 37–69). UMco.

Kovač, M., Kovač Šebart, M., Vidmar, T., in Mažgon, J. (2020). Bralne navade v Sloveniji in bralne navade študentov pedagoških programov. *Tekstilec*, 71(2), 40–57. URN:NBN:SI:DOC-E73ZX74I. <http://www.dlib.si>

Kuzmičová, A., Dias, P., Vogrinčič Čepič, A., Albrechtslund, A.-M. B., Casado, A., Kotrla Topić, M., Mínguez López, X., Nilsson, S. K. in Teixeira-Botelho, I. (2018). Reading and company: Embodiment and social space in silent reading practices. *Literacy*, 52(2), 70–77. <https://doi.org/10.1111/lit.12131>

Mac Donnell, C. (2024, 9. februar). Reading is so sexy: Gen Z turns to physical books and libraries. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/books/2024/feb/09/reading-is-so-sexy-gen-z-turns-to-physical-books-and-libraries>

Mackey, M. (2020). Who reads what, in which formats, and why? V E. B. Moje, P. D. Pearson, C. E. Snow in T. Afflerbach (ur.), *Handbook of reading research* (zv. 5, str. 83–102). Routledge.

Malatji, K. J. (2023). Students' perceptions of the usability of the library at Tshwane University of Technology, Polokwane Campus. *Library Philosophy and Practice*, 2023, 1–15. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/7553>

Manavis, S. (11. oktober 2024). How did bookshops suddenly become cool? *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/books/2024/oct/11/i-love-the-whole-atmosphere-and-can-spend-hours-browsing-how-did-bookshops-suddenly-become-cool>

Media Logic. (2024). *Gen Z and Millennial media preferences: 2024 survey insights*. <https://www.medialogic.com/wp-content/uploads/2024/12/GenZ-and-Millennial-Media-Preferences-2024-Survey.pdf>

Menand, L. (26. avgust 2024). Are bookstores just a waste of space? *The New Yorker*. <https://www.newyorker.com/magazine/2024/08/26/a-history-of-the-american-bookstore-evan-friss-book-review>

- Mestna knjižnica Ljubljana. (2022). *Strateški načrt Mestne knjižnice Ljubljana 2022–2026*. Mestna knjižnica Ljubljana. <https://www.mklj.si>
- Mirabella, M. (2022). Bookstore Gato Caulle: A literary community in the South of Chile. *World Literature Today*, 96(6), 80. <https://doi.org/10.1353/wlt.2022.0289>
- Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches* (7. izd.). Pearson.
- Nguyen, T. V. T. (2019). The bookstore-café: Emergence of a new lifestyle as a third place in Hangzhou, China. <https://www.researchgate.net/publication/332849945>
- Oblak Črnič, T. (ur.). (2025). *Mediji in mladi*. Založba Fakultete za družbene vede. <https://ebooks.uni-lj.si/ZalozbaUL/index>
- Oikión, E. R. in Henson, G. (2021). Somos Voces: A bookstore that brings books out of the closet. *World Literature Today*, 95(4), 108. <https://doi.org/10.1353/wlt.2021.0289>
- Oldenburg, R. (1989). *The Great Good Place*. Marlowe.
- Papež, N. in Merčun Kariž, T. (2024). Vrednotenje knjižničnih prostorov splošnih knjižnic na študiji primera Osrednje knjižnice Ajdovščina (OKA). *Knjižnica*, 68(4), 9–35.
- Powell, J. in Wessies, A. (2021). Creating a culture of hospitality that engages and retains Gen Z: Library services. *The Christian Librarian*, 64(1), 1–10. <https://doi.org/10.55221/2572-7478.2248>
- Prica, S. in Vilar, P. (2023). Analiza TikTok objav Mestne knjižnice Ljubljana. *Knjižnica*, 67(1–2), 59–77. <https://doi.org/10.55741/knj.67.1-2.4>
- Rindfleisch, A., Malter, A. J., Ganesan, S. in Moorman, C. (2008). Cross-sectional versus longitudinal survey research. *Journal of Marketing Research*, 45(3), 261–279. <https://doi.org/10.1509/jmkr.45.3.261>
- Rupar, P., Blatnik, A., Kovač, M. in Rugelj, S. (2019). *Knjiga in bralci VI: Bralna kultura in nakupovanje knjig v Sloveniji v letu 2019*. UMco.
- Schüller-Zwierlein, A., Mangen, A., Kovač, M., & van der Weel, A. (2023). *The Ljubljana Reading Manifesto: Why higher-level reading is important*. <https://readingmanifesto.org/>
- Schüller-Zwierlein, A., Mangen, A., Kovač, M. in van der Weel, A. (2024). Ljubljanski manifest o pomenu branja na višji ravni. *Knjižnica*, 68(1), 50–59. <https://doi.org/10.55741/knj.68.1.4>
- Seemiller, C. in Grace, M. (2018). *Generation Z: A century in the making*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429442476>
- Seemiller, C. in Grace, M. (2019). *Generation Z learns: A guide for engaging Generation Z students in meaningful learning*. Independently published.
- Stadtbibliothek Köln. (b. d.). *Das Social Media Studio der Stadtbibliothek Köln*. Stadt Köln. <https://www.stadt-koeln.de/leben-in-koeln/stadtbibliothek/das-social-media-studio-der-stadtbibliothek-koeln>
- Statistični urad Republike Slovenije. (26. maj 2025). *Vpis študentov v višješolsko in visokošolsko izobraževanje, študijsko leto 2024/2025*. <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/13606>

Statistični urad Republike Slovenije. (b. d.). Študenti terciarnega izobraževanja po področju izobraževanja (KLASIUS-P-16, 2. raven), spolu in vrsti izobraževanja, Slovenija, letno [Podatkovna tabela]. SiStat. <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/0955048S.px>

Šefman, M. (2023). Družbeno omrežje TikTok v splošni knjižnici: Primer Mestne knjižnice Ljubljana. *Knjižnica*, 67(3–4), 117–138.

Šefman, M. (2024, 22. februar). Orodje za analizo profila na TikToku: primer Mestne knjižnice Ljubljana. *Knjižničarske novice*. <https://knjiznicarske-novice.si/orodje-za-analizo-profila-na-tiktoku-primer-mestne-knjiznice-ljubljana/>

Tazijan, F., Che Mat, N. H., Rusli, R., in Mohd Ramli, N. F. (2023). Transmedia reading and Generation Z's social attitudes. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 13(9), 758–771. <https://doi.org/10.6007/IJARBS/v13-i9/19525>

Valicon. (2024). Priloga: Ugotovitve agencije Valicon in grafični prikazi raziskave branja in kupovanja knjig (str. 119–257). V J. Gerčar, M. Kovač, A. Blatnik in S. Rugelj, *Knjiga in bralci VII: Bralna kultura in nakupovanje knjig v Sloveniji v letu 2024*. UMco.

Vehovar, V. (2001). Spletne ankete: možnosti, omejitve, primerjava. *Družboslovne razprave*, 17(37), 45–61.

Vidani, J. (2024). Exploring the influence of Reels and short videos on the reading and listening habits of Generation Z. *International Journal of Business and Management Practices*, 2(3), 309–330. <https://doi.org/10.59890/ijbmv2i3.2056>

Vogrinčič Čepič, A. (2017). Knjižnica kot (tretji) prostor: družbeni učinki prostorskih praks. *Keria: Studia Latina et Graeca*, 19(1), 57–80. <https://doi.org/10.4312/keria.19.1.57-80>

Vogrinčič Čepič, A. (2019). Branje kot prostorska praksa: Odnos bralcev do neposrednega fizičnega prostora branja. *Ars & Humanitas*, 13(2), 163–183.

Vogrinčič Čepič, A. in Kotrla Topić, M. (2021). Insights into domestic reading practices of Croatian and Slovenian university students. *Literacy*, 55(1), 49–57. <https://doi.org/10.1111/lit.12251>

Walsh, A. (2014). The potential for using gamification in academic libraries in order to increase student engagement and achievement. *Nordic Journal of Information Literacy in Higher Education*, 6(1), 39–51.

White, A. (2022). Transmedia in Asia and the Pacific: Industry, practice and transcultural dialogues. *Global Media and China*, 7(1), 124–126. <https://doi.org/10.1177/20594364211073860>

Zasacka, Z., Chymkowski, R. in Koryś, I. (2024). *Stan czytelnictwa książek w Polsce w 2023 roku*. Biblioteka Narodowa.

Žentil Barič, Ž. (2024). Anime club in the public library: Case study. *Knjižnica*, 68(4), 113–138.

Katarina Ferk

e-pošta: katarina.ferk@gmail.com

Urejanje rokopisne zapuščine za začetnike na primeru jezikoslovca in bibliotekarja Luke Pintarja

*Organizing a manuscript legacy for beginners, using the example
of the linguist and librarian Luka Pintar*

Teja Koler Povh

Oddano: 26. 1. 2025 — Sprejeto: 21. 7. 2025

1.01 Izvirni znanstveni članek

1.01 *Original scientific article*

UDK 025.17:091Pintar L.

DOI <https://doi.org/10.55741/knj.69.2-3.3>

Izvleček

Namen članka: Namen članka je bibliotekarjem pokazati pot za pridobitev informacij za pravilno zbiranje in hranjenje zapuščin, ki jih zagotavlja Restavratorski center Narodne in univerzitetne knjižnice, ter za njihovo bibliografsko obdelavo, za katero se lahko usposobijo v Narodni in univerzitetni knjižnici na tečaju za katalogizacijo rokopisov in zapuščin in tečaju za katalogizacijo starega gradiva (izdanega od 1501 do 1850). Slednji usposablja za pridobitev licence D za katalogizacijo gradiv v sistemu Cobiss. Vso potrebno strokovno pomoč zagotavljajo sodelavci Rokopisne zbirke Narodne in univerzitetne knjižnice ter Restavratorski center Narodne in univerzitetne knjižnice. S prikazom popisane zapuščine želimo pritegniti vse tipe knjižnic k delu z zapuščinami, odkrivanju strokovnih in splošno zanimivih informacij v njih ter posredovanju odkritih javnosti.

Metodologija: V prvem delu raziskave je bil izdelan pregled obstoječe literature o strokovni obdelavi rokopisov in zapuščin na splošno. Pri tem je bila pridobljena modularna shema z opredeljenimi poglavji za razvrstitev in popis gradiv. V drugem delu je bila izvedena analiza v preteklosti darovanih delov zapuščine Luke Pintarja. V tretjem delu sta bila izvedena urejanje in sproti popis zapuščine Luke Pintarja ter dveh potomcev in ene članice družine Kobilca, pridobljene v letu 2023, skladno z uveljavljenimi standardi.

Rezultati: Iz prvega dela raziskave je bila pridobljena modularna shema z opredeljenimi poglavji za razvrstitev in popis gradiv. V drugem delu raziskave je bilo odkritih osem predhodnih darov zapuščine Luke Pintarja, skupno z zapuščino potomcev iz leta 2023 obsega zapuščina Luke Pintarja danes 2236 enot. Na koncu je bil izveden vpis 1111 enot zapuščine Luke Pintarja in potomcev v inventarno knjigo rokopisov in zapuščin pod inventarno številko 41/2024, po redakciji urednika bo popis vključen v spletni Katalog rokopisov in zapuščin, izbrana gradiva bodo digitalizirana ter dostopna prek Digitalne knjižnice Slovenije.

Omejitve raziskave: V ostalini zapuščine iz leta 2023 so prisotni dokumenti in dela štirih oseb, kar je terjalo obsežno raziskavo o njihovem življenju in delu za verodostojno razvrstitev dokumentov.

Izvirnost/uporabnost raziskave: Opisan je model za delo z zapuščinami in priložen standardizirani popis vrstno pestre zapuščine, pridobljene v več dostavah v različnih časih kot ostaline. Iz zanimivih vsebinskih izsekov iz pisem in korespondence je mogoče pridobiti vpogled v pomembnejše dogodke iz časa od druge polovice 19. stoletja, zanimive za širšo javnost, kar naj bi vzpodbudilo bibliotekarje k zbiranju in strokovno podkovanemu urejanju zapuščin ter objavljanju izsledkov njihovega pregledovanja in raziskovanja.

Ključne besede: literarna zapuščina, rokopisna zapuščina, urejanje, Luka Pintar.

Podatkovni set: Vsi raziskovalni podatki, na katerih temeljijo rezultati, so na voljo kot del članka in so shranjeni v inventarno knjigo rokopisov in zapuščin Rokopisne zbirke Narodne in univerzitetne knjižnice pod inventarno številko 41/2024.

Abstract

Purpose: The purpose of the article is to show librarians the way to obtain information for the proper collection and storage of legacies provided by the National and University Library Restoration Center, and for their bibliographic processing, for which they can be trained at National and University Library in the Course for Cataloguing Manuscripts and Legacies and the Course for Cataloguing Old Materials (published from 1501 to 1850). The latter provides training for obtaining a D license for cataloguing materials in the Cobiss system. All necessary professional assistance is provided by the employees of the National and University Library Manuscript Collection and the National and University Library Restoration Center. By displaying the cataloged legacies, we want to attract all types of libraries to work with legacies, discover professional and generally interesting information in them, and communicate discoveries to the public.

Methodology: In the first part of the research, a study of the existing literature on the professional processing of manuscripts and legacies in general was made. A modular scheme with defined chapters for the classification and inventory of materials was obtained. In the second part, a study was carried out of the previously donated parts of Luka Pintar's legacy. In the third part, an editing and current inventory of the legacy of Luka Pintar and two descendants and one member of family Kobilca, acquired in 2023, was carried out, in accordance with established standards.

Results: From the first part of the research, a modular scheme with defined chapters for the classification and inventory of materials was obtained. In the second part of the research, 8 previous gifts of Luka Pintar's legacy were discovered, together with the legacy of descendants from 2023, Luka Pintar's legacy today comprises 2,236 units. Finally, 1,111 units of Luka Pintar's legacy and descendants were entered into the inventory book of manuscripts and legacies under inventory number 41/2024. After the editor's review, the inventory will be included in the online Catalogue of Manuscripts and Legacies, and selected materials will be digitized and accessible via the Digital Library of Slovenia.

Limitations of the research: The rest of the legacy from 2023 contains documents and works of four people, which required an extensive study of their lives and work for a reliable classification of the documents.

Originality/usefulness of the research: A model for working with legacies is described and a standardized inventory of the diverse legacy is attached. Interesting content excerpts from letters and correspondence provide insight into important events from the second half of the 19th century, of interest to the general public, which should encourage librarians to collect and professionally organize legacies and publish the results of their examination and research.

Key words: literary legacy, manuscript legacy, organizing, Luka Pintar.

Data Set Metadata: All research data underlying the results are available as part of the article and are stored in the inventory book of manuscripts and legacies of the National and University Library Manuscript Collection under inventory number 41/2024.

1 Uvod

Danes je osrednja narodna zbirka rokopisnega gradiva na področju leposlovja, jezikoslovja ter širše humanistike in splošne kulture hranjena v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Obstajajo pa še pomembne zbirke v mnogih območnih knjižnicah (Glavan, 1995), v knjižnicah muzejev, arhivov in samostanov, pa tudi v nekaterih splošnih knjižnicah ter zasebnih zbirkah, ki hranijo arhivsko in dokumentacijsko gradivo (Glavan, 2005).

Zakon o knjižničarstvu (2001) v 3. členu določa: *»Knjižnično gradivo so objavljeni tiskani, zvočni, slikovni, elektronski ali kako drugače tehnično izdelani zapisi, ki jih zbirajo in javnosti posredujejo knjižnice ter so namenjeni za potrebe kulture, izobraževanja, raziskovanja in informiranja. Knjižnično gradivo so tudi rokopisi in drugo neobjavljeno gradivo (tipkopisi, elektronski zapisi in podobno), namenjeno potrebam iz prejšnjega odstavka.«*

Skladno s tradicijo sodijo v knjižnično gradivo vsa rokopisna in tiskana gradiva, umetniška in znanstvena, ne glede na stroko. Zaradi razvoja znanosti in specializacije znanj skozi zgodovino pa so bile tudi knjižnice že zgodaj primorane

pri zbiranju in urejanju rokopisov ter zapuščin ubrati selektivni pristop, kar je opazno vse od 16. stoletja dalje. Še bolj je ta trend opazen v 19. in 20. stoletju (Glavan, 1995).

V Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani je zbirka rokopisov in novodobnih zapuščin, ki zastopajo obdobje od 16. stoletja naprej, osredotočena na leposlovne, humanistične in splošne kulturne vsebine (Glavan, 1996). Bogate zbirke zapuščin različnih znanstvenih področij pa se zbirajo, med drugimi, tudi v visokošolskih in specialnih knjižnicah v obliki darov avtorjev predvsem ob upokojitvah ali poznejših darov svojcev. O pomenu korpusov gradiv za ohranjanje kulturne dediščine ter nuji za pripravo enotnih smernic in standardov za njihovo identificiranje, zbiranje, obdelavo in trajno hranjenje je pisala Kodrič-Dačić (2018) ter podala konkretne napotke za izboljšanje stanja za ohranitev slovenske kulturne dediščine, pa ne samo v nacionalni knjižnici, temveč tudi za druge potencialne skrbnike zbirk gradiv, prepoznanih kot kulturna dediščina. Evidentiranje kulturne dediščine v knjižnicah se kaže kot resen izziv knjižničarske stroke, saj rokopisna gradiva in knjižnične zbirke odstopajo od tipičnih vrst gradiva. Predvsem manjše knjižnice teh gradiv praviloma ne evidentirajo in s tem opuščajo informacije o dragocenih fondih, ki jih hranijo.

Posledično so v letu 2021 bila v okviru delovne skupine za pripravo osnutka pravil za bibliografsko obdelavo rokopisnega gradiva in zapuščinskih fondov v slovenskih knjižnicah v Narodni in univerzitetni knjižnici izdelana pravila bibliografske obdelave v vzajemnem katalogu za rokopisno gradivo, zapuščinske fonde in tvorjene zbirke (Rokopisno gradivo, zapuščinski fondi in tvorjene zbirke, 2021).

2 Pregled obstoječe literature o strokovni obdelavi rokopisov in zapuščin

O pomenu zapuščin priznanih in uveljavljenih literatov, umetnikov ter drugih znamenitih osebnosti za ohranitev kulture in samobitnosti slovenskega naroda je veliko pisal **Mihael Glavan**, dolgoletni vodja rokopisnega oddelka Narodne in univerzitetne knjižnice (od 1983 do 2022), raziskovalec in publicist s področja rokopisnega in starega knjižnega gradiva. Pri svojem delu je poudarjal osnovne naloge skrbnikov zapuščin in rokopisnih zbirk, ki jih je opredelil v treh točkah: »*Zbiranje iz preteklosti ohranjenega in sproti nastajajočega gradiva, njegova sistematična obdelava ..., in njena prezentacija zainteresirani strokovni javnosti v izvorni in drugotni podobi ter z moderno procesiranimi informacijami o njej*« (Glavan, 1996, str. 89–90). Vodja Oddelka knjižničnih zbirk Narodne in

univerzitetne knjižnice kot strokovno javnost izpostavlja predvsem jezikoslovne raziskovalce, študente magistrskega ali doktorskega študija in profesorje (Lulik, 2023). Naloga Narodne in univerzitetne knjižnice pa ni le pridobivanje, obdelava ter hranjenje pisnih virov slovenske duhovne ustvarjalnosti in narodove samobitnosti, temveč tudi zaščita in varovanje kulturne dediščine pred poškodbami in procesi staranja ter trajno hranjenje, tudi v digitalni obliki, in tovrstno posredovanje zainteresirani javnosti (Zakladi ..., 2003).

V svojih objavah je Glavan poudarjal pomen varovanja pisne kulturne dediščine, predvsem rokopisov in redkih tiskov, ter nadgrajeval smernice in standarde za zbiranje, hranjenje in strokovno bibliografsko obdelavo omenjenih gradiv, ki so jih postavili njegovi predhodniki (Glavan, 1995; Glavan, 1996). Rokopisno enoto je definiral kot *»rokopisno celoto, ki pa jo lahko predstavlja zgolj en avtograf, kot je pismo ali pesem, ali eno delo ali več del, združenih v formalno celoto, kot je npr. kodeks, zvezek, beležnica ipd., ali pa gre za celotno osebno zapuščino ali zbirko osebnega gradiva posameznega ustvarjalca ali zbiralca. Tako lahko ena rokopisna enota obsega samo en list, lahko pa tudi dvesto ali več arhivskih map«* (Glavan 1996, str. 84). Osnovni postulat za izbor in trajno hranjenje rokopisne enote je *»podmena o njegovi trajni dokumentarni vrednosti in potrebnosti za ohranjanje in raziskovanje slovenske duhovne ustvarjalnosti«* (Glavan, 1996, str. 84). V zborniku ob 50-letnici Narodne in univerzitetne knjižnice Glavan navaja, da je bilo v Rokopisno zbirko Narodne in univerzitetne knjižnice v letih 1945–1995 vključenih 2275 rokopisnih enot (Glavan, 1996). Leta 2002 je bil objavljen natančen podatek, da je v Rokopisni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice, ki je takrat obsegala 470 tekočih metrov, do konca leta 2001 hranjenih 3586 rokopisnih enot (Glavan in Lulik, 2002). Avtorja poudarjata, da bolj kot kvantitativni podatki o vrednosti zbirke govorijo kvalitativni podatki, saj je za posamezne raziskave kulturne dediščine lahko en sam dokument kot rokopisna enota pomembnejši od velike količine dokumentov, zbrane v eni ali več rokopisnih enotah. Glavan (2005) navaja, da je polovica vsega rokopisnega gradiva tudi inventarno obdelanega, saj so v ta namen v oddelku rokopisne zbirke zaposleni štirje strokovnjaki bibliotekarske stroke, v letu 2000 pa se je z digitalizacijo Kopitarjevih srednjeveških slovanskih kodeksov v obsegu okrog 13.000 posnetkov začela doba digitalizacije rokopisnega gradiva. Izpostavlja, da opravlja oddelek, imenovan Rokopisna zbirka Narodne in univerzitetne knjižnice, funkcijo nacionalnega literarnega arhiva z najbogatejšo zbirko rokopisnih zapuščinskih gradiv, fonde pa bogati s sprotnimi nakupi, darovi in zamenami. V letu 2005 je bilo zabeleženih 2800 obiskovalcev in ogledi 3000 enot. Zaposleni v oddelku rokopisne zbirke so tudi svetovalci drugim knjižnicam pri strokovni obdelavi ter hranjenju rokopisnega in starejšega gradiva. Zbirki je pridružen fond inkunabul (508 enot) in redkih tiskov, okrog 1000 enot dragocenih starih in tujih tiskov. Pozneje je bila za slednje vzpostavljena Zbirka starih tiskov.

Kot najvidnejše nove rokopisne celote obdobja 1949–1995 je Glavan (2005) izpostavil zbirko Prešernovih del *Prešerniano*, ki jo je označil kot eno najbolj popolnih, obsežnih in natančno obdelanih med enotami rokopisnega gradiva. V njej so zbrani že skoraj vse izvirno Prešernovo delo in prepisi njegovih del iz drugih rok. Večina gradiv je bila zbrana že pred letom 1945 iz Kastelčeve in Bleiweisove zbirke (Glavan, 2005). Tudi literat Luka Pintar je s svojim uredništvom izdal *Poezijo* iz leta 1900, ki je na pobudo takratnega ljubljanskega založnika Bamberga izšla v dveh izdajah, prestižni bibliofilski numerirani izdaji v 500 izvodih – kot navedeno v Šlebinger (2013) – ter običajni in širši javnosti dostopni izdaji, pomembno prispeval k obogatitvi zbirke (Prešernove Poezije s Karpellusovimi ilustracijami, 1900). Izpostavil je tudi zapuščino Ivana Cankarja (po letu 1945, najpomembnejši deli pridobljeni od potomcev v letu 1948), Srečka Kosovela (pridobljena 1949, odkupljena od Državne založbe), Otona Župančiča (v Narodni in univerzitetni knjižnici pridobljena leta 1985), Alojza Gradnika (pridobljena 1992 z njegovimi izvirnimi deli), Edvarda Kocbeka (pridobljena 1995), z njegovimi izvirnimi rokopisnimi dnevniki za skoraj pol stoletja, ter Louisa Adamiča, čigar zapuščino so pomagali zbrati in kupiti ter prepeljati v domovino slovenski izseljenci v Ameriki (Glavan, 2005).

V verodostojno predstavitev slovenskega narodnega slovstvenega arhiva je Glavan vključil še predstavitev *Zbirke slovenskih protestantik*, ki jo je zasnoval dr. Mirko Rupel, ravnatelj Narodne in univerzitetne knjižnice v obdobju 1946–1963 (Lulik, 2023). V petdesetih letih 20. stoletja do leta 1960 so bile v Rokopisno zbirko Narodne in univerzitetne knjižnice uvrščene »kopije velike večine vsega obstoječega gradiva, ki se v izvirni podobi hrani izven NUK« (Glavan, 2005, str. 89).

Zbirka se gradi še danes. Arhivske zbirke Frana Vesela, Ivana Vrhovnika in Toma Zupana so izpostavljene kot posebne zato, ker so jih njihovi zapustniki gradili sistematično že za časa svojega življenja. V tem smislu je posebna tudi zbirka Luke Pintarja. Izpostavil je tudi zbirke treh pisateljic, Zofke Kvedrove, pridobljena 1950 in pozneje, Lili Novy, glavnina pridobljena leta 1959 od Josipa Vidmarja, ter Alme Karlin, glavnina pridobljena v letih 1974 in 1975 (Glavan, 2005).

2.1 Navodila za katalogizacijo zapuščin

Najpomembnejše zbirke literarnega rokopisnega gradiva na Slovenskem so hranjene v Narodni in univerzitetni knjižnici, Univerzitetni knjižnici Maribor in večjih regijskih knjižnicah ter v Narodnem muzeju Slovenije in Državnem arhivu Slovenije. Dragocena rokopisna gradiva in zapuščine v svojih knjižnicah hranijo tudi mnogi samostani. Popise teh gradiv je do nedavnega izvajala

vsaka ustanova po svojih pravilih (Glavan in Lulik, 2002). V Narodni in univerzitetni knjižnici so specializirani bibliotekarji gradivo katalogizirali skladno z ustaljenimi standardi že od sredine 19. stoletja naprej (Glavan in Lulik, 2002). V novejšem času pa so bile iz knjižnic, predvsem specialnih (muzejskih in samostanskih), sprožene pobude o enotni obdelavi antikvarnih gradiv.

Sodobna katalogizacijska navodila za antikvarno gradivo v Sloveniji predstavlja prevod in priredba mednarodnega standarda ISBD(A): mednarodni standardni bibliografski opis starejših (antikvarnih) zaključenih publikacij (1984), ki ga je v obliki priporočil pripravila delovna skupina za mednarodni standardni bibliografski opis starejših (antikvarnih) zaključenih publikacij. V letu 1997 je izšla njihova predelana izdaja ISBD(A): mednarodni standardni bibliografski opis starejših (antikvarnih) monografskih publikacij, 2., predelana izd. (1997). V sklopu mednarodnega projekta LEAF¹ je bila pri Narodni in univerzitetni knjižnici izgrajena rokopisna baza podatkov, izdelana pa so bila tudi priporočila za katalogizacijo rokopisnega gradiva v okolju, podobnem formatu UNIMARC, ki so ga slovenski katalogizatorji do takrat že dodobra usvojili (Glavan in Lulik, 2002). Priporočila so praktično presojo prestajala pri katalogizaciji antikvarnega gradiva v Rokopisni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice, praktične izkušnje katalogizatorke je objavila Hrovat (2008).

Dobrih deset let pozneje o nevarnostih neurejene in na nacionalnem nivoju neenotne obdelave pisane kulturne dediščine piše Kodrič-Dačić (2018). Iz lastne prakse kot vodja visokošolske knjižnice skozi več kot tri desetletja se problema navodil za strokovno obdelavo ter hranjenje antikvarnih gradiv in zapuščin, pridobljenih od visokošolskih učiteljev ter strokovnjakov matičnih strokovnih fakultet, zavedam tudi sama. V nadaljevanju članka zato več pozornosti posvečam metodologiji zbiranja, selekcioniranja, obdelave ter hranjenja zapuščin in starih gradiv.

2.2 Navodila za urejanje zapuščin

Nekdanji vodja Rokopisne zbirke pri Narodni in univerzitetni knjižnici je navodila za urejanje zapuščin objavil v članku »Bibliografski popis slovenskih srednjeveških rokopisov« (Glavan, 1989). V njem so nanizani postulati za popisovanje in metodološke smernice za katalogizacijo rokopisnega gradiva.

¹ Projekt Linking and Exploring Authority Files (prevedeno Povezovanje in raziskovanje normativnih datotek), katerega namen je bila harmonizacija različnih evropskih normativnih baz podatkov v sistem, ki bo uporabniku omogočal vpogled v različne baze podatkov rokopisnih gradiv hkrati.

Pomemben del članka je *modularna shema* za vsebinsko obdelavo in razvrščanje sestavin rokopisne zapuščine. Modularna shema je namenjena prvemu razvrščanju gradiv v ustrezne skupine, kataloška obdelava sledi pozneje. Glavne skupine se razvejajo v podskupine, razbrane so iz sheme 1 spodaj.

Glavne skupine

1. Osebni dokumenti
2. Dela
3. Pisma
4. Korespondenca
5. Drobnogradivo
6. Knjižno gradivo z avtorjevimi pripisi
7. Časopisni izrezki
8. Razno
9. Tuja dela
10. Zbirke (tuje zapuščine)

Shema 1: *Modularna shema obdelave rokopisne zapuščine* (Glavan, 1985; Glavan in Lulik, 2002)

Kratko predstavitev metodologije ravnanja z zapuščinami povzemamo po Glavanu (1995 in 2005). Kriterija za uvrščanje rokopisnega gradiva v slovenskih knjižnicah sta:

1. domneva o trajni vrednosti in zanimivosti,
2. lokalna oz. nacionalna pomembnost.

Po manjši modifikaciji so za zapuščine v visokošolski in specialni knjižnici kriteriji naslednji:

1. presoja o trajni vrednosti in zanimivosti,
2. lokalna oz. nacionalna pomembnost,
3. pomembnost za dotično stroko kot strokovna pisna dediščina.

Zapuščina je lahko sestavljena iz več **ostalin**, to je delov zapuščine, pridobljenih v različnih paketih skozi krajše ali daljše časovno obdobje – ali od darovalcev ali z nakupom oziroma zameno. Obsega lahko zgolj posamezne kategorije iz modularne sheme. Osnovno načelo popisovanja rokopisov pa je nedeljivost fonda (Glavan, 1995).

Z vidika bibliografske obdelave se zapuščine in ostaline ob pridobitvi ter razvrstitvi enot znotraj kategorij modularne sheme označijo z inventarno številko in

se vpišejo v inventarno knjigo zapuščin. V naslednji fazi bibliografske obdelave, fazi katalogizacije, ki temelji na mednarodno uveljavljenih nemških standardih obdelave pisnega arhivskega gradiva (Glavan, 2005), gradivo pridobi svojo signaturo, podatek o postavitvi v Zbirki rokopisov in zapuščin, s čimer je zagotovljena najdljivost gradiv.

Ob tem bibliotekarji v Rokopisni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice še danes vestno gradijo listkovni imenski katalog za vsako inventarizirano gradivo in drugega za signirane zapuščine. Slednji je zbir informacij o vseh inventarnih številkah za zapuščino istega avtorja, zato je ta katalog manj zajeten.

Spodaj so navedeni pomembni digitalni portali za dostopanje do popisanih arhivov in zapuščin:

- Katalog rokopisov v digitalni obliki je objavljen na spletni strani Narodne in univerzitetne knjižnice: https://www.nuk.uni-lj.si/sites/default/files/dokumenti/2024/Katalog_rokopisov_2024.pdf. V njem je oktobra 2024 navedenih 2106 inventarnih enot.
- Zbirka popisov osebnih zapuščin in arhivov (predvsem literarnih) ustvarjalcev in ustvarjalk od začetkov slovenskega umetnega slovstva ter zapuščine drugih pomembnih osebnosti – literarnih zgodovinarjev, jezikoslovcev, slikarjev, kulturnih delavcev, prevajalcev, publicistov, zbirateljev – so objavljene na Portalu rokopisov in zapuščin, vzpostavljenem v letu 2023: <https://prz.nuk.si/>.
- Na portalu Digitalne knjižnice Slovenije – dLib, dostopnem na <https://dlib.si/> so prisotne digitalizirane vsebine iz zapuščin. Prisotne so predvsem v dveh kategorijah: zgodovina in kultura ter osebnosti.
- Inventarizacija zapuščin se izvaja tudi v sistemu Cobiss v obliki zbirnih zapisov.

Za urejanje in bibliografsko obdelavo gradiv za potrebe katalogizacije v sistemu Cobiss je bilo v preteklosti iz strokovnih vrst posredovanih mnogo pobud za pripravo enotnih navodil na nacionalnem nivoju. Posledično so bila v letu 2021 v okviru delovne skupine za pripravo osnutka pravil za bibliografsko obdelavo rokopisnega gradiva in zapuščinskih fondov v slovenskih knjižnicah v Narodni in univerzitetni knjižnici izdelana že v uvodu omenjena pravila bibliografske obdelave v vzajemnem katalogu (Rokopisno gradivo, zapuščinski fondi in tvorjene zbirke, 2021).

Zainteresirani bibliotekarji katalogizatorji lahko potrebna znanja usvojijo na *tečaju za katalogizacijo rokopisov in zapuščin ter tečaju za katalogizacijo starega gradiva (izdanega od 1501 do 1850) pri NUK*. Slednji usposablja za pridobitev licence D za katalogizacijo starih gradiv v sistemu Cobiss.

3 Študija delov zapuščine Luke Pintarja, darovanih v preteklosti

3.1 Kratka predstavitev Luke Pintarja

O življenju in delu Luke Pintarja obstaja mnogo virov, med kredibilnejše sodita predstavitvi v Slovenskem biografskem leksikonu in Enciklopediji Slovenije. O njegovem plodovitem strokovnem delu priča obsežen nekrolog (Šlebinger, 1916). Med novejše objave sodi objava ob 100-letnici smrti (Janežič, 2015), ko je bila v Narodni in univerzitetni knjižnici postavljena razstava ter v domačih Hotavljah izvedena jubilejna slovesnost in odkritje spominske plošče na Pintarjevi domačiji.

Luka Pintar se je rodil 15. oktobra 1857 na Hotavljah v Poljanski dolini. Poznan je predvsem kot jezikoslovec, pisec prevodov in preparacij, literarni zgodovinar ter bibliotekar. V letih 1877–1881 je študiral klasično filologijo v Gradcu ter študij zaključil z izpitom iz latinščine in grščine kot glavnih predmetov, z nemškim in slovenskim učnim jezikom. V letih 1883–1890 je služboval kot učitelj na gimnaziji v Ljubljani, v letih 1890–1898 pa v Novem mestu, kar je močno vplivalo na njegovo življenje, ko je bil večino časa ločen od svoje rodbine ter predvsem družine, žene in dveh otrok. Stike so vzdrževali s pogostimi pismi, nekaj jih je ohranjenih in so kot dar rodbine hranjeni v Rokopisni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice. Nekaj jih je bilo podrobno proučenih in so predstavljena v nadaljevanju.

3.1.1 Luka Pintar kot literarni ustvarjalec, literat

Že v dijaški in gimnazijski dobi je ustvarjal pesnitve in prozna dela ter jih objavljala predvsem v *Zvonu* in *Ljubljanskem zvonu*. Objavljala je tudi strokovne jezikoslovne kritike o takratni novodobni slovenščini, o zapisovanju dovršnih in nedovršnih glagolov v slovenščini (Šlebinger, 2013, v Šlebinger, 1947) ter krajevnih imen v slovenščini, ki jih je ogrožal in izpodrival tuj jezik, osredotočil se je na slovenska krajevna imena slovenske Koroške. Med drugim je oporekal pretirani rabi velikih začetnic v večbesednih krajevnih imenih, toda neuspešno. Vse to je razvidno iz njegove obsežne bibliografije (»Luka Pintar (literat)«, 2022). Velik del njegovega obsežnega literarnega opusa je v digitalizirani obliki dostopen javnosti na portalu dLib: <https://dlib.si/results/?euapi=1&query=%27keywords%3dluka+pintar%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=100> Ob dejstvu, da je Luka Pintar imel vnuka soimenjaka, zdravnika, tudi literarno dejavnega, se na portalu prepletajo dela obeh in objave o obeh, pa vendar jih je v letu 2024 od 107 arhiviranih enot več kot polovica vezanih na protagonista tega prispevka.

3.1.2 Luka Pintar kot prešernoslovec

Na področju literarne zgodovine se je v prvi vrsti uveljavil kot prešernoslovec, poskrbel je predvsem za korektno izdajo in komentar *Poezij*. Raziskoval je Prešernovo literarno zapuščino in v *Ljubljanskem zvonu* predvsem od leta 1889 objavljaj vsebinske in filološke analize ter komentarje k njegovim pesmim. V slovenščino je prevedel tudi nekaj Prešernovih nemških pesnitev. Skoraj 20 let je posvetil študiju življenja in dela Franceta Prešerna ter je zaslužen, da so ob 100-letnici njegovega rojstva, leta 1900, *Poezije* izšle skrbno proučene in urejene. Priznani založnik takratnega časa (do druge polovice 19. stoletja) Otomar Bamberg je *Poezije* izdal v dveh izdajah: v 500 oštevilčenih bibliofilskih izvodih kvartnega formata, okrašenih z vinjetami in ilustracijami Adolfa Karpellusa, za preprosto ljudstvo cenovno dostopnejše pa so izšle v manjšem formatu in brez ilustracij. Bambergove knjige so bile običajno natisnjene z visoko kakovostjo in lepo grafično opremo, *Poezije* dr. Franceta Prešerna (1900) pa so zaradi oblike črk, postavitve naslovov in Karpellusovih ilustracij doživele kritiko (Šlebinger, 2013). Pozneje sta izšla še dva ponatisa, vendar brez Pintarjevih korektur, zato sta omenjeni izdaji polni napak (»Zgodovina tiskarstva na Slovenskem«, 2021).

3.1.3 Luka Pintar kot bibliotekar

Štirinajstega aprila 1898 je bil z odlokom takratnega ministrstva za šolstvo imenovan za strokovnega uslužbenca – skriptorja v deželni, torej kranjski, Študijski knjižnici (1850-1919), naslednici ljubljanske Licejske knjižnice (1807-1850) ter predhodnici današnje Narodne in univerzitetne knjižnice (od 1945 naprej). Ljubljanska Licejka je knjižnična gradiva pridobila od samostanov, razpuščenih po odloku cesarja Jožefa II., med drugimi iz Bistre, Stične, Ljubljane, Kostanjevice pri Novi Gorici, Devina (Narodna in univerzitetna knjižnica: hranimo misli – že 250 let, 2024). Po ljubljanskem potresu na veliko noč leta 1895 je bila Licejska knjižnica razseljena na več lokacij, vendar je Pintar doživljal poklic bibliotekarja kot svoje poslanstvo in je zaslužen za sistematično urejenost zbranega gradiva v eni zbirki v novozgrajeni gimnaziji na Poljanski cesti v Ljubljani. Delu izjemno predani Luka Pintar je leta 1910 postal ravnatelj knjižnice, in v njej zavzeto deloval do svoje prerane smrti 7. decembra 1915.

3.2 Pregled obstoječe zapuščine Luke Pintarja

V letu 2023 pridobljena zapuščina je literarna ostalina, torej zapuščina iz več delov, ki lahko prihaja v Narodno in univerzitetno knjižnico tudi v zelo dolgem časovnem obdobju, kar je običajno za zapuščine pomembnih literatov in

kulturnih delavcev. Za Luko Pintarja je bilo ugotovljeno, da je bilo do danes dostavljenih devet darov; popisani so v preglednici 1. Zapuščina do leta 2023 obsega skupno 913 enot in priloženi listkovni katalog del, med katerimi prevladujejo preparacije pesnitev (najbolj znane so preparacije Prešernovih del) ter zapisov takratnih ustvarjalcev.

Začetki zapuščine Luke Pintarja segajo v zgodnji povojni čas, ko je bil leta 1946 evidentiran prvi del njegove zapuščine s signaturo *Ms 756*, v kateri so štirje fragmenti Pintarjevih razprav o krajevnih imenih. Fragmenti so bili del zapuščine Frana Vesela.

Obsežen del Pintarjeve zapuščine je v letih 1947 in 1948 Narodni in univerzitetni knjižnici podaril Janko Šlebinger, do takrat ravnatelj Narodne in univerzitetne knjižnice. Evidentiran je pod signaturno oznako *Ms 1060*. Iz popisa v Katalogu rokopisov in zapuščin (https://www.nuk.uni-lj.si/sites/default/files/dokumenti/2024/Katalog_rokopisov_2024.pdf) je vidno, da v njej prevladujejo dela, podrobneje so navedena v preglednici 1, med njimi so prevodi tujih narodnih pesmi (3) in slovenske narodne pesmi. Zbrana je tudi obsežna, večinoma strokovna korespondenca s 123 dopisniki, med njimi s Slovensko matico, Jankom Šlebingerjem in založnikom Bambergom. Ta zapuščina obsega 374 enot v 444 kosih (preglednica 1).

Del zapuščine, signiran z *Ms 1417*, je Narodni in univerzitetni knjižnici daroval Hubert Požarnik, glavnino zapuščine pa je v obliki ostaline zdravnik Luka Pintar, avtorjev vnuk (in soimenjak), Narodni in univerzitetni knjižnici predal že pred desetletji in je označena s signaturo *Ms 1993*, ostalina (470). Daroval jo je v letih 1981, 2002, 2009 in 2013, v skupnem obsegu 470 enot. V njej prevladujejo dela, obsežna pa je tudi korespondenca. V njej je 28 strokovnih korespondenc, tudi dve iz leta 1899 od založnika Bamberga.

V dveh nadaljnjih ostalinah prevladuje korespondenca, v prvi, z inventarno številko 34/2009, je 20 enot korespondence in poročno obvestilo Otona Župančiča (brez letnice v popisu), v drugi ostalini, 15/2013, pa je 23 enot korespondence in program prireditve ob 100-letnici rojstva Franceta Prešerna na Dunaju leta 1900. Obe ostalini je prav tako daroval vnuk Luke Pintarja, istoimenovani zdravnik.

Zdravnik Luka Pintar je nadaljnjih 15 enot gradiva dostavil v letu 2019 (*inv. št. 43/2019*), v ostalini so poslovna pisma, in še 16 enot v letu 2022 (*17/2022*). Med njimi je nekaj pisem s poslovno tematiko, med drugim pismo Dramatičnega društva v Ljubljani z dne 20. septembra 1890, v katerem sporočajo obžalovanje ob njegovem prenehanju delovanja v društvu zaradi selitve v Novo mesto.

Preglednica 1: Zapuščine in ostaline Luke Pintarja, pridobljene do konca 2024, popisane v Narodni in univerzitetni knjižnici, specificirano po tipologiji iz modularne sheme

Luka Pintar	Ms 756	Ms 1060	Ms 1417	Ms 1993	34/ 2009	15/ 2013	43/ 2019	17/ 2022	41/ 2024
I Osební dokumenti	0	0	1	1	0	0	0	0	279
II Dela	4	0	0	0	0	0	0	1	106
Razprave, jezikoslovno gradivo	0	163	143	143	0	0	0	0	0
Članki	0	1	0	2	0	0	0	0	0
Prevodi	0	8	0	7	0	0	0	0	0
Prešerniana	0	108	0	120	0	0	0	0	0
Delovni zapiski – rokopisi raznih pesmi	0	79	0	54	0	0	0	0	0
III Sveto pismo	0	0	1	3	0	0	0	0	98
IV Korespondenca	0	0	32	85	20	23	12	5	135
V Tuja korespondenca	0	0	0	40	0	0	2	0	159
VI Gradivo	0	15	0	14	1	1	1	5	195
VII Časopisni izresek	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Tuji osebni dokumenti	0	0	0	0	0	0	0	3	27
Tuja dela	0	0	0	0	0	0	0	0	11
Tuja pisma	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Tuja korespondenca	0	0	0	0	0	0	0	0	76
Tuje gradivo	0	0	0	0	0	0	0	2	0
Drugo	0	0	0	0	0	24	0	0	24
Skupaj enot: 2236	4	374	177	470	21	48	15	16	1111

Od del je priložen le en fragmentaren zapis. Ostalina vsebuje tudi dve osnovnošolski spričevali žene Marije Kobilca. Zanimanje zbujajo vabilo na promocijo Ivana Tavčarja kot doktorja prava v slavnostni dvorani vseučilišča na Dunaju, zahvala Franje in Ivana Tavčarja za čestitke ob srebrni poroki ter osmrtnica za dr. Ivana Tavčarja z dne 19. februarja 1923 – z navedbo najbližjih potomcev in družinskih članov: štirih sinov, hčere, sestre, zeta.

V letu 2023 pridobljena ostalina z inventarno številko 41/2024 pomeni izrazito obogatitev zapuščine jezikoslovca in bibliotekarja Luke Pintarja v kategorijah dela, osebni dokumenti, pisma in korespondenca. V našem članku smo se osredotočili na slednje tri zvrsti gradiv, saj o delu Luke Pintarja obstaja veliko objavljenih zapisov, v Narodni in univerzitetni knjižnici pa je bila leta 2016, ob 100-letnici avtorjeve smrti, postavljena tudi razstava (Janežič, 2016).

4 Metodologija urejanja in popisovanja ostaline skladno z uveljavljenimi standardi

4.1 Okoliščine

Verjetno je zgolj naključje, da sem v letu 2024, ko Narodna in univerzitetna knjižnica obeležuje svojo 250-letnico delovanja (Narodna in univerzitetna knjižnica, 2024), v svojo prvo obravnavo v Rokopisni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice prejela ostalino Luke Pintarja, nekdanjega kustosa in pozneje ravnatelja Narodne in univerzitetne knjižnice. V januarju 2024 mi je bila izročena velika kartonasta škatla z gradivi (slika 1), ki naj bi jih pregledala in razvrstila, skladno z veljavnimi standardi za popis zapuščin.

Slika 1: Vsebina zapuščine v škatli – del

Novinka na tem področju sem se z navdušenjem spoprijela z novim izzivom in kmalu ugotovila, da so v škatli tri ostaline, Luke Pintarja, jezikoslovca in bibliotekarja, rojenega 1857, umrlega 1915, njegovega sina Ivana, zdravnika ginekologa, rojenega 1888, umrlega 1956, in vnuka Luke, zdravnika pediatra, rojenega 1929, umrlega 2023. Skladno z navodili za urejanje zapuščin (Glavan, 1996) sem za potomca oblikovala ločeni zbirke v okviru nove inventarne številke, 41/2024, in ju ustrezno poimenovala z njunima imenoma in priimkom.

Gradiva sem najprej razvrstila po omenjenih osebah in naletela na težavo, saj je vsak od njih imel vsaj po eno sorodnico z imenom Marija. Za jasno povezavo oseb med seboj sem začela sestavljati rodovnik rodbine Pintar. Zelo zgodaj sem ugotovila, da je soproga jezikoslovca in bibliotekarja Luke Pintarja iz rodu Kobilca, in sicer je sestra umetnice slikarke Ivane Kobilca. Pri urejanju gradiv sem dela, vezana na veliko umetnico, zbrala v novo zbirko znotraj inventarne številke 41/2024, poimenovano Ivana Kobilca, enako kot za sina Ivana in vnuka Luko Pintarja (preglednica 2).

Preglednica 2: *Popisana ostalina, pridobljena v letu 2023*

Pintar Luka 1857–1915		
Ostalina (1111 enot + priloge: kopije abagarja² + škatlica hranjenih pisem):		
Inventarna številka 41/2024		
Vsebina:	Enot v kategoriji	Enot skupaj
I. Osebni dokumenti – Luka Pintar 1856–1915	146	
II. Dela	27	
III. Pisma	45	
IV. Korespondenca	51	
V. Tuji osebni dokumenti	27	
VI. Tuja korespondenca	82	
VII. Tuja dela	11	
VIII. Tuja gradiva	77	
IX. Gradivo	128	
X. Drugo	17	
Skupaj Luka Pintar 1857–1915	611	611
I. Osebni dokumenti – Ivan Pintar 1888–1963	90	
II. Dela	79	
III. Pisma	47	
IV. Korespondenca	74	
V. Tuja pisma	1	
VI. Tuja korespondenca	76	
VII. Gradiva	62	
Skupaj Ivan Pintar 1888–1963	429	429
I. Osebni dokumenti – Luka Pintar 1929–2023	42	
II. Korespondenca	2	
III. Gradivo	4	
IV. Drugo	6	
Skupaj Luka Pintar 1929–2023	54	54

² Abagar je ilustrirana knjiga molitev, ena prvih tiskanih bolgarskih knjig. Natisnjena je bila leta 1651 ali 1652 v Rimu.[1] Napisana je v cirilici, sestavlja jo je nikopolski škof Filip Stanislavov. Namenjena je bila pripadnikom verske ločine palunicerjev. Ohranilo se je le 6 izvodov. Vir: »Abagar«, 2020

Vsebina:	Enot v kategoriji	Enot skupaj
I. Dela – Ivana Kobilca 1861–1926	1	
II. Pisma	6	
III. Korespondenca	8	
IV. Gradivo	1	
V. Drugo	1	
Skupaj Ivana Kobilca 1861–1926	17	17
Vsi vse skupaj		1111

4.2 Ostalina Luke Pintarja 2023

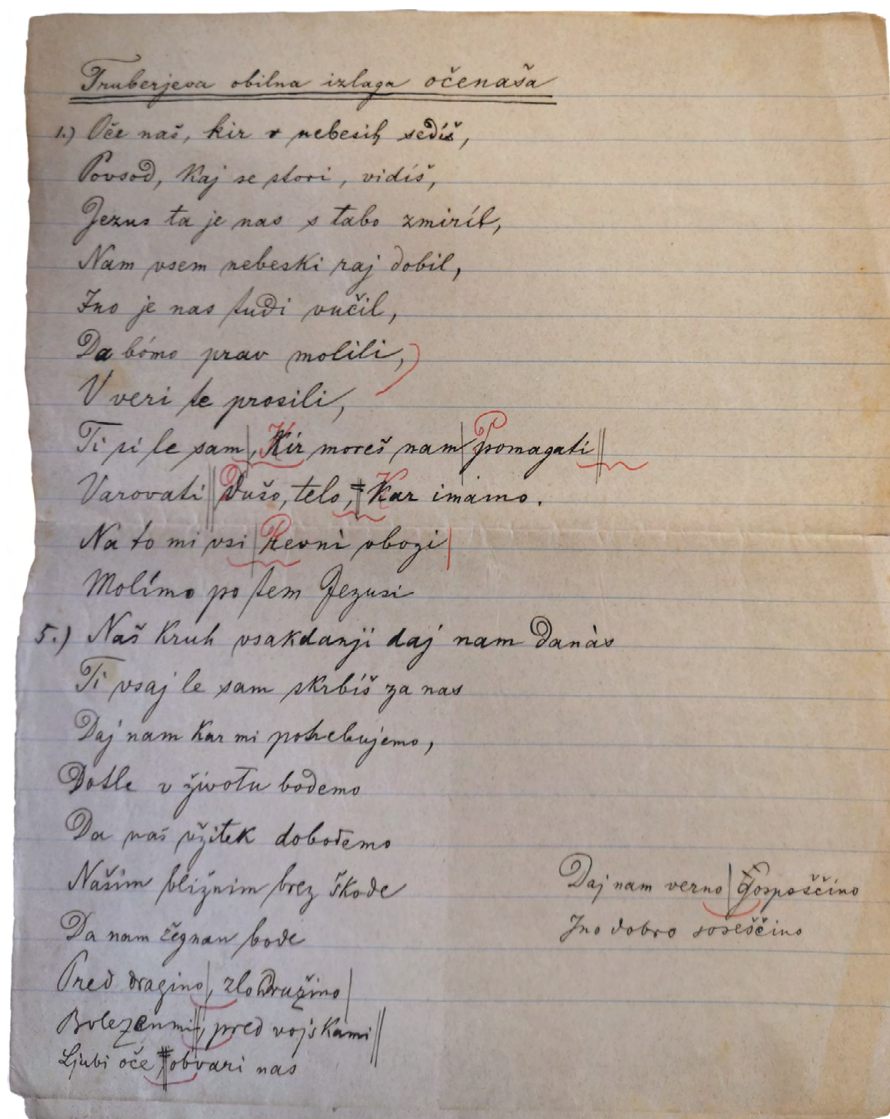
V letu 2023 pridobljena ostalina vsebuje vse tipične sestavine iz modularne sheme Glavana (1989), kar je razvidno iz priloge 1.

Kategorija *osebni dokumenti* predstavlja obsežno in popolno zbirko enot zapustnika, predvsem dokumentacija o šolanju bi lahko vzpodbudila resnejšo raziskavo strokovnjakov. Vsebuje pa tudi osebne dokumente sorodnikov. Fotografsko gradivo vključuje portrete zapustnika in družinskih članov ter fotografije dogodkov kot dokumente časa. Posebnost zapuščine je tudi rodovnik, eden je izrisan prostoročno, drugi pa je digitalni izpis. Oba sta pomembna pripomočka pri študiju oseb rodbine Pintar in sorodstvenih vezi med njimi.

Kategorija dela obsega vse običajne pojavne oblike po Glavanu (1996), od posameznih listin, fragmentarnih spisov na listih, prepisov izvirnikov s pripisi in popravki (preparacije), med katerimi izstopajo tiste iz latinščine ter Trubarjevega *Očenaša* (slika 2), prek beležnic, zvezkov, pisem in tipkopisov do časopisnih izrezkov. Izstopajo preparacije Prešernovih pesnitev (slika 3) in pismo s fragmentarnim spisom, priloženo prvemu izvodu *Krsta pri Savici*, z dne 14. junija 1878, zbrani v zbirki del *Prešerniana* (glej poglavje II.1.4 v prilogi 1).

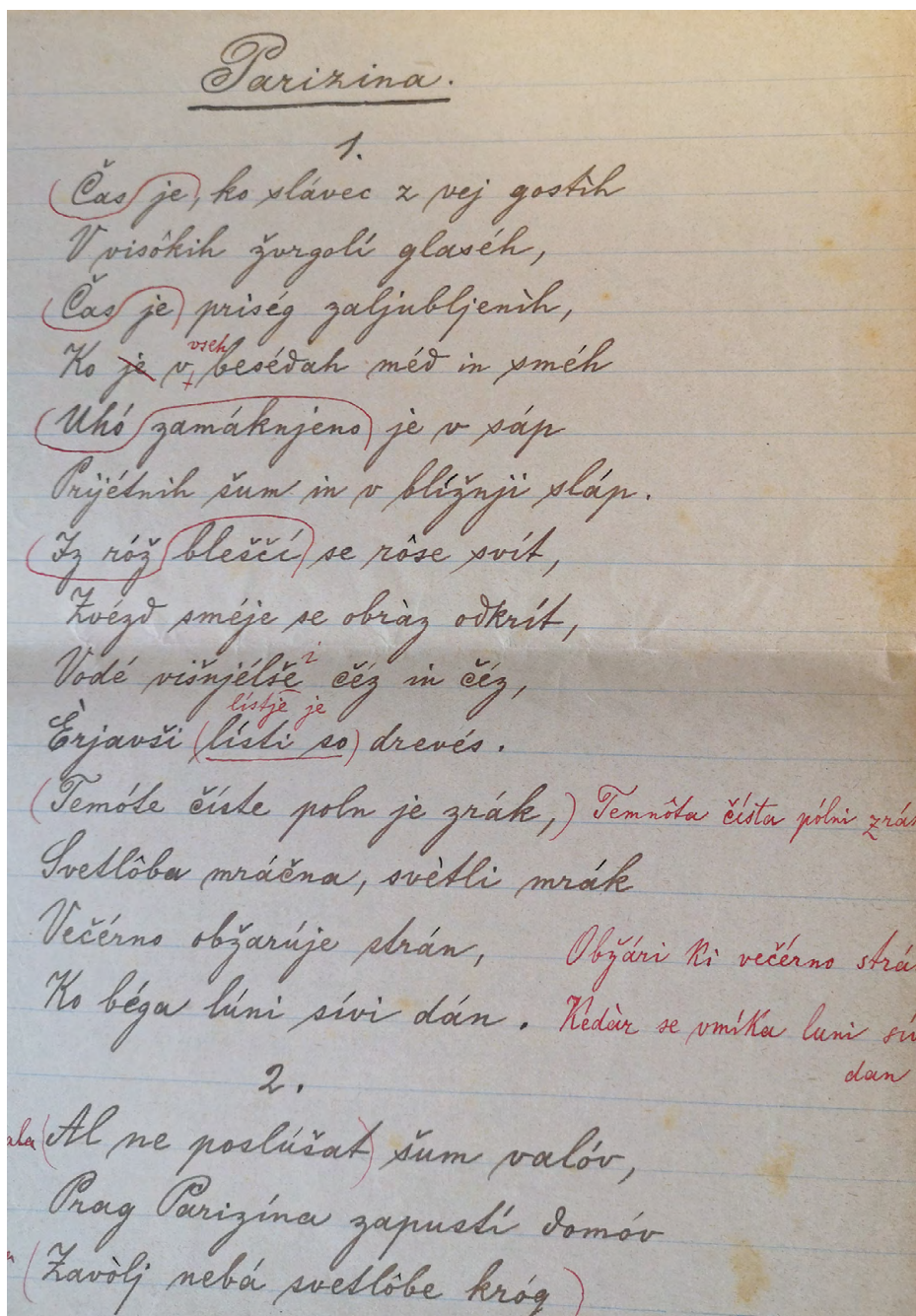
Kategoriji pisma in korespondenca sta številčno in vsebinsko precej obsežni in zanimivi (glej poglavji III in IV v prilogi 1).

Ostalina iz leta 2023 vsebuje tudi tuje dokumente, ki niso neposredno vezani na Luko Pintarja, temveč na njegove sorodnike, prijatelje in sodelavce. Tudi ti dokumenti so razvrščeni v ustrezne kategorije iz standardizirane modularne sheme za razvrščanje zapuščinskih enot, podobno kot dokumenti zapustnika Luke Pintarja. **Ostalino zapuščine iz 2023 plemenitijo zbirke dveh potomcev in Ivane Kobilca** ter pomenijo izrazito obogatitev dotedanje zapuščine jezikoslovca in bibliotekarja Luke Pintarja.

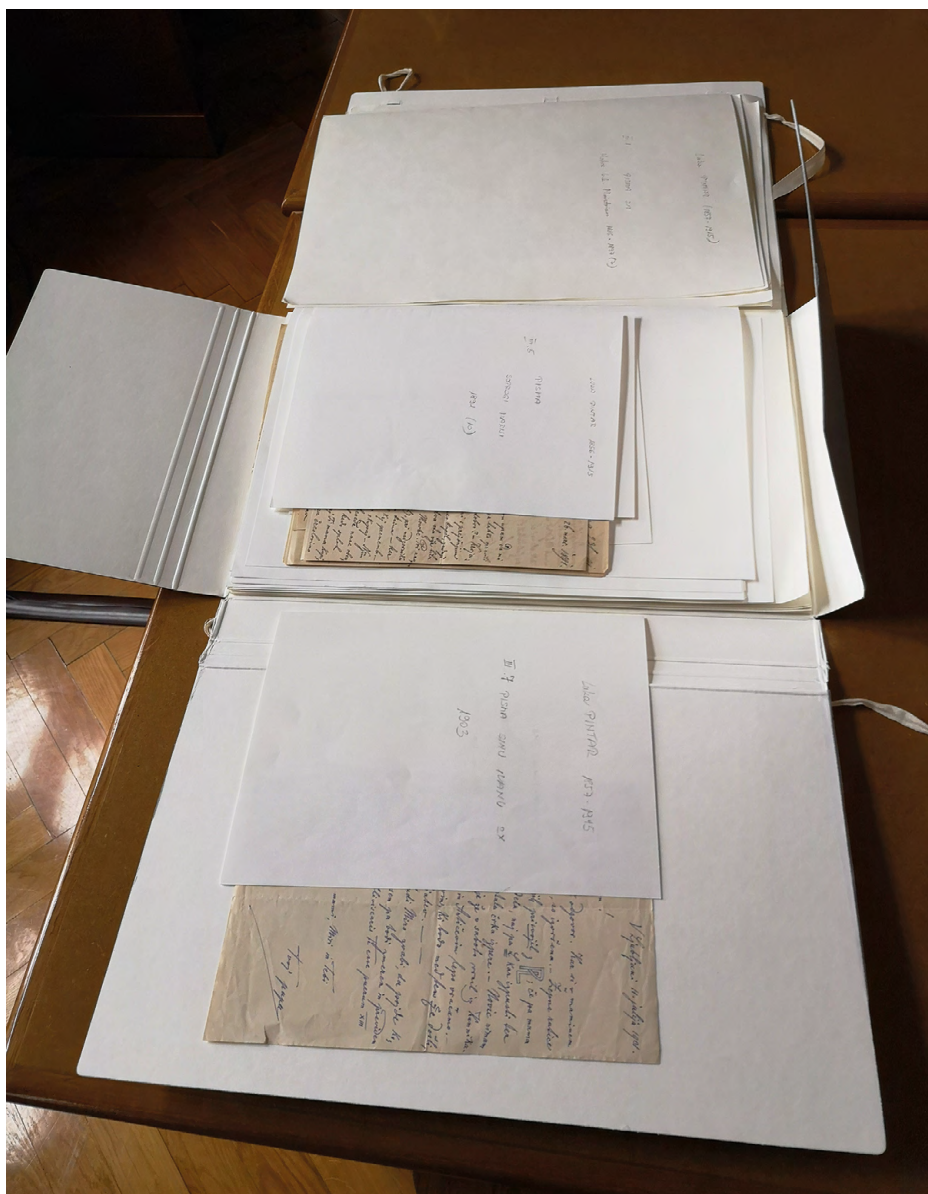

Slika 2: Prepis Trubarjevega očenaša s preparacijami

Zbirka je bila skrbno pregledana in gradivo razvrščeno po kategorijah, skladno z modularno shemo. Z razporeditvijo gradiv v posebne brez kislinke papirnate ovoje (slika 4) in neobičajno natančnim popisom v urejevalniku besedil Word (priloga 1) za potrebe najdljivosti vsebin in poznejše katalogizacije v sistemu Cobiss je bila zbirka urejena in razporejena v 16 tematskih map za hranjenje v skladišču Rokopisne zbirke (slika 5).

Slika 3: Prešerniana – Parizina – preparacija

Slika 4: Gradivo je hranjeno v brez kislin ovojih

V nadaljevanju je podrobneje predstavljen del ostaline, ki do sedaj ni bil nikoli izpostavljen. Z namenom spoznati bolj zasebno plat življenja Luke Pintarja so bili podrobneje pregledani osebni dokumenti, avtorjeva pisma ženi in sinu ter korespondenca drugih družinskih članov.

Slika 5: Gradivo je hranjeno v brez kislin arhivskih mapah

4.2.1 Luka Pintar – osebni dokumenti

V prejšnjih ostalinah je bilo zbranih bore malo osebnih dokumentov Luke Pintarja. Ostalina, pridobljena leta 2023, pa obsega kronološko celostno in lepo ohranjeno zbirko osebnih dokumentov, delno je ohranjena tudi ostalina njegove soproge.

Obsega listine vse od rojstva leta 1857, ohranjena sta rojstni in krstni list. Vsebuje vse listine o šolanju, na primer osnovnošolska spričevala iz Hotavelj in Škofje Loke. Iz časa šolanja na ljubljanski Realki, ki jo je obiskoval od 1869/1870 do 1877, je ohranjenih 15 spričeval in dodatno maturitetno spričevalo iz leta 1877.

O študiju pričajo fakultetna spričevala in potrdila o izpitih, vključno z zaključnim potrdilom o izpitih s Fakultete za filologijo Univerze v Gradcu iz leta 1889. Skupaj je tovrstnih dokumentov 65 kosov in pet pol. Številčno prevladujejo fakultetna spričevala, skupno jih je 45 (glej priloga 1, poglavje I.2).

O njegovem učiteljevanju v Novem mestu pričajo listine iz let 1885 in 1898 ter fotokopije iz Letnih poročil deželne višje gimnazije v Novem mestu, skupno 44 listov in osem pol.

Med osebnimi dokumenti so hranjene tudi fotografije Luke Pintarja od mladih nog do zrele dobe, med njimi redko videna v uniformi šolskega upravitelja. Deset je izvirnih, dodatnih 13 je ponatisov s povečavo. Med njimi je tudi portret, ki ga je naslikala Ivana Kobilca.

Med enajstimi družinskimi fotografijami izstopajo izvirniki matere, žene ter družine Luke in Marije Pintar z otrokoma (slika 6). Vse so priložene tudi v povečanih ponatisih. Hranjen je tudi ponatis treh sester Kobilca, Ivane, Marije in Frančiške (Fani) (slika 7), ter portret Ivane Kobilca iz let 1895–1905³.

Med drugimi osebnimi dokumenti izstopajo članske izkaznice avstrijske zveze bibliotekarstva za obdobje 1899–1908, ko je deloval v Licejski knjižnici v Ljubljani kot skriptor, pozneje, od 1909 do smrti, pa kot ravnatelj. Morda je članstvu v tem času botrovalo tudi urednikovanje zbornika *Matice Slovenske*, ki ga je opravljal v istem času, 1899–1908 (Šlebinger, 1916).

³ Ta fotografija je dostopna tudi na portalu dLib: <https://dlib.si/details/URN:NBN:SI:img-0Y95JX70>

Slika 6: *Družina Luke in Marije Pintar*

Slika 7: *Sestre Pintar*

4.2.2 Luka Pintar – pisma

V kategoriji pisma je 17 službenih in 29 družinskih pisem, od slednjih je 23 namenjenih soprogi Mariji in dve sinu Ivanu.

Pisma ženi

V ostalini, pridobljeni v letu 2023, je ohranjenih 23 pisem soprogi Mariji, vsa datirajo v čas njune skupne družine, zato so tudi vsebine osredotočene na družinsko življenje. V letu 1891 se velik del pisanja nanaša na nakup ali najem stanovanja za mlado družino.

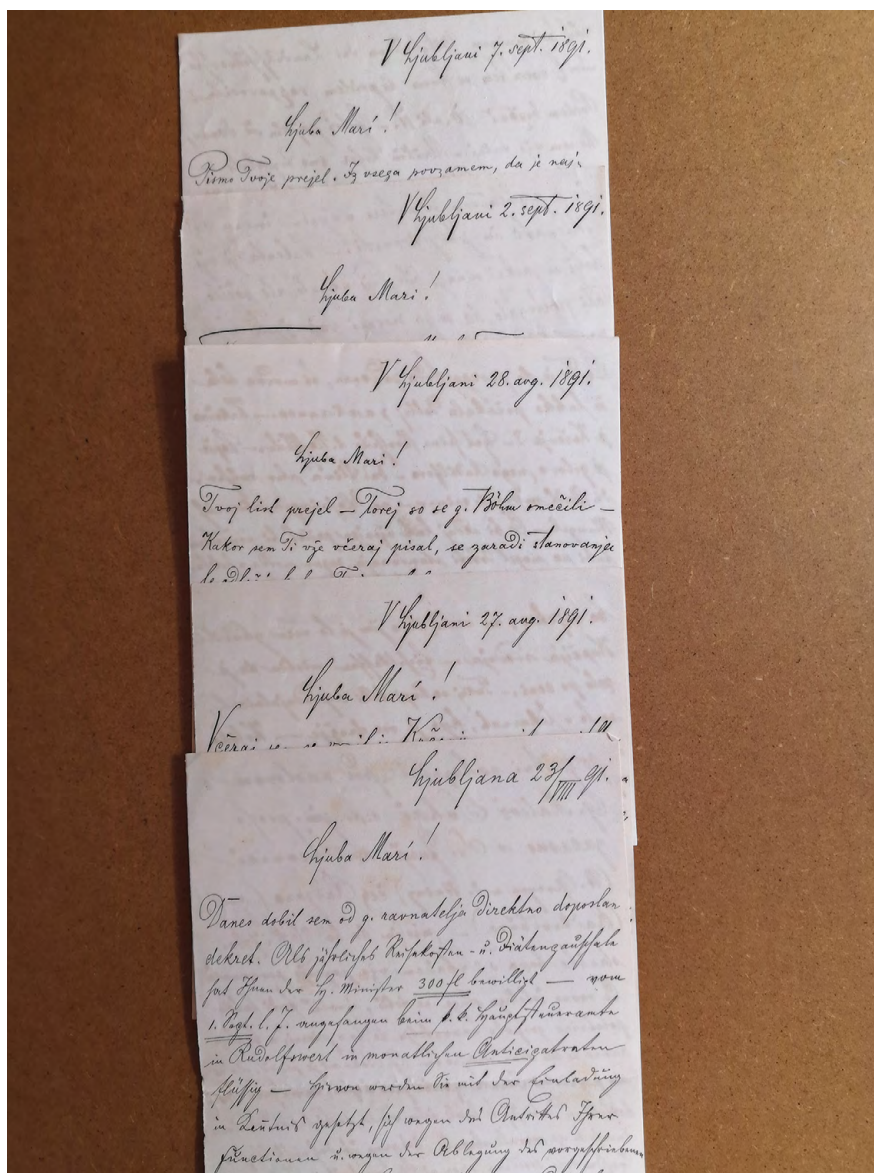
Iz vseh pisem je razvidno, da je mlada družina Pintar v času Lukovega službovanja v Novem mestu pogosto bivala ločeno. Luka je bil večino časa v Novem mestu, občasno je bival z njim kateri od otrok, pogosteje (starejši) sin Ivan, žena pa je bivala pri domačih v Ljubljani ter ves čas vztrajno iskala udobno in ugodno podnajemniško stanovanje za družino v Ljubljani.

Uveljavljen je telegrafski stil poročanja o novicah, kjer je v kratkih povedih navedeno vse pomembno. Povedi so med seboj pogosto ločene s pomišljajem. Luka ženo Marijo ljubkovalno imenuje Marí in njena naslavljanja v osebnih zaimkih piše z veliko začetnico (slika 8). Iz pisem je razvidno onikanje za starše (lastne in priženjene), v enem primeru pravi: »*Mama pravijo, da ti bodo dali eno bluzo narediti ...*«

Iz pisem družini izvemo tudi zanimive informacije iz življenja tistega časa.

Pisma v poletnem času leta 1896 so bila pogosta, 4. junija iz Ljubljane Luka piše družini na morje s skrbnim zanimanjem za njihovo počutje na morju ter kratkimi telegrafskimi sporočili o svojem bivanju in obiskih v Ljubljani.

V pismu 6. junija 1896 iz Ljubljane izraža močno zaskrbljenost ob kritičnem zdravstvenem stanju tašče Marije Kobilca. V pismu sporoča, da je Ivana (Kobilca, op.) že prišla (domnevno iz tujine) in je zvečine ona pri materi, »*oče in Fani pa v štacuni*«. Izraža hudo stisko ob nemoči presoje o nujnem prihodu svoje družine z letovišča na morju v Ljubljano in soprogi sporoča, da se bo sam vrnil (v Novo mesto, op.), saj pomagati nima kaj. Iz pisma z dne 8. junija, poslanega iz Novega mesta, je razvidno, da je Luka z morja prevzel hčerko Miro in z njo odpotoval v Novo mesto v službo, kjer ga je čakalo obilo dela zaradi mature, zato ni mogel ostati ob bolnici in zbrani družini v Ljubljani.

Slika 8: Pisma ženi 1891 v vrsti

Zanimivo je, da je pismo fizično poškodovano, namenoma je del papirja na koncu pisma, četrti kvartal, ki je ostal prazen, odtrgan. S tem so v tistem času izkazali svoje racionalno trošenje dobrin, tudi pisemskega papirja. Podobno ravnanje je opazno še v nekaj Lukovih pismih in tudi v najdenem edinem pismu Ivane Kobilca sestri Mari.

Vmes je pisanje iz oblike pisem prešlo v obliko dopisnic, o čemer piše v pismu brez datuma, ki ga pa lahko okvirno datiramo v čas *junija ali julija 1896*, saj piše o boljšem počutju Marijine matere po preboleli pljučnici in domnevno tudi tifusu. V zaključku pisma poudari, da soprogo in otroka že zelo pogreša in jih prav »*željno pričakuje*«.

Iz pisma z dne *2. julija 1898*, domnevno iz Novega mesta, je zaslediti veliko skrb zaradi splošno prisotnega tifusa in množičnega umiranja ljudi, med otroki pa je razširjen oslovski kašelj, zato izraža zadovoljstvo, da je soproga z otrokoma že odšla, »*predno se je naših kaj tacega prijelo*«. Izvemo še, da so morali otroka znanca na zdravljenje oslovskega kašlja odpeljati v Trebnje, kjer je verjetno že takrat delovala zdravstvena postaja.

V telegrafskem slogu je *27. julija 1900* iz Novega mesta sporočil: »***Novo mesto ima novega župana – g. dr. Šegula.***« Pismo zaključuje s stavkom: »*Morda v nedeljo kaj pridem pogledat,*« kar izpričuje težave družinskega življenja na daljavo v tistih časih slabih potovalnih možnosti.

O vremenskih neprilikah, ki so podobne tudi današnjim, piše v pismu *19. avgusta 1906* iz Ljubljane svoji družini na morju: »*[I]n nato o hudi vročini in nenadnem 'prevratu', v četrtek ponoči in v petek nalivi, viharji, grom in treski – in še zdaj neprestano dežuje; shladilo se je pošteno.*«

V pismih je iz povsem običajnega poročanja o vsakdanu družine pridobljen tudi ***kakšen detajl o življenju velike umetnice Ivane Kobilca.***

Iz pisma z dne *14. julija 1891* iz Novega mesta ob običajnem poročanju o gospodinjstvih zadevah v zadnjem odstavku pisma omenja Ivano. »*Odlikovanje Ivanino me je prav razveselilo,*« naroča čestitke zanjo in sporoča, da je o njej in o Veselu bral v *Leibacher Zeitung* (slov. Ljubljanski časopis).

V pismu z dne *23. avgusta 1891* iz Ljubljane je še zanimivo sporočilo: »*G. Pirc mi je pravil, da se mu je začetek Ivanine podobe prav dopal, da sta prav fletni dekleti. – Da bi jej le hoteli dobro sedeti, da bi lahko delala. En malo bi že morali ubogati – vsaj sosedova sicer ni bila preotročja.*« Torej gre za poziranje dveh deklet, domnevno nečakinje Mire, hčerke protagonista Luke Pintarja, in sosedove deklice, Ivani za sliko, domnevno naslovljeno *V lopi*⁴.

⁴ Fotografija te slike ter njeno poimenovanje sta npr. dostopna na <https://www.alamyimages.fr/photo-image-ivana-kobilca-v-lopi-162230448.html>

V pismu z dne 15. februarja 1894 iz Ljubljane je natančen podatek o urniku slikanja velike umetnice Ivane Kobilca in njene sestre Fani, in sicer, da »Iv.[ana, op.] in F.[ani, op.] hodita vsak dan slikat, in sicer ob ½ 9. ali 9. uri in ostaneta pod Rožnikom do 2. ali 3. ure«.

V pismu z dne 27. julija 1900 je tudi novica o pismu slikarke Ivane Kobilca. »Teta Ivana danes pisala – posebnega nič – same zadeve, ki se tičejo prihodnje slov. umetniške razstave.«

Iz zapisa v Slovenskem biografskem leksikonu (SBL) za Ivano Kobilca je ugotovljeno, da je v Ljubljani prvič razstavljala leta 1889 in nato še 1900 in 1902 ter v letih 1924 in 1925 v Jakopičevem paviljonu, torej je povsem razumljivo, da se je o pripravah na svojo drugo razstavo v Ljubljani v svojem pismu obsežno razpisala, kar pa se je Luki Pintarju zdelo v pismu svoji ženi vredno zgolj kratke omembe.

O pomenu te »veličastno neprilagojene umetnice« (kot jo imenujejo na nekem mestu v katalogu razstave v Narodni galeriji) za našo umetnost veliko povedo že suhoparna dejstva. Njena prva samostojna razstava, na Realki v Ljubljani leta 1889, je bila hkrati prva samostojna razstava kateregakoli umetnika na Slovenskem, pred tem so prirejali le skupinske razstave in »razstave« v izložbah trgovin (Ivana Kobilca, 2019).

O službenih zadevah so v pismih popisane le najnujnejše zadeve.

Luka je bil leta 1890 imenovan za učitelja v Novem mestu, želel pa si je bivanja in službovanja v Ljubljani, kjer je živel tudi njegova družina. Za premestitev sta si oba z ženo zelo prizadevala, vendar v pismu z dne 2. septembra 1991 piše z razočaranjem o novih imenovanjih v državnih gimnazijah, »Pirc in Franke za Ljubljansko Realko, Gembreščak za Novo mesto, Pokorn za Maribor, za Kočevje pa se še ne ve.« Luka daje pobudo, naj žena Marija poda odpoved v njegovem imenu Krausu, po potrebi tudi pisno, če pa sama sodi, »da bi bilo pri Krausu za ostati, potem se pa nikaar vznemirjati z iskanjem.« Očitno stanovanja!

Iz pisma z dne 15. februarja 1894 iz Ljubljane je razvidna močna nejevolja nad službovanjem v Novem mestu, Pintar ženi omenja upanje, da ga bodo končno izpustili iz Novega mesta, takole: »Ljubeznivega okr.[ajnega, op.] glavarja Kočevskega pa sedaj po dež.[elnem, op.] zboru pero.... Jaz bom od srca vesel, če se stvar reši tako, da dobim resnega in odkritosrčnega predstojnika.- Sicer pa je letos zadnje leto in morda, da me izpuste – mi bo tudi prav – če se mi le posreči priti iz Nov.[ega, op.] mesta, drugo se bo že kako prestalo....«

Želji po premestitvi je botrovala tudi preobremenjenost z delom, ki jo je nazorno opisal že v enem prvih pisem iz Novega mesta z dne 12. julija 1891. Na začetku pisma piše o obilici dela ob zaključku prvega šolskega leta in službovanja v Novem mestu, «- danes dopoldne sem vendar dokončal in uredil še kataloge in spričevala – samo 6 ur še – potem razdelitev spričeval in sprejemni izpit.»

Kljub veliki nejevolji, ki veje iz pisem, je leta, preživeta v Novem mestu, v svoji biografiji označil kot svoja najsrečnejša leta (Šlebingar, 2013).

Pisma sinu

Iz pisma z dne 11. julija 1901 iz Ljubljane sinu Ivanu na morje razberemo, da soproga izdeluje logotip moževih začetnic PL, ki ga pozneje opazimo kot odtis štampiljke v Lukovih (predvsem uradnih) pismih. Sprejema pobudo žene, da črko L izpusti, če je z njo preveč dela, in naj ostane samo P (slika 9). Iz poznejših pisem in odtisov vidimo, da sta prisotni obe začetnici.

V pismu z dne 28. avgusta 1903 iz Ljubljane sinu na počitnice na morje Luka Pintar kot strokovnjak za razlago krajevnih imen in ustrezno poimenovanje krajev posreduje napotek, da namesto trizložnega Soupata uporablja dvozložno ime Sovpat, za osojen kraj pa svetuje »Osojek« ali Vosojek in poudarja: *»Vsako krajevno ime nekaj pomeni in Slovenci naj bi vsaj slovenskih krajev imena poznali in razumeli – saj nam jih žalibog tujci dovolj pačijo. – Torej sopot piši v prihodnje, saj je po poljanski ...«*

4.2.3 Luka Pintar – korespondenca

Oče je Luki Pintarju očitno redko pisal, njegovo do sedaj edino ohranjeno pismo je osredotočeno samo na eno novico. V pismu z dne 21. februarja 1890 mu je sporočil novico o bolezni gospoda Blaža v Novi ulici, kar izkazuje veliko povezanost ljudi v majhnem kraju in na podeželju ter prizadevanje, da se tudi z odselitvijo v mesto ta povezanost med nekdanjimi sovaščani ne bi prekinila.

Mati je svojemu ljubemu sinu v ohranjenih sedmih pismih v obdobju 1891–1896 pošiljala voščila za god ali za novo leto. Vedno so dobre želje namenjene vsem članom družine, navedeni so poimensko, tudi staršem in sorojencem Lukove žene Marije. Opravičuje se, ker običajno njena pisma z dobrimi željami zamujajo praznik, za katerega izroča voščilo, in pojasnjuje, da ne more voščil poslati točno na praznik, saj mora pisma oddati v Gorenji vasi, kamor pa se le poredko odpravi. Je zdrava in sporoča novice o sovaščanih, kdo se je poročil in kdo je umrl.

V Ljubljani 11. julija 1901.

Ljubi Ivan!

Na Tvoje pismo kratek odgovor. Kar si v maminem imenu poslal naročil, so izvršena. — Lepne rutice sem zaznamoval in si jih prisvojil z **P**; če pa mama misli, da ti bilo preveč dela, naj pa **L** kar izpusti ter samo **P** izdela, vsaj se ostala črka izpere. — Novic nimam nobenih. Stric Pepe se je že v saboto vrnil iz Kamnika. Pozdrave končaričevim in Antičevim lepo vračamo. — Pozdravi tudi Brečinkovim, ki bodo medtem že došli, predno pride ta pošiljatev. — —

Pridno se kopliji in tudi Miro zvabi, da pojde ko, najžno v vodo — pri vsem pa bodi zmeren in previden in modro ubogaj (ne obliviscaris te esse puerum XIII annorum) — —

Končno srčen pozdrav mami, Miri in Tebi

Tvoj papa

Slika 9: Pismo sinu o izbiri loga

Morda v svojem poslednjem pismu, datiranem 25/4 b.l., (umrla je 9. maja 1906) je mati svojemu ljubemu sinu pisala zelo ganljivo pismo. Očitno v stiski zaradi starosti in bolezni in po hudi zimi je sinu pisala bridko pismo o svojem vsakdanjem samotnem življenju in izrazila gorečo željo, da bi ga še enkrat lahko obiskala, čeprav se zaveda, da je zaradi zdravstvenih omejitev to nemogoče.

Ohranjeno je pisanje polbrata Antona Uršiča, materinega sina iz prvega zakona, v dveh pisemih bratu Luki (ne omenja ga kot polbrata). Prvo pismo je očitno pisal sam, leto pisanja ni znano. Pisano je z okorno pisavo, črke so pravilno šolsko oblikovane, vendar neenakomerne po višini in širini, razpored vrstic po listu je valovit. Več besed je združenih v eno samo besedo, kar nakazuje pisanja nevaženega človeka. Izražanje je pogovorno, verjetno značilno za Poljansko dolino v tistem času, kar predstavlja bogat dokument komunikacije tistega časa.

Drugo pismo, z dne 19. oktobra 1907, je pisala pisave bolj vešča roka, verjetno žena ali starejši otrok, saj je pisava stilsko šolsko pravilna, enakomerna in bralcu všečna znotraj vrstice in po vsem listu. V izražanju je uporabljen knjižni jezik, le mestoma je izražanje še pogovorno, v pisanju pa je upoštevan pravopis, vendar brez uporabe prirednih in podrednih ločil. V pismu je poudarjena v tistem času uveljavljena izmenjava v blagu, iz mesta so na podeželje pošiljali obleke, kot je navedeno v pismu: *»Za obleko ki sem jo prejel se Ti lepo zahvalim ker mi pride vse prav in se še priporočim.«* S podeželja pa so v mesto pošiljali sadje, tu konkretno jabolka, in to z veliko mero skrbnosti do ekonomične izrabe, kot piše v pismu: *»[Z]ato pa mislim kasneje še poslati, ki bi sedaj preveč gnilo, ko boste porabili pa še piši, čem jih poslati. Prosim, da mi pišeš, če jih je 'Ivan' [sin Luke, verjetno takrat študent v Ljubljani] srečno prejel.«* In povsem na koncu pisma je ponovno izražena skrb: *»Radoveden sem, koliko dni so hodile jabolka Ivanu?«*

V pismu je omenjena tudi povodenj z dne 18. oktobra 1907. Svetost zemlje za preživetje na podeželju je izražena v skrbi: *»[V]zela je nekaterim posestnikom nekaj sveta in ga zelo poškodovala. ... V Žireh je vzela tudi enega konja.«*

Kot zanimivost ugotavljamo, da je obe pismi verjetno podpisala ista roka, torej brat Anton lastnoročno.

Pritegnila me je tudi družinska korespondenca od priženjenega sorodnika Janeza Kobilce z dne 30. aprila 1895. V pismu poroča o slabem stanju hiše Luke Pintarja v Ljubljani in mu svetuje ostati v Novem mestu, dokler se hiša ne popravi. Pretresen opisuje strah, ki ga doživljajo ljudje po ***Ljubljanskem potresu z dne 14. aprila 1895***. Iz zapisa na Wikipediji izvemo, da je potresni sunek zajel veliko območje s polmerom približno 350 km, kar pomeni približno 385.000 km².

Največje poškodbe so nastale v premeru 18 km, od Iga do Vodice. Manjše poškodbe so nastale v polmeru okoli 50 km (»Ljubljanski potres 1895«, 2025).

Na koncu pisma pa je izraženo veliko pričakovanje **ob skorajšnjem prihodu cesarja v Ljubljano dne 6. maja 1895**, zapisano je takole: *»Ko pride cesar 6. maja v Ljubljano, takrat bomo zopet hiteli tja, da ga vidimo, ko bo mogoče.«*

4.2.4 Luka Pintar – tuja korespondenca

Iz osebne tuje korespondence Luke Pintarja po obsegu izstopa **korespondenca tasta Jakoba Kobilca z njegovim sinom Ivanom (Johannom)** v času zdravljenja sinove bolezni v zdravilišču v tujini, domnevno črnih koz, ki so v 19. stoletju na Kranjskem v obliki epidemij izbruhnile kar sedemkrat (Petelin, 2020). Iz korespondence veje močna naveza med očetom in bolnim sinom, ki se izraža v očetovem vzpodbujanju bolnika k vztrajanju v zdravljenju in veri v ozdravitev. Pisma so pisana prostoročno, na tankem in prosojnem papirju, preganjena v format 100 × 30. Korespondenca obsega 26 pisem iz leta 1868. Verjetno istega leta tast Luke Pintarja, Jakob Kobilca, v pismu častiti svakinji, gospe Pintar, domnevno Lukovi materi, piše o kugi takratnega časa (pismo ni datirano). Pismo začenja z lepo navado tistega časa, voščilom ob godu. V nadaljevanju pisma pisec izrazi resno zaskrbljenost ob splošni razširjenosti bolezni, ki ni prizanesla niti njegovemu sinu in pomeni grožnjo za zapiranje šol (podobnost epidemije covid-19 zgolj potrjuje krilatico in dejstvo, da se zgodovina ponavlja), podpiše pa se »žalostni Jakob«.

V pismu je moč zaznati, da kljub hudemu trpljenju ob bolezni sina pisec ohranja človeške vrednote ter tenkočutno izrazi čestitke in dobre želje svoji svakinji, očitno botri otrok(a).

4.2.5 Odkritja v zapuščini Luke Pintarja

Ob vseh naštetih zanimivostih, razbranih iz pisem in korespondence, so v ostalini zapuščine iz leta 2023 prisotni še artefakti, ki so zaradi domnevne širše odmevnosti vredni posebne pozornosti. Spodaj so izpostavljeni le nekateri.

Knjižica pesmi, domnevno umetničinih, z avtografom Ivane Kobilca, brez navedb datuma bo zagotovo zbudila zanimanje umetnostnih in literarnih zgodovinarjev. Prav tako njena tri pisma sestri Mariji, soprogi jezikoslovca Luke Pintarja, ter po eno za mater, brata Josipa in nečaka Ivana. Glavnina zapuščine Ivane Kobilca je hranjena v Narodnem muzeju Slovenije, nekaj ostaline (okrog

300 enot) pa je hranjene in tudi že popisane v Rokopisni izbirki Narodne in univerzitetne knjižnice pod *inv. št. 55/2012*.

Presenetljivo odkritje predstavlja med tuja gradiva uvrščeni **dnevnik Matevža Gradiška**, redovnika in priljubljenega izobraženega zdravilca izpod Šmarne Gore, od rojstva⁵ 1776 do leta 1836. Kot posebnež je v nasprotju z uveljavljeno prakso zdravil tudi revne in obbolele za neozdravljivimi boleznimi, kot so tifus in koze, nazadnje na svojem domu pod Šmarno goro. Kronika obsega sedem map, skupaj 67 dokumentov, na vsakem je za vsak mesec znotraj leta kratko navedenih nekaj najpomembnejših dogodkov, sprva zgolj z nekaj besedami v eni vrstici, kajti od trenutka, ko je dnevnik začel pisati, ga je spisal tudi za nazaj. Zgodbe je zajemal iz pripovedi prednikov, zato so ti dogodki popisani po njihovem spominu, pozneje so popisi domnevno zaradi avtorjevega sprotnega zapisovanja obsežnejši. Domneve potrjuje zapis v Slovenskem biografskem leksikonu: »[K]o je 5. jan. 1817 v dnevnik začel pergodiša moiga žiuleina za mesce napisvati« (Pintar, I., Kidrič, F., 2013). Obvladal je nemški, italijanski in tudi slovenski jezik, njegovi dnevniški zapisi v slovenščini bi bili vredni primerjave z virom iz Slovenskega biografskega leksikona: Gradiškov dnevnik na Smledniku; Gradiškiane v Dež. muz. v Lj.; lj. mestni arhiv (franc. doba); rkp. beležke o Preš. pri Zupanu na Okroglem; gradivo drja Pintarja v Lj.; (Pintar, I., Kidrič, F. 2013. Gradišek, Matevž (1776–1837). Slovenska biografija.

Imenitna najdba v zapuščini Luke Pintarja je **Urbar iz leta 1663 (*Urbarium de Anno 1663*)** (slika 10) z ovojem iz pergamenta, katerega naslovna platnica je poškodovana in ima štiri usnjene potrgane vezice. Obsega 80 strani rokopisa s tinto, popisana je tudi notranja stran hrbtna platnice. Na notranji strani naslovne platnice je prisotna naknadna navedba dveh letnic v obliki računa: 1744 (minus) 1694 (pod črto) 50. Več izvemo iz raziskave vrhunske poznavalke srednjeveških rokopisov Nataše Golob v njeni najnovejši knjigi o srednjeveških rokopisih in rokopisnih fragmentih, ki je izšla jeseni 2025 (Golob, 2025).

Obogatitev zapuščine predstavlja tudi **zapuščina sina Ivana Pintarja** z bogato zbirko osebnih dokumentov, pisem (posebej ganljiva so tista, namenjena materi s fronte v Galiciji, kjer je služboval kot vojaški zdravnik) in korespondence ter rokopisnih del, predvsem za zgodovino medicine, kot so *Zgodovina porodištva*, *Strupene puščice*, *Chirurgie (slov. Kirurgija)* in *Die Tumorilus (slov. Tumorji)* z bogatima zbirkama fotografij kot prilog knjigam. Med drugim je bil tudi pisec

⁵ Od trenutka, ko ga je začel pisati, ga je popisal tudi za nazaj, zgodbe je zajemal iz pripovedi prednikov.

kuharskih receptov in avtor njihove okrasitve z ročno izdelanimi iluminacijami. Ohranjen je tudi njegov rokopis *Popis univerz z botaničnim vrtom za obdobje 1544–1725*.

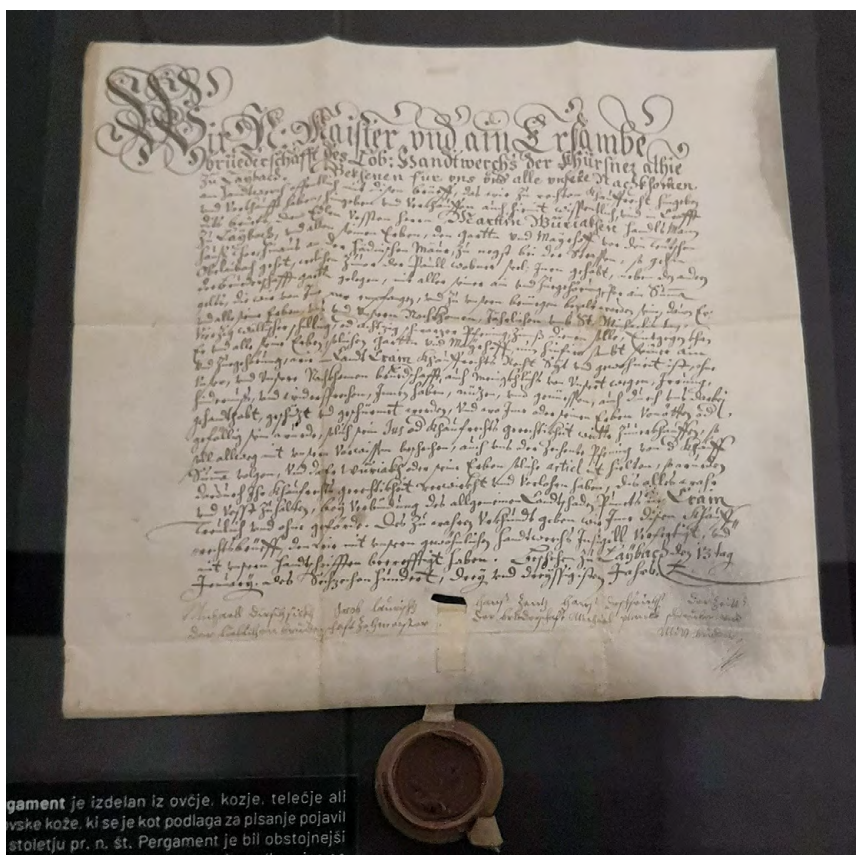

Slika 10: Urbar iz 1663 v zapuščini – naslovna platnica

Njegov sin ter Lukov vnuk, Luka, zdravnik pediater in botanik, je bil med drugim tudi vrhunski fotograf in je sodeloval s priznanim slovenskim botanikom dr. Tonetom Wrabrom pri fotografski opremi nemškega prevedenega priročnika *Slikovni rastlinski ključ*. Zapuščina pa je bogato založena s fotografskim gradivom, tako portreti članov rodbine Pintar in Kobilca kot z avtorskimi fotografijami, predvsem Ivanovimi s službovanja v Galiciji med prvo svetovno vojno.

V zapuščini je prisoten zvezek *Imenik meščanov stolnega mesta Ljubljane od leta 1786. do leta 1899*, z avtografi na naslovni platnici, »g. Kobilca Jakob«, ki bo zagotovo pritegnil pozornost raziskovalcev zgodovinarjev.

V zapuščini je bila odkrita *Listina o bratovščini ... na pergamentu s privezanim pečatom* brez navedbe datuma, umestitev v časovni okvir, ki je lahko izziv za strokovnjake literarne zgodovine (slika 11).

Slika 11: Listina o bratovščini

Edinstven zaklad predstavlja **Vodnikova knjižica pesnitev** v vezavi v obliki harmonike, ki je takoj po odkritju že bila uporabljena na predstavitvi Vodnikovih del ob jubilejni otvoritvi prenovljene Vodnikove domačije v letu 2024.

Ivan Tavčar je bil družinski prijatelj Pintarjevih, iz artefaktov, kot so pismo v obliki razglednice, oznanilo o poroki in osmrtnica, je moč razbrati nekaj drobcev iz njegovega življenja. Med fotografsko gradivo z arhivsko vrednostjo sodijo tudi dopisnice z motivi Ivana Tavčarja, spomenikom kralja Petra I., Vel. Osvooboditelja v Ljubljani in Kartuzije Pleterje.

5 Zaključek

Knjižničarji ob pestrem naboru in veliki zahtevnosti del za zapuščine zapustnikov iz matičnega okolja ali matične ustanove ne utegnejo ustrezno poskrbeti. S popisom postopkov rokovanja s pridobljeno zapuščino ter s predstavitvijo standardiziranega popisa le-te smo želeli pokazati pot za pravilno hranjenje, obdelavo in ohranitev zapuščin. Na primeru zapuščine slovenskega jezikoslovca, literata in nekdanjega ravnatelja današnje nacionalne knjižnice Luke Pintarja so v članku prikazani standardizirani postopki za obdelavo zapuščin-skega gradiva.

V raziskavi vsebine zapuščine Luke Pintarja, darovane v letu 2023, smo se osredotočili na kategoriji pisma in korespondenca ter odkrili mnoge zanimive dokumente, ki osvetlujejo pomembne dogodke iz preteklosti, kot so ljubljanski potres 14. aprila 1895 in kmalu zatem prihod cesarja v Ljubljano v maju 1895.

Iz tuje korespondence je razbrati stiske ljudi ob eni od sedmih epidemij bolezni črnih koz na Slovenskem v 19. stoletju. Ob dejstvu, da je svakinja Luke Pintarja znamenita Ivana Kobilca, izvemo drobne detajle iz njenega osebnega življenja, ki pričajo o njeni človeški toplini, ki pa v strokovnih krogih ni bila prepoznana, saj je kot umetnica veljala za muhasto in nedostopno. Razkrita sta tudi urnik njenega slikanja na Rožniku v letu 1894 in prepoznavna deklic na sliki *V lopi*. Iz zanimivih vsebinskih izsekov iz pisem in korespondence pa je mogoče pridobiti vpogled v pomembnejše dogodke iz časa od druge polovice 19. stoletja in vpliv na ljudi ter spoznati življenje mestnega in podeželskega človeka v tistem času s poudarkom na empatiji, ki so jo v takratni družbi premogli in se odseva v brigi za sorodnika, soseda, sovaščana in vsestranski medsebojni pomoči, vrednotah, h katerim je 150 let pozneje treba pozivati, ker niso več same po sebi umevne. Navedene ugotovitve naj bi spodbudile bibliotekarje, da bi si prizadevali v okviru obstoječih normativov za svoja dela in naloge uveljaviti možnosti za

ukvarjanje z zapuščinami ter s tem pomembno prispevati k ohranitvi slovenske kulturne dediščine. Saj, kot navaja Ogrin (2011): »Zato ni ustrezno resničnosti, če nam perspektivo na starejšo slovensko literaturo zoži in omeji večidel bibliografski pogled na gradivo, tako da bi upoštevali predvsem natisnjena besedila, saj bi videli le vrh celotne stavbe. Celota, o kateri želimo premišljevati, bi ostala našemu pogledu nedostopna. Rokopisna kultura je bila temeljna oblika življenja literature in je bila skozi vso baročno dobo po svojem kulturnem pomenu med Slovenci vsaj enakovredna kulturi tiskane knjige. V tej svoji temeljni, rokopisni obliki je slovenska literatura dosegla tudi nekatere od svojih najlepših dosežkov.« Pri tem pa je pričakovano sodelovanje Rokopisne zbirke Narodne in univerzitetne knjižnice kot osrednje narodne in državne zbirke rokopisnega gradiva s področja literature, jezikoslovja in širše humanistike. Ta opravlja tudi vlogo nacionalnega literarnega arhiva in zaposluje strokovnjake odgovarjajoče specialnosti za zagotavljanje podpore bibliotekarjem vseh vrst knjižnic za usklajeno upravljanje, popisovanje in hranjenje občutljivih pisnih gradiv v obliki rokopisov in zapuščin, tudi tistih z naravoslovnih, tehniških, družboslovnih in medicinskih področij, saj bo le tako zagotovljena ohranitev pisne dediščine ne glede na področje družbene aktivnosti.

Zahvala

Hvala gospe Petri Pintar za darovanje dobro ohranjene in skrbno urejene ostaline zapuščine rodbine Pintar, s čimer je pomembno izpopolnjena in obogatena celotna zapuščina, hranjena pri Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.

Avtorica članka se zahvaljujem vodji Knjižničnih zbirk Narodne in univerzitetne knjižnice, mag. Matjažu Luliku, in sodelavcem Rokopisne zbirke.

Viri

Abagar. (15. 5. 2020). V *Wikipedija*: prosta enciklopedija. <https://sk.wikipedia.org/wiki/Abagar>

Glavan, M. (1984). Izvirna slovenika iz 16. stoletja v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. *Jezik in slovstvo*, 29(6), 233–236. <http://www.dlib.si>

Glavan, M. (1985). Pomembnejše nove pridobitve s področja slovenske pisne kulturne dediščine v NUK. *Knjižnica*, 29(2/3), 155–161.

Glavan, M. (1989). Bibliografski popis slovenskih srednjeveških rokopisov. V J. Toporišič (ur.), *Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi: konferenčni zbornik*, (str. 297–302). Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Glavan, M. (1995). Rokopisno gradivo v slovenskih knjižnicah. *Knjižnica*, 39(3), 201–210.

Glavan, M. (1996). Slovenska rokopisna kulturna dediščina v NUK 1945/1995. V *Petdeset let Narodne in univerzitetne knjižnice* (str. 77–90). Narodna in univerzitetna knjižnica.

Glavan, M. (2005). Pisna kulturna dediščina v slovenskih knjižnicah. V J. Hudales in N. Visočnik (ur.), *Dediščina v rokah stroke: konferenčni zbornik* (str. 143–154). Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

Glavan, M. (ur.). (2003). *Zakladi Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani*. Narodna in univerzitetna knjižnica.

Glavan, M. in Lulik, M. (2002). Nova slovenska podatkovna baza rokopisnega gradiva. V M. Ambrožič (ur.), *Knjižnice in javnost: zbornik referatov* (str. 259–282). Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Golob, N. (2025). *Srednjeveški rokopisi in rokopisni fragmenti: Narodna in univerzitetna knjižnica, 2. del*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Narodna in univerzitetna knjižnica.

Hrovat, J. (2008). Katalogizacija starih tiskov v Narodni in univerzitetni knjižnici: izkušnje katalogizatorke. *Knjižnica*, 52(1), 81–98. <https://journals.uni-lj.si/knjiznica/article/view/14210/12520>

ISBD(A): mednarodni standardni bibliografski opis starejših (antikvarnih) zaključenih publikacij: priporočila delovne skupine za mednarodni standardni bibliografski opis starejših (antikvarnih) zaključenih publikacij. (1984). J. Hrovat (prev.). Narodna in univerzitetna knjižnica.

ISBD(A): mednarodni standardni bibliografski opis starejših (antikvarnih) monografskih publikacij. (1997). Z. Dimec (ur.), J. Hrovat (prev.) Narodna in univerzitetna knjižnica.

Ivana Kobilca (1861–1926) (1895–1905). <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:img-0Y95JX70>

Ivana Kobilca. V *lopi*. <https://www.alamyimages.fr/photo-image-ivana-kobilca-v-lo-pi-162230448.html>

Janežič, H. (2015). Luka Pintar (1857–1915): 100-letnica smrti. *Loški razgledi*, 62, 291–300. <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-WDZUDZ4J>

Kodrič-Dačić, E. (2018). Pisna kulturna dediščina v slovenskih knjižnicah: izziv za knjižničarsko stroko in za pristojno ministrstvo. *Knjižnica*, 62(3), 9–29. <https://knjiznica.zbds-zveza.si/knjiznica/article/view/7138/6659>

Ljubljanski potres 1895. (8. 4. 2025) V *Wikipedija*: prosta enciklopedija. [https://sl.wikipedia.org/wiki/Ljubljanski_potres_\(1895\)](https://sl.wikipedia.org/wiki/Ljubljanski_potres_(1895))

Luka Pintar (literat). (1. 10. 2022). V *Wikipedija*: prosta enciklopedija. [https://sl.wikipedia.org/wiki/Luka_Pintar_\(literat\)](https://sl.wikipedia.org/wiki/Luka_Pintar_(literat))

Lulik, M. (intervju 11. 7. 2023). *Kreativna baza [Elektronski vir]* <https://kreativnabaza.si/Izpostavljeno/intervju-z-matjazem-lulikom/>

Narodna in univerzitetna knjižnica: hranimo misli – že 250 let. (2024). T. Bešter in H. Janežič (ur.). Narodna in univerzitetna knjižnica.

Ogrin, M. (2011). Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja. *Slavistična revija*, 59(4), 385–399. http://www.srl.si/sql_pdf/SRL_2011_4_04

Petelin, D. (2020). *Kužne epidemije v preteklosti mesta*. Mestna občina Ljubljana. <https://www.ljubljana.si/sl/mestna-obcina/mestna-uprava-mu-mol/oddelki/oddelek-za-zdravje-in-socialno-varstvo/koronavirus-informacije-in-ukrepi/cepali-so-ljudje-kakor-bilke-pod-koso/>

Pintar, I. in Kidrič, F. (2013). Gradišek, Matevž (1776–1837). V *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi211376/#slovenski-biografski-leksikon> (18. januar 2025). Izvirna objava v: Slovenski biografski leksikon: 2. zv. Erberg – Hinterlechner. Izidor Cankar et al. Ljubljana, Zadružna gospodarska banka, 1926. Pridobljeno 20. 01. 2025.

Prešernove Poezije s Karpellusovimi ilustracijami, 1900. (29.11. 2024). KAMRA, *Digitalizirana kulturna dediščina slovenskih pokrajin*. <https://www.kamra.si/mm-elementi/presernove-poezije-s-karpellusovimi-ilustracijami-1900-16403/>

Rokopisno gradivo, zapuščinski fondi in tvorjene zbirke. Pravila bibliografske obdelave v vzajemnem katalogu, 2021. Narodna in univerzitetna knjižnica. <https://www.knjiznice.si/wp-content/uploads/2022/02/rok-zap-tvor.pdf>

Schlebinger, J. (1916). Luka Pintar: Osmrtnica. *Kranjščina: Poročila Društva za Kranjsko* 7(2), 150–160. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-MOLV59M1>

Šlebinger, J. (2013). Pintar, Luka (1857–1915). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi426005/#slovenski-biografski-leksikon> (14. januar 2025). Izvirna objava v: Slovenski biografski leksikon: 7. zv. Peterlin – Pregelj C. France Kidrič et al. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1949. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi426005/#slovenski-biografski-leksikon%20>

Štefanec, P. V. (2019). Ivana Kobilca. *National Geographic*, november 2019. <https://www.nationalgeographic.si/ivana-kobilca/>

Urbarium de Anno 1663. S. l., S. n.

Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1). (2001). *Uradni list RS*, št. 87/2001. <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2001-01-4446>

Zgodovina tiskarstva na Slovenskem. (18. 9. 2021). V *Wikipedija*: prosta enciklopedija. https://sl.wikipedia.org/wiki/Zgodovina_tiskarstva_na_Slovenskem

Drugi viri

Katalog rokopisov in zapuščin. https://www.nuk.uni-lj.si/sites/default/files/dokumenti/2024/Katalog_rokopisov_2024.pdf

Portal rokopisov in zapuščin. <https://prz.nuk.si/>

Digitalna knjižnica Slovenije. dLib: <https://www.dlib.si/>

doc dr. Teja Koler Povh, višja bibliotekarska svetnica

e-pošta: teja.povh@gmail.com

Priloga 1

Zapuščina 41/2024

Pintar, Luka 1857-1915, Pintar Ivan (1888-1963), Pintar Luka (1929-2023), Ivana Kobilca (1861-1926)

Ostalina (1111 + priloge: kopije abagarja + prazna škatla hranjenih pisem)

Pintar, Luka 1857-1915

Mapa I

I Osebni dokumenti

I.1 Dokumenti o osebnem statusu

- I.1.1 rojstni in krstni list (1 original, 1 kopija),
- I.1.2 poročni list (1),
- I.1.3 prepis poročnega lista (1),
- I.1.4 mrliški list (1),
- I.1.5 Krstni list dveh krščencev – boter Luka Pintar 1900, (fotokopija 1), 1920 (fotokopija 1)
- I.1.6 Rodovnik (1)

I.2 Spričevala

- I.2.1 Spričevala o zaključku osnovne šole 1869 – (1)
- I.2.2 Spričevala – gimnazijska 1870-1877 (15)
- I.2.3 Maturitetno spričevalo 1877 (2)
- I.2.4 Potrdilo o izobrazbi – priporočilo 1877 (3)
- I.2.5 potrdilo – izpis iz uradnih evidenc – o državljanstvu (?) 1882 (1)
- I.2.6 Potrdilo o vpisu na Univerzi v Gradcu 1877 (1)
- I.2.7 Spričevala – fakultetna 1878-1879 (13)
- I.2.8 Spričevala – fakultetna 1880-1882 (10)
- I.2.9 Potrdila o izpitih 1883 (3 mape, 10)
- I.2.10 Potrdilo – izjava – zapis dr. Smoleja 1883 (1)
- I.2.11 Potrdila o izpitih 1883 (1 pola), 1884 (2 poli)
- I.2.12 Spričevala – fakultetna 1885-1898 (9)
- I.2.13 Potrdilo – izpis ocen, Indeks – Fakulteta za filologijo Univerze v Gradcu 1889 (1 pola)
- I.2.14 Kvalifikacijska preglednica študija in zaposlitve 1877-1893 (1 pola, 3 strani)

I.3 Dokumenti o službovanju

- Potrdilo o delu gimnazijskega učitelja 1885 (1 pola), 1898 (1 pola)
- Potrdilo o službovanju in nagradi 1908 (1)
- Potrdilo o službovanju – Rudolfswert (Novo mesto) 1895 (1 pola) 1898 (1 list)
- Jahresbericht des K.K. Ober-Gymnaswium zu Laibach – Letno poročilo deželne višje gimnazije v Ljubljani 1887 (fotokopije, 2 f.)

Jahresbericht des K.K. Ober-Gymnaswium in Rudolfswert – Letno poročilo deželne višje gimnazije v Novem mestu 1890/91 (fotokopije, 34 f.)

Jahresbericht des K.K. Ober-Gymnaswium in Rudolfswert – Letno poročilo deželne višje gimnazije v Novem mestu 1896/97 (fotokopije, 4 f.)

Seznam učiteljskih kanidatov za Realko na Kranjskem (fotokopije, 5 pol A3, 1 f.)

Časopisni zapis o sistemu šolanja Spomini – 3. del – (fotokopije, 1 f.)

I.4. Osebnе fotografije

I.4.1 Osebnе fotografije

Fotografije Luke Pintarja – izvorniki 100x60 (10)

Fotografije Luke Pintarja – ponatisi 230x150 (6)

Fotografije Luke Pintarja – ponatisi 175x125 (7)

Fotografije Luke Pintarja in Božič 2008 (6)

I.4.2 Osebnе fotografije družine

Fotografije družine, žene, matere – 160x110 – izvornik (3)

Fotografije družine, žene, matere – ponatisi 230x150 (3)

Fotografije družine, žene, matere – ponatisi 175x125 (3)

Fotografija sester Kobilca -180x110 – ponatis (1)

Fotografija Ivane Kobilca -180x110 – ponatis (1)

I.4.3 Osebnі dokumenti – drugo

Članske izkaznice (9)

Glasbena Matica v Ljubljani, 1909/10 (1)

Slovensko planinsko društvo, 1908 (1)

Oesterreichischer Verein fuer Bibliothekswesen 1899-1908 (7)

Zdravstvena dokumentacija 1904 (1), 1917 (2), b.d. (2)

Razno 1880 (1), 1884 (1), 1915 (1), b.d. (1)

Mapa II/1

II Dela

II.1 Preparacije in jezikoslovni zapiski

II.1.1 Preparacije

Preparacije iz latinščine, Germania, Agricola, 1876/77, (1 zvezek),

Preparacije iz latinščine, Bucolica, b.d., (1 zvezek),

Preparacije latinskih zapisov Chuomovo Eumenes contionatus sis opni milites, 1883(1 zvezek z rokopisom)

Preparacije za »Tekmovalca«

Preparacije Trubarjevega Očenaša, 5 l.

Zapiski – razni – popisi rastlin, krajev

Preparacije 1901, zvezek 140x80, okvirno 50 strani

Nekoliko črtic iz slovenskega slovstva, 1883, fragmentarno ohranjen spis

Griechische Metrik, 1. Heft, 1887 (1 zvezek)

Mapa II/2

II.1.2 Zapiski predavanj

II.1.2.1 Ausgewaehlte Capitel der lat. Gr. Moral Wortw... der Prof. Keller Otto, Dr. Phil., 1879 (1 zvezek z rokopisom)

II.1.2.2 Cicero: Pro Milone. Wortw... der. Prof. dr. W. Kergel, 1880, (1 zvezek z rokopisom)

II.1.2.3 Volksepik der Slaven 1879, zapiski predavanj pro. Kreka (1 zvezek)

II.1.3 Fragmentarni zapisi

Fragmentarni zapisi, rokopis, 1 mapa 125 x 205

Fragmentarni zapisi, rokopis, 1 mapa 135 x 195

Fragmentarno ohranjen spis Z7922 P.

Fragmentarno ohranjen spis Z7506 P.

Fragmentarno ohranjeni spisi

Fragmentarni spis – pesnitev (1)

Fragmentarni spis – pregovori, reki, 1880 (1)

Fragmentarni spis – Prozaične misli 1880 (1)

Fragmentarni spis – Preparacije – razne (7)

Mapa II/3

II.1.4 Prešerniana

II.1.4 1 Fragmentarni spis Prešernovih pesnitev (1 mapa, fragmentarno gradivo)

II.1.4 2 Fragmentarni spis – Prešernove Poezije – Licova strelci, Zarjavela devica, popisi grobov... 9,5 listov v zvezku

II.1.4 3 Fragmentarni spis Prešernovih pesnitev (1 ovoj + 2 lista)

II.1.4. 4 Fragmentarni spis Prešernovih pesnitev (1l. in 7 f.)

II.1.4.5 Fragmentarni spis Prešernovih pesnitev – Parizina (13 f.)

II.1.4.6 Pismo s fragmentarnim spisom priloženo prvemu izvodu Krsta pri Savici (op, vnukinje – provenience) 14.06.1878, 1 l.

Mapa III

III Pisma

III.1 Ministerium 1886-1897 (7)

III.2 Ministerium fuer Cultur und Unterricht 1889-1903 (6)

III.3 Ministerium des Innern... 1889-1896 (2)

III.4 Ministerium fuer Bezirksschulrath in Gotschee 1891 (1)

III.5 Ivan Pintar 1901 in 1903 (2)

III.6 Marija Pintar (prej Kobilca, žena) 1898 (1 dopisnica), 1900 (1)

III.7 Mari Pintar, soproga, 1891 10)

III.8 Mari Pintar, soproga, 1894-1906 (10 + 1 b.d.)

III.9 sinu Ivanu 1901 (1), 1903 (1)

III.10 neugotovljenemu 1890 (4)

III. 11 V imenu Odbora krajcarske podružnice Narodnega doma v Ljubljani s prošnjo za posredovanje besedila za Album, 1885 (1)

Mapa IV

IV Korespondenca

IV.1 Družinska

Marija Pintar (prej Kobilca, žena) 1894 (1), 1895 (1), 1896 (3)

Oče Janez, 1890 (1)

Mati 1891 (1), 25. 04. brez letnice (1), 1894 (1), 1895 (1), 1896 (3)

Brat Anton Uršič 1907 (1), b.d. (1)

IV. 2 Službena – za kustosa študijske knjižnice v Ljubljani 1909 (1), 1911 (1), 1914 (1)

IV.3 Ostala korespondenca (19) b.d., od Thoman 1891 (2), Janez Kobilca, 1891 (1), 1892 (2), 1894 (1), b.d. (1), od Wengen 1902 (1), pismo – obvestilo o zapuščini (1), od Marije Pavlin, 5.2. 1889 (1, razrezano na kose), od Naceta (1), od Perko Vesel (1), razna od 1887-1915 (8), b.d. (1)

IV.4 Sožalna pisma

Mapa V

V Tuji osebni dokumenti

V.1 Rojstni list tasta Jakoba Kobilze, roj. 1820 (1, 1942)

V.2 Spričevala babice Marije Pintar iz osnovne šole (1, 1902/03) (1/ 1905)

V.3 Spričevala žene Marie Kobilce iz osnovne šole 1876-1881 (13)

V.4 Uradni dokumenti sorodnikov

V.4.1 Reverz – zadolžnica tasta Jakoba Kobilce 1878 (1)

V.4.2 Pismo žene Marie Kobilca na Hoher k.k. Stadtschulrath 1886 (1)

V.4.3 Identitetno potrdilo za ženo Mario Pintar 1915 (1)

V.4.4 Domovinski list žene Marije Pintar 1925 (1)

V.4.5 Domovinski list žene Marije Pintar 1933 (1)

V.4.6 Rojstni in krstni list Marije Ane Frančiške Pintar 1905 (1)

V.4.7 Rojstni in krstni list žene Marije Frančiške Pintar 1873 (1)

V.4.8 Legitimacija za potovanje za Mario Pintar 1915 (1)

V.4.9 Dovoljenje za zemljiškoknjižno zaznambo Marije Pintar in Ivane Kobilca, 1906 (1)

V.4.10 Potrdilo Ministrstva ... za Jakoba Kobilco ... o vojaškem nazivu ..., 1887, (1 pola)

Mapa VI

VI Tuja korespondenca

VI.1 Družinska

Mariji Pintar brat Janko 1867 (1), Marija Pintar (prej Kobilca, žena) – tajnik XY 1886 (1), za Marijo od neugotovljene 1888 (1), za Mari od Jakoba (svakinji Marie) (7), sinu Johannu oče

Jakob (26), Mariji – Marički Pinter tašča Mica – ?Marija Pinter, 1894 (1), za Marijo Kobilca od neugotovljenega (5), za Mari od Pepce 1891 (1), b.d. (1), za Maria od neugotovljenega 1888 (1), za Fani od neugotovljenega 1903 (2), za Jožefa Kobilco od neugotovljenega (1), za Marija Pinter od neugotovljenega 1905 (1), za Marija Pinter od Smole 1914 (1), Miri Pinter od Dane 1925 (1), za Marija Pinter od neugotovljenega 1939 (1), za obitelj Pinter od neugotovljenega 1918-1928 (6 razglednic), Katarini Škofic od Ivan Tavčar 1903 (1)

VI.2 Ostala

Neugotovljeni – Krajnemu šolskemu svetu v Kočevju 1891, 1 f., Neugotovljeni – Krajnemu šolskemu svetu v Dragi 1 f., Neugotovljeni – Krajnemu šolskemu svetu v Dobrepoljah, 5. junija b.l. (2), Hein – neugotovljenemu 1894 – 1 f., Hein – neugotovljenemu 1894 – 2 f., Hein – neugotovljenemu 1894 – 3 f., Nymrol za K.K.B...., popisi-poimenski sezname 3f., razglas 1 f., neugotovljeni – 1893, 1 f. (zap. št. 2784), neugotovljeno (11), neznani gospodični tipkopis od Jože Kersnik 1942 (1)

Mapa VII, VIII, IX, X

VII Tuja dela

VII.1.1 Knjiga pesmi z avtografi Ivane Kobilca 1 (b.d.) – prenos v Zbirko Ivana Kobilca

VII.1.2 Urbarium de Anno 1663 – prenos v Ms 2107

VII.1.3 Sporočilo o triletnem oskrbovanju mestnih opravil v Ljubljani, v slovenščini in nemščini, 1867 (1 zvezek)

VII.1.4 Imenik meščanov stolnega mesta Ljubljane od leta 1786. do leta 1899, 1899, 1 zvezek, z avtografi na naslovni platnici »g. Kobilca Jakob«

VII.2 Razglas

VII.3 Sezname

VII.4 Ostalo

VIII Tuja gradiva

Kronika rodbine – dnevnik 1776-1787 (10)

Kronika rodbine – dnevnik 1788-1799 (10)

Kronika rodbine – dnevnik 1800-1809 (10)

Kronika rodbine – dnevnik 1810-1815 (10)

Kronika rodbine – dnevnik 1816-1821 (11)

Kronika rodbine – dnevnik 1822-1829 (10)

Izpiski iz farne knjige ??? (4 listi)

Pisma dr. Franca Ksaverja Prešerna 1834 (bratu Francetu???) (1)

Prepis Prešernovega pisma iz 1834 s komentarji

Listina o bratovščini ... na pergamentu s privezanim pečatom, s.n. (1)

Zapisniki (9) 1890-?

IX Gradivo

Nekrolog – avtor J. Šlebinger. Posebni odtis iz »Carniole« 1916, zv. 2, 1916 (2 zvezka),
Nekrolog – avtor V. Jagić. Sonderabdruck. Archiv fuer Slavische Philologie, Berlin 1916
(1 zvezek)

IX.1 Tiskovine

Vabilo Glasbene matice v Ljubljani na koncert, 1893, (1 f.), 14. marca 1909 (1 zvezek, 4 l.),
Vabilo na pomladanski koncert Dolenjskega pevskega društva, 31. sušca (marca) 1894,
Vabilo na veliko svečanostno vrtno veselico, 11. septembra 1898

IX.2 Podobice (29)

IX.3 Fotografije (8 + 6 x kopije)

IX.4 Vizitke (27) (b.d.)

IX.5 Časopisni izrezki

IX. 5.1 Parta (1), Zahvala (1),

IX. 5.2 Nekrologi – originali (3)

IX. 5.3 Nekrologi – kopije (14)

IX. 5.4 Nekrologi – kopije (8 kopij)

IX.5.5 Razno (obvestilo o poroki Marije in Luke, 7.8. 1887 (1), cvetlični motiv in pripis najserčnejshe voščilo (1), preris motiva s svinčnikom (1), idr. (5),

IX.6 Oznanila

IX.6.1 Oznanila poroke prijateljev (5)

IX.6.2 Oznanila smrti sorodnikov, prijateljev (8)

X Drugo

Popis učenk dekliške šole 1870, 1872, 1884/85, 1 s.a.

Slikovno gradivo – načrt šolskih klopi 1892 (1)

Ovoj za zapiske, preparacije, prešan papir – lepenka, 1 kos

Kopije fotografij

Kopije vabil (2)

Izkaznica (1)

Marija Škofic – Molitvenik – 1 pola

Dopisnice z motivi znanih oseb (2) in samostana (1)

Kuponi za Narodni dom (tablica 10x12 enot)

Zbirka sin Ivan Pintar 1888-1963

Mapa I

I Osebni dokumenti

Osebna dokumentacija (6)

Spričevala (21),

Izvolitve v nazive (8)
Potrdila o zaposlitvi (12)
Avtorska pogodba (1)
Dokumentacija o upokojitvi (8)
Biografija in bibliografija (13)
Osebna fotografija 1962 (3) + diapozitiv (1)
Poslovna dokumentacija (5)
Dovolilnice za vstop v bolnice v taborišču Dachau (7)
Družinska dokumentacija
Računi za grobnico (5) (velik format)

Mapa II

II Dela

II.1 Monografije in fragmentarni zapisi

II.1.1 Monografije, del 1

Zgodovina porodništva (1 mapa, cca. 100 pol)
Zgodovina porodništva – popis virov (1 mapa, cca. 30 pol)
Zgodovina porodništva – ovojna mapa (1 mapa)
Zdravniški dnevnik – rokopis (1 mapa, 7 pol)
Strupene puščice – nekaj o strupenih puščicah (11 listov + 6 listov + 10 listov)

II.1.5 Biografije

II.1.5.1 Dolinšek, Rafael
II.1.5.2 Kern, Vinko

II.1.6 Popis botanikov, po katerih so poimenovane (lesnate) rastline, 3 mape, 35 pol

II.1.7 Seznami oseb – tipkopis 11 listov

II.1.8 Popis univerz z botaničnim vrtom 1544-1725

Mapa III

II Dela

II.1.1 Monografije, del 2

Die Tumorilus (25 listov rokopisa)
Chirurgie 1812, (cca. 25 listov rokopisa)
Ignatus gynaecologicum – Nevednost ginekologije (5 listov rokopisa)
Entzündungslehre (1 zvezek)
Aplicatio Futura Clavata ... (1 zvezek)
Brez naslova .. (1 zvezek)
Johannes Antonius Scopoli in njegovo prizadevanje za obrtno higieno (1954, natisnjeno)

Fotografije – priloge knjigi, del 1 (14)

Fotografije – priloge knjigi, del 2 (21)

Mapa IV

II Dela

II.1.2 Fragmentarni zapisi za biografije (3 mape, cca. 100 listov), del 2

II.1.3 Fragmentarni zapisi – stari – medicinski in botanični (13 map, cca. 150 listov)

II.1.4 Fragmentarni zapisi – drugi (2 mapi, 6 listov)

Mapa V

II Dela

II.1.5 Fragmentarni zapisi, del 1

Receptna knjižica (1 zvezek + 1 recept)

Dnevnik službovanja na fronti (5 zvezkov)

Zapiski – šolski zvezek za geografijo (1 zvezek)

Mapa VI

III Pisma (47)

III.1 Pisma materi Mariji Pintar 1895, 1912 (2), 1913, 1914, b.d. (4), razglednice (24)

III.2 Pisma očetu Luki Pintarju b.d. (3), 1903, 1904, razglednice (4)

III.3 Pismo teti Fani 1897 (1)

III.4 Pismo sestri Miri b.d. (2)

III.5 Pismo neznanemu v francoščini (1)

IV Korespondenca (68 + 6 pril.)

Oče Luka Pintar 1914 (1)

Pavel Brežnik (5)

Prijatelji (7)

Čestitke k izvolitvi 1912 in vizitke (24 + 4 pril.)

Službena korespondenca (4 + 2 pril.)

Družinska korespondenca (23)

Ostala korespondenca (4)

V Tuja pisma (1)

VI Tuja korespondenca (76)

Sestre Mire (76)

Mapa VII

VII Gradiva (55)

Fotografije – portreti (28)

Avtorske fotografije iz Galicije 1915 (15)

Avtorske fotografije iz Galicije- z razstave (6)

Ostale fotografije (8)

Časopisni izrezki – nekrolog – 3kosi (1)

Ostalo – osebni predmeti (1)

Ostalo

Zbirka vnuk Luka Pintar 1929-2023

Mapa I

I Osebni dokumenti

Osebna dokumentacija (6)

Spričevala – narodna šola (4)

Spričevala – klasična gimnazija (11)

Spričevala – Medicinska fakulteta UNI Lj (4)

Indeks predavanj – Medicinska fakulteta UNI Lj (3)

Potrčila o službovanju (11)

Pohvale, nagrade (2)

Potrdilo o cepljenju (1)

II Korespondenca (2) 1995 (1), 2002 (1)

III Gradivo

Časopisni izrezki (1)

Fotografije (3)

IV Drugo

Družinska dokumentacija – Računi za grobnico (6)

Zbirka Ivana Kobilca 1861-1926

Mapa I

I dela

Knjiga pesmi z avtografom Ivane Kobilca 1 (24. julij 1879-15. januar 1881)

II Pisma (6)

Pismo sestri Mariji 1888 (1), 1893 (1), b.d. (1)

Pismo mami 1904 (1)

Dopisnica bratu Josipu 1904 (1)

Ivanu Pintarju (nečaku) 1906 (1)

III Korespondenca (8)

Nečakinja Mira 1911 (1)

Cehavima ? 1904 (1)

Bielefelitz ? 1911 (1)

Plachi & Zich 1913 (1)

Arniz ? 1914 (1)

Kanzlerambt, Sarajevo 1950 (1)

Riki Kobler b.d. (1)

Riki b.d. (1)

IV Gradivo

Vizitka (1)

V Drugo

Potrdilo Moderne galerije Ljubljana 1950 (1)

Provenienca: Petra Pintar, 8. 11. 2023

Inv. št. 41/2024

Tri desetletja Združenja splošnih knjižnic: začetki in prvo desetletje delovanja (1992–2002)¹

Three decades of the Slovenian Public Libraries Association: the beginnings and the first decade (1992-2002)

Vesna Horžen

Oddano: 28. 6. 2024 – Sprejeto: 30. 3. 2025

1.04 Strokovni članek

1.04 Professional article

UDK 061:027.022(497.4)"1992/2024"

DOI <https://doi.org/10.55741/knj.69.2-3.5>

Izvleček

Članek v dveh delih predstavlja delovanje Združenja splošnih knjižnic (Združenja) od leta 1992, ko takratne splošnoizobraževalne knjižnice ustanovijo Zvezo splošnoizobraževalnih knjižnic, katere naslednik je Združenje, do začetka leta 2024. V tem prispevku, ki je prvi del, so predstavljeni začetki ter prvo desetletje delovanja do leta 2002. Razvoj in dejavnosti Združenja so obravnavane kronološko, pri čemer prispevek izpostavi vse strokovne in zakonodajne mejnike, ki so z namenom urejanja knjižnične dejavnosti zaznamovali knjižnično stroko, izvajanje knjižničnih storitev in mrežo splošnih knjižnic. Predstavi funkcijo, pomen in vlogo Združenja in izpostavi njegovo zavezanost pri zastopanju skupnih interesov vseh splošnih knjižnic v strokovni in splošni javnosti ter pri sooblikovanju nacionalnih, globalnih in kulturnopolitičnih opredelitev na področju splošnih knjižnic.

Ključne besede: Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, Združenje splošnih knjižnic, nastanek, delovanje, splošne knjižnice, Slovenija, zastopanje, sodelovanje, povezovanje

¹ Pojasnilo uredništva: Članek objavljamo v dveh delih zaradi obsežnosti obravnavane tematike. Naša želja je celovito prikazati razvoj in delovanje Združenja splošnih knjižnic ter pomen te, v slovenskem, pa tudi mednarodnem prostoru edinstvene organizacije. Ta prispevek je njegov prvi del, drugi del pa sledi v naslednji številki *Knjižnice*: let. 69, št. 4.

Abstract

This two-part article presents the activities of the Slovenian Public Libraries Association (the Association), from 1992, when the public libraries established the Union of Public Libraries, the successor to which is the Association, until the beginning of 2024. This article, which is the first part, presents the beginnings and the first decade of operation until 2002. The development and activities of the Association are discussed chronologically, with the article highlighting all the professional and legislative milestones that have, with the aim of regulating library activities, marked the library profession, the implementation of library services, and the network of public libraries. It presents the function, significance, and role of the Association and highlights its commitment to representing the common interests of all public libraries in the professional and general public and to co-shaping national, global, and cultural-political definitions in the field of public libraries.

Keywords: Union of Public Libraries, Slovenian Public Libraries Association, establishment, operation, public libraries, Slovenia, representation, cooperation, integration

1 Uvod

Slovenske splošne knjižnice so v obdobju od leta 1991, ko se je Slovenija osamosvojila, izboljšale dostopnost in ponudbo storitev za svoje uporabnike – prebivalce Republike Slovenije. Poleg lokalne in področne zakonodaje, ki je izboljšala razmere za delovanje splošnih knjižnic, je ključni prispevek k izboljšanju knjižnične javne službe splošnih knjižnic doprineslo povezovanje knjižnic in prizadevanje za njihovo čim bolj koordinirano delovanje.

Za povezano delovanje splošnih knjižnic in za njihov strokovni razvoj ob sodelovanju z drugimi institucijami je ob ustanovitvi leta 1992 skrb prevzelo poslovno združenje, imenovano Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, ki se je leta 2002 preimenovalo v Zvezo splošnih knjižnic (Zveza) in leta 2009 v Združenje splošnih knjižnic, ob čemer se je spreminjal tudi status oziroma pravni okvir te asociacije. Zveza oziroma Združenje splošnih knjižnic (Združenje), kot se imenuje danes, si je že ob ustanovitvi postavila osnovne cilje delovanja, ki veljajo še danes. Uveljavila se je kot konstruktiven in spoštovan sogovornik vsem deležnikom, s katerimi knjižnice² sodelujejo. Na nacionalnem nivoju je Združenje še danes nepogrešljiv partner pri oblikovanju nacionalnih, globalnih in kulturnopolitičnih opredelitev na področju splošnih knjižnic ter pri sooblikovanju strokovnih stališč in knjižnične zakonodaje. Vanj so včlanjene vse slovenske splošne knjižnice.

² Z izrazom knjižnica (brez pridevnika) v prispevku označujemo splošno knjižnico, razen kjer je navedeno drugače.

2 Začetki

Konec osemdesetih let prejšnjega stoletja so ravnatelji splošnoizobraževalnih knjižnic II. tipa³ zaznali, da sta nepovezanost in razdrobljenost slaba popotnica za njihov razvoj in napredek.

V tem času so se splošnoizobraževalne knjižnice opremljale z računalniki in vključevale v različne knjižnične informacijske sisteme (Atlas, VIR). Vanje so bile knjižnice I. in II. tipa že vključene, treba pa je bilo opremiti in uvesti knjižnični informacijski sistem še v knjižnice od III. do V. tipa. Tako so se pričela razmišljanja o organiziranem povezovanju oziroma o ustanovitvi poslovnega združenja splošnoizobraževalnih knjižnic. Dvaindvajsetega novembra 1989 je bil ustanovljen osemčlanski iniciativni odbor, ki so ga sestavljali večinoma ravnatelji knjižnic II. tipa, njegov predsednik pa je bil Rajko Slokar, ravnatelj Goriške knjižnice Franceta Bevka Nova Gorica in eden najaktivnejših pobudnikov odbora. Odbor je bil s strani knjižnic, ki so imele namen uvajati knjižnični informacijski program VIR, potrjen 9. aprila 1990 in zaupana mu je bila naloga, da pripravi vse za ustanovitev poslovnega združenja splošnih (oziroma, kot so se takrat imenoval, splošnoizobraževalnih) knjižnic.

Iniciativni odbor, ki je deloval z organizacijsko in tehnično podporo Bežigradske knjižnice in njene ravnateljice Alenke Zupan, se je do konca februarja 1992, ko je bila na ustanovnem zboru ravnateljev ustanovljena Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic Slovenije (v nadaljevanju Zveza), sestel osemnajstkrat in na teh sestankih zasnoval načrte za vzpostavitev skupnosti knjižnic ter obliko in namen njenega delovanja. Devetnajstega februarja 1991 je bil organiziran sestanek vseh ravnateljev in direktorjev ter vodij nesamostojnih splošnoizobraževalnih knjižnic, na katerem je bila na dnevnem redu tudi točka »priprava za ustanovitev zveze splošnoizobraževalnih knjižnic«. Iniciativni odbor je v obdobju do ustanovitve Zveze opravil pogovore s tedanjim ministrom za kulturo dr. Andrejem Capudrom ter izvedel srečanja z založniki, Institutom informacijskih znanosti Maribor (IZUM) in Narodno in univerzitetno knjižnico (NUK).

Knjižnice so novembra 1991 prejele dopis predsednika iniciativnega odbora za ustanovitev zveze splošnoizobraževalnih knjižnic Rajka Slockarja s prošnjo, naj

³ Normativi in standardi za splošnoizobraževalne knjižnice (1987) so v poglavju »II. Splošni, delovni in tehnični standardi« določali: *Osrednje SIK v občinah se delijo glede na število prebivalcev in glede na območje s srednjimi šolami na več skupin oziroma tipov knjižnic, in sicer: I. tip za območje nad 100.000 prebivalcev, II. tip za območje od 50 do 100.000 prebivalcev, III. tip za območje od 20 do 50.000 prebivalcev, VI. tip za območje od 10 do 20.000 prebivalcev, V. tip za območje od 7 do 10.000 prebivalcev.*

na naslov Bežigradske knjižnice sporočijo, »ali so pripravljene sprejeti ustanoviteljstvo te skupnosti (op. a.: neformalnega združenja poslovnih delavcev knjižnic) in se vanjo včlaniti« (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 1991; 1992). Iz dopisa razberemo, da naj bi šlo za takšno obliko skupnosti, ki bi združevala poslovne delavce vseh knjižnic, tudi nesamostojnih. Združenje naj bi bilo neformalno, njegov namen pa izmenjava izkušenj med poslovodstvi ter skupen nastop do dobaviteljev, financerjev in drugih institucij, s ciljem izboljšanja kakovosti dela knjižnic. Soglasje je posredovalo osemindeset knjižnic.

Ustanovni zbor Zveze, ki se ga je udeležilo enainpetdeset ravnateljev in vodij knjižnic, je bil 27. februarja 1992 na Bledu. Delo iniciativnega odbora je na zboru predstavil njegov predsednik Rajko Slokar, prav tako tudi pravna akta Zveze: Akt o ustanovitvi Zveze splošnoizobraževalnih knjižnic (dalje Akt o ustanovitvi) (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 1991; 1992), podlaga zanj sta bila 16. in 17. člen Zakona o knjižničarstvu (1982), ter Statut splošnoizobraževalnih knjižnic Slovenije (dalje Statut) (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 1991; 1992). Akt o ustanovitvi je v 2. členu določal status Zveze, ki je koordinacijsko delovno telo in zastopa svoje članice, vendar ni pravna oseba. Nastopa v imenu in na račun svojih članic, ki odgovarjajo tudi za njene obveznosti, ter v okviru njihovih pooblastil. Akt o ustanovitvi in Statut sta bila notranja dokumenta Zveze ter nista bila javno objavljena.

5. in 6. člen Akta o ustanovitvi, katerih vsebina se je ponovila tudi v 6. in 7. členu Statuta, sta določala cilje in namen ter dejavnost Zveze, kar so bili:

- *povezovanje članic pri reševanju skupnih problemov,*
- *usklajevanje razvoja članic na posameznih področjih,*
- *usklajevanje obveznosti in nagrajevanja delavcev,*
- *medsebojna pomoč pri reševanju posameznih problemov,*
- *informiranje članic o skupnih zadevah.*

Dejavnost Zveze je opredeljeval 6. člen Akta o ustanovitvi:

- *oblikovanje nacionalnih, globalnih, kulturnopolitičnih opredelitev za področje splošnoizobraževalnih knjižnic;*
- *oblikovanje predlogov, povezanih z zakonodajo na področju knjižničarstva;*
- *skrb za enotnost knjižničnega informacijskega sistema, enotno strokovno obdelavo knjižničnega gradiva, enoten način zbiranja in obdelave informacij in podatkov, enotno vodenje katalogov in druge dokumentacije, razvijanje medknjižnične izposoje;*
- *spremljanje problemov matičnosti posameznih splošnoizobraževalnih knjižnic;*
- *spremljanje problematike normativov in standardov splošnoizobraževalnih knjižnic;*
- *spremljanje statusne problematike knjižnic in knjižničarskih enot;*

- skrb za izobraževanje in strokovno izpopolnjevanje delavcev s področja knjižničarstva;
- spremljanje problematike izpolnjevanj strokovnih in tehničnih pogojev za delo knjižnic;
- spremljanje problematike financiranja splošnoizobraževalnih knjižnic;
- spremljanje zakonitosti dela in poslovanja;
- spremljanje in načrtovanje razvoja splošnoizobraževalnih knjižnic;
- spremljanje in usklajevanje investicij v splošnoizobraževalnih knjižnicah;
- uveljavljanje ustreznega vrednotenja knjižničarskega dela;
- spremljanje in poenotenje pri ukrepanju v zvezi s problematiko kolektivne pogodbe za področje knjižničarstva in njenim izvajanjem.

V 16. členu Akta o ustanovitvi je bil določen način pridobivanja sredstev za delovanje Zveze, kar so bile članarine in možnost dodatnega zbiranja sredstev za posamezne naloge »iz svojih in drugih virov«.

Akt o ustanovitvi je torej določil okvire delovanja Zveze, ki so ostali pomembni temelji vseh treh desetletij njenega obstoja. Določbe, opredeljene v prvem ustanovitvenem aktu, ki so vsebinsko določale delovanje Zveze, se tudi v poznejših ustanovnih dokumentih njenih pravnih naslednikov niso spreminjale. Na ustanovnem zboru je podpisalo soglasje ter potrdilo pristop petdeset ravnateljev in vodij knjižnic od enainpetdesetih prisotnih, Statut so prisotni sprejeli soglasno. Izvedene so bile volitve za organe upravljanja in vodenja Zveze. Najvišji organ je bil v skladu z Aktom o ustanovitvi zbor članic, v imenu katerega sta delovala dva odbora, upravni in nadzorni. Zbor članic so sestavljali predstavniki vseh splošnoizobraževalnih knjižnic članic zveze, to so njihovi vodje oziroma ravnatelji/direktorji, ki so izmed sebe izvolili predsednika, z dvoletnim mandatom, ki ga je bilo možno ponoviti. Zbor članic je na ustanovnem zboru za predsednika, ki predstavlja in zastopa Zvezo, za dvoletni mandat izvolil Rajka Slokarja, oblikovali pa so tudi šestčlanski upravni odbor, ki so ga sestavljali Janko Germadnik, Ludvik Kaluža, Janez Lah, Janez Mežan, Dragica Turjak in Alenka Zupan, ter tričlanski nadzorni odbor, ki so ga sestavljali Ivo Pintarič, Zvonka Pretnar in Cveta Zalokar Oražem.

V treh desetletjih Zveze oziroma njenega naslednika Združenja so se člani upravnega in nadzornega odbora pogosto menjavali, saj so imeli večinoma dvoletni mandat, le nekajkrat štiriletnega. Ob tem je pomembno poudariti, da so imeli člani obeh odborov, upravnega in nadzornega, bistven vpliv na delovanje Zveze/Združenja skozi celotno obdobje njenega/njegovega obstoja. Na ustanovnem zboru Zveze je Ludvik Kaluža, član iniciativnega in upravnega odbora, predstavil Okvirni program dela Zveze za leto 1992 (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 1991; 1992), ki ga tukaj navajamo v celoti, saj s svojo vsebino napoveduje

osnovna področja delovanja Zveze, pozneje Združenja, ki so bila ob porajanju novih, dodatnih vsebin aktualna skozi vsa tri desetletja:

Pri svojem delu se bo Zveza SIK povezovala tudi z Enoto za razvoj knjižničarstva pri NUK, s Strokovnim svetom za knjižničarstvo, Ministrstvom za kulturo R Slovenije, Odborom za kulturo pri Skupščini R Slovenije ter z ZBDS in njenimi komisijami oziroma sekcijami.

Temeljno področje dela Zveze SIK je poslovni segment dejavnosti SIK: organizacija poslovanja, financiranje, management, tehnologija, komunikacije, vrednotenje dela, izobraževanje kadra itd. Ker pa je poslovni segment dejavnosti SIK vedno tesno in neposredno povezan tudi s strokovnim, bo Zveza SIK sodelovala tudi pri reševanju določenih strokovnih problemov knjižnične dejavnosti.

Izhajajoč iz načelnih ciljev in vsebinske dejavnosti, navedenih v ustanovitvenem aktu in Statutu Zveze SIK, bodo konkretne naloge za delo Zveze SIK v letu 1992 predvsem naslednje:

1. Slovenski nacionalni program za SIK:

- doseči, da bo Ministrstvo za kulturo Teze o slovenskem nacionalnem programu obravnavalo in jih uvrstilo v nacionalni program kulture vsaj za leto 1993,
- sodelovati v razpravah in odločitvah o mreži knjižnic v R Sloveniji (status knjižnic ter mreža tudi v povezavi s predvideno novo regionalizacijo in upravno razdelitvijo R Slovenije);

2. Računalniška in komunikacijska tehnologija v SIK:

- prizadevanje za povezavo različnih programskih paketov in sistemov, ki se sedaj uporabljajo v slovenskih SIK za avtomatsko obdelavo podatkov in komunikacije: ATCLASS, VIR ipd. Spodbujanje in terjanje, da ustreznna strokovna telesa, kot so Komisija za avtomatizacijo pri Ministrstvu za kulturo, IZUM, NUK, pripravijo konverzije teh sistemov in omogočijo njihovo neposredno povezavo,
- prizadevanje, da se bo v letu 1992 nadaljevalo financiranje nadaljnjega računalniškega opremljanja SIK po že dogovorjeni dinamiki;

3. Skupna nabavna politika:

- knjižnično gradivo: oblikovati skupni in povezani nastop SIK do dobaviteljev knjižničnega gradiva (založbe in knjigarne); dogovoriti se o popustih pri nakupih – popusti naj bi bili enotni,
- računalniška tehnologija: skupni nastop pri nakupih in zniževanje cene zaradi večjih naročil,
- drugi material: skupna – združena naročila zaradi nižje cene;

4. *Financiranje delovanja knjižnic:*

- *v dogovoru z Ministrstvom za kulturo doseči, da bo financiranje z njihove strani potekalo po dogovorjeni dinamiki, da bo mogoče dejavnost racionalneje načrtovati,*
- *oblikovati enotni skupni nastop do občinskih financerjev SIK in prizadevati si za poenotenje kriterijev za financiranje SIK;*

5. *Finančno poslovanje, pisarniško poslovanje in arhiviranje:*

- *prizadevanje za poenotenje finančnega poslovanja knjižnic,*
- *prizadevanje za poenotenje poslovanja z bralcem in knjigo oziroma KG pri izposoji,*
- *poenotenje kriterijev za arhiviranje dokumentov o delu SIK;*

6. *Zakonodaja v zvezi s SIK:*

- *sodelovanje v pripravi zakona o knjižničarstvu – predlogi in pripombe,*
- *sodelovanje v pripravi druge zakonodaje, ki bo zadevala SIK;*

7. *Vrednotenje dela v SIK:*

- *prizadevanje za poenotenje izhodišč za vrednotenje dela knjižničnih delavcev – oblikovanje predloga ovrednotenja nosilnih strokovnih profilov v SIK,*
- *prizadevanje za to, da bodo tudi financerji sprejeli tako poenotene kriterije in izhodišča,*
- *pregled in morebitna dodelava in dopolnitev veljavnih normativov in standardov za delo SIK, ki zadevajo vrednotenje dela,*
- *prizadevanje, da taki poenoteni kriteriji pridejo tudi v kolektivno pogodbo za področje kulture,*
- *prizadevanje, da bodo financerji spoštovali kolektivno pogodbo za kulturo;*

8. *Obveščanje članic Zveze SIK:*

- *tekoče obveščanje članic o aktualni problematiki ter o delu upravnega odbora;*

9. *Izobraževanje:*

- *organizacija izobraževalnih seminarjev za poslovodne delavce SIK (ravnatelji, vodje, računovodje),*
- *organiziranje in sodelovanje v organizaciji strokovnega izobraževanja knjižničnih delavcev; prizadevanje za to, da bo strokovno izobraževanje (pripravnništvo, strokovni izpiti) tudi zakonsko sankcionirano. (op. a. Izobraževalni program je razdeljen na izobraževanje za ravnatelje in za knjižničarje ter je v prilogi Okvirnega programa Zveze tudi podrobneje vsebinsko razčlenjen.)*

Okvirni program dela Zveze je bil na ustanovnem zboru soglasno sprejet in predan upravnemu odboru v izvajanje. Ker arhiv Zveze ne razpolaga z letnim programom dela za leto 1992, domnevamo, da je delovanje Zveze prvo leto njene obstoja temeljilo na okvirnem programu.

Tako je bila rojena za splošnoizobraževalne knjižnice izjemno pomembna asociacija, Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, ki je področje knjižničarstva v naslednjih treh desetletjih močno zaznamovala. Poleg izvajanja zastavljenih programov je bil vsa leta delovanja in obstoja Zveze, pozneje Združenja, njen modus operandi hitro in neovirano prilagajanje aktualnim dogajanjem, kar ji je omogočal in ji še vedno omogoča način organiziranosti. Da je bila Zveza oziroma pozneje njen naslednik Združenje prostovoljno združenje zavodov, ki ga splošne knjižnice kot ustanovitelji praviloma niso utesnjevale s formalizmi, je bila in še vedno je njena/njegova največja prednost.

3 Prvo desetletje, 1992–2002: Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic – povezanost za iskanje skupnih poti

Zveza je temelje svojega nadaljnega delovanja postavljala v prvih letih nastajanja naše samostojne države. To je bilo posebno obdobje, ki sta ga poleg ostankov preteklosti zaznamovali ustvarjalnost in smelost tvorcev novega časa, tudi na področju knjižničarstva. Devetdeseta leta so zaradi uvajanja informacijske komunikacijske tehnologije ter s tem povezane vzajemne računalniške obdelave in izposoje knjižničnega gradiva pomenila veliko prelomnico v razvoju in načinu delovanja splošnih knjižnic, pri čemer je Zveza ves čas aktivno sodelovala.

Za **leto 1992** so v arhivu Združenja zgoraj predstavljeni dokumenti o ustanovitvi Zveze, poročila za to leto, ki ga je 11. februarja 1993 na zboru članic v Žalcu predstavil predsednik Rajko Slokar, pa ne najdemo, vendar lahko iz zapisnika zbora članic razberemo, da je bilo poročilo takrat predstavljeno. Iz razprave, ki je sledila poročilu in je povzeta v zapisniku, je mogoče razumeti, da se je prvo leto svojega delovanja Zveza posvetila predvsem spremljanju zakonodajnih in drugih dokumentov, ki so nastajali na Ministrstvu za kulturo, in skromnemu sofinanciranju knjižnične dejavnosti s strani države, na kar so člani upravnega odbora opozarjali Ministrstvo (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 1993a; 1993b; 1994). Zbor je sprejel program dela za leto 1993, ki je bil, kakor bomo v zapisniku zbora, »v pretežnem delu nadaljevanje programa preteklega leta«. Zveza je načrtovala sodelovanje z Ministrstvom za kulturo pri oblikovanju nove knjižnične zakonodaje, pri čemer je bila izpostavljena priprava Zakona o

knjižničarstvu in drugih na njem temelječih podzakonskih predpisov, načrtovali so tudi sodelovanje pri snovanju slovenskega nacionalnega programa za kulturo.

Poleg omenjenih tem je Zveza načrtovala še naslednje aktivnosti:

- spodbujanje opremljanja knjižnic od III. do V. tipa z »računalniško in komunikacijsko tehnologijo«,⁴
- oblikovanje strukture finančnega vrednotenja programa dela knjižnic, ki naj bi veljala za financirje (občine),
- aktivnosti pri poenotenju finančnega poslovanja knjižnic glede članarin in zamudnin,
- skupno nastopanje na knjižnem trgu z namenom poenotenja popustov,
- sodelovanje pri oblikovanju enopredmetne študijske smeri bibliotekarstvo na Filozofski fakulteti za diplomante višjih šol (Pedagoške akademije),
- obveščanje članic o delu organov Zveze,
- izmenjavo dobrih praks med knjižnicami,
- predstavljanje delovanja Zveze v javnosti.

V načrtu za leto 1993 je bil sestanek upravnega odbora s predstavniki Ministrstva za kulturo oziroma z ministrom za kulturo Sergijem Pelhanom (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 1993). Zveza je predlagala ministrstvu sodelovanje pri oblikovanju nacionalnega programa za kulturo in nove knjižnične zakonodaje, saj sta bila v procesu oblikovanja dva zakona: Zakon o obveznem izvodu publikacij in Zakon o knjižničarstvu. V imenu zbora članic sta bila na Ministrstvo za kulturo poslana tudi dopis z različnimi pripombami in zahtevami glede financiranja nakupa knjižničnega gradiva ter kritika posebnega projekta, direktnega odkupa knjig od različnih založb, ki ga je Ministrstvo za kulturo za

⁴ Iz arhiva Zveze za leta 1993–1997 lahko razberemo, da je bila ena od prioritet tega obdobja računalniško opremljanje knjižnic, ki ga je vodilo in finančno podpiralo Ministrstvo za kulturo, ter uvajanje računalniške programske podpore pri obdelavi in izposoji gradiva. Od leta 1990 so se z računalniško opremo opremljale tako imenovane knjižnice I. in II. tipa (današnje osrednje območne knjižnice), ki so bile testne knjižnice za program COBISS, od leta 1993 dalje pa tudi knjižnice od III. do V. tipa (današnje osrednje knjižnice). Izbira programske podpore za obdelavo in izposajo gradiva je bila v začetku prepuščena vsaki knjižnici posebej (knjižnice so delale s programi VIR, ATLASS, MOLJ, STEVE), v letih 1993 in 1994 pa si je upravni odbor Zveze zadal kot eno od nalog »terjati« od Ministrstva za kulturo, Instituta informacijskih znanosti ter Narodne in univerzitetne knjižnice, da se izvede konverzija teh sistemov v COBISS. V okviru Zveze knjižnic so bili izpostavljeni visoki stroški članarin in vzdrževanja sistema COBISS ter izobraževanja strokovnih delavcev za uporabo COBISS-a in k poravnavi teh stroškov oziroma višjemu financiranju knjižnic je bilo pozvano Ministrstvo za kulturo. Pri vpeljevanju programa COBISS je z Institutom informacijskih znanosti vsebinsko sodelovala samoiniciativno oblikovana skupina strokovnih delavcev iz testnih knjižnic II. tipa. Mnogi od njih so bili pozneje aktivni v Sekciji za splošne knjižnice pri Zvezi bibliotekarskih društev Slovenije in so svoje delo nadaljevali v tem okviru.

knjižnice opravilo brez njihovega sodelovanja. Glede na odgovor ministrstva (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 1993a; 1994), ki je svoje odločitve utemeljevalo z vodenjem svoje kulturne politike, ki »zadovolji čim več interesov različnih kulturnih dejavnikov«, kritični dopis ni dosegel želenih rezultatov. O vseh perečih temah, predvsem o zelo skromnem financiranju nakupa knjižničnega gradiva s strani Ministrstva za kulturo (namesto pričakovanih sedemdeset odstotkov sredstev za nakup v skladu z Normativi in standardi za splošnoizobraževalne knjižnice so prejeta sredstva zadostovala le za štirinajst odstotkov izpolnitev standarda), so predstavniki Zveze spregovorili v radijski oddaji na tretjem programu Radia Slovenija.⁵

Leto 1993 je bilo zaznamovano z začetkom priprav zakonskih in podzakonskih aktov ter različnih smernic, ki jih je poleg podlag za oblikovanje nacionalnega programa za kulturo oblikovalo Ministrstvo za kulturo:

- predlog zakona o zagotavljanju javnega interesa na področju kulture,
- predlog novega Zakona o knjižničarstvu,
- predlog kolektivne pogodbe za kulturne dejavnosti,
- merila za financiranje splošnoizobraževalnih knjižnic ter
- pravilnik o pogojih za napredovanje na delovnem mestu in določanje plač zaposlenih v javnih zavodih s področja kulture.

Pri oblikovanju teh predlogov zakonskih in podzakonskih predpisov je Zveza ves čas aktivno sodelovala s pripombami in komentarji, ki so jih pripravili njeni organi. Posebno pozornost je posvetila podlagam Ministrstva za kulturo za oblikovanje leto pozneje sprejetega Zakona o uresničevanju javnega interesa na področju kulture (1994), ki so bile leta 1993 v javni razpravi v dokumentu z naslovom Teze Ministrstva za kulturo za izhodišča nacionalnega programa kulture (Teze) (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 1993a; 1994). V tem dokumentu so bile knjižnice obravnavane v obsežnem posebnem poglavju, ki je vključevalo delovanje Narodne in univerzitetne knjižnice, splošnoizobraževalnih knjižnic in Matične službe za splošnoizobraževalne knjižnice. Na predlagane Teze je Sekcija za splošnoizobraževalne knjižnice pri Zvezi bibliotekarskih društev Slovenije, takrat jo je vodil Ludvik Kaluža (Miklavčič, 2020), ki je bil istočasno tudi član upravnega odbora Zveze, skupaj z Zvezo pripravila veliko pripomb, komentarjev in predlogov, ki so bili posredovani Ministrstvu za kulturo, kjer naj bi bili v veliki večini upoštevani.

Razprave in obravnave predlaganih predpisov so se nadaljevale tudi v letu **1994**. Prvo četrtino tega leta je zaznamovala napoved protestnega zaprtja knjižnic,

⁵ Oddaja je bila na sporedu 27. maja 1993 ob 14. uri.

katerega pobudnik je bila Zveza, saj knjižnice v obdobju šestih mesecev (od oktobra 1993 do marca 1994) od Ministrstva za kulturo za nakup knjižničnega gradiva niso prejele nobenih sredstev, ki so bila običajno nakazovana po dvanajstlinah. Zveza je 16. marca 1994 organizirala protestni zbor članic, ki so se ga udeležili predstavniki Ministrstva za kulturo, do zaprtja pa zaradi zadovoljivih dogovorov med obema stranema ni prišlo. Knjižnice so od Ministrstva za kulturo prvi del sredstev prejele konec marca 1994.

Skupščina članic Zveze je aprila 1994 v Moravskih Toplicah poleg obravnave letnega poročila in načrta dela za obdobje 1994/95 izvedla tudi volitve v organe Zveze za naslednji dveletni mandat, drugi po vrsti od njenega nastanka, ter predlagala nekatere spremembe Statuta Zveze. Te so bile končno sprejete junija 1994 na seji upravnega odbora in so zadevale imenovanje predsednika upravnega odbora. Pri evidentiranju kandidatov za volitve v organe Zveze so se na skupščini sicer pojavile težave, ker nekateri predlagani kandidati za odbore in za predsednika Zveze s kandidaturo niso soglašali. Zaplet s kandidati za odbore je bil rešen na sami skupščini (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 1993a; 1994) s predlaganimi novimi kandidati in skupščina je z glasovanjem potrdila upravni ter nadzorni odbor v celoti. Novega predsednika oziroma predsednico je nato na podlagi sklepa skupščine imenoval upravi odbor na svoji prvi seji, to je postala **Cveta Zalokar Oražem, direktorica Knjižnice Domžale**, ki je predsedovanje od Rajka Slokarja prevzela 9. maja 1994.

Iz zapisnika aprilske skupščine (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 1994) razberemo, da so bile osrednje vsebinske teme razprave dinamika opremljanja knjižnic z računalniki, uvajanje računalniškega knjižničnega programa MOLJ podjetja IROSE in prenos podatkov med različnimi programi za obdelavo gradiva ter delo upravnega odbora. Na podlagi sprejetih sklepov skupščine je Zveza naslovila na Ministrstvo za kulturo dopis (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 1993a; 1994), v katerem so bile strukturirane »zahteve« po odgovorih s področja dinamike opremljanja knjižnic od III. do V. skupine z računalniško opremo, strategije razvoja računalniškega povezovanja knjižnic, strategije razvoja splošnih knjižnic ter njihove vloge in položaja na podlagi nove zakonodaje na področju lokalne samouprave in novega Zakona o knjižničarstvu. Na Ministrstvu so 26. maja 1994 pripravili kratek odziv na dopis s pojasnilom, da z »zahtevami« do Ministrstva lahko nastopa le Vlada RS in da bo morala Zveza na odgovore počakati do trenutka, ko bodo na Ministrstvu »dejavnosti pripeljane do zaključne faze« (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 1994).

Nadaljnje aktivnosti Zveze v letu 1994 so od junija dalje zaznamovala prizadevanja za višja sredstva za nakup knjižničnega gradiva s strani Ministrstva za kulturo ter sodelovanje pri pripravah zgoraj navedenih predpisov, ki so se

pričele že v prejšnjih letih. Zveza je sodelovala tudi pri pripravah dveh novih predpisov na področju kulture, o katerih je v imenu knjižnic pripravila mnenja in ob njuni uveljavitvi pomagala knjižnicam pri implementaciji. Predpisa Kriteriji za razporeditev direktorjev javnih zavodov na področju kulture v plačilne razrede in Merila za določanje višine dela plače za delovno uspešnost direktorja javnega zavoda na področju kulture sta odprla občutljivo problematiko določanja plačnih količnikov za direktorje, pri čemer so se pokazale težave predvsem pri določanju plačnih količnikov za vodje tistih knjižnic, ki so bile sestavni del zavodov z več dejavnostmi in jih je bilo v tem obdobju ena tretjina. Ker so bili v plačne količnike umeščeni tako kot vsi drugi strokovni delavci, je Zveza zanje predlagala dodatek k plačnemu količniku. Tudi v zvezi z izvajanjem določb Kolektivne pogodbe za kulturne dejavnosti so se na področju plač za knjižnične delavce kazale težave v zvezi z izplačevanjem dodatkov zaposlenim, ki so jih nekatere občine priznale, druge pa ne, na kar je Zveza na podlagi v anketi zbranih podatkov opozorila Ministrstvo za kulturo in sindikat (Zveza splošno-izobraževalnih knjižnic, 1994).

Konec leta 1994 sta Zveza in Ministrstvo za kulturo podpisala pogodbo o finančni podpori Zveze, ki je tako prvič pridobila nekaj dodatnih finančnih sredstev za svoje delovanje, predvsem pa posredno potrditev, da je legitimna zastopnica splošnoizobraževalnih knjižnic pred različnimi javnostmi. Zveza je tega leta na Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani poslala pobudo za enopredmetni univerzitetni študij bibliotekarstva za diplomante knjižničarstva bivše Pedagoške akademije z višjo stopnjo izobrazbe. Študij je bil prvič razpisan v šolskem letu 1996/97.

Konec leta 1994 je predsednica Cveta Zalokar Oražem odstopila s funkcije, ker z začetkom leta 1995 ni bila več zaposlena v knjižničarstvu. Funkcijo je 13. februarja 1995 na podlagi pisnih soglasij članic Zveze prevzel **Janez Lah, direktor Knjižnice Jožeta Mazovca Ljubljana**.

V letu 1995 je knjižnicam kot občinskim javnim zavodom in v njihovem imenu tudi Zvezi največ dela in zapletov prinesel oktobra 1994 sprejeti Zakon o ustanovitvi občin ter določitvi njihovih območij. Na podlagi tega zakona je namreč nastalo veliko število novih občin, kar je porušilo razmerja pri financiranju knjižnic s strani lokalnih skupnosti. Porajale so se tudi skrbi v zvezi z ohranjanjem knjižnične mreže zaradi morebitnega ukinjanja knjižnic predvsem v manjših občinah. Neurejeno financiranje knjižnic s strani občin, na kar je Zveza Ministrstvo za kulturo, predsednika vlade in predsednika države v skladu s sklepi skupščine opozorila že konec marca 1995, težave na področju opremljanja knjižnic z računalniško opremo ter neusklajenost knjižnic pri izbiri med dvema knjižničnima programskima orodjema, VIR in COBISS, so junija 1995 privedli

do pobude organov Zveze k protestni seji članic, ker se po mnenju članic Zveze Ministrstvo za kulturo, ki je bilo o težavah knjižnic ponovno obveščeno v začetku junija 1995, na navedeno problematiko in pobude Zveze ni ustrezno odzvalo. Na Vladi Republike Slovenije so v zadnjem hipu pripravili obširen odgovor (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 1994; 1995; 1996), v katerem so predstavili dialog Ministrstva za kulturo z občinami na devetih regionalnih posvetih, izvedenih maja 1995, ter navodila, ki sta jih v zvezi z obveznostmi novih občin do knjižnic pripravila Ministrstvo za kulturo in Ministrstvo za finance. Zveza odgovora do skupščine še ni prejela, vendar je bila obveščena, da je pripravljen, zato je 20. junija namesto protestne seje organizirala izredno sejo skupščine.

V tem obdobju je potekala razprava o osnutku Zakona o knjižnicah, specializiranih informacijskih centrih in organizacijah knjižnične infrastrukture,⁶ na katerega je Zveza v mesecu juliju pripravila pripombe in predloge. Septembra je bila ponovno sklicana skupščina Zveze, saj je pregled stanja urejenosti financiranja knjižnic s strani lokalnih skupnosti pokazal, da se od začetka leta kljub vsem prizadevanjem Zveze in obljubam pristojnih državnih institucij, da bodo težave pomagali urediti, to ni izboljšalo.

Zveza je v tem času na podlagi svojega programa za leti 1994 in 1995 vsebinsko oblikovala program izobraževanja za direktorje, ravnatelje in vodje knjižnic, katerega izvedbo je načrtovala jeseni 1995 in spomladi 1996 ter ga je sofinanciralo Ministrstvo za kulturo. Vsebine prvega dela izobraževanja, ki je obsegalo 40 ur in je bilo izvedeno oktobra 1995, so se nanašale na upravljanje in organizacijo del v knjižnicah. Udeležila se ga je večina direktorjev in vodij knjižnic. Drugi sklop, ki je bil v enakem številu ur izveden aprila 1996 in ravno tako dobro obiskan, je obsegal vsebine s področja komunikacij. To je bilo prvo izobraževanje, ki je bilo poimenovano »šola za direktorje«, kar se v poznejših letih v Zvezi oziroma Združenju splošnih knjižnic še večkrat ponovi.

Program Zveze za **leto 1996** je bil sprejet na skupščini marca tega leta. Izpostavljena so bila naslednja področja kontinuiranega delovanja: spremljanje nastajanja novega Zakona o knjižničarstvu ter nacionalnega programa za kulturo, spremljanje in analiza materialnih razmer za delo splošnoizobraževalnih knjižnic na podlagi meril za povečano zagotovljeno porabo občin za nujne naloge na področju kulture, ki jih je za leto 1996 pripravilo Ministrstvo za finance, ter izobraževanje ravnateljev in direktorjev knjižnic. Tako kot v vseh preteklih letih se je delovanje Zveze prilagajalo tudi tistim razmeram in potrebam na področju stroke in poslovanja, ki jih v programu ni bilo mogoče predvideti,

⁶ Delovno poimenovanje Zakona o knjižničarstvu v tej fazi njegovega nastajanja.

saj so nastajale v drugih okoljih. Na področju zakonodaje so se v tem obdobju knjižnice spopadale z določbami Zakona o avtorski in drugih sorodnih pravicah (ZASP) (1995), sprejetega leta 1995. Ta je za fonograme in videograme uvažal poplačilno pravico v korist avtorjev, ki bi jo morale knjižnice plačevati kolektivni organizaciji Združenju skladateljev in avtorjev za zaščito glasbene avtorske pravice Slovenije⁷ od vsake izposojene enote neknjižnega gradiva oziroma fonogramov in videogramov, za katere so knjižnice takrat članom zaračunavale izposojnino. Knjižnice so morale v letu 1995 izdelati sezname vseh fonogramov in videogramov ter jih opremiti z banderolami.⁸ Določba je odprla predvsem vprašanja o zagotavljanju sredstev za poplačilo avtorjem oziroma organizacijam, ki so jih zastopale. Knjižnice je zastopala Zveza, ki uveljavitvi pravic iz Zakona o avtorski in drugih sorodnih pravicah ni nasprotovala ter se je s temi vprašanji obračala na Ministrstvo za kulturo in Urad RS za intelektualno lastnino. Slednji je izpostavil razliko med izposojno v knjižnicah in dajanjem v najem v komercialnih dejavnostih, kar naj bi nakazovalo pot k rešitvi nastale situacije (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 1994; 1995; 1996). Zveza je za direktorje in ravnatelje organizirala izobraževanje s področja avtorskega prava ter najela odvetniško pisarno za oblikovanje pogodbe med vsako posamezno knjižnico in Združenjem skladateljev in avtorjev za zaščito glasbene avtorske pravice Slovenije o plačevanju pravic na podlagi letnih poročil o izposoji. Višina tantiem, ki naj bi jo plačevale vse knjižnice enako, v tem obdobju še ni bila določena, Zveza se je o tem pogajala tudi v prihodnjih letih.

Naslednji pomemben predpis, ki je nastal v tem času in na katerega je Zveza pripravila pripombe, je bil predlog Zakona o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe Republike Slovenije v kulturi,⁹ ki je za knjižnično dejavnost predvideval dodatno financiranje za doseganje mednarodnega standarda za splošnoizobraževalne knjižnice na področju nakupa knjižničnega gradiva. Do predloga je bila Zveza kritična, ker ni zajel finančnih sredstev za investicije v knjižnične prostore. Razprava se je nadaljevala tudi v letu 1997, ko je z raziskavami podprti Predlog o zagotovitvi sredstev za nujne razvojne programe na področju splošnoizobraževalnega knjižničarstva pripravila dr. Silva Novljan iz Narodne in univerzitetne knjižnice – Enote za razvoj knjižničarstva (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 1996; 1997; 1998). Njen predlog je bil upoštevan, Zakon o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne razvojne programe Republike Slovenije v kulturi (1998) je bil sprejet leta 1998 in je veljal za obdobje 1998–2003. Za splošnoizobraževalne knjižnice je zakon pomenil možnost

⁷ Kolektivno upravljanje pravic avtorjev glasbenih del.

⁸ Pasice z imenom knjižnice.

⁹ Pozneje bolj znan pod imenom »zakon o kulturnem tolarju«.

pridobivanja dodatnih sredstev za nakup knjižničnega gradiva, bibliobusov in informacijske opreme ter investicijskih sredstev za ureditev prostorskih razmer. Ministrstvo za kulturo je v tem letu pripravilo tudi predlog dopolnitev in sprememb Normativov in standardov za splošnoizobraževalne knjižnice iz leta 1987, ki ga Zveza na podlagi argumenta, da mora biti najprej sprejet novi Zakon o knjižničarstvu, ni podprla.

Leto 1997 se je pričelo s skupščino Zveze, na kateri so člani poleg obravnave letnega poročila in načrta dela za leto 1997 obravnavali še vse aktualne predloge zakonov in predpisov ter predlog nacionalnega programa za kulturo, pri čemer so sodelovali predstavniki Ministrstva za kulturo, Narodne in univerzitetne knjižnice, Državnega sveta Republike Slovenije ter Mestne občine Ljubljana. Program za leto 1997 je poleg sodelovanja pri razpravah o predlagani zakonodaji, ki je bila aktualna še iz preteklih obdobj, predvidel sodelovanje pri oblikovanju kulturniške zbornice, izobraževanje ravnateljev oziroma direktorjev knjižnic ter nekatere druge projekte na področju kakovosti in uspešnosti delovanja knjižnic. Zveza je pripravila tudi vzorec za pripravo individualnih pogodb za direktorje, ki so ga prejele vse knjižnice. Po izteku dvoletnega mandata organov Zveze so bile predvidene volitve v njene organe, vendar knjižnice članice niso predlagale novih kandidatov, zato je skupščina sprejela sklep, da vsi organi nadaljujejo delo tudi v novem mandatnem obdobju. Predsednik Zveze je ostal Janez Lah, člani obeh odborov, upravnega in nadzornega, so nadaljevali z delom v enaki sestavi kot v preteklem mandatnem obdobju.

Aprila je Zveza ponovno organizirala enotedensko izobraževanje za ravnatelje in direktorje, ki ga je sofinanciralo Ministrstvo za kulturo. Na delavnicah so bile obravnavane različne problematike, s katerimi so se spopadale knjižnice pri svojem delu. Glede razmerij med knjižnicami in njihovimi ustanovitelji so direktorji izpostavili potrebo po oblikovanju ustanovitvenih aktov knjižnic po enotnih izhodiščih ter po upoštevanju knjižničnih standardov pri financiranju knjižnic, ki med drugim povzročajo kadrovske podhranjenosti v knjižnični dejavnosti. Knjižnice so izpostavile tudi pomembnost sodelovanja z Ministrstvom za kulturo, predvsem na področju nastajajočega Zakona o knjižničarstvu, in potrebo po novih knjižničarskih standardih. Med izobraževanjem so bila obravnavana tudi delovanje Zveze in pričakovanja knjižnic glede zastopanja Zveze pri oblikovanju javnega mnenja o njihovem delu ter potreba po preoblikovanju Zveze v pravni subjekt.

V sodelovanju z Narodno in univerzitetno knjižnico – Enoto za razvoj knjižničarstva je Zveza imenovala delovno skupino za oblikovanje predloga novih standardov in strokovnih priporočil za splošne knjižnice, ki naj bi spodbudili preobrazbo knjižnic v informacijska in socialna središča v lokalnih skupnostih.

Delovna skupina je bila sestavljena iz vrst strokovnjakov iz splošnih knjižnic in je delovala pod vodstvom dr. Silve Novljan z Enote za razvoj knjižničarstva. Skupina, katere delovanje je pozneje financiralo Ministrstvo za kulturo, je dokument pripravljala do leta 2001 (kot predlog ga je Zveza prvič obravnavala v drugi polovici leta 1997), ko ga je sprejela skupščina Zveze bibliotekarskih društev Slovenije, leta 2003 pa ga je potrdil še Nacionalni svet za knjižnično dejavnost (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 2003; 2004; 2005). Standardi za splošne knjižnice so stopili v veljavo maja 2005 in so veljali do aprila 2015. Po tem letu so nova Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice zaradi spremembe Zakona o knjižničarstvu, ki je bil sprejet konec leta 2015, nastali šele po sprejetju sprememb Zakona in so v okvirih stroke stopili v veljavo leta 2018.

Razvojna in zakonodajna gradiva, ki jih je knjižnična javnost obravnavala v letu 1997, so ostajala konstanta tudi v letu 1998, vendar vse še vedno v fazi razprav in oblikovanja pripomb. Institut informacijskih znanosti je v tem letu knjižnicam izstavil račun za članarino v sistemu COBISS in vzdrževanje računalniških sistemov, na kar je Zveza opozorila Ministrstvo za kulturo, kjer so v sodelovanju z Ministrstvom za znanost in tehnologijo tekla pogajanja o financiranju storitev, ki jih je za knjižnice zagotavljal Institut informacijskih znanosti. Knjižnicam na podlagi informacij in usmeritev Ministrstva za kulturo računov ni bilo treba poravnati, saj naj bi v tem obdobju financiranje Instituta informacijskih znanosti v celoti prevzela država.

Zveza si je prek Urada za intelektualno lastnino prizadevala urediti tudi obveznosti splošnoizobraževalnih knjižnic do upravljavcev kolektivnih avtorskih pravic. Strokovnim ustanovam in političnim odločevalcem je ponudila svoje sodelovanje, vendar odzivov ni bilo, zato so se organi Zveze začeli spraševati o smiselnosti njenega obstoja. V razpravah pa je vendarle pretehtalo stališče, da je »Zveza pomembna in potrebna, še toliko bolj, saj se morajo splošnoizobraževalne knjižnice očitno same in zato skupaj boriti in vplivati na razmere, pogoje in usmeritve« (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 1996; 1997; 1998a, 1998b) svojega delovanja. Artikulirala so se razmišljanja o preoblikovanju Zveze v pravno osebo – kar v skladu z Aktom o ustanovitvi Zveze splošnoizobraževalnih knjižnic iz leta 1992 (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 1991; 1992) do tedaj ni bila, temveč je vse od ustanovitve dalje delovala kot koordinacijsko delovno telo – z zagotovljenimi sredstvi za delo in določenimi pooblastili ter s pogajalsko pozicijo ob zastopanju vseh članic. Ideja je bila, da bi Zvezo ustanovile vse splošnoizobraževalne knjižnice, zastopala bi jo predsednik in podpredsednik; sekretar, ki ga do tedaj ni bilo, bi bil v Zvezi zaposlen. Takšno ureditev in delovanje bi financirali članice Zveze in Ministrstvo za kulturo. To je bilo prvič, da se je v zapisih pojavilo takšno razmišljanje o načinu njenega nadaljnjega delovanja, vendar je takrat vse ostalo le na papirju. Decembra 1998 je bil na

skupščini obravnavan predlog preobrazbe Zveze, izvedene so bile tudi volitve v njene organe, vendar v naboru kandidatov za člane organov ni bilo kandidata za njenega predsednika. V arhivu Zveze ni zapisnika o decembrski skupščini, iz zapisnika skupščine junija 1999 (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 1999) pa razberemo, da takrat Zveza novega predsednika ni dobila.

Novi predsednik je bil predlagan in izvoljen šele na skupščini junija **1999**, mesto je za naslednji dve leti zavzel **Lado Planko, vodja knjižnice v Kulturnem centru Ivan Napotnik Velenje**.

Skupščino je vodil odhajajoči predsednik Zveze Janez Lah, na dnevnem redu pa so bili Zakon o davku na dodano vrednost in vprašanje, ali so knjižnice na podlagi lastnih prihodkov davčni zavezanci (zaradi prizadevanj Ministrstva za kulturo so bile knjižnice še istega leta od te obveznosti izvzete), problematika stalnega zniževanja financiranja nakupa knjižničnega gradiva ter nastajajoči Zakon o knjižničarstvu.

Vsebina, ki jo je v tem obdobju Zveza še posebej izpostavljala, je bil predlog Ministrstvu za kulturo, naj se v okviru spreminjanja Zakona o knjižničarstvu uredi tudi pravni status Zveze v pravno osebo. Predlog je vsebinsko predstavljen v zapisu iz leta 1999, ki ga je pripravil takratni predsednik Zveze Lado Planko, z naslovom Dopolnilni oziroma spremljevalni predlog Zveze SIK k besedilu Zakona o knjižničarstvu (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 2000; 2001):

»Splošne knjižnice kljub občasnim ugotavljanjem skupnega interesa ob konkretnih povodih pravzaprav nimajo legalnega (pravno urejenega) in legitimnega (od partnerjev v procesu priznanega) skupnega zastopstva (...).

Na skupni ravni bi bilo zato potrebno vzpostaviti tako službo za servisiranje specifičnih, splošnim knjižnicam skupnih interesov (kot administrativno-tehnični servis za podporo kadrovsko ne ravno bogatemu menedžmentu splošnih knjižnic pri oblikovanju usklajene programske, poslovne in cenovne politike) kot instanco za njihovo artikulacijo, se pravi ustrezno urediti status sedanje Zveze SIK.

Poleg tega bi bilo smiselno eno oz. obe v perspektivi usposobiti za:

- skupni nastop nasproti dobaviteljem (tudi kot tehnično-administrativni, računovodski, ekspeditni ... - del nabavno-akcesijskega trusta),*
- pomoč pri pripravi pravnih aktov SIK,*
- pomoč pri pripravi razvojnih načrtov SIK, pomoč pri investicijskem inženiringu SIK,*
- skupni marketing in propagando SIK,*
- urejanje odnosov z zastopstvi avtorjev,*

- organizacijo lastne izvedbe medknjižnične izposoje: v času elektronskih povezav in dostopnosti informacij se bomo prej ali slej srečali z vprašanjem o smotrnosti lastne kurirske službe,
- itd.«

Ob navedbi nekaterih primerov različnih oblik povezovanja knjižnic v Evropi je dodan predlog,

»..., da se z novim zakonom o knjižničarstvu uredi pravni status sedanje Zveze SIK in da se predvidi možnost, da se jo opremi s potrebnimi administrativno-tehničnimi in strokovnimi delavci, pa tudi, da se prilagodijo člani zakona, kjer je govora o sodelovanju splošnih knjižnic (...) in sicer tako, da bo Zveza SIK legalni in legitimni partner v procesu odločanja, ki zadeva splošne oz. javne knjižnice«.¹⁰

Leta 1999 je Zveza Ministrstvu za kulturo poleg zgoraj opisanega predloga za spremembo svojega statusa posredovala tudi vlogo za »financiranje najetih linij za splošnoizobraževalne knjižnice« v letu 2000 (knjižnicam je dostop do prenosa podatkov zagotavljal Telekom in svojo storitev zaračunaval), ki je bila zavrnjena, ter vlogo za financiranje promocijskih aktivnosti splošnih knjižnic, kar je bilo tudi zavrnjeno. Namesto tega je bil za omejeno število udeležencev iz vrst ravnateljev in direktorjev knjižnic financiran obisk finskih knjižnic.

Marca **leta 2000** je Lado Planko kot predsednik Zveze napovedal odstop s položaja in je bil na svojo željo razrešen na skupščini 9. maja 2000, za predsednico pa je bila izvoljena **Joža Ocepek, vodja Matične knjižnice dr. Slavka Gruma v Zavodu za izobraževanje in kulturo Litija**. Na tej skupščini so nekateri člani izpostavili zaznane težave pri delovanju Zveze, ki naj bi trajale že nekaj časa, pri čemer so poudarili, da naj bi bilo delovanje njenih organov premalo aktivno in netransparentno. V zapisniku skupščine Zveze (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 2000; 2001) beremo tudi o pripombah na delovanje Zveze, ki jih je izpostavilo Ministrstvo za kulturo, ki je pogrešalo njene konkretne usmeritve, cilje in strategijo. Zastavilo se je vprašanje, ali je smiselno, da takšna Zveza sploh obstaja, ter se izrazil dvom, ali je potrebno, da bi bila opredeljena kot pravna oseba. Odziv članov na te pomisleke je bil enoznačen: knjižnice potrebujejo

¹⁰ V Zakonu o knjižničarstvu, ki je bil sprejet leta 2001, ta predlog ni bil upoštevan, so se pa v naslednjih letih spremenile druge zakonske podlage, ki so omogočale spremembo statusa asociacije splošnih knjižnic. V petindvajsetih letih nadaljnega delovanja Zveze oziroma pozneje Združenja so se torej do neke mere uresničile vse v tem zapisu izpostavljene dejavnosti »skupnega zastopstva« današnjih splošnih knjižnic.

povezovalno telo (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 2000; 2001), zato je nadaljnje delovanje Zveze nujno.

Zagotovilo nadaljevanja dela Zveze je bila izvolitev nove predsednice, ki je z delom pričela takoj. Knjižnice so nekaj dni po skupščini prejele kratko obvestilo o njenih nadaljnjih aktivnostih: izpostavljena je bila razprava o predlogu Zakona o knjižničarstvu (2000), ki je bil po dolgi pripravi in usklajevanjih končno oblikovan, nadaljevali so se pogovori o reorganizaciji Zveze, predvsem pa je prišlo do zelo pomembnega organizacijskega napredka pri načinu izvajanja različnih aktivnosti Zveze. Napovedano je bilo delovanje neformalnih skupin, ki naj bi jih vodili člani upravnega in nadzornega odbora ter bi izvajale dejavnosti oziroma oblikovale vsebine, povezane z aktualnimi potrebami pri poslovnem in strokovnem vodenju knjižnic. Takšen način delovanja Zveze, pozneje Združenja, ki je v različnih obdobjih njenega obstoja doživel večjo ali manjšo intenziteto, je postal v prihodnjih letih stalnica. Na ta način so vsebine, s katerimi je Zveza želela vplivati na knjižnično dejavnost, organiziranost in zakonodajo, nastajale v sredini, ki so ji bile namenjene, in so bile zato avtentične oziroma so se knjižnice z njimi lahko poistovetile. Zveza je še vedno pripravljala izobraževanja za direktorje in pričela sodelovati z izbrano odvetniško pisarno pri oblikovanju vzorcev različnih aktov, potrebnih pri poslovanju knjižnic, ki so jih v naslednjem obdobju postopoma prejele vse članice Zveze.

Oktobra 2000 je bil sprejet dogovor o oblikovanju predloga spremembe statusa Zveze, in sicer tako, da bi se preoblikovala v društvo. Januarja 2001 je bil pripravljen predlog temeljnega akta o ustanovitvi Društva splošnih knjižnic, ki bi bilo pravna oseba zasebnega prava (spomnimo, da do tedaj Zveza ni bila pravna oseba) s pravicami, obveznostmi in odgovornostmi, določenimi z Zakonom o društvih. Ustanovitelji društva bi bile fizične osebe, v konkretnem primeru bi bili to člani upravnega in nadzornega odbora obstoječe Zveze, društvu pa bi se lahko priključile tudi druge fizične osebe s pisno pristopno izjavo. Predlog na skupščini Zveze januarja 2001 ni dobil podpore, razmišljanja o načinu njenega preoblikovanja so se nadaljevala.

V letu 2001 je Zveza še vedno izvajala aktivnosti v zvezi s problematiko opremljanja knjižnic z informacijsko in komunikacijsko tehnologijo ter visokih stroškov najemnin komunikacijskih povezav do Arnesovih vozlišč, kar je reševala s pomočjo Instituta informacijskih znanosti in v sodelovanju z njim. Tako kot v vseh preteklih letih si je tudi tedaj prizadevala za zagotavljanje večjih finančnih sredstev za nakup knjižničnega gradiva s strani Ministrstva za kulturo. Sodelovala je s Sekcijo za splošne knjižnice pri Zvezi bibliotekarskih društev Slovenije, ki je v letu 2001 načrtovala večjo promocijsko akcijo o splošnoizobraževalnih knjižnicah in njihovem delovanju. Promocijska akcija, ki so jo financirali

Ministrstvo za kulturo in splošne knjižnice, je bila izvedena konec leta 2001. Zveza je v tem letu organizirala različna izobraževanja za direktorje ter strokovno ekskurzijo na Dansko.

Delovanje Zveze je v letu 2001 v veliki meri zaznamovalo spremljanje usklajevanja predloga novega Zakona o knjižničarstvu, ki je do takrat potekalo že skoraj celo desetletje. Zveza je pripravila pripombe, predloge in dopolnitve besedila predlaganega zakona, ki jih je v začetku leta 2001 posredovala Ministrstvu za kulturo, Narodni in univerzitetni knjižnici ter nekaterim drugim strokovnim javnostim.

Novi Zakon o knjižničarstvu (2001) (ZKnj-1, v nadaljevanju Zakon), sprejet konec leta 2001, je prinesel pomembne razvojne novosti na področju stroke in organizacijske spremembe, ki so zadevale tako knjižnice kot tudi občine, njihove ustanoviteljice. Od uveljavitve tega zakona se splošnoizobraževalne knjižnice v skladu z novo terminologijo, ki jo ta prinaša, imenujejo splošne knjižnice.

Aktivnosti, ki so jih zahtevale njegove določbe in pri katerih je Zveza sodelovala, so se zaradi termina uveljavitve zakona začele izvajati v letu 2002. V skladu z določbami Zakona so morale vse občine sprejeti nove ustanovitvene akte knjižnic. Z njimi so se urejala ustanoviteljska ali pogodbeni razmerja med knjižnico in občinami, za katere je ta izvajala dejavnost, občinski javni zavodi, ki so imeli več enot z različnimi dejavnostmi, pa so bili reorganizirani. Na podlagi novega Zakona so bile na novo vzpostavljene knjižnične mreže desetih osrednjih območnih knjižnic in zakon jim je dodelil posebne naloge, imenovalo pa jih je Ministrstvo za kulturo, ki zagotavlja tudi financiranje izvajanja teh nalog. Vse knjižnice so morale na podlagi Zakona oblikovati in sprejeti nove akte o sistemizaciji delovnih mest. Zveza je knjižnicam ves čas implementacije novega zakona ponujala različne vrste podpore (na primer organizacija izobraževanj v zvezi z izpolnjevanjem določb zakona, oblikovanje vzorcev različnih notranjih aktov knjižnic in drugih dokumentov) ter z njimi sodelovala.

Zakon je predvideval veliko število podzakonskih aktov, ki so lahko imeli značaj pravilnikov, uredb, priporočil ali navodil in jih je pripravljalo Ministrstvo za kulturo skupaj z Narodno in univerzitetno knjižnico. Zveza je pri oblikovanju podzakonskih aktov vse leto 2002 sodelovala s pripombami in predlogi, spremljala pa je tudi nastajanje novih standardov in normativov za splošne knjižnice.

Marca **leta 2002** je Zveza po večletnih prizadevanjih postala pravna oseba, kar je omogočil 9. člen Zakona: *»Knjižnice se lahko povezujejo v zveze, ki so koordinativna telesa in predstavljajo ter zastopajo interese, ki so povezani z njihovim razvojem.«*

Zvezo splošnih knjižnic, ki je bila pravna naslednica Zveze splošnoizobraževalnih knjižnic, je ustanovilo vseh pet ljubljanskih splošnih knjižnic kot »skupnost zavodov«, kar je 18. marca potrdila skupščina Zveze in sprejela Pravila Zveze splošnih knjižnic (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 2002). Ljubljanske knjižnice so bile ustanovne članice, preostale pa pristopne članice. Razen ene, ki je bila del zavoda z več dejavnostmi in se je Zvezi pridružila pozneje, so k Zvezi pristopile vse splošne knjižnice. Pravila Zveze so bila oblikovana na podlagi Zakona o zavodih ter so določala njen status, namen in naloge, pravila včlanjevanja, njene organe ter materialno in finančno poslovanje. Članica je na podlagi teh pravil s pisno pristopno izjavo postala vsaka splošna knjižnica. Splošno knjižnico je v Zvezi zastopal njen direktor oziroma direktorica. Organi Zveze so bili:

- zbor članic;
- upravni obor, ki mu je predsedoval predsednik Zveze in ga je izvolil zbor članic;
- nadzorni odbor;
- častno razsodišče.

Zastavljeni okvir načina delovanja Zveze se je z manjšimi dopolnitvami in spremembami ohranil vse do danes. Nekaj let pozneje se je sicer izkazalo, da je bila pravno formalno takšna ureditev sporna, saj je Zveza, ki je bila ustanovljena kot skupnost zavodov, v resnici delovala kot društvo.

Na skupščini marca 2002 je bila na volitvah organov Zveze za naslednje mandatno obdobje dveh let za predsednico ponovno izvoljena Joža Ocepek. Program je bil v letu 2002 nadgrajen in se je nadaljeval z vsebinami, ki so bile zastavljene že leta 2001. Organi Zveze so spremljali številne aktualne teme na področju delovanja knjižnic in z njimi povezanih institucij, med drugimi tudi problematiko infrastrukturne informacijske opremljenosti splošnih knjižnic, od katerih v letu 2002 polovica še ni imela dostopa do interneta (Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic, 2002; Ministrstvo za znanost in informacijsko družbo, 2002). Aktivno so se s pripombami in komentarji odzivali na predlog Zakona o uresničevanju javnega interesa za kulturo, ki se je v določenih členih razhajal z ravnokar sprejetim Zakonom o knjižničarstvu, ter na predloge podzakonskih aktov, ki so bili v pripravi na podlagi Zakona. Na izobraževanju direktorjev decembra 2002 so bile oblikovane različne pripombe na Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične javne službe – izražena je bila na primer potreba po razjasnitvi novih terminov, ki jih je ta prinašal (kot so član, uporabnik in potencialni uporabnik knjižnice), ter po jasni opredelitvi, kdo je strokovni delavec knjižnice; na Uredbo o osnovnih storitvah knjižnic – na primer na predlagano brezplačno članstvo za člane do osemnajstega leta in na predlog obratovalnega časa knjižnice; ter na Navodila za izločanje knjižničnega gradiva oziroma posledice, ki bi jih prinesla v zvezi z dodatno obremenitvijo prostora in kadra.

Glede razvoja splošnih knjižnic je Zveza pripravila predlog opremljanja splošnih knjižnic s knjigomati, ki naj bi jih za vse knjižnice financiralo Ministrstvo za kulturo, vendar se to ni zgodilo, saj bi ob morebitni podpori Ministrstva knjižnice potrebovale še velik delež sredstev drugih ustanoviteljev oziroma lastnih sredstev, da bi lahko izpolnile vse potrebne pogoje za postavitve in delovanje knjigomatov.

Dvajsetega novembra 2002 je bil v okviru Sekcije za splošne knjižnice pri Zvezi bibliotekarskih društev Slovenije in v sodelovanju z Zvezo prvič izveden Dan splošnih knjižnic, promocijski dogodek, ki je javnosti predstavil pomen in delovanje splošnih knjižnic. Pridružile so se mu vse splošne knjižnice. Zveza in Sekcija za splošne knjižnice sta v naslednjem desetletju pri izvedbi dogodka ob dnevu splošnih knjižnic sodelovali vsako leto.

V tem letu je Zveza na svojih dokumentih tudi prvič uporabila promocijsko grafiko s sloganom, ki sta leto pred tem nastala v okviru Sekcije za splošne knjižnice in njenih promocijskih aktivnosti (slika 1). V naslednjih nekaj letih sta postala zaščitni znak splošnih knjižnic. V letu 2002 je Zveza organizirala strokovno ekskurzijo v Italijo ter leto zaključila z izvedbo izobraževanja za direktorje knjižnic in z decembrsko sejo upravnega odbora Zveze, na kateri je obravnavala program dela za leto 2003.

Slika 1: Promocijska grafika s sloganom Zveze

4 Zaključek

Prvi del zaključujemo s koncem prvega desetletja delovanja zveze. V zaključku na kratko povzemamo bistvene elemente teh začetkov. Sledil bo še drugi del, kjer bomo predstavili delovanje Zveze v njenih drugem in tretjem desetletju, torej do konca leta 2024.

Konec osemdesetih let prejšnjega stoletja so ravnatelji splošnoizobraževalnih knjižnic zaznali, da je nepovezanost in razdrobljenost knjižnic, katerih ustanovitelji in financerji so lokalne skupnosti, slaba popotnica za njihov razvoj

in napredek. Pričela so se razmišljanja o organiziranem povezovanju oziroma o ustanovitvi poslovnega združenja splošnoizobraževalnih knjižnic. S tem namenom je bil leta 1989 ustanovljen osemčlanski iniciativni odbor, ki je pripravil podlage za ustanovitev združenja splošnoizobraževalnih knjižnic. Združenje naj bi bilo neformalno, njegov namen pa bi bila izmenjava izkušenj med poslovodstvi, skupen nastop do dobaviteljev in financerjev ter drugih institucij z namenom izboljšanja kakovosti dela knjižnic.

Februarja 1992 je bil ustanovni zbor Zveze splošnoizobraževalnih knjižnic (Zveze), na katerem sta bila predstavljena Akt o ustanovitvi Zveze splošnoizobraževalnih knjižnic Slovenije, podlaga zanj je bil Zakon o knjižničarstvu iz leta 1982, ter Statut Zveze splošnoizobraževalnih knjižnic Slovenije. Soglasje k ustanovitvi in pristop k Zvezi so potrdili vsi prisotni ravnatelji in vodje knjižnic, sprejet je bil tudi Statut Zveze. Akt o ustanovitvi Zveze je določil osnovne okvire njenega delovanja, ki so ostali pomembni temelji vseh treh desetletij njenega obstoja. Določal je njen status, cilje delovanja, upravljanje in vodenje ter način pridobivanja sredstev za delovanje, ki so jih in jih še vedno zagotavljajo knjižnice članice s plačevanjem članarine.

Zveza se je v prvem desetletju svojega delovanja (1992–2002) s podporo vseh svojih članic intenzivno umeščala v slovenski knjižnični prostor in v vse druge sfere kulturne politike ter iskala poti za udejanjanje svojih programov. Zastopala je članice pri izražanju stališč v interakciji z različnimi nacionalnimi ustanovami, pomagala ravnateljem oziroma direktorjem ter vodjem knjižnic pri izpolnjevanju obveznosti s področja zakonodaje, za vodstva je izvajala aktualne izobraževalne programe in omogočala vpogled v dobre knjižnične prakse v mednarodnem okolju. Vsebinsko se je ukvarjala s pomembnim področjem iz tega obdobja – opremljanjem knjižnic z informacijsko komunikacijsko opremo ter z uvajanjem knjižničnih programskih orodij za obdelavo in izposojlo gradiva. Spremljala je razmerja in obveznosti med knjižnicami in občinami – njihovimi ustanovitelji ter financerji, ki jih je prinesel novi Zakon o knjižničarstvu, sprejet leta 2001. Leta 2000 so začele delovati delovne skupine, ki so jih vodili člani upravnega in nadzornega odbora. Te so se vsaka zase posvetile vnaprej dogovorjenemu posebnemu področju delovanja knjižnic, in to je ostal modus operandi Zveze oziroma Združenja tudi v naslednjih desetletjih. Na uspešnost programov in projektov Zveze so vplivale različne okoliščine, vendar je v tem obdobju nedvoumno dobila pomembno mesto v nacionalnem prostoru.

Zveza je v prvih desetih letih oblikovala in utrdila osnovni način delovanja, s katerim je nadaljevala tudi v začetku naslednjega desetletja, ko je pričela delovati izrazito dinamično, se hitro odzivati na različna dogajanja v stroki in pri poslovanju knjižnic ter proaktivno iskala različne rešitve usklajenega delovanja

splošnih knjižnic. Delovanje Zveze oziroma pozneje Združenja splošnih knjižnic v obdobju od 2002-2024 bo predstavljeno v drugem delu tega prispevka, objavljenem v naslednji številki revije Knjižnica.

Viri in literatura

Miklavčič, A. M. (2020). Kaluža, Ludvik. *Obrazi slovenskih pokrajin*. Mestna knjižnica Kranj. <https://www.obrazislovenskipokrajin.si/oseba/kaluza-ludvik/>

Ministrstvo za znanost in informacijsko družbo (6. 2. 2002). Zapisnik sestanka na temo splošnoizobraževalne knjižnice in informacijska družba. Arhiv Zveze splošnoizobraževalnih knjižnic.

Normativi in standardi za splošnoizobraževalne knjižnice. (1987). *Poročevalec Kulturne skupnosti Slovenije*, 28, 70-79.

Razprava o Zakonu o knjižničarstvu. (19. 4. 2000). *Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije*, 26(28).

Uradni list RS. <https://www.uradni-list.si/>

Zakon o avtorski in sorodnih pravicah (ZASP). (1995). *Uradni list RS*, št. 21/95. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO403>

Zakon o knjižničarstvu (ZKnj). (1982). *Uradni list RS*, št. 27/82, 42/86, *Uradni list RS*, št. 8/90, 75/94 – ZUIPK, 29/95 – ZPDF in 87/01 – ZKnj-1

Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1). (2001). *Uradni list RS*, št. 87/2001, 96/2002 – ZUIJK, 92/2015.

Zakon o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne programe Republike Slovenije v kulturi (ZSNNPK). (1998). *Uradni list RS*, št. 14/03, 77/08, 3/22. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO1031>

Zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture (ZUIPK) (1994). *Uradni list RS*, št. 75/94, 22/00 – ZJS in 96/02 – ZUIJK. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO381>

Zapisniki delovnih skupin Zveze splošnoizobraževalnih (splošnih) knjižnic in Združenja splošnih knjižnic

Zapisniki sej upravnih in nadzornih odborov Zveze splošnoizobraževalnih (splošnih) knjižnic in Združenja splošnih knjižnic

Zapisniki skupščin poročila Zveze splošnoizobraževalnih (splošnih) knjižnic in Združenja splošnih knjižnic

Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic. (1991). *Mapa za leto 1991*. Arhiv Zveze splošnoizobraževalnih knjižnic

Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic. (1992). *Mapa za leto 1992*. Arhiv Zveze splošnoizobraževalnih knjižnic

Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic. (1993a). *Mapa za leto 1993*. Arhiv Zveze splošnoizobraževalnih knjižnic

Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic (1993b, 11. 2.). Zapisnik zbora članic.

Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic. (1994). *Mapa za leto 1994*. Arhiv Zveze splošnoizobraževalnih knjižnic

Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic. (1995). *Mapa za leto 1995*. Arhiv Zveze splošnoizobraževalnih knjižnic

Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic. (1996). *Mapa za leto 1996*. Arhiv Zveze splošnoizobraževalnih knjižnic

Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic. (1997). *Mapa za leto 1997*. Arhiv Zveze splošnoizobraževalnih knjižnic

Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic. (1998a). *Mapa za leto 1998*. Arhiv Zveze splošnoizobraževalnih knjižnic

Zveza splošnih knjižnic. (24. 9. 1998b). Zapisnik upravnega odbora. Arhiv Zveze splošnoizobraževalnih knjižnic.

Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic. (1999). *Mapa za leto 1999*. Arhiv Zveze splošnoizobraževalnih knjižnic

Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic. (2000). *Mapa za leto 2000*. Arhiv Zveze splošnoizobraževalnih knjižnic

Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic. (2001). *Mapa za leto 2001*. Arhiv Zveze splošnoizobraževalnih knjižnic

Zveza splošnoizobraževalnih knjižnic. (2002). *Mapa za leto 2002*. Arhiv Zveze splošnoizobraževalnih knjižnic

Vesna Horžen

e-pošta: vesna.horzen@gmail.com

Transkribus za namen optične prepoznave rokopisa: poročilo o uporabi in učenju besedilnega modela

Transkribus for handwritten text recognition: report on the use and training of a text model

Andreja Hari

Oddano: 10. 9. 2024 – Sprejeto: 31. 3. 2025

1.04 Strokovni članek

1.04 Professional article

UDK 004.85:[004.352.242:091]

DOI <https://doi.org/10.55741/knj.69.2-3.5>

Izvleček

Digitalizacija in prepoznavanje besedila sta ključna za omogočanje dostopa do zgodovinskih dokumentov, vključno z rokopisi. Članek predstavlja pregled obstoječih praks na področju optične prepoznave rokopisov (HTR) v Sloveniji in nekaj primerov tujih praks. Sledi poročilo o uporabi in učenju besedilnega modela za optično prepoznavo rokopisov z uporabo orodja Transkribus. Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK) je v okviru projekta EODOPEN testirala platformo Transkribus na razmnoženih rokopisih semeniških predavanj Janeza Evangelista Kreka iz začetka 20. stoletja. Zapiske Krekovih predavanj so med letoma 1903 in 1907 nekateri bogoslovci stenografirali in po njegovem pregledu litografirali. Poročilo opisuje proces učenja besedilnega modela na enem delu in nato uporabo nastalega modela na treh dodatnih delih s podobno pisavo. Predstavljeni so tudi izzivi, s katerimi so se soočili, ter rezultati, ki so pokazali, da je uporaba Transkribusa učinkovita pri prepoznavanju besedil v slovenščini, čeprav sprva zahteva nekaj dodatnega ročnega dela. Članek se zaključuje s priporočili in idejami za nadaljnjo uporabo ter raziskovanje te tehnologije.

Ključne besede: digitalizacija, knjižnice, umetna inteligenca (UI), rokopisno gradivo, Optična prepoznavna rokopisov (HTR)

Abstract

Digitization and text recognition are key to enabling access to historical documents, including manuscripts. This article provides an overview of existing practices in the field of Handwritten Text Recognition (HTR) and several examples of foreign practices. It continues with a report on the use and training of a text model for HTR using the Transkribus tool. The National and University Library (NUK), as part of the EODOPEN project, tested the Transkribus platform on the reproduced manuscripts of seminar lectures by Janez Evangelist Krek from the early 20th century. Some of his students stenographed Krek's lecture notes between 1903 and 1907, which were then lithographed after his review. The report describes the process of training a text model on one book and then applying the resulting model to three additional books with similar handwriting. It also presents the challenges encountered and the results, which demonstrated that the use of Transkribus is effective for recognizing texts in Slovene, although it initially requires some additional manual work. The article concludes with recommendations and ideas for further use and exploration of this technology.

Keywords: digitization, libraries, artificial intelligence (AI), manuscripts, Handwritten Text Recognition

1 Uvod in pregled področja

Začetki digitalizacije v knjižnicah segajo v devetdeseta leta prejšnjega stoletja, kmalu po pojavu svetovnega spleta. S pomočjo digitalizacije so knjižnice začele svojim uporabnikom ponujati nov način dostopa do gradiva v svojih zbirkah. Po letu 2000 so že začele nastajati nacionalne strategije, smernice za digitalizacijo, projekti digitalizacij ipd.,¹ zato smo v zadnjih 30 letih lahko videli, kako drastično se je področje razvijalo; od razvoja postopkov, ki so omogočali hitrejš

¹ S strani Narodne in univerzitetne knjižnice naj omenimo *Strategijo razvoja Digitalne knjižnice Slovenije – dLib.si 2007–2010* (2006), *Strategijo trajnega ohranjanja digitalnih virov v Narodni in univerzitetni knjižnici 2012–2020* (2012) ter *Strategijo trajnega ohranjanja in omogočanja dostopnosti do zapisov na nosilcih z omejeno obstojnostjo v Narodni in univerzitetni knjižnici* (2018). Narodna in univerzitetna knjižnica sledi tudi *Smernicam za zajem, dolgotrajno ohranjanje in dostop do kulturne dediščine v digitalni obliki* (2013) Ministrstva za kulturo, internim *Smernicam za digitalizacijo knjižničnega gradiva* (2010), internim *Smernicam za varovanje in trajno ohranjanje knjižničnega gradiva v Narodni in univerzitetni knjižnici* (2021) ter *Enotnim zahtevam in postopkovnemu modelu izvajanja interne digitalizacije knjižničnega gradiva v Narodni in univerzitetni knjižnici, različica 1.1* (2023). Digitalizacija gradiva je bila omenjena ali vključena tudi v *Strateškem načrtu NUK 2004–2008* (2004), *Strateškem načrtu Narodne in univerzitetne knjižnice za obdobje 2010–2013* (2010), *Strateškem načrtu Narodne in univerzitetne knjižnice za obdobje 2015–2019* (2014) ter *Strateškem načrtu Narodne in univerzitetne knjižnice za obdobje 2020–2024* (2019) in bo zagotovo tudi v bodoče. Narodna in univerzitetna knjižnica je bila vključena v nacionalne in mednarodne projekte na področju digitalizacije (npr. EU project eTEN DOD 2006–2008, EOD Culture project 2009–2014 in EODOPEN 2019–2024), trenutno pa poteka tudi najobširnejši *Nacionalni projekt digitalizacije slovenike in kulturnozgodovinsko pomembnega knjižnega gradiva (2021–2030)* (2020).

in kakovostnejše delo, ter masovne digitalizacije do razvoja in načinov dostopa prek nastalih digitalnih knjižnic. S pojavom avtomatskih postopkov in strojnega učenja se je, in se bo, področje digitalizacije še naprej razvijalo. Digitalne knjižnice z umetno inteligenco (UI) že danes omogočajo drugačno delo z besedilom kot do pred kratkim. Omogočajo npr. prevajanje, priprave povzetkov, glasno branje,² kar je za uporabnike nekaj novega in jim hkrati omogoča nov način upravljanja gradiva – tudi tistim, ki jim je bilo do sedaj zaradi npr. jezikovne omejenosti nedostopno.

Velik napredek na področju digitalizacije besedil je nastopil z razvojem optične prepoznavne znakov (*Optical Character Recognition* – OCR). Slednja zajema avtomatske postopke, ki iz skenogramov prepoznajo strukturo strani, le-to razčlenijo in hkrati prepoznajo besedilo. Ta postopek je enostavnejši in zanesljivejši pri tiskanem gradivu, saj je prepoznavna osnovana na pisavah oziroma obliki črk (tipografiji), ki se tudi med današnjimi sodobnimi tipskimi tipografijami pisav zelo malo razlikujejo. Nasprotno pa postopek optične prepoznavne znakov ni uporaben za rokopisno gradivo, saj se pisave razlikujejo od pisca do pisca in ni mogoče ustvariti enotnega sistema za prepoznavo vseh pisav. V danih primerih je še vedno pogosta praksa, da se optična prepoznavna znakov ne izvede oziroma se besedilo ročno prepisuje.

Z razvojem optične prepoznavne znakov se je zdelo, da bodo podobni rezultati v roku nekaj let na voljo tudi za rokopisno gradivo, vendar tehnologija, ki temelji na ideji izoliranja posameznih znakov, nikoli ni bila sposobna prinašati dobrih rezultatov, razen nekaterih uspehov pri prepoznavanju lepo napisanih črk iz srednjega veka. Šele leta 2010 je uvedba nevronske mreže in globokega učenja privedla do izrazitega in presenetljivega napredka pri optični prepoznavi rokopisov (*Handwritten Text Recognition* – HTR). (Hodel, 2022). Muehlberger idr. (2006) so bili že pred dejanskim razvojem optične prepoznavne rokopisov mnenja, da bo uspešen razvoj prepoznavne rokopisov izboljšal in povečal dostop do zbirk, kar bi uporabnikom omogočilo hitro in učinkovito iskanje določenih tem, besed, oseb, krajev ter dogodkov v dokumentih. Poleg tega pa bo spremenil razumevanje konteksta in povečal možnosti za raziskovanje. Nockels idr. (2024) menijo, da model optične prepoznavne rokopisov močno olajša prepis virov iz predindustrijske in predmehanske dobe (oziroma vsaj iz obdobja pred tiskom in pisalnim strojem), s čimer povečuje njihovo iskalsko ter možnost spreminjanja njihove oblike. Hkrati optična prepoznavna rokopisov omogoča strojno obdelavo

² Primer takšne digitalne knjižnice je skupni portal EODOPEN, na katerem so združena vsa dela petnajstih projektnih partnerjev in ki ob prijavi v sistem omogoča omenjene funkcije. <https://diglib.eodopen.eu/>

besedila zasebnih, intimnih dokumentov, vključno z osebnimi pismi, dnevniki, institucionalno korespondenco, rokopisi, knjigovodskimi zapisi, računi in uradnimi zapisi, kot so popisni materiali, do katerih je bila dostopnost do sedaj omejena oziroma so bili postopki zaradi ročnih prepisov dolgotrajni.

Za namen raziskovanja novih možnosti v postopkih digitalizacije in sistemov, ki do sedaj še niso bili v uporabi, se je Narodna in univerzitetna knjižnica oktobra 2023 v okviru projekta EODOPEN³ pridružila združenju READ-COOP SCE.⁴ Poslanstvo združenja je zagotavljati širok spekter orodij in storitev, ki raziskovalcem, institucijam ter posameznikom omogočajo skupno odkrivanje in raziskovanje bogate zgodovine, skrite v zgodovinskih dokumentih. (READ-COOP SCE, b. d. a) V združenju je trenutno več kot 150 članic iz več kot 30 držav. Narodna in univerzitetna knjižnica je trenutno edina pridružena organizacija iz Slovenije; iz sosednje Avstrije sodeluje 22 organizacij, Italije 5 organizacij, Madžarske 1 organizacija in Hrvaška trenutno nima partnerske organizacije.

Pod okriljem združenja deluje Transkribus⁵ – platforma in orodje, ki omogoča samodejno prepoznavanje besedila, napisanega z roko, na enostaven način ter brezhibno urejanje skenogramov in prepoznanega besedila. Hkrati podpira enostavno sodelovanje, pri čemer lahko več oseb sodeluje na istih dokumentih, in skupno rabo že obstoječih modelov. Omogoča tudi učenje modelov z uporabo umetne inteligence, in sicer za digitalizacijo ter interpretacijo zgodovinskih dokumentov v katerikoli obliki. (READ-COOP SCE, b. d. b) Transkribus je zasnovala, lansirala in financirala Evropska komisija leta 2015 kot del projekta tranScriptorium,⁶ nadaljeval se je pod okriljem projekta READ⁷ ter bil nato prevzet z ustanovitvijo pravne osebe READ-COOP za ohranjanje in nadaljnji razvoj platforme (Muehlberger idr., 2006; READ-COOP SCE, b. d. c).

Platforma Transkribus omogoča učenje dveh vrst modelov: postavitvenega modela, ki razčleni postavitev vsebine na posamezni strani, in besedilnega modela za prepoznavo besedila na posamezni strani. Za obe vrsti modelov je za učenje

³ EODOPEN ali eBooks-On-Demand-Network Opening Publications for European Netizens (E-knjige po naročilu – odpiranje dostopa do gradiva za evropske uporabnike spleta) je projekt, ki ga sofinancira Evropska komisija v okviru programa Ustvarjalna Evropa. Države partnerice projekta so Avstrija, Češka, Estonija, Litva, Madžarska, Nemčija, Poljska, Portugalska, Slovaška, Slovenija in Švedska. Skupna vrednost projekta je približno 4 milijone evrov. Trajanje projekta: od oktobra 2019 do oktobra 2024. <http://www.eodopen.eu/>

⁴ <https://readcoop.eu/>

⁵ <https://www.transkribus.org/>

⁶ Projekt je potekal v obdobju 2013–2015.

⁷ READ ali Recognition and Enrichment of Archival Documents (Prepoznavna in obogatitev arhivskih dokumentov). Projekt je potekal v obdobju 2016–2019.

najprej treba ustvariti osnovno bazo podatkov in uporabiti že obstoječi postavitveni oziroma besedilni model. Nekateri že obstoječi modeli so javno dostopni za vse člane združenja, medtem ko so modeli lahko tudi zasebni ali omejeni na vrsto članstva v združenju. Vse to podpira sodelovanje, saj lahko nekdo uporabi javni model, ki ga je razvil že nekdo drug; hkrati na vsakem projektu znotraj organizacije lahko sodeluje več oseb naenkrat. Glede modelov lahko še omenimo, da je bilo članom združenja 12. julija 2024 na voljo trinajst javno dostopnih postavitvenih modelov in 204 javno dostopni besedilni modeli.⁸ Hkrati READ-COOP SCE (b. d. b) navaja, da Transkribus uporablja prek 150.000 registriranih uporabnikov, da je bilo ustvarjenih že več kot 20.000 modelov optične prepoznave rokopisov z umetno inteligenco in obdelanih že prek 50 milijonov strani.

Milioni (2020) je izvedla raziskavo rabe Transkribusa med evropskimi knjižnicami in arhivi, pri čemer je od 44 posredovanih vprašalnikov prejela petnajst odgovorov na temo digitalizacije in optične prepoznave rokopisov. Rezultati so pokazali, da deset organizacij (66,7 %) ne ponuja prepoznanih besedil rokopisov svojim uporabnikom, medtem ko preostalih pet (33,3 %) to naredi le občasno. Med rezultati navaja, da ročne prepise rokopisov običajno pripravijo arhivisti ali specialisti ter da občasno to delo opravijo tudi sami raziskovalci in zaključene prepise darujejo inštituciji. Institucije so navajale, da še niso našle sistematske rešitve, ki bi omogočila dovolj kakovostno besedilo za objavo poleg slikovne reprodukcije, zato prepis besedil pogosto poteka ročno, kar je lahko zelo časovno zamuden postopek. Nekateri institucije so tudi navajale prihodnje načrte rabe Transkribusa za namen prepisa besedila oziroma naklonjenost orodju v primeru, da bi se izkazalo za uporabno. Prebor (2024) kot primer dobre prakse navaja uporabo Transkribusa za prepoznavo hebrejskih rokopisov iz 15. stoletja in povzema, da čeprav je še vedno potrebna ročna korekcija, prinaša Transkribus sorazmerno dobre rezultate, ki znatno zmanjšujejo čas in stroške, povezane s prepisovanjem. Dodaja, da integracija tehnologije v procese prepisovanja ponuja obetavne priložnosti za znanstvenike in raziskovalce, ki delajo s starejšimi rokopisi, ter da to povečuje učinkovitost, dostopnost in ohranjanje dragocene kulturne dediščine.

Kot primer dobre prakse rabe Transkribusa za optično prepoznavo rokopisov naj navedemo tudi mednarodni projekt *Peter Handke: Notizbücher (HNB-DE)*,⁹ katerega prvo obdobje je trajalo od 15. februarja 2021 do 14. junija 2024. V projektu sodelujejo avstrijske in nemške organizacije s ciljem, da bi bili prepisi

⁸ Pri tem gre za članstvo *Individual*. V primeru višje stopnje članstva, ki se imenuje *Scholar*, bi imeli na voljo tudi supermodele, prepoznavo polj in preglednic, pametno iskanje, Transkribus Sites za ustvarjanje spletnih strani in večjo hitrost obdelave.

⁹ <https://edition.onb.ac.at/fedora/objects/context:hnb/methods/sdef:Context/get>

75 rokopisnih beležnic Petra Handkeja javno dostopni vsakomur. Ob zaključku prvega obdobja projekta je na spletu že na voljo 21 beležnic, pri čemer lahko uporabnik istočasno pregleduje izvirnik in prepisano besedilo. V naslednjem obdobju načrtujejo pretvorbo še 26 beležnic. V postopku so najprej uporabili postavitveni model za prepoznavo odsekov in vrstic, nato so ročno dopolnjevali postavitev. V nadaljevanju so ročno prepisovali besedilo, ga uporabili za učenje besedilnega modela in nastali model nato uporabili za optično branje rokopisov na drugih beležnicah. (Peter Handke Notizbücher, 2024)

Ob pregledu besedilnih modelov Terras (2022) navaja, da je Transkribus uspešno naučen prepoznati besedila različnih jezikov, vključno z angleščino, italijanščino, nizozemščino, latinščino, švedščino, finščino, danščino, staro nemščino, poljščino, bengalščino, hebrejščino, cerkveno slovanščino in arabščino, pri čemer so bili ustvarjeni različni besedilni modeli za različna časovna obdobja. Najboljši rezultati iz Transkribusa dosegajo nizek odstotek napačno prepoznanih znakov (*Character Error Rate* – CER): pod 5 % za rokopisno gradivo in pod 1 % za tiskano gradivo. Terras (2022) prav tako omenja, da so v letu 2018 opravili raziskavo med uporabniki orodja Transkribus, pri čemer je zanimivo, da so takrat na platformi prevladovali dokumenti v nemškem, latinskem, angleškem, francoskem, italijanskem, nizozemskem, grškem in španskem jeziku. Mnogo manj so bili zastopani danski, madžarski, poljski, katalonski, norveški, portugalski, kitajski jezik ipd. Slovenski jezik v dani raziskavi še ni bil prisoten.

Dosedanja manjša testiranja, ki smo jih izvedli v Transkribusu, so pokazala, da so obstoječi postavitveni modeli primerni za slovenske monografije oziroma dela z enostavno postavitveno strukturo; če pride do napak v avtomatski prepoznavi, sistem omogoča ročno odpravo oziroma ureditev morebitnih napak. Kar se tiče besedilnih modelov, so trenutno za slovenščino na voljo le trije, ki pa vsebujejo tudi druge jezike, torej niso specifični le za slovenščino. Od tega sta imela dva besedilna modela za osnovno bazo podatkov tiskano gradivo (*Transkribus Print M1* in *Glagolitic printings PyLaia*) ter le eden rokopisno gradivo iz 18. stoletja (*Slovenian 18th century manuscript*); slednjega je leta 2023 ustvarila Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU). Zaradi pomanjkanja besedilnih modelov za slovenski jezik bi za rabo orodja za rokopise potrebovali učiti nove modele, predvsem ko gre za novejša rokopise, ki so pisani v slovenščini. Drugačna situacija je s srednjeveškimi rokopisi, ki so pisani večinoma v latinščini in katerih področje bi bilo treba dodatno raziskati, saj morda zanje že obstaja besedilni model, ki bi ga lahko uporabili. Težave pa ne predstavljajo le trenutno obstoječi besedilni modeli, ampak tudi že omenjeno dejstvo, da se pisave različnih piscev med seboj razlikujejo, zato en model ne zadošča za vse rokopise.

Narodna in univerzitetna knjižnica za namen digitalizacije uporablja *Smernice za digitalizacijo knjižničnega gradiva* (Smernice za digitalizacijo knjižničnega gradiva, 2010), osnovane na mednarodnih priporočilih, ter interno razvito orodje Digitisation Manager (DM), ki je namenjeno urejanju in obdelavi skenogramov, zajemu in pripravi metapodatkov ter izvozu datotek za objavo na Digitalni knjižnici Slovenije.¹⁰ Pri obdelavi skenogramov se opravijo poravnava, obrez in izenačevanje velikosti skenogramov ter občasno tudi drugi postopki, kot sta poravnava ukrivljenih vrstic besedila in prilagoditev kontrasta ali svetlosti. Za optično prepoznavo znakov se v Narodni in univerzitetni knjižnici uporablja strežniška verzija programa Abbyy FineReader,¹¹ pri čemer se na letni ravni zakupi izbrana količina strani za pisavi: gotica (nemška kurenta) in latinica. Pri latinici je vključen tudi jezik slovenščina, če gre za dela v slovenskem jeziku. Optična prepoznavna znakov se opravi le pri gradivu, kjer je besedilo natisnjeno. (Klasinc idr., 2023) Vsi omenjeni postopki so standardni pri tiskanem gradivu, težave nastanejo, ko je v digitalizaciji rokopisno gradivo. Izvajanje optične prepoznavne znakov takega gradiva je prek serverja Abbyy FineReader na voljo, vendar je nesmiselno, saj ne dobimo primernih oziroma berljivih rezultatov. Objavljeni in javnosti dostopni digitalizirani rokopisi so tako samo slikovne reprodukcije v formatu PDF, ki niso optično prepoznane. Podoben primer internega orodja imajo tudi v Univerzitetni knjižnici v Greifswaldu. Tam se s Transkribusom ukvarjajo že od leta 2015, dosegajo uspešne rezultate in je implementiran v njihovo orodje za digitalizacijo, Goobi (READ-COOP SCE, b. d. č).

Zaradi nedostopnosti samega besedila rokopisov smo se v okviru projekta EODOPEN odločili za prvo testiranje Transkribusa na primeru rokopisov enega pisca, in sicer pod pogojem, da so dela izšla v časovnem okviru, ki ga projekt pokriva – 20. in 21. stoletje. Za prvo fazo učenja besedilnega modela je bilo izbrano delo *Psihologija*, razmnožen rokopis zapiskov semeniških predavanj Janeza Evangelista Kreka, iz leta 1905, ki je v javni domeni. Zapiske Krekovih predavanj so namreč nekateri bogoslovci med letoma 1903 in 1907 stenografirali – pisali v tesnopisu za hitrejšo zapisovanje – in jih po Krekovem pregledu litografirali (tehnika razmnoževanja) pri Blasniku. (Slovenska biografija, 2013) Po prvi fazi smo testiranje razširili še na tri dela, prav tako Krekovih semeniških predavanj, in sicer podobnih rokopisnih pisav, saj smo besedilni model že imeli in učenje slednjega pri teh delih ni bilo potrebno. Celoten postopek je bil izveden v juniju in juliju 2024 ter je podrobneje opisan v nadaljevanju.

¹⁰ <https://www.dlib.si/>

¹¹ <https://www.abbyy.com/>

2 Pomembni postopki za uporabo Transkribusa

Glede na izvedbo in rezultate testiranj priporočamo, da se pri odločitvi o uporabi Transkribusa za namen optične prepoznave rokopisov najprej vprašamo:

- Ali je oseba pisala dovolj berljivo, da znamo sami brati besedilo? Za pripravo osnovne baze podatkov besedila, ki bo namenjena učenju modela, je treba ročno prepisati del besedila, zato je to vprašanje prvo in ključno.
- Ali se bo Transkribus lahko naučil razpoznati pisavo na relativno majhnem začetnem številu besed? Za učenje besedilnega modela je treba presoditi smiselnost učenja – ali bo hitreje kratka besedila pretipkati na roke ali pa gre za večji obseg gradiva in bo z učenjem besedilnega modela postopek hitrejši.
- Ali imamo dovolj kreditov? Krediti so predhodno zakupljeno plačilno sredstvo za izvajanje obdelave v Transkribusu. Število kreditov, ki jih imamo na posameznem uporabniškem računu, se določi ob registraciji, in sicer se cene razlikujejo tudi glede na vrsto članstva (Individual, Scholar, Team). Obstaja tudi možnost dodatnega zakupa kreditov, če presodimo, da jih na mesečni ravni potrebujemo več. Hkrati je ob vključitvi organizacije v združenje en uporabnik upravičen do 1000 kreditov na leto. Transkribus za izvajanje postavitvenega in besedilnega modela zahteva kredite. Prvi model zahteva okvirno 0,25 kredita na stran in drugi en kredit na stran. Za sto strani knjige okvirno nanese 125 kreditov.

Ko sprejmemo odločitev na podlagi prejšnjih vprašanj, izvedemo naslednje korake, ki so ključni za uspešen potek učenja novega besedilnega modela in izvedbo optične prepoznave rokopisa:

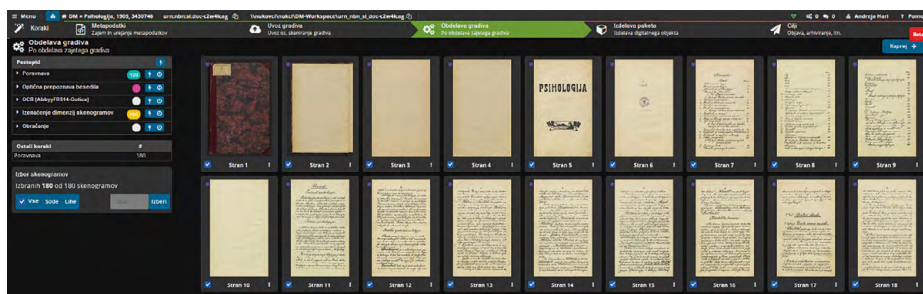
- Za uvoz v Transkribus priporočamo format PDF z že obdelanimi skenogrami, vendar brez izvedbe optične prepoznave znakov z Abbyy FineReaderjem. Druga možna formata uvoza sta: JPEG/JPG in PNG.
- V Transkribusu izvedemo prepoznavo postavitve z obstoječim postavitvenim modelom, ki prepozna vrstice in postavitev besedila na vsaki strani.
- Preverimo kakovost postavitvenega modela in popravimo vrstice, kjer je to potrebno.
- Ustvarimo osnovno bazo besedila tako, da ročno vnesemo vsaj 5000 besed ali 20 strani besedila, kar je minimalna vrednost za doseganje zadovoljivih rezultatov.
- Zaženemo učenje novega besedilnega modela na podlagi osnovne baze besedila in na podlagi obstoječega besedilnega modela (priporočljivo iz iste jezikovne družine).
- Preveriti je treba odstotek napačno prepoznanih znakov (CER) ustvarjenega besedilnega modela, ki naj bo čim nižji (vsaj pod 8 % ali pod 5 %).

- Če z odstotkom nismo zadovoljni, je treba povečati osnovno bazo podatkov besedila in ponavljati prejšnji dve alineji, dokler odstotek napačno prepoznanih znakov ni zadovoljiv.
- Zaženemo model optične prepoznave rokopisov na preostalem besedilu, in sicer z ustvarjenim besedilnim modelom.
- Pridobljeno besedilo izvozimo iz Transkribusa v formatih, ki jih potrebujemo za objavo. V primeru Narodne in univerzitetne knjižnice sta trenutno to PDF in TXT za objavo na portalu Digitalne knjižnice Slovenije.

3 Postopek digitalizacije in uvoz v Transkribus

3.1 Digitalizacija

Kot že omenjeno, smo za prvo fazo testiranja uporabili knjigo *Psihologija*, ki vsebuje zapiske predavanj Janeza Evangelista Kreka. Knjiga je sicer rokopis, vendar delo v COBISS-u (ID = 3430746) ni inventarizirano kot rokopisno gradivo, ker gre za reprodukcijo. Glede na smernice digitalizacije v Narodni in univerzitetni knjižnici velja, da sta v tem primeru digitalizacija in obdelava skenogramov potekali enako kot postopki za monografsko gradivo: skeniranje na 300 DPI, poravnava skenogramov, obrezano glede na notranji rob, razen prva dva in zadnja dva skenograma, ki sta obrezana nekoliko čez rob knjige. Kot zadnji postopek obdelave je bil izveden proces izenačevanja dimenzij skenogramov. Postopek optične prepoznave znakov, ki je običajno pri tiskanem gradivu tudi izveden v tej fazi, tokrat ni bil izveden, saj bodo ti postopki potekali v Transkribusu. V naslednjem postopku, v orodju Digitisation Manager, je bil izdelan celoten paket, ki ga običajno potrebujemo za objavo na dLib.si, saj smo za uvoz v Transkribus potrebovali datoteko PDF.

Slika 1: Vmesnik orodja Narodne in univerzitetne knjižnice Digitisation Manager po opravljeni obdelavi skenogramov

3.2 Uvoz v Transkribus

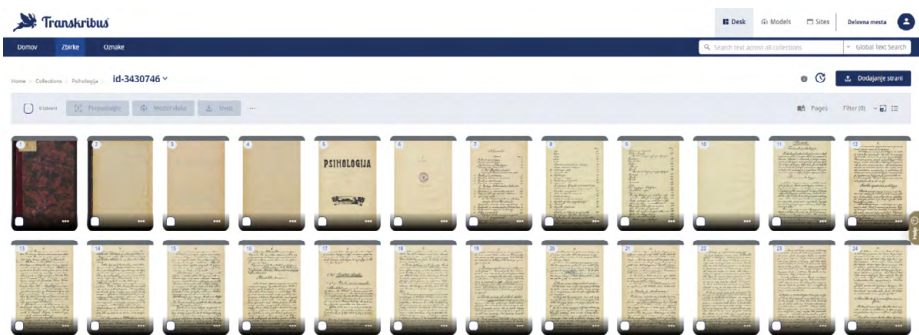
Uvoz v Transkribus omogoča naslednje formate datotek: JPEG/JPG (do 10 MB), PNG (do 10 MB) in PDF (do 200 MB) z največ 3000 stranmi. Zaradi teh omejitev smo že na začetku za uvoz pripravili PDF, izdelan z digitalizacijo v orodju Digitisation Manager. Če bi želeli uvoziti druge formate, bi morali opraviti pretvorbo formatov, saj med digitalizacijo v Narodni in univerzitetni knjižnici nastaneta datotečna formata TIFF in JP2, ki ne le, da nista podprta, tudi velikosti presegajo omejitve 10 MB.

Ustvarjanje zbirke

Za dotični projekt smo v Transkribusu ustvarili novo zbirko, z naslovom *Psihologija*. Predlagamo, da se za vsak večji projekt ustvari ločena zbirka, da imamo vse projekte primerno urejene. Še bolje bi bilo, če bi v poimenovanje zbirke dodali tudi leto izdaje in COBISS-ID, da se v primeru več projektov lažje najde točno določeno gradivo (npr. Psihologija, 1905, 3430746), ter bi hkrati ohranjali isti sistem poimenovanja, kot ga uporabljamo v orodju Digitisation Manager. V našem primeru v začetku testiranja na to nismo pomislili, saj nismo pričakovali večje količine gradiv v Transkribusu, a smo pri vseh nadaljnjih gradivih upoštevali omenjeni dodatni zapis leta izdaje in COBISS-ID.

Naložitev datotek v zbirko

Ko je zbirka ustvarjena, je treba dodati datoteke, v našem primeru datoteko PDF. Ko datoteko izberemo, se nam odpre Transkribusov seznam delovnih postopkov (angl. *Transkribus Server Jobs*), kjer lahko spremljamo, kdaj bo uvoz dokumenta zaključen.

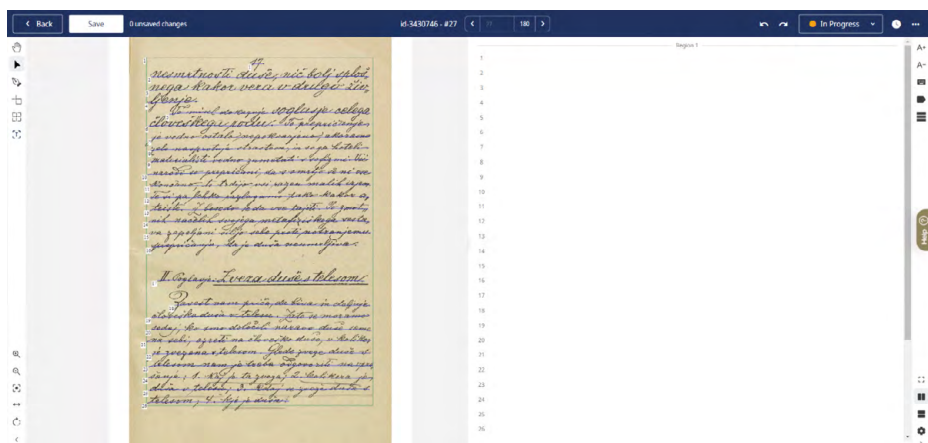
Slika 2: Vmesnik Transkribusa po uvozu datoteke PDF

Ob kliku na ustvarjeni dokument se nam v naslednjem oknu odprejo vse strani knjige, in sicer vsaka posebej. Od tu naprej sledi uporaba postavitvenega modela in dalje učenje besedilnega modela za prepoznavo besedila rokopisa.

4 Uporaba postavitvenega modela

Pri fazi uporabe postavitvenega modela smo najprej izbrali skenograme, za katere želimo uporabiti model – prazne strani smo pustili neizbrane, saj s tem koristimo manj kreditov. Na seznamu javno dostopnih postavitvenih modelov smo izbrali model *Universal lines*, ki je bil naučen na velikem vzorcu strani (24.000+), na rokopisnem gradivu, in ima 8.94 % napačno prepoznanih znakov. Sistem nam tudi prikaže potrebno število kreditov za izbrani postopek. Ob zagonu je bil postopek dodan na seznam delovnih postopkov in počakali smo na dokončano izvedbo.

Če po izvedenem postopku odpremo vsako stran posebej, lahko vidimo (slika 3), da so na njih prepoznani odsek (eden, ker gre za preprosto, enostolpično strukturo strani) in vrstice. V tej fazi besedilo še ni prepoznano.

Slika 3: Vmesnik Transkribusa po izvedbi postavitvenega modela; označena sta odsek in vsaka vrstica besedila

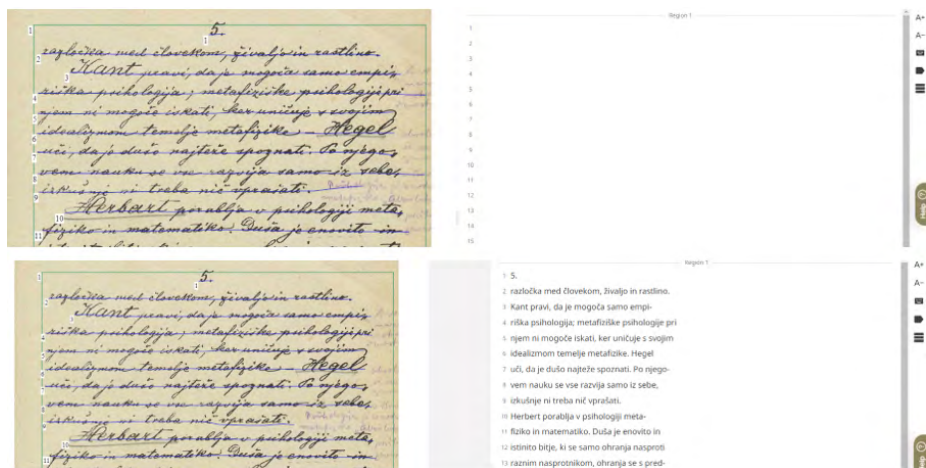
5 Učenje besedilnega modela in optična prepoznavna znakov

5.1 Pred učenjem besedilnega modela

Pred začetkom učenja besedilnega modela smo morali opraviti pregled prepoznane postavitevne modela – urejanje odsekov in prepoznanih vrstic na vsaki strani. Odseki morajo zajemati obseg besedila, vrstice pa morajo biti pravilno označene in pravilno dolge, kot je samo besedilo.

Za vse strani smo opravili naslednji postopek:

- Pregled in morebitno preoblikovanje prepoznanih odsekov na vseh straneh – večanje odsekov in izbris nepotrebnih ali napačno prepoznanih odsekov.
- Urejanje prepoznanih vrstic, kar vključuje:
 - brisanje nepotrebno prepoznanih vrstic – če so vrstice prazne ali je prepoznana vrstica, kjer je nekdo nekaj dopisal, in tega ne želimo imeti v prepoznem besedilu;
 - dodajanje manjkajočih vrstic;
 - urejanje dolžin vrstic – podaljševanje in krajšanje vrstic ali postavitev teh tako, da so bolj ravne.
- Za hitrejšje postopke smo uporabljali ukaze z bližnjicami: M – združi, B – orodje za dodajanje vrstic, O – orodje za izbiro, CTRL + S – shrani.

Slika 4: Zgornji primer prikazuje stanje pred urejanjem vrstic in prepisom besedila, spodnji pa stanje po opravljenih postopkih (skrajšane in urejene vrstice ter prepis besedila)

Po končanem postopku smo začeli z ročnim prepisovanjem besedila, in sicer za vsako označeno vrstico posebej. Pri tem smo bili pozorni na naslednje dodatne postopke:

- Prepis besedila: Za učenje besedilnega modela je priporočljivo, da ročno vnesemo vsaj 5000 besed ali 20 strani besedila. Če kakšne besede nismo znali prebrati, smo jo izpustili in nadaljevali z besedilom, ki je preprostejše za prebrati. Pri prepisu smo morali biti konsistentni. V našem primeru smo se odločili konsistentno navajati deljenje besed (zapis „smo spremenili v -“), posodobiti okrajšave (n. pr. v npr. in i. t. d. v itd.) ter zapisati številke strani s piko.
- Vsaki dokončani strani, ki smo jo želeli uporabiti za učenje modela, smo spremenili status iz *in progress* (slov. v pripravi) v *ground truth* (slov. referenčni prepis).

5.2 Učenje besedilnega modela

Ko smo presodili, da imamo zadostno število prepisanih besed, smo začeli učenje besedilnega modela za ta rokopis. Ta faza vsebuje štiristopenjski postopek:

1. **Izbor podatkov za učenje modela.** Sistem nam na izbranem delu samodejno izbere strani, ki vsebujejo status *Ground Truth*. Svetuje nam, naj bo vsaj dvajset strani prepisanega gradiva.
2. **Validacija podatkov.** V tej fazi nismo ničesar spremenili in smo ohranili generične nastavitve.
3. **Nastavitve besedilnega modela.** V tej fazi smo nastavili ime in druge lastnosti modela ter izbrali že obstoječi besedilni model, ki smo ga vzeli za osnovo. V našem primeru je to bil model *The German Giant I*, saj ima sprejemljivo dober odstotek napačno prepoznanih znakov, podobno obdobje rokopisa in visok osnovni set podatkov besedila (prek 15 milijonov), na katerem je bila naučena prepoznavna besedila.
4. **Začetek.** V tej fazi zaženemo učenje besedilnega modela. Postopek se avtomatično doda na seznam delovnih postopkov.

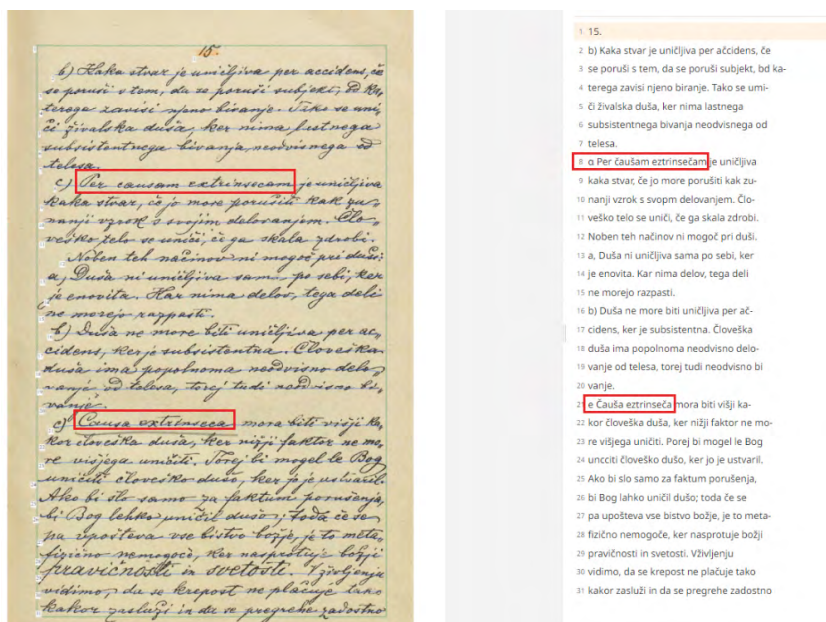
Po končanem postopku smo preverili odstotek napačno prepoznanih znakov besedilnega modela, ki je v našem primeru znašal 3 %, kar je zadovoljiva vrednost. Naš model je zaseben, vse dokler se ne odločimo, da ga nastavimo kot javnega.

5.3 Zagon optične prepoznavne na podlagi ustvarjenega besedilnega modela

Za testiranje novonastalega modela smo v pogledu vseh skenogramov izbrali le nekaj strani, na katerih še ni bila narejena optična prepoznavna. V postopku smo med zasebnimi modeli našli ustvarjenega in počakali, da se je postopek zaključil.

Po zaključku smo preverili kakovost prepoznanega besedila. V našem primeru je bilo besedilo dobro prepoznano. Težave so bile vidne večinoma pri:

- oznakah za alineeje – a), b), α), β), γ) ...;
- menjavi črk c, z, s, č, ž, š;
- menjavi črk: c in e, ni in m, n in u itd., kar je razumljivo, saj so si oblikovno podobne;
- nekaj težav je bilo zaznanih pri velikih začetnicah, saj so se posamezne črke v osnovi bazi podatkov redko pojavile;
- nekaj težav je bilo pri izrazih, ki niso v slovenščini, oziroma znaku x, saj so se tudi ti v osnovni bazi redko pojavili.

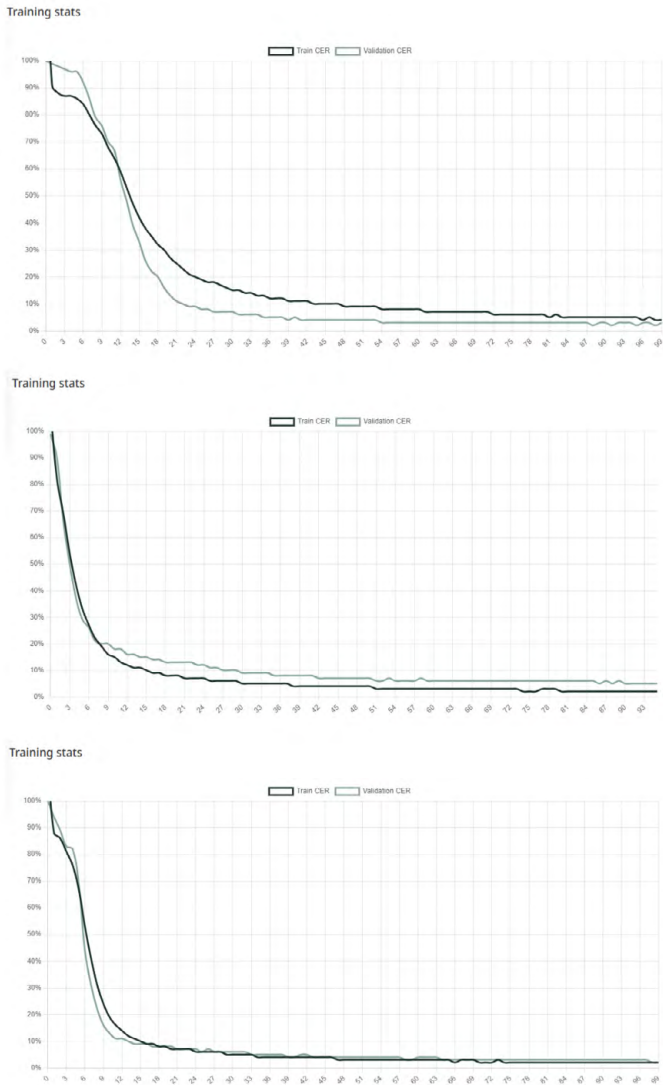
Slika 5: Primer optično prepoznanega rokopisa na podlagi novega modela, z označenimi očitnimi napakami pri latinskih izrazih

V tej fazi smo se za namen testiranja odločili, da bi poskušali odstotek napak še bolj zmanjšati. Povečali smo osnovni set podatkov besedila za učenje, tako da smo popravili dodatnih nekaj strani na podlagi že opravljene optične prepoznave (okvirno 10–25 popravkov je bilo na posamezno stran), kar je vsekakor potekalo hitreje kot ročno prepisovanje celotnih strani. Nato smo postopek učenja besedilnega modela ponavljali, vse dokler odstotek ni bil zadovoljiv.

Preglednica 1 in slika 6 prikazujeta statistiko učenja treh dodatno pripravljenih besedilnih modelov.

Preglednica 1: Primerjava treh verzij modelov

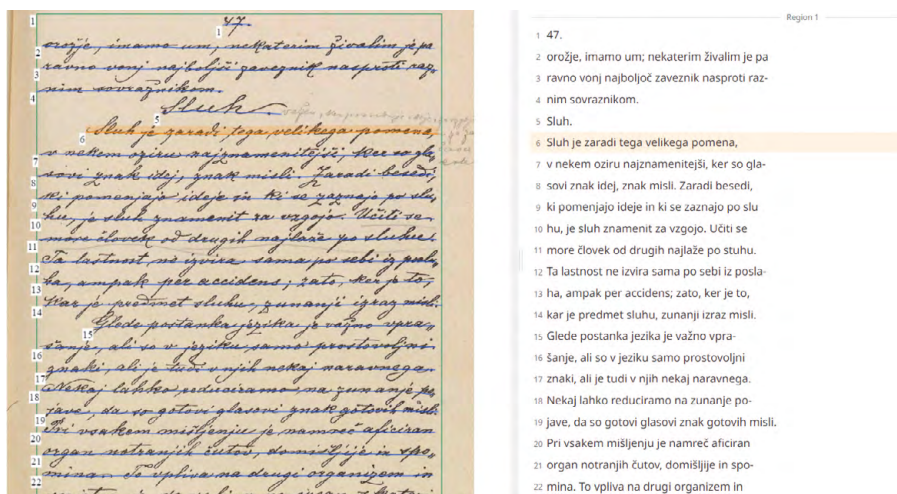
Model	Velikost osnovne baze (št. besed)	Število strani za osnovo	Napačno prepoznani znaki (%)	Osnovni model za učenje
Verzija 1	2623	24	3,00	The German Giant I
Verzija 2	4880	36	5,00	Verzija 1
Verzija 3	680	48	2,00	The German Giant I

Slika 6: Primerjava statistike učenja, in sicer Train CER in Validation CER, za vse tri modele; vrednosti obeh črt naj bi bili čim bolj enaki

Če primerjamo CER v odstotkih in na sliki statistiko učenja vseh treh modelov, lahko vidimo, da je zadnja, tretja verzija najustreznejša za nadaljnjo optično prepoznavo na celotnem delu. Hkrati smo ugotovili, da ni priporočljivo uporabiti svojega besedilnega modela za učenje, kar se je pokazalo pri verziji 2, saj je odstotek napak višji kot pri rabi obstoječega javnega modela (z večjo osnovno bazo podatkov besed). Vsekakor povečana osnovna baza podatkov besed pripomore tudi k manjšim odstotkom napak.

Za optično prepoznavo rokopisa smo na koncu izbrali skenograme, na katerih optična prepoznavna še ni bila opravljena, in za postopek izbrali ustvarjeni besedilni model, ki ima najboljše vrednosti (model verzije 3). Kot razvidno s slike 7, je prepoznavna rokopisa po opravljenem postopku zelo dobra; v samem besedilu bi bili potrebni le minimalni popravki.

Slika 7: Končni izdelek optične prepoznave rokopisa na podlagi verzije 3 ustvarjenega besedilnega modela

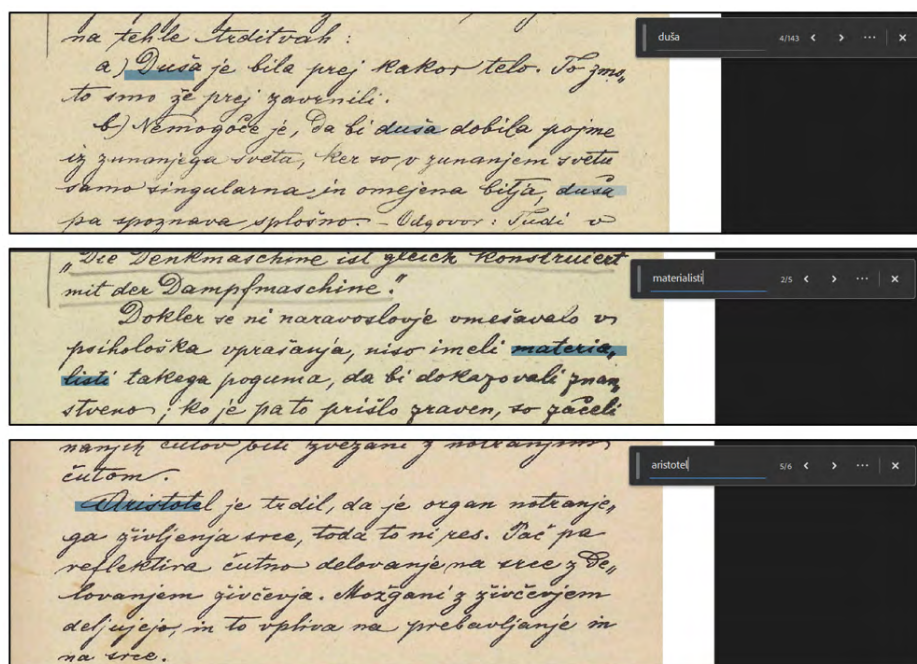
6 Izvoz iz Transkribusa

Za izvoz rezultatov iz Transkribusa nam vmesnik omogoča izbiro različnih formatov. Na voljo so nam:

- Images – orodje izvozi slike skenogramov.
- Docx files – orodje izvozi datoteko Microsoft Word, kjer so ločene vrstice združene. Na voljo je izvoz oznak (tags).
- Transkribus PDF – orodje izvozi iskalno datoteko PDF. Na voljo je izvoz oznak (tags).

- Text files (TXT) – orodje izvozi datoteko TXT z golim besedilom. Na voljo je izvoz celotne datoteke ali razdelitev na posamezne datoteke glede na strani besedila.
- Page XML – orodje izvozi datoteke mets, metadata in datoteke HTML za vse strani, ki so bile prepisane.
- Export structural elements to Mets¹² – orodje izvozi digitalni paket, ki vsebuje bistvene osnovne informacije o datoteki, zajete v shemi Mets. The Library of Congress (2025) navaja, da je shema Mets standardna oblika za kodiranje opisnih, upravnih in strukturnih metapodatkov, ki se nanašajo na objekte znotraj digitalne knjižnice in so izraženi v jeziku sheme XML Konzorcija svetovnega spleta (W3C¹³). Opcija je na voljo le z naročnino na Transkribus Scholar ali višjo.

Za trenutne potrebe objave na portalu Digitalne knjižnice Slovenije smo potrebovali Transkribus datoteki PDF in TXT. Po zagonu procesa smo na elektronsko pošto prejeli povezavo za prenos datotek.

Slika 8: Primeri iskanja v izvoženem formatu PDF; iskali smo besede: duša, materialisti in Aristotel

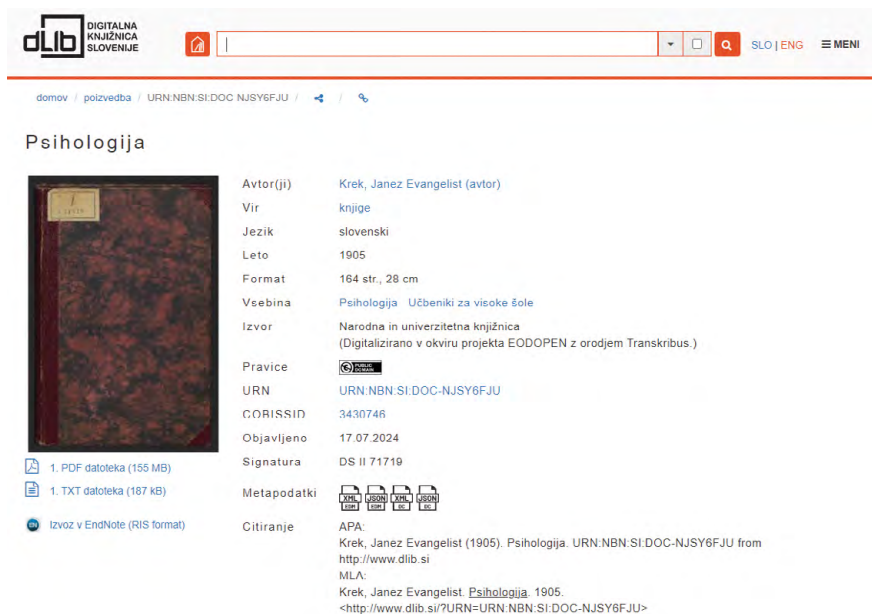
¹² Mets ali Metadata Encoding and Transmission Standard.

¹³ W3C ali World Wide Web Consortium.

Dodatna prednost datoteke PDF, ki smo jo izvozili iz Transkribusa, je ta, da sedaj uporabnik lahko tudi išče po besedilu, med drugim je iskanje omogočeno tudi po besedah, ki so deljene. PDF, ki smo ga pridobili z digitalizacijo v orodju Digitisation Manager, tega ni omogočal, saj optično branje znakov ni bilo izvedeno. Na sliki 8 je prikazanih nekaj primerov iskanja.

7 Objava v Digitalni knjižnici Slovenije in dodatno gradivo

Knjigo *Psihologija* smo po ustaljenih postopkih objavili na portalu Digitalne knjižnice Slovenije.¹⁴ Ob objavi smo preverili prenesene datoteke in zajete metapodatke ter dopisali, da je bilo za digitalizacijo uporabljeno orodje Transkribus.

dLib DIGITALNA KNJIŽNICA SLOVENIJE

domov / poizvedba / URN:NBN:SI:DOC:NJSY6FJU

Psihologija

Avtor(ji) Krek, Janez Evangelist (avtor)

Vir knjige

Jezik slovenski

Leto 1905

Format 164 str., 28 cm

Veebina Psihologija Učbeniki za visoke šole

Izvor Narodna in univerzitetna knjižnica
(Digitalizirano v okviru projekta EODOPEN z orodjem Transkribus.)

Pravice

URN URN:NBN:SI:DOC:NJSY6FJU

CORISSID 3430746

Objavljeno 17.07.2024

Signatura DS II 71719

Metapodatki

Citiranje

APA:
Krek, Janez Evangelist (1905). Psihologija. URN:NBN:SI:DOC:NJSY6FJU from <http://www.dlib.si>

MLA:
Krek, Janez Evangelist. *Psihologija*. 1905.
<<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC:NJSY6FJU>>

1. PDF datoteka (155 MB)

1. TXT datoteka (167 kB)

Izvoz v EndNote (RIS format)

Slika 9: Vpogled v objavljeno delo *Psihologija* na portalu dLib.si

Transkribusov model smo v prvi fazi učili na podlagi pisave enega pisca semiških predavanj, Janeza Evangelista Kreka. Zdelo se nam je smiselno, da v katalogu Narodne in univerzitetne knjižnice preverimo, ali je še kakšno delo po

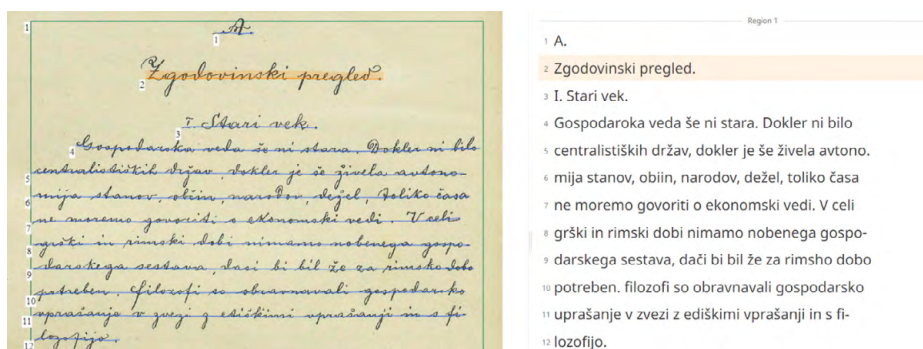
¹⁴ Delo *Psihologija* je na voljo na povezavi: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-NJSY6FJU>

predavanjih Janeza Evangelista Kreka s podobno pisavo, ki bi ga lahko vključili in za optično prepoznavo rokopisa uporabili sedaj ustvarjeni besedilni model.

Po pregledu smo vključili v digitalizacijo in obdelavo v Transkribusu še tri dela, ki so sedaj že na voljo na portalu Digitalne knjižnice Slovenije in vsebujejo tudi avtomatski prepis, ustvarjen s pomočjo naučenega besedilnega modela. Ta dela so:

- *Kozmologija* (1906, COBISS-ID: 512178229)¹⁵
- *Naravna teologija* (1905, COBISS-ID: 512178485)¹⁶
- *Narodna ekonomija* (1906, COBISS-ID: 82431488)¹⁷

Pri slednjih treh delih je bilo opaženo, da se je kakovost prepoznanega besedila nekoliko razlikovala, saj besedilni model ni bil osnovan na pisavi teh del – pisava ni bila povsod enotna in se je nekoliko razlikovala od tiste, na kateri se je model učil. Vsekakor so bili rezultati mnogo boljši, kot če optične prepoznavne rokopisa ne bi opravili (slika 10).

Slika 10: Primer optične prepoznave dela *Narodna ekonomija*, kjer se pisava pisca nekoliko razlikuje od tiste, na kateri se je besedilni model učil; besedilo je še vedno dobro prepoznano, z minimalno količino napak

8 Zaključki

Med testiranjem smo ugotovili, da lahko s Transkribusom uporabnikom omogočimo prebiranje rokopisov, iskanje po celotnem besedilu in nenazadnje tudi

¹⁵ Delo *Kozmologija* je na voljo na povezavi: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-TP-DI8QKU>

¹⁶ Delo *Naravna teologija* je na voljo na povezavi: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-L8T44RG9>

¹⁷ Delo *Narodna ekonomija* je na voljo na povezavi: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-XOSOQ9FI>

podatkovno rudarjenje, ki je bilo do sedaj onemogočeno zaradi neprepoznanega besedila na skenogramih rokopisnih gradiv. Uporabnikom lahko na ta način omogočimo hitrejša in učinkovitejša iskanje določenih tem, besed, oseb, krajev in dogodkov v dokumentih ter povečamo možnosti za raziskovanje.

Opisani postopki niso zahtevni, potrebno je nekoliko več ročnega dela in vloženega časa, še posebej, ko gre za večjo količino gradiva, ki je bilo do sedaj nedostopno. Testiranje je bilo v Narodni in univerzitetni knjižnici izvedeno prvič in ponuja zametke za nadaljnje delo na tem področju, ne le za rokopisno gradivo, ampak tudi drugo, pri čemer bi se lahko testirali tako postavitveni kot besedilni modeli.

Bistveno je tudi zavedanje, da nam današnja tehnologija optične prepoznave rokopisov in optične prepoznave znakov odpira nove možnosti za razvoj in stik s preteklostjo. Pri samem razvoju so bistveni tudi usposabljanje in poznavanje omejitev, kot tudi prednosti ter spremljanje napredka, ki ga prinaša UI tudi za to področje bibliotekarstva.

S konkretnim primerom smo želeli pokazati, da so na voljo nove in dodatne možnosti, ki rokopisno gradivo naredijo bolj uporabno in dostopno vsakomur. Na ta način se širi tudi razvoj optične prepoznave besedila v slovenskem jeziku, ki je trenutno v Transkribusu še vedno pomanjkljiva. Menimo, da je to področje vredno dodatnih raziskav in testiranj, ki bi rokopisno gradivo ali katerokoli gradivo, ki ga je trenutno nemogoče procesirati z običajnimi postopki optične prepoznave znakov, približalo širši publiki ter tako omogočilo prenos znanja in zgodovine iz preteklega časa.

Viri in literatura

Dolenec, I. (2024). Krek, Janez Evangelist. *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi302887/>

Hodel, T. (2022). Chapter 6: Supervised and unsupervised: approaches to machine learning for textual entities. V Jaillant, L. (ur.), *Archives, access and artificial intelligence: working with born-digital and digitized archival collections*, (157–177). transcript Verlag, Bielefeld University Press. <https://www.jstor.org/stable/jj.11425482>

Klasinc, J., Kragelj, M., Grčar, U., Zorko, T., Šavnik, M., Malešič, J., Vovk, D., Kozjek, A., in Krstulović, Z. (2023). *Enotne zahteve in postopkovni model izvajanja interne digitalizacije knjižničnega gradiva v Narodni in univerzitetni knjižnici, različica 1.1*. Narodna in univerzitetna knjižnica.

The Library of Congress (15. 9. 2025). *METS: Metadata Encoding & Transmission Standard*. <https://www.loc.gov/standards/mets/>

Milioni, N. (2020). *Automatic transcription of historical documents: Transkribus as a tool for libraries, archives and scholars* [Magistrsko delo]. Uppsala universitet, department of ALM. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-412565>

Muehlberger, G., Seaward, L., Terras, M., Oliveira, S. A., Bosch, V., Bryan, M., Colutto, S., Déjean, H., Diem, M., Fiel, S., Gatos, B., Greinöcker, A., Grüning, T., Hackl, G., Haukkovaara, V., Heyer, G., Hirvonen, L., Hodel, T., Jokinen, M., ... Zagoris, K. (2019). Transforming scholarship in the archives through handwritten text recognition: Transkribus as a case study. *Journal of Documentation*, 75(5), 954–976. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JD-07-2018-0114/full/html>

Nockels, J., Gooding, P., in Terras, M. (2024). The implications of handwritten text recognition for accessing the past at scale. *Journal of Documentation*, 80(7), 148–167. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JD-09-2023-0183/full/html>

Peter Handke Notizbücher. (24. 6. 2024). *Projektinformation*. <https://edition.onb.ac.at/fedora/objects/o:hnb.red-projectinformation/methods/sdef:TEI/get?mode=info#toc-2-2>

Prebor, G. (2024). From digitization and images to text and content: Transkribus as a case study. *Manuscript Studies*, 9(1), 72–89. <https://doi.org/10.1353/mns.2024.a930877>

READ-COOP SCE, (b. d. a). *A cooperative to unlock our written past*. <https://readcoop.org/>

READ-COOP SCE. (b. d. b). *Unlock the past with Transkribus*. <https://www.transkribus.org/>

READ-COOP SCE. (b. d. c). *Our story*. <https://readcoop.eu/our-story/>

READ-COOP SCE. (b. d. č). *+Searching handwritten manuscripts at Greifswald University Library*. <https://www.transkribus.org/blog/searching-handwritten-manuscripts-at-greifswald-university-library>

Slovenska biografija. (2013). Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstveno-raziskovalni center SAZU. <https://www.slovenska-biografija.si>

Smernice za digitalizacijo knjižničnega gradiva. (2010). Narodna in univerzitetna knjižnica. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-ZUOLQ5EO>

Terras, M. (2022). Chapter 7: Inviting AI into the archives: the reception of handwritten recognition technology into historical manuscript transcription. V Jaillant, L. (ur.), *Archives, access and artificial intelligence: working with born-digital and digitized archival collections* (179–204). transcript Verlag, Bielefeld University Press. <https://www.jstor.org/stable/jj.11425482>

Andreja Hari

Narodna in univerzitetna knjižnica, Turjaška ulica 1, 1000 Ljubljana
e-pošta: andreja.hari@nuk.uni-lj.si

Bralne skupine za starejše v slovenskih splošnih knjižnicah

Reading groups for the elderly in Slovenian public libraries

Darja Bolka

Oddano: 10. 12. 2023 – Sprejeto: 25. 9. 2025

1.04 Strokovni članek

1.04 Professional article

UDK 027:028-053.9(497.4)

DOI <https://doi.org/10.55741/knj.69.2-3.6>

Izvilleček

Tematika prispevka so bralne skupine slovenskih splošnih knjižnic za starejše uporabnike. Populacija po vsem svetu se stara in tudi v knjižnicah se pojavljajo potrebe po programih, ki so prilagojeni starejšemu prebivalstvu. Ena od pomembnih dejavnosti v splošnih knjižnicah so bralne skupine in pomembno je, da skupine prilagodimo glede na potrebe ter specifičnosti starejših. Prispevek je sestavljen iz treh delov. V prvem delu je na podlagi literature predstavljen pomen branja. V drugem delu prispevka so osvetljene specifičnosti starosti in staranja. V tretjem delu so podani primeri dobrih praks slovenskih splošnih knjižnic. Pregled stanja je bil izveden na osnovi spletnih strani slovenskih splošnih knjižnic, s pomočjo informatorjev v knjižnicah in strokovne literature. Razvidno je, da v slovenskih splošnih knjižnicah večinoma obstajajo bralne skupine za odrasle bralce, v katerih sodelujejo tudi upokoenci. Le v nekaterih knjižnicah se izvajajo bralne skupine izključno za starejše bralce. Gre za prvi prispevek, ki se ukvarja z bralnimi skupinami za starejše v slovenskih splošnih knjižnicah.

Ključne besede: branje, bralne skupine, starejši, staranje, splošne knjižnice

Abstract

The topic of the paper is reading groups for the elderly users in public libraries. The population is ageing all over the world and libraries are also experiencing a need for programmes that are adapted to the elderly population. One of the important activities in public libraries are reading groups and it is important to adapt the groups to the

needs and specificities of elderly people. The paper is divided into three parts. The first part presents the importance of reading, based on the literature. The second part of the paper highlights the specificities of age and ageing. In the third part, examples of good practice in Slovenian public libraries are given. The review was carried out on the basis of the websites of Slovenian public libraries, with the help of reference librarians and with professional literature. It is evident that Slovenian public libraries mostly offer reading groups for adult readers, in which retired citizens also participate. Only in some libraries are there reading groups exclusively for elderly readers. This is the first paper dealing with reading groups for the elderly in Slovenian public libraries.

Keywords: reading, reading groups, elderly, ageing, public libraries

1 Uvod

Staranja prebivalstva se v slovenskih splošnih knjižnicah zelo dobro zavedajo. Vedno več je programov, ki so namenjeni starejšim, naj gre za pomoč pri digitalnih novostih ali pa za preprosto druženje ob knjigah (Zadravec, 2020). Bralne skupine so dejavnost, ki jo ponuja skoraj vsaka splošna knjižnica v Sloveniji. Branje knjig, pogovor o njih, druženje z enako mislečimi je močna socialna entiteta, ki starejšim pomaga, da se še vedno počutijo zaželen del družbe. (Strokovna priporočila za splošne knjižnice, 2018). Branje je način pridobivanja znanja, sredstvo za osebni razvoj, vir užitka in medij za spoznavanje pomena. Gre za glavni vhod, skozi katerega ponotranjimo, razjasnujemo in artikuliramo vrednote. (Furedi, 2017).

V prispevku so na osnovi teoretičnih izhodišč opredeljeni pojmi ter pomeni branja, starosti in staranja. Podana je teoretična opredelitev bralnih skupin za starejše v splošnih knjižnicah. V osrednjem delu prispevka so predstavljeni primeri teh storitev v slovenskih splošnih knjižnicah.

Na tej osnovi je pripravljen predlog glede nadaljnjih prizadevanj za ustanovitev več bralnih skupin za starejše, ker imajo zanje veliko prednosti.

2 Pregled teoretičnih izhodišč

2.1 Branje

Branje je eden od temeljev človeške civilizacije, saj z njim prenašamo znanje in informacije, ki so se nabrale v zgodovini, in samo z branjem knjig lahko razvijemo dobro besedišče. (Kovač, 2020). Branje je glavno sredstvo za to, da se o

nečem poučimo, in v dvajsetih letih prejšnjega stoletja so sociologi ugotavljali, da človek preživi skoraj petino budnega časa pri branju. Enoznačne opredelitve pojma branja nimamo, čeprav se strokovnjaki ukvarjajo s tem vprašanjem že dolgo (Pečjak, 1993), lahko pa definicije branja razdelimo v več skupin:

- definicije, ki poudarjajo procese zaznavanja, percepcije,
- definicije, ki pri branju poudarjajo pomensko plat,
- definicije, ki opredeljujejo branje kot večstopenjski proces, v katerem sodelujejo različne sposobnosti, ter
- definicije, ki poudarjajo zvezo med branjem in mišljenjem.

Ker je branje kompleksna psihična aktivnost, brati pomeni tudi misliti (Pečjak, 1993). Branje je vprašanje globine, zbranosti in uživanja v težavnosti. Prvo branje je bilo glasno in šele v devetem stoletju je norma postalo tiho branje. Včasih niso vsi znali brati ali imeli možnosti branja, zato so brali tisti, ki so znali, drugi so poslušali. Z razvojem tiskarstva je branje postalo dostopno vsem in se je začelo živeto oz. globoko branje. (Manguel, 2012).

Branje leposlovja nam pomaga, da se naučimo življati v čustva drugih ljudi ter hkrati bolje razumeti svoja; pri treniranju empatije moraš biti intenziven bralec, prebrati moraš vsaj deset knjig na leto. Zato da postanemo bralci in se naučimo misliti, ni nikoli prepozno (Kovač, 2020).

2.2 Bralne skupine

Bralna skupina je skupina ljudi, ki se redno srečujejo, da bi se pogovarjali o knjigah, ki so jih prebrali. To je lahko neformalna skupina prijateljev ali organizirana srečanja v knjižnicah, knjigarnah, domovih za upokojence. Diskusije po navadi temeljijo na pogovorih o vsebini knjige in delitvi osebnih izkušenj o knjigah, ki so jih prebrali, ali so jim bile všeč in kako so se ob branju počutili. Ni nujno, da so knjigo prebrali do konca, važno je, da se ljudje srečujejo in si izmenjujejo svoje izkušnje. Srečanja so navadno sproščena in zabavna. Bralne skupine so odlična pot za spoznavanje novih ljudi in delitev strasti do branja (Osborne, 2008). Ob tem se lahko preizkusi vrsta različnih knjig in avtorjev, lahko se razvijajo in nadgrajujejo bralne navade (Grosman, 2006). Nagon, da bi delil, kar si prebral, je ostal močan celo v dobi elektronike, za katero se zdi, da preprečuje pogovarjanje. Razvile so se spletne bralne skupine, ki so zelo intenzivne in učinkovite. Obstajajo spletne strani, ki svetujejo, kaj naj bi brali, in kjer se lahko pišejo komentarji (Grešak, 2016).

V splošnih knjižnicah delujejo številne bralne skupine, klubi, čajanke in krožki. Skupna nit vseh bralnih skupin je pogovor o knjigah. Bralna srečanja so

najpogosteje namenjena knjigi, ki so jo prebrali vsi člani skupine, lahko pa tudi poljubnim knjigam ali knjigam na določeno temo. Običajno jih vodi moderator, ki knjigo na začetku srečanja na kratko predstavi in postavi iztočnice, potem pa prepusti besedo udeležencem, da se razvije pogovor o temah, ki jih knjiga odpira. Bralne skupine imajo v knjižnicah posebno poslanstvo, saj udeležencem skozi dialog in soočenje mnenj o prebranem pomagajo prodreti pod površje obravnavanih knjig. (Grešak, 2016).

2.2.1 Branje in bralna kultura pri starejših

V starejših letih je potrebno jesti zdravo, skrbeti za zadostno gibanje, obvladovati stres, ohranjati družabne stike in ostati aktiven (tečaji, šah, križanke, branje knjig). Treba je vse življenje ostati povezan v različne odnose, treba se je vključevati v interesne skupine, ki posameznika zanimajo. Odnosi so bistvo življenja. Z ljubečimi in zadovoljivimi odnosi lažje prenašamo starostne tegobe (Perko, 2011). Naloga spodbujanja bralne kulture je ta, da k branju spodbudimo čim več različnih ciljnih skupin. Branje ni le prostočasna dejavnost za sprostitev, je dejavnost, ki pomaga človeku k dvigu na vseh nivojih. V splošnih knjižnicah skušajo spodbujati starejše k branju (Resman, 2016). Mnogi v mladosti niso bili vajeni branja, saj je bilo to nepomembno zaradi dela na polju, kmetiji, v tovarni. Branje je bilo zapravljanje dragocenega časa, ki so ga morali naši stari starši in morda celo starši nameniti preživetvenim dejavnostim.

2.3 Kakovostna starost

Starost je neizbežno življenjsko obdobje, ki ga nekateri ljudje doživljajo kot spontan proces in ga niti ne opazijo in ne omenjajo, drugi pa se s starostjo ter z njo povezanimi spremembami ne morejo sprijazniti in jih prenašajo kot breme. Želja vsakega človeka pa je starost brez prevelikih pretresov. (Hojnik Zupanc, 1997).

Beseda starost označuje tretje življenjsko obdobje, ki je opredeljeno s kronološkega, funkcionalnega in doživljajskega vidika (Ramovš, 2003). Po Pečjaku (2007) se za ljudi v tretjem življenjskem obdobju precej uporablja beseda seniorji, ampak ljudje nimajo radi tega izraza.

Tudi Hojnik Zupanc (1997) razlikuje tri vrste starosti: **kronološka starost** je določena z rojstnim datumom in nanjo ne moremo vplivati, **biološka starost** nam pove, koliko je staro naše telo glede na pravilno delovanje osnovnih telesnih funkcij ter celičnih procesov, **psihološka (doživljajska) starost** pa se odraža

v tem, koliko stari se počutimo. Psihološka starost je prepletanje osebnih in socialnih dejavnikov.

Pečjak (1998) pravi, da mnogi strokovnjaki gledajo na starost kot na proces izgubljanja in pridobivanja. V mladosti se več pridobiva kot izgublja (npr. rast inteligentnosti), v tretjem življenjskem obdobju pa se praviloma več izgublja kot pridobiva (npr. pešanje spomina).

Starost vpliva na človeško vedênje in počutje posredno ali neposredno. Neposredno, ker vpliva na njegove življenjske funkcije (nositi mora očala za branje), posredno zaradi psihološke pomembnosti, npr. občutka starostne manjvrednosti. Starostni znaki, ki prispevajo k človekovemu videzu, imajo zelo močan posredni vpliv (tanki sivi lasje, gube, manjkajoči zobje, plešavost, sključena drža). (Pečjak, 1998).

V naši kulturi leta pogosto skrivamo. Pojavljata se dve vrsti stereotipov o starosti. Ena starost zaničuje (starost je grda, nemočna; stari ljudje so sitni in skopji ...), druga jo idealizira (kljub letom vse zmorem, zame ni bolezni in osamljenosti). (Ramovš 2003).

Applewhite (2017) pravi, da ljudje skrivajo svoja leta iz sramu, ampak staranje ni sramotno, vsako obdobje ima svoje dobre in slabe strani. Nekateri starejši sami sebe obtožujejo za stvari, na katere ne morejo vplivati (slabši vid, sluh, gibljivost). Avtorica trdi, da je precej nesmiselno, da kdorkoli diskriminira skupino, ki se ji bomo pridružili, kajti ljudje, ki pozitivno doživljajo staranje, živijo dlje. Dolgo življenje je znak človeškega napredka. Applewhite (2017) meni, da če se nam zdi staranje grozno, škodujemo občutku, ki ga imamo o sebi, kajti ko leta tečejo, ostajamo mi sami, samo starejši. Čudovito v starosti je, da ne izgubimo vseh drugih življenjskih obdobj, ki smo jih doživeli. Nakopičenje vsega, kar smo počeli in bili, je shranjeno v naših možganih in kosteh ter nas dela, kar smo.

Za smiselno in kakovostno starost je poleg zadovoljevanja osnovnih potreb (hrana, obleka, toplo stanovanje, čistoča ...) potrebno zadovoljevanje treh specifičnih višjih potreb (Ramovš, 2000; 2003). Prva je **potreba po osebnem medčloveškem odnosu**: star človek potrebuje reden osebni kontakt z nekom, ki ga pozna in ga ima za svojega. Če star človek takega odnosa nima, postane osamljen, malodušen, zato mu pade odpornost in oboleva. Druga je **potreba po predajanju svojih življenjskih izkušenj mladi in srednji generaciji**: človekove življenjske izkušnje so njegovo najbolj osebno in največje bogastvo. In tretja je **potreba po doživljanju smisla starosti**: vsak človek se vpraša, kakšen je smisel življenja v starosti, ker starost prinaša s seboj nešteto tegob. Ramovš (2000) meni, da je ustvarjanje smisla osnovna človekova potreba in da v to usmerja

veliko energije. Predpogoj za osebno iskanje smisla starosti je sprejetje starosti z njenimi omejitvami in specifičnimi možnostmi. Potrebno je prepričanje, da je starost enako smiselno življenjsko obdobje kakor mladost in srednja leta.

Ramovš (2003) meni, da je to, ali bo starost kakovostna, odvisno od vsakega posameznika posebej. Vsi moramo zanjo poskrbeti sami. Nanjo se moramo začeti pripravljati že v srednjih letih in jo sprejeti kot del življenja. Kakovostne starosti si ne moremo zagotoviti brez drugih ljudi, medčloveška solidarnost je zelo pomembna. Čeprav je človek zdrav, bogat, si kakovostne starosti ne more zagotoviti brez sočloveka, in čeprav je človek reven, star, nebogljen, ni ovir, da ne bi pomagal drugim in samemu sebi. Pri učenju za kakovostno starost smo vsi hkrati učitelji in učenci (Ramovš, 2003).

Bralne skupine v slovenskih splošnih knjižnicah, ki so sestavljene iz ljudi enake starosti naj bi omogočale, da bi ljudje lažje sprejeli svoje starostne omejitve, si ponovno osmislili življenje in si zadovoljili potrebe, ki se pojavljajo v tretjem življenjskem obdobju.

3 Oblikovanje pregleda stanja v slovenskih splošnih knjižnicah

V mnogih slovenskih splošnih knjižnicah obstajajo različne bralne skupine. Večina skupin je medgeneracijskih, v njih sodelujejo ljudje različnih starosti. Nekatere knjižnice v domovih starejših občanov ustanavljajo različne oblike bralnih skupin in s tem ohranjajo bralno kulturo med starejšimi. Zanimalo nas je, koliko splošnih knjižnic v Sloveniji namenja bralne skupine izključno starejšim, tudi v domovih starejših občanov ali drugih sredinah. Pomemben kriterij je bil, da skupine ustanovijo knjižnice oz. knjižničarji. Poskušali smo ugotoviti, kakšne prednosti imajo takšne bralne skupine glede na specifične potrebe, ki jih imajo starejši in ki smo jih navedli v poglavju o kakovostni starosti.

V Sloveniji je 58 osrednjih splošnih knjižnic s številnimi krajevnimi knjižnicami in potujočimi knjižnicami (Portal, 2023). Splošna knjižnica je ustanova, kjer je vsak dobrodošel, ne glede na status, zato je generator zaupanja. V slovenskih splošnih knjižnicah lahko brezplačno obiskujemo prireditve, se udeležujemo izobraževanj, prebiramo knjige, časopise in revije ter uporabljamo računalnike in internet (Uredba, 2003; Uredba, 2022). V sklop prireditev spadajo tudi bralne skupine za starejše, ki so predmet naše raziskave.

Pri raziskavi smo si pomagali s spletnimi stranmi slovenskih splošnih knjižnic. Pridobili smo podatke o bralnih skupinah in o njihovi sestavi ter delovanju.

Knjižnice imajo dobre spletne strani, ki so nam bile v veliko pomoč. Po pregledu spletnih strani knjižnic, s katerih je bilo razvidno, da se ukvarjajo tudi z bralnimi skupinami, smo se obrnili na kontaktne osebe, večinoma so bili to informatorji v knjižnicah. Pisno smo jim zastavili vprašanja, kakšne vrste bralnih skupin obstajajo v njihovi knjižnici in ali v njihovi knjižnici obstaja bralna skupina, ki je namenjena samo starejšim. Na izbor knjižnic, ki so vključene v raziskavo, je vplivalo dejstvo, da izvajajo dejavnost, bralno skupino za starejše ali pa vsaj skupino, kjer starejši sodelujejo skupaj z drugimi generacijami, kar nas je v raziskavi tudi zanimalo. Na koncu je bilo v raziskavo vključenih 21 knjižnic, kar je približno tretjina vseh slovenskih splošnih knjižnic, kar se nam je zdel dovolj velik vzorec za raziskavo o bralnih skupinah za starejše. V večini knjižnic smo pri raziskavi uporabili tako spletne strani knjižnic kot tudi odgovore, ki so nam jih posredovali informatorji v knjižnicah, ki se z bralnimi skupinami neposredno ukvarjajo v prostorih knjižnic, kot tudi zunaj njih. Pri knjižnicah, ki na svojih spletnih straneh nimajo objavljenih dejavnosti v domovih za starejše, smo uporabili samo odgovore informatorjev. Taka primera sta Splošna knjižnica Ljutomer in Cankarjeva knjižnica Vrhnika, kljub temu pa smo na koncu navedli njuni spletni strani, ker sta knjižnici sodelovali v raziskavi.

4 Primeri bralnih skupin

V tem poglavju je prikazana praktična raziskava, kjer smo s pomočjo spletnih strani in informatorjev pregledali ponudbo izbranih splošnih knjižnic po Sloveniji, s ciljem ugotoviti, kaj na področju bralnih skupin ponujajo starejšim.

V Lavričevi knjižnici Ajdovščina potekajo številni bralni krožki in različna bralna srečanja za odrasle, ki imajo namen spodbujati k branju in spoznavanju knjižničnega fonda ter popularizirati dela slovenskih knjižnih ustvarjalcev. Namenjeni so odraslim in starejšim. Tudi Knjižna srečanja ob kavici so namenjena odraslim. Dve srečanji letno sta namenjeni predstavitvi strokovne in leposlovne domoznanske literature prejšnjega leta. Posamezno srečanje poteka na določeno temo (npr. predstavitev del določenega avtorja, gradivo o prvi svetovni vojni).

Vsak mesec se v Centru starejših Pristan v Vipavi srečujejo pri bralnem krožku. Bralni krožek spodbuja starejše k druženju, medsebojnemu spoznavanju, motivira jih k pripovedovanju ter hkrati spoznavanju različnih tem in odlomkov iz slovenske literature. Poleg socializacijskega vidika ima tudi terapevtski učinek. Pomaga pri ohranjanju njihovih mentalnih sposobnosti in jim ponuja kakovostno preživljanje prostega časa.

Tudi v **Knjižnici Brežice** se zavedajo, da je aktivno branje pomembno v vseh življenjskih obdobjih. Z raznimi projekti zato vzgajajo bralce za vse življenje, od najmlajših do starejših.

Vsakihi štirinajst dni v knjižnici poteka Bralni krožek za odrasle. Z branjem in pogovorom odkrivajo nove svetove, pokrajine in ljudi, predvsem pa literarni svet in samega sebe. Na srečanjih se dotikajo kakovostnih in berljivih knjig, udeleženci pa krožek soustvarjajo s svojimi pobudami, zanimanji, izkušnjami. Strinjajo se z besedami Mete Grosman, ki se sprašuje, zakaj naj bi starejši knjigo sploh odložil, saj mu branje ohranja duševno svežino, branje je telovadba za možgane. Odloži jo samo v primeru, da mu vid ne dopušča več brati. Beremo tudi starejšim, slabovidnim, dementnim, vsem, ki iz kakršnega koli vzroka ne morejo več brati, ker branje ugodno vpliva nanje. (Grosman, 2006).

Ob četrtkih se v Domu upokojencev Brežice srečuje Bralni krožek Lastovke. Poglavitni namen krožka je polepšati čas starejšim, ki prebivajo v domu. Na srečanjih se dotikajo vseh zvrsti, predvsem pa del slovenskih avtorjev, katerih tematike in literarno okolje so poslušalcem blizu. Srečanja so prepletena z branjem in pogovorom o besedilu ter o vsem tistem, kar jim je prebrano priklicalo v spomin.

V **Osrednji knjižnici Celje** deluje bralna skupina za starejše v sklopu izobraževalnih programov Univerze za tretje življenjsko obdobje, ki jo vodi prostovoljka. Bralna skupina je imela že več imen, njen namen pa je v vseh letih nespremenjen: prebirati zanimivo literaturo različnih zvrsti domačih in tujih avtorjev, ter se o njej pogovarjati. Pogovori so zelo pomembni, saj si z njimi lepšajo dneve in tako prispevajo k boljšemu počutju. Z branjem in pogovori se učijo ter seznanjajo z lepotami domovine in sveta, s potrebami ljudi, ne pozabljajo na običaje, se nasmejejo, pa tudi zjočejo. Včasih zaključijo krožek z meditacijo. Vsakotedensko »uradno« Čitalnico pa vselej zaključijo zunaj »univerzitetnih prostorov«. To jih odvrne od občutkov osamljenosti. To je tudi najprimernejši čas, ko lahko sklepajo prijateljstva, slednjih namreč ne sklepamo le v mladosti.

Bralni klub za odrasle so v **Knjižnici Črnomelj** ustanovili z namenom privabiti v knjižnico čim več odraslih bralcev. Če bodo uživaški bralci odrasli, bodo posledično brali tudi otroci, ker bodo živeli v okolju bralnih navad in bodo potrebo po branju ponotranjili. Srečanja so namenjena tudi spoznavanju domačega kraja, kulturnih znamenitosti in kulturne dediščine. Ciljni skupini kluba sta zaposleni odrasli in starejši. Na bralnem srečanju imajo člani možnost predstaviti svoja dela (napisane pesmi, zgodbice, ročna dela).

Bralni krožek **Knjižnice Antona Sovreta v Hrastniku** je namenjen odraslim uporabnikom knjižnice (zaposleni, brezposelni, starejši). Srečanja potekajo

enkrat mesečno in so dolga približno uro in pol. Na posameznem krožku obravnavajo literarna dela izbranega slovenskega avtorja. Člani opišejo delo, ki so ga prebrali doma, ter s pomočjo moderatorke razpravljajo o slogu in tehniki pisanja, primerjajo svoja razmišljanja z drugimi in s tem razvijajo kritični odnos do literature. V pogovoru jim moderatorka predstavi tudi kratek življenjepis in zanimivosti iz življenja obravnavanega avtorja. Na vsakem srečanju so člani seznanjeni s kratko vsebino novih naslovov v knjižnici. Krožek obiskujejo ženske, velika večina je upokojenk. Članice pravijo, da brez knjig ne bi zmogle, da je krožek zanje energijska točka, kjer se združujejo knjige, pozitivne misli in čudovite osebe.

Knjižnica je ustanovila tudi bralni krožek za oskrbovance Doma starejših Hrastnik. Skupina bralnega krožka se dobiva enkrat mesečno, ob predhodni najavi. Knjižničarka iz Knjižnice Antona Sovreta bere oskrbovancem kratko prozo – novele ali krajše zgodbe. Skupina je sestavljena iz starostnikov, ki sami ne zmorejo brati, a radi poslušajo.

Tako kot v Črnomlju so tudi v **Občinski knjižnici Jesenice** bralni klub za odrasle ustanovili z namenom, da bi v knjižnico privabili čim več odraslih bralcev. Srečanja imajo enkrat mesečno od oktobra do maja. Pogovarjajo se o prebrani literaturi, ki jo določijo na predhodnem srečanju. Bralna kluba imajo tudi v dveh krajevnih knjižnicah, Knjižnici Kranjska Gora in Knjižnici Matije Čopa Žirovnica.

Enkrat mesečno knjižničarka obiskuje starejše v dveh domovih za upokojence, na Jesenicah in v Kranjski Gori. Knjižničarka pripravi črtice ali kratke zgodbe in poezijo na temo, ki jo izbere sama. Teme so enostavne in so jim blizu. Pri izbiri gradiva pazi, da gre za enostaven in razumljiv jezik. Udeleženci najraje poslušajo zgodbe znanih domačih avtorjev, ki jih spominjajo na otroštvo.

V **Knjižnici Franceta Balantiča Kamnik** se skupine za branje imenujejo Srečanja s knjigo. Navezali so stike z medgeneracijskimi skupinami in društvi upokojencev ter jim ponudili bralne urice. Voditelji različnih starosti pridejo med starejše in jim predstavljajo knjige, jim berejo, pripovedujejo zgodbe, berejo pesmi, predstavljajo avtorje, se pogovarjajo in prisluhnejo. Zanimanje za literaturo je tudi zanimanje za človeka, katerega bistvo ostaja isto, ne glede na čas, prostor in okoliščine. Branje je proces, ki se ne zaključi, ko knjigo zapremo. Prebrano še dolgo deluje v nas, se nas dotika, potiska misli, občutke ter celo nezavedno sem in tja. Voditelji z občutkom izbirajo gradivo, ki je primerno za starejše, a hkrati kakovostno, in ki spodbuja notranje premike. Udeleženci na srečanjih poročajo, da še dolgo nehoti razmišljajo o knjigi, in vsakogar se dotakne nekaj drugega.

Srečanja s knjigo potekajo od oktobra do maja po naprej določenem programu. Starejši se srečujejo v več krajih kamniške in komendske občine. Knjige, ki jih predstavljajo, so različnih žanrov slovenskih in tujih avtorjev. Po vsaki predstavitvi knjige se razvije živahen pogovor med udeleženci. Branje in pogovarjanje o dobrih knjigah je namen srečanj, ki privabljajo čedalje več novih bralcev in bralk. Ob koncu sezone knjižnica vse redne obiskovalce nagradi s priznanjem, odpeljejo jih tudi na krajši literarni izlet.

V **Mestni knjižnici Kranj** so bralnim srečanjem za starejše dali skupno ime: *Modro brati in kramljati, bralna srečanja za starejše*. Redna tedenska bralna srečanja (starejši od 80 let) potekajo v domovih za starejše na področju treh občin, ki jih pokriva Mestna knjižnica Kranj (Naklo, Preddvor, Kranj). Bibliotekarji in usposobljeni prostovoljci, voditelji bralnih skupin, prebirajo izbrane odlomke izvirnega slovenskega in prevodnega leposlovja, deloma tudi poljudna strokovna besedila, ter vodijo pogovor, ki temelji na prebranih besedilih, predhodnem poznavanju slovenskih literarnih del, na kulturni in naravni dediščini, na starih navadah in običajih ter prenosu znanja in izkušenj na mlajše generacije. Velikega pomena je ohranjanje ljudskega izročila in zgodovinskega spomina. Srečanje traja eno uro. Gostujoči avtorji popestrijo srečanja in spodbudijo udeležence k razgovoru. Bralna srečanja v domovih za starejše so namenjena dvigu bralne kulture, ohranjanju lokalne kulturne dediščine, pridobivanju in ohranjanju kompetenc ter socializaciji udeležencev, zato se glede na njihovo stanje uporablja kombinacija doživljajskega branja ter razgovora, in sicer v frontalni in skupinski obliki. Vsebinsko knjige zajemajo tematiko iz časa njihove mladosti in polpretekle zgodovine, kar je njihovo interesno področje, z izborom sledijo tudi pobudam udeležencev. Pogovor o določeni temi je popestren s predmeti in drugim knjižničnim gradivom; predvidene so tudi projekcije kratkih odlomkov iz filmov ter popestritev srečanja z glasbo.

Bralna srečanja (starejši od 60 let) potekajo enkrat tedensko ali enkrat na štirinajst dni, odvisno od strukture skupine. Udeleženci srečanj sami doma prebirajo knjige. Bibliotekarji in usposobljeni prostovoljci na skupnih srečanjih vodijo razgovor o prebranih leposlovnih knjigah slovenskih in tujih avtorjev, o vrednotenju literarnih del, o pisateljih in njihovem slogu pisanja. Udeleženci s svojimi predlogi vplivajo na vsebino srečanj in deloma na izbor književnih del. Na srečanjih z gosti aktivno sodelujejo v pogovoru z njimi. Udeleženci srečanj so redno seznanjeni z novostmi na literarnem trgu. Medgeneracijsko sodelovanje poteka prek mladih, udeležencev drugih bralnih srečanj po Gorenjski, ter knjižničarjev in prostovoljcev. Izbor gradiva upošteva slovensko knjižno produkcijo in literarne nagrade.

Mreža bralnih srečanj za starejše obsega dvanajst skupin na področju Mestne občine Kranj in Gorenjske. Bralna srečanja vodijo strokovni delavci knjižnice ter

prostovoljci, usposobljeni za delo in vodenje bralnih skupin za starejše. Enkrat mesečno na skupnih srečanjih prostovoljcev voditeljev bralnih skupin nadgrajujejo izobraževanje prostovoljcev na področju andragogike in vseživljenjskega učenja.

V **Valvasorjevi knjižnici Krško** izvajajo bralno-pogovorne ure za institucionalizirano skupino, in sicer za stanovalce Doma starejših občanov Krško. Projekt so nekoliko mladostno poimenovali Knjižne zmenkarije. Na druženjih prebirajo poljubno literaturo, slovenske in tuje avtorje, novosti ter starejšo literaturo, prozo in poezijo. Vsako leto imajo zastavljen nekoliko širši program (prebiranje domoznanskih avtorjev, pregled slovenske literature po obdobjih itd.), seveda pa program prilagajajo željam bralcev. Srečanje traja praviloma eno uro, pri izvajanju upoštevajo priporočila, da se na vsakem srečanju vsaj dvajset minut glasno bere.

V domu izvajajo tudi branje za »bralno značko«; ta projekt so poimenovali Od Prešerna do Prešerna ali Beremo prešerno, saj ga izvajajo od 8. februarja do 3. decembra, ko uspešnim bralcem na zaključni prireditvi podelijo priznanja z nazivom prešerni bralec in simbolično nagrado. Projekt je prilagojen tudi tistim starejšim, ki zaradi zdravstvenih težav ne morejo več brati, pa se še vedno radi družijo s knjigo. Trenutno v projektu sodelujejo le tisti starejši, ki zahajajo na Knjižne zmenkarije, kjer na kratko predstavijo prebrane knjige.

V **Mestni knjižnici Ljubljana** v enoti Otona Župančiča se že dolga leta zbirajo starejši v bralni skupini, ki se je najprej imenovala Bralni krog. Na Bralnem krogu je voditeljica predstavljala novosti s področja odrasle in mladinske literature. Ob tem so se (večinoma) članice pogovarjale tudi o drugih knjigah, ki so jih same prebrale. Lani se je ime skupine spremenilo v Bralno skupino za starejše in koncept je drugačen. Vsak mesec preberejo zgodovinski roman in se o tematiki pogovarjajo. Skupina se sestaja od oktobra do maja, enkrat na mesec. To je edina bralna skupina v Mestni knjižnici Ljubljana, ki je namenjena samo starejšim, članice so večinoma stalne, rade se udeležujejo srečanj in med seboj so spletle prijateljske stike.

Splošna knjižnica Ljutomer izvaja Bralne urice v Domu starejših Ljutomer enkrat na teden, skupaj z dijaki Gimnazije Frana Miklošiča Ljutomer. Knjižničarji povabijo starejše, ki so manj gibljivi (na vozičkih, hoduljah, v postelji ali ne vidijo dobro). Literaturo dijaki izbirajo po predlogih knjižničarjev (krajše zgodbe iz naših krajev, črtice, legende ipd.). Pozitivni učinki so vidni pri obeh skupinah.

Knjižni večeri za odrasle bralce v **Knjižnici Medvode** so redna mesečna srečanja, ki potekajo od oktobra do maja. Pogovarjajo se o izbranih kakovostnih

novostih, predvsem o nagrajenih knjigah in drugih zanimivih aktualnih knjigah za odrasle, pa tudi o mladinskih knjigah. Primerjajo jih s svojimi bralnimi izkušnjami in si izmenjavajo mnenja. Večerov se udeležujejo odrasli vseh starosti, ne dajejo si domačih nalog, redna prisotnost ni obvezna, bralci pridejo, kadar želijo oz. utegnejo.

V **Knjižnici Nazarje**, ki je del **Osrednje knjižnice Mozirje**, je bralni klub namenjen izključno starejšim. Klub je nastal na pobudo nazarskega društva upokoencev, srečujejo se enkrat na mesec od septembra do maja. Poimenovali so ga Pogovori o knjigah, pogovori o življenju.

Vsebinsko se lotevajo zelo različnih tem in na različne načine. V okvir bralnega kluba umeščajo različne predstavitve knjig z lokalnega področja, pogovore z znanimi kulturnimi delavci, ki izhajajo iz domačega okolja in jih člani poznajo. Prvenstveno ostaja vsa pozornost namenjena knjigam. Dela, o katerih se pogovarjajo, izbirajo skupaj ter nato družno predstavijo vsebino, avtorja in svoj pogled na knjigo. Srečanja so zanimiva tudi zaradi izobrazbene strukture bralcev, ki je zelo raznolika. Prihajajo uporabniki z osmo stopnjo izobrazbe, kot tudi gospodinje in kmetje. Družijo jih ljubezen do knjige, srečevanja in prijateljstvo. Na bralnem klubu jih spodbujajo, da vsak pove svoje mnenje. Članstvo narašča, veseli jih sproščena odprtost, povezanost med njimi in hudomušnost. Starejše seznanjajo s pomembnostjo domoznanstva v knjižnicah, na kratko jim predstavijo nove knjige in druge novosti, ki jih knjižnica ponuja uporabnikom.

V **Knjižnici Lesce**, ki je del **Knjižnice A. T. Linharta Radovljica**, delujeta bralna kluba za starejše »Narcise« in »Štrikarice«. Vsaka skupina si izbere knjigo, knjižničarka jo predstavi in se o njej pogovarjajo. V Domu Janka Benedika v Radovljici izposojajo knjige starejšim enkrat tedensko, deluje pa tudi skupina Knjiga moja prijateljica, predstavitev knjige po izboru knjižničarke enkrat mesečno.

V **Knjižnici Miklova hiša Ribnica** bralna skupina ni namenjena le starejšim, obiskujejo jo generacije od tridesetih let naprej, a stalni člani so zares starejši. Sestajajo se enkrat mesečno. Vsi preberejo knjigo, ki jo predhodno izbere knjižničarka, in se o njej pogovarjajo. Zajemajo čim širši, žanrsko neomejen krog leposlovja. V zadnjem času izbirajo več del slovenske produkcije, da se bolje spoznajo z domačim ustvarjanjem.

V **Šmarju pri Jelšah** bralno skupino sestavljajo stanovalci Doma upokoencev Šmarje pri Jelšah, vodita pa jo dve mentorici iz **Knjižnice Šmarje pri Jelšah**. Delo je prilagojeno starejšim (slabovidni, naglušni ...), zato ni čisto klasična bralna skupina. Prebirajo in pripovedujejo (tudi zbirajo in zapisujejo) ljudsko slovstvo, spomine in biografije. Srečujejo se enkrat tedensko.

Knjižnica Pavla Golie Trebnje organizira Bralne urice v Domu starejših občanov Trebnje. Izvaja jih prostovoljka. Bralne urice potekajo enkrat na mesec od oktobra do maja. Ob začetku bralnih uric vsi udeleženci prejmejo skripte z zgodbami, ki jih nato obravnavajo. Zgodbe so posebej izbrane za starejše, za lažje branje je povečano besedilo.

V knjižnici deluje tudi bralna skupina Čarobni svet besed, pogovor o knjigah. Namenjena je vsem, ki radi berejo in se o prebrani knjigi želijo pogovarjati. Enkrat mesečno se dobijo v knjižnici, v prijetnem vzdušju in ob čaju. Med seboj delijo občutke in misli, včasih celo oživljajo lastne spomine. Opazujejo, kako se jih določena knjiga dotakne, saj vsak doživlja knjigo na svoj način. Lepo se je srečevati in deliti ljubezen do knjig.

Knjižnica Velenje v sodelovanju z Domom za varstvo odraslih Velenje izvaja bralne urice za starejše. Te so namenjene stanovalcem doma, ki težko berejo in jim je knjiga iz zdravstvenih razlogov težje dostopna. Skupno branje in pogovor poglobljata tudi medsebojne odnose, stanovalce ohranjata duševno sveže in omogočata kakovostnejše preživljanje prostega časa. Na isti način je organizirana Bralna čajanka v Centru starejših Zimzelen Topolšica, kjer tudi sodelujejo zaposleni iz velenjske knjižnice.

V vrhniški dom upokojencev prihaja prostovoljka iz **Cankarjeve knjižnice Vrhnika**. Sestajajo se enkrat na teden in berejo. Skupina je večinoma stalna, zato berejo zahtevnejše romane v nadaljevanjih. Na začetku vsake Bralne urice obnovijo že prebrano, potem se lotijo novega poglavja. Bralne urice vsem veliko pomenijo. Prostovoljka opazuje svoje poslušalce, kako trpijo z literarnimi junaki, se z njimi žalostijo in veselijo srečnega konca. Branje je vseživljenjski proces, ki ga razvijamo z vsako knjigo.

V **Knjižnici Mileta Klopčiča v Zagorju ob Savi** se že dolga leta neprekinjeno sestaja Bralni krožek. Čeprav ni bil zamišljen kot bralna skupina za starejše, je zdaj večina članic že v pokoju.

Medobčinska splošna knjižnica Žalec organizira branja starejšim v domovih upokojencev: Naš dom Vransko, Dom upokojencev Polzela in Dom Nine Pokorn Grmovje. V prva dva hodijo knjižničarke Medobčinske splošne knjižnice Žalec enkrat mesečno, v Dom Nine Pokorn pa dvakrat mesečno. Berejo jim kratke zgodbe, berejo ali pripovedujejo pravljice, pogovarjajo se o običajih, praznikih, o opravilih na vrtu, njivi, razlagajo pregovore, reke, pojejo ljudske pesmi in podobno. Prisotni so skoraj vedno isti starejši, razen če je kdo zaradi bolezni odsoten. Delo s starejšimi je prostovoljno, opravljajo ga knjižničarji, ki želijo zgodbe širiti med starejše ljudi.

4.1 Povzetek pregleda bralnih skupin

V tem razdelku smo poskušali povezati ugotovitve pregledane literature in praktičnih primerov bralnih skupin v slovenskih splošnih knjižnicah. Teoretična izhodišča navajajo, da bi morali starejši poleg osnovnih potreb zadovoljiti tudi tri specifične potrebe: po osebнем medčloveškem odnosu, po predajanju izkušenj in po doživljanju smisla, katerega predpogoj je sprejetje starosti z omejitvami, ki jih prinese. (Ramovš, 2003). Kakovostna starost je sicer odvisna od posameznika, ne da pa se je zagotoviti brez druženja z drugimi ljudmi. (Ramovš, 2000). Nekateri starejši se ne počutijo dobro v skupini, ki ni približno enakih let, bolje se počutijo v skupini, ki ima enake probleme, npr. z vidom, sluhom. Lažje govorijo s svojimi vrstniki, ker vejo, da jih bodo razumeli. (Bowen, 1986). Branje in druženje prineseta veliko koristi ter včlanitev v bralno skupino starejše poveže z novimi idejami in novimi knjigami. Branje pomaga pri spominu in ohranja možgane mlade. Ljudem pomaga pri pridobivanju novih prijateljev in občutku, da ostajajo povezani z drugimi ljudmi in njihovimi idejami. Lahko celo zmanjša tveganje smrti po upokojitvi. Starejši, ki berejo, ne uživajo samo v dobri zgodbi, v praksi so bile odkrite številne pozitivne koristi branja, vključno z izboljšanim ohranjanjem spomina, boljšimi sposobnostmi odločanja, zmanjšanjem stresa in boljším spanjem. (Pečjak, 1993, 1999).

Na podlagi pregledanega stanja v slovenskih splošnih knjižnicah smo ugotovili, da so bralne skupine odličen način za spodbujanje bralnih navad in pomagajo pri socializaciji. Večina bralnih skupin starejšim omogoča izbiro knjige, pridružitve bralni skupini je način za raziskovanje in odkrivanje novih priljubljenih žanrov. Bralna skupina starejšim daje priložnost za druženje, sklepanje novih prijateljstev, spremljanje družabnih dogodkov in drugo. Bralne skupine za starejše se borijo proti socialni izolaciji in osamljenosti ter zagotavljajo stalno skupino in teme za pogovor. Družbena izolacija je namreč povezana z večjim tveganjem za depresijo in celo s povečanim tveganjem za demenco. Te ugotovitve nas opozarjajo, da so bralne skupine za starejše nujne, pa naj se starostniki zbirajo v knjižnici ali v domovih za upokojence. Vsak človek naj bi do konca živel kakovostno in zadovoljno življenje.

V številnih knjižnicah se zavedajo, da se s staranjem prebivalstva zanje postavljajo novi izzivi in potrebe po novih oblikah sodelovanja ter izobraževanja njihovih uporabnikov in bralcev. Večina knjižnic, ki smo jih zajeli v pregled, ima bralne skupine za odrasle bralce, med katerimi je večina upokojencev. V Ljubljani, Kranju, Nazarjah in Lescah imajo bralne skupine, ki so namenjene izključno starejšim in potekajo v prostorih knjižnice. V raziskavi smo ugotovili, da deluje veliko bralnih skupin za starejše v domovih upokojencev, vodijo jih knjižničarji, lokalne knjižnice pa so jih tudi ustanovile. Zaradi telesnih omejitev

je namreč veliko starostnikov v domovih za upokojece, zato so se knjižnice prilagodile in ponudile svoje storitve tam.

5 Zaključek

V našem pregledu nas je zanimalo, ali v slovenskih splošnih knjižnicah res potrebujemo bralne skupine, ki so namenjene samo starejšim, in kako jim lahko z branjem pomagamo pri njihovem vsakdanjiku. Na podlagi teoretičnih izhodišč in pregledu bralnih skupin za starejše v slovenskih splošnih knjižnicah se kaže, da so bralne skupine za starejše potrebne zaradi socialne note (druženje, nova poznanstva, stalna skupina), ohranjanja spomina, manjše možnosti za Alzheimerjevo bolezen in demenco, za spodbujanje bralnih navad, zmanjšanje stresa ter boljši spanec.

Pokazali smo tudi, da se v slovenskih splošnih knjižnicah prilagajajo potrebam starejših v okviru svojih zmožnosti, velikokrat ustanavljajo bralne skupine za starejše kar v domovih za upokojece. Ker se prebivalstvo stara, bi bilo priporočljivo izvesti raziskavo potreb in želja starejših za sodelovanje v programih splošnih knjižnic na nacionalnem nivoju ter se temu ustrezno prilagoditi.

Viri in literatura

1 Viri in literatura za teoretični del raziskave

- Applewhite, A. (2017). *Lepota let: manifest proti starizmu*. Eno.
- Bowen, J. in Dee, M. (1986). *Library services to older people*. The British Library Board.
- Furedi, F. (2017). *Moč branja*. UMco.
- Grešak, K. (2016). *Delovanje bralnih skupin v Mestni knjižnici Ljubljana*. [Diplomsko delo]. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Grosman, M. (2006). *Razsežnosti branja: za boljšo bralno pismenost*. Karantanija.
- Hojnik Zupanc, I. (1997). *Dodajmo življenje letom*. Gerontološko društvo Slovenije.
- Kovač, M. (2020). *Berem, da se poberem*. Mladinska knjiga.
- Manguel, A. (2012). *Zgodovina branja*. Cankarjeva založba.
- Osborne, S. (2008). *Essential guide for reading groups*. A & C Black.
- Pečjak, S. (1993). *Kako do boljšega branja*. Zavod republike Slovenije za šolstvo in šport.

Pečjak, S. (1999). *Osnove psihologije branja*. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Ljubljana.

Pečjak, V. (1998). *Psihologija tretjega življenjskega obdobja*. Samozal.; Znanstveni inštitut filozofske fakultete.

Pečjak, V. (2007). *Psihologija staranja*.

Perko, M. (2011). *Skupine starih za samopomoč v domu Petra Uzarja* [Diplomsko delo]. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

Portal slovenskih splošnih knjižnic. (2023). *Dobrodošli v slovenskih splošnih knjižnicah*. <https://www.knjiznice.si/>

Ramovš, J. (2000). Medgeneracijska povezanost, samopomoč in kakovostna starost. *Socialno delo*, 39(4-5), 315-328.

Ramovš, J. (2003). *Kakovostna starost: Socialna gerontologija in gerontagogika*. Inštitut Antona Trstenjaka.

Resman, S. (2016). *Smernice za oblikovanje storitev za starejše*. Mestna knjižnica Ljubljana. https://www.mklj.si/wp-content/uploads/2021/06/Smernice_za_starejse.pdf

Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice: (za obdobje 2018–2028). (2018). Republika Slovenija, Nacionalni svet za knjižnično dejavnost. <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MK/Zakonodaja-ki-ni-na-PISRS/Kulturna-dediscina/2ffbd52377/Strokovna-priporocila-in-standardi-za-splosne-knjiznice.pdf>.

Uredba o osnovnih storitvah knjižnic. (2003). *Uradni list RS*, št. 29.

Uredba o spremembi Uredbe o osnovnih storitvah knjižnic (2022) *Uradni list RS*, št. 162.

Z branjem do boljšega življenja. (2023). <https://www.knjiznica-celje.si/univerza-u30/izobrazevalni-programi>

Zadravec, Eva. (2020). *Storitve za starejše v splošnih knjižnicah* [Magistrsko delo]. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=119951>

2 Viri za praktični del raziskave: spletne strani slovenskih splošnih knjižnic

Bralne skupine. (2023). Mestna knjižnica Ljubljana. <https://www.mklj.si/bralne-skupine/>

Bralni klub za odrasle. (2023). Knjižnica Črnomelj. <https://knjiznica-crnomelj.si/dejavnosti/za-odrasle/bralni-klub-za-odrasle/>

Bralni klub. (2023). Knjižnica Pavla Golie Trebnje. <https://www.tre.sik.si/bralni-klub/>

Bralni klub. (2023). Občinska knjižnica Jesenice. <https://www.knjiznica-jesenice.si/dejavnosti-za-odrasle/bralni-klub/>

Bralni krožek za odrasle. (2023). Knjižnica Antona Sovreta Hrastnik. <https://hra.sik.si/projekt/bralni-krozek-za-odrasle/>

Bralni krožek. (2023). Knjižnica Mileta Klopčiča Zagorje ob Savi. <http://www.zag.sik.si/bralni-krozek/>

Branje ljudem s posebnimi potrebami. (2023). Medobčinska splošna knjižnica Žalec. <https://www.zal.sik.si/projekti/branje-ljudem-s-posebnimi-potrebami/>

Knjižne zmenkarije. (2023). <https://www.knjiznica-krsko.si/dejavnosti/odrasli/knji%C5%BEnne-zmenkarije.html>

Knjižni večeri za odrasle bralce. (2023). <https://www.knjiznica-medvode.si/druge-storitve/mladina-in-odrasli/knjizni-veceri-za-odrasle-bralce/>

Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik. (2023). *Srečanja s knjigo.* <https://kam.sik.si/Dejavnosti-in-projekti/Projekti/ArtMID/6046/ArticleID/8792/Srecanja-s-knjigo>

Knjižnica Lesce. (2023). <https://www.rad.sik.si/knjiznica-lesce/>

Knjižnica Ljutomer. (2023). <https://knjiznica-ljutomer.si/knjiznica/>

Knjižnica Nazarje. (2023). http://www.knjiznica-mozirje.si/index.php?option=com_content&task=view&id=35

Knjižnica Šmarje pri Jelšah. (2023). <https://kspj.si/>

Knjižnica Velenje. (2023). <https://www.knjiznica-velenje.si/>

Knjižnica Vrhnika. (2023). <https://ckv.si/>

Lastovke se v bralno jato zbirajo že desetletje. (2023). Knjižnica Brežice. <https://knjiznica-brezice.si/napovednik-dogodkov/utrinki-z-dogodkov/lastovke-se-v-bralno-jato-zbirajo-ze-desetletje/>

Modro brati in kramljati. (2023). Mestna knjižnica Kranj. <https://www.mkk.si/asset/Y7fCFDFJPhTLnjK7i>

Odrasli. (2023). Knjižnica Miklova hiša Ribnica. <https://miklovahisa.si/izobrazevanje/odrasli/>

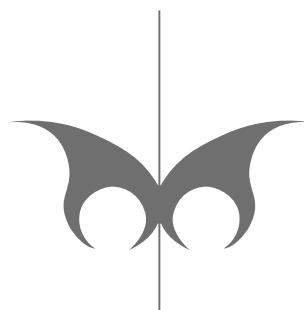
Odrasli. (2023). Lavričeva knjižnica Ajdovščina. <https://www.ajd.sik.si/odrasli/>

Z branjem do boljšega življenja. (2023). <https://www.knjiznica-celje.si/univerza-u30/izobrazevalni-programi>

Darja Bolka

Mestna knjižnica Ljubljana, Kersnikova ulica 2, 1000 Ljubljana
e-pošta: darja.bolka@mklj.si

IN MEMORIAM

In memoriam: Martina Šircelj¹ (1930–2024)

Darja Lavrenčič Vrabec

UDK 929Šircelj M.

DOI <https://doi.org/10.55741/knj.69.2-3.7>

Bibliotekarka v Pionirski knjižnici v Ljubljani (1954–1960), njena vodja (1960–1975), pomočnica ravnatelja Narodne in univerzitetne knjižnice v obdobju 1980–1992

V letošnjem juliju smo se poslovili od naše drage stanovske kolegice, gospe Martine Šircelj. Njena poklicna pot je bila raznolika, bogata in ustvarjalna. Naj jo na kratko povzamemo in se ji s prispevkom skušamo zahvaliti za njen doprinos k razvoju bibliotekarske stroke, zlasti pa k pionirskemu razvoju slovenskega mladinskega knjižničarstva in preučevanja mladinske književnosti.

Martina Šircelj se je rodila 25. 5. 1930 v Smledniku, osnovno šolo in gimnazijo pa je obiskovala v Kranju. Vpisala se je na študij primerjalne književnosti in literarne teorije na ljubljanski Filozofski fakulteti, kjer je tudi diplomirala. Takoj po diplomi, leta 1954, se je na povabilo takratnega ravnatelja ljubljanske Pionirske knjižnice, Frančka Bohanca, kot sveže diplomirana komparativistka zaposlila v omenjeni knjižnici. Skoraj sočasno je nastopila službo tudi njena študijska kolegica Andra Žnidar, poleg že delujoče Pionirke Miše Sepe in drugih sodelavcev. Kasneje se jim je pridružila tudi Marjana Kobe, kot bibliotekarka, vodja pedagoških dejavnosti. Kot je kolegica Martina zapisala v publikaciji ob 50. obletnici Pionirske knjižnice (1998) *Pionirji smo tudi mi – knjižničarji* v svojem spominskem prispevku *Knjiga čaranja: »Eno pa drži: malokatera knjižnica na Slovenskem se je lahko v tistem času ponašala na svojem začetku s tako strokovno ekipo kot takrat PK«*.

¹ Prvič objavljeno v: LAVRENČIČ Vrabec, D. (2024). Martina Šircelj : 1930-2024. *Otrok in knjiga*, 51(120), 120-122

S prihodom v ljubljansko Pionirsko knjižnico (po besedah dr. Marjane Kobe je bil tam »*strokovno inovatorsko naravnani kolektiv*«), s strokovnim delom v njej in zorenjem, kasneje tudi z njenim vodenjem, se je spoštovana kolegica Martina Šircelj začela specializirati na področju mladinskega in šolskega knjižničarstva in ga želela razvijati v smeri najboljših strokovnih evropskih zgledov.

Pionirska knjižnica se je tedaj že začela razvijati v sodobno knjižnico za mlade in v njej so se postopoma oblikovali tudi oddelki za estetsko vzgojo mladih (poimenovanje Center za estetsko vzgojo mladine), kjer so (kako sodobno in vizionarsko!) sodelovali strokovnjaki za različna umetniška področja (likovno vzgojo, izrazni ples, gledališko vzgojo, mladinsko in eksperimentalno gledališče, lutkovno vzgojo, filmsko vzgojo, učenje tujih jezikov). Ta koncept je izhajal iz tedanjega strokovnega prepričanja, časa po 2. svetovni vojni, naj bo umetnost dostopna sleherniku, ne le eliti, in naj bo dostopna čim bolj zgodaj, že otroku in mlademu človeku. Kasneje so se te dejavnosti povezale v zavod Pionirski dom, knjižnica pa je odšla na svojo pot.

To je bil čas, ko je kolegica Martina Šircelj, ki je leta 1960 postala vodja Pionirske knjižnice, s svojimi sodelavci, Pionirkami in Pionirji, začnela orati ledino na področju mladinskega knjižničarstva in se ozirati po najboljših možnih strokovnih zgledih po tujini. Eden takšnih »svetilnikov« v Evropi je bila Mednarodna mladinska knjižnica (IJB) v Münchnu, kamor so Pionirke s pomočjo štipendij odhajale na študijsko izpolnjevanje in najbolj sodobna dognanja stroke prinašale v »svojo« knjižnico in v Slovenijo; vse od uvedbe prostega pristopa namesto običajnega pultnega sistema (že leta 1956) – kot prvi v Sloveniji –, sodobne obdelave gradiva, bibliopedagoških oblik dela, oblikovanja standardov za mladinske oddelke splošnih knjižnic.

Kolegica Martina Šircelj je zaslužna tudi za osnutek standardov za šolske knjižnice, v katerih se je med drugim zavzemala, da mora biti program dela šolske knjižnice del učno vzgojnega programa in dela na šoli. Leta 1961 je začela voditi novoustanovljeno Sekcijo za mladinske knjižnice, ki je delovala v okviru Sekcije za ljudske knjižnice DBS.

Po odhodu iz Pionirske knjižnice je za nekaj let odšla v Afriko in tako med leti 1975 in 1979 delovala v Lusaki in kasneje v Nairobiu. Krajši čas je sodelovala z Bureau of Educational Research, ki je deloval v okviru Nairobijske univerze. Tudi v Afriki ni pozabila na svoje strokovne »korenine« in delo v Pionirski knjižnici. Iz nje se je vrnila z velikim darilom; z rokopisom izbora pravljic afriškega ljudskega izročila in odnesla ga je v Mladinsko knjigo uredniku Niku Grafenauerju, kjer je kasneje izšel z naslovom *Drevo življenja: afriške pripovedke* (1985, zbirka *Zlata ptica: zbirka najlepših pravljic in pripovedk iz svetovne*

književnosti), za katero je napisala še poglobljeno strokovno besedo o afriškem ljudskem slovstvu, dodala opombe k spremni besedi, bibliografijo virov.

Kolegice Martine, njenega spoštljivega odnosa do otrok in mladih, pomena knjižnic, vere v smiselnost čim zgodnejšega dela z otroki, mladimi in knjigami, njene sodobne vizije slovenskega knjižničarstva, se bomo spominjali tudi, ko bomo prebirali njene knjige, kot so: *O knjigah in knjižnicah za mladino* (1977), *Ure pravljič* (1972, soavtorici Marjana Kobe in Alenka Gerlovič), *Vzgojno-izobraževalno delo v šolski knjižnici srednje šole* (1993, soavtorica), njen navdušujoč uvod v knjigo francoskega komparativista Paula Hazarda: *Knjige, otroci in odrasli ljudje* (1973), ki je bila »biblija« mladinskih knjižničarjev tistega časa po vsem svetu.

Pomembne so še njene spremne besede h klasičnim delom slovenske in tuje književnosti, k Andersenovi *Snežni kraljici* (1969), k delom Franceta Bevka, kot so: *Mali upornik*, *Učiteljica Breda*, *Lukec in njegov škorec*, *Grivarjevi otroci*, *Pastirci*, *Pestrna*, *Peter Klepec*, tudi h knjigi Frana Milčinskega *Bilo je nekoč ...* (1972) idr. Napisala je biografsko zasnovano besedilo o pisatelju *Josipu Ribičiču* (MK, 1986, zbirka *Obrazi*), pripravila tudi izbor pesmic za leporelo *Sinko nagajivi* (MK, 1968). Izpostaviti velja, da je kljub intenzivnemu strokovnemu delu med leti 1964 in 1974 iz predanosti svoji stroki zmogla še na ljubljanski Pedagoški akademiji predavati o mladinski literaturi in prenašati znanje na mlade generacije.

Po vrnitvi v domovino se je kolegica Martina Šircelj zaposlila v Narodni in univerzitetni knjižnici v Bibliotekarskem strokovnem in znanstveno raziskovalnem centru. Leta 1980 je prevzela opravljanje del in nalog pomočnice ravnatelja Narodne in univerzitetne knjižnice. Leta 1987 je sodelovala pri pripravi prvih strokovnih programskih zasnov in načrtov za gradnjo nove osrednje univerzitetne knjižnice v Ljubljani (NUK 2). Kot je sama zapisala v svojem spominskem zapisu v publikaciji *Pionirji smo tudi mi – knjižničarji* (1989): »V NUK-u sem od pravljič za dvanajst let zakorakala v trdo realistično obdobje. Pa mi žilica ni dala miru: zagrešila sem z Ančko Korže še eno, do sedaj nedokončano pravljičo, ki se ji pravi: »Programske osnove za gradnjo NUK II. Upam, da se bo končala srečno.«

Kolegica Martina je bila zelo aktivna članica Društva bibliotekarjev Slovenije in vodila že omenjeno Sekcijo za mladinske knjižnice, kasneje je bila tudi predsednica Zveze bibliotekarskih društev Slovenije, vodila jo je do leta 1987. Bila je dolgoletna članica Društva bibliotekarjev Ljubljana. Pomemben je tudi njen prispevek pri nastajanju terminološke komisije. Za svoje delo je leta 1967 prejela najvišje državno nagrado s področja bibliotekarstva, Čopovo diplomu.

Martina Šircelj bo kot ena prvih Pionirk ostajala v naših srcih in spominih, skupaj še z drugimi Pionirkami, Andro Žnidar, Marjano Kobe in drugimi, z našo

veliko hvaležnostjo za vse narejeno, za predanost svojemu delu, na čemer lahko sedanje generacije nadaljujemo in gradimo naprej ter svoje delo predajamo prihodnjim generacijam. Tako po Andersenovsko zaokroženo – ki je bil Martinin drag avtor – naj sklenemo, da je bila tudi »pravlјica« Martininega življenja in dela raznolika in bogata. Iz setve, ki so jo opravile prve Pionirke, tudi draga kolegica Martina, je nastala obilna žetev. Hvala jim in ji za to.

mag. Darja Lavrenčič Vrabec

Mestna knjižnica Ljubljana, Kersnikova 2, 1000 Ljubljana
e-pošta: darja.lavrencic-vrabec@mklj.si

In memoriam: Martina Šircelj (1930–2024), pomočnica ravnatelja Narodne in univerzitetne knjižnice v obdobju 1980–1992

Lili Hubej, Irena Sešek

UDK 929Šircelj M.

DOI <https://doi.org/10.55741/knj.69.2-3.8>

Martina Šircelj je diplomirala na Filozofski fakulteti v Ljubljani – svetovna književnost in literarna teorija. Pred zaposlitvijo v Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK) je bila zaposlena v Pionirski knjižnici, ki jo je od leta 1960 tudi vodila. Na osnovi strokovnega in vodstvenega dela v Pionirski knjižnici v Ljubljani in objavljenih strokovnih del je pridobila naziv višji bibliotekar – specialist. Med letoma 1975 in 1979 je delovala v Lusaki in pozneje v Nairobiju, kjer je poldrugo leto sodelovala z Bureau of Educational Research (Pisarna za raziskave v izobraževanju), ki je deloval v okviru Nairobijske univerze. Po vrnitvi v domovino se je zaposlila v Narodni in univerzitetni knjižnici kot višji bibliotekar – specialist v Bibliotekarskem strokovnem in znanstveno-raziskovalnem centru, kjer je pridobila tudi strokovni naziv bibliotekar – svetovalec. Leta 1980 je prevzela opravljanje del in nalog pomočnika ravnatelja Narodne in univerzitetne knjižnice. Kot pomočnica ravnatelja je spremljala, analizirala in usmerjala strokovno delo delovnih enot ter zaposlenih, skrbela za organizacijo strokovnega dela vseh delovnih enot, vodila in usmerjala nabavo in obdelavo knjižničnega gradiva, skrbela za strokovno permanentno izpopolnjevanje knjižničnih delavcev ter se povezovala z drugimi sorodnimi institucijami doma in v svetu.

Posebno področje njenega delovanja je predstavljala gradnja nove stavbe Narodne in univerzitetne knjižnice. Ko je bilo leta 1987 dogovorjeno, da bo dokončna lokacija za novo stavbo na območju nekdanje tovarne Angora ob Slovenski in Aškerčevi cesti, je Martina Šircelj prevzela strokovno delo pri novogradnji. Bila je članica ocenjevalne komisije za natečajno nalogo Narodne in univerzitetne knjižnice II. Glede ideje o skupni gradnji Narodne in univerzitetne knjižnice in

Centralne tehniške knjižnice (CTK) pa je v *Delu* 2. marca 1990 zapisala, da Narodna in univerzitetna knjižnica ne nasprotuje gradnji obeh knjižnic na enem mestu, temveč želi najbolj racionalno in ustrezno rešitev za obe knjižnici.

Martina Šircelj je imela pomembno vlogo tudi v organiziranju in delovanju stanovskega združenja slovenskih knjižničnih delavcev. Leta 1983 se je osem pokrajinskih bibliotekarskih društev združilo v Zvezo bibliotekarskih društev Slovenije (ZBDS), ki je bila organizirana na delegatskem načelu.

Sprejeti so bili novi dokumenti (statut, poslovnik, pravilniki) in ustanovljene nove sekcije, ki so vsebinsko okrepile delovanje Zveze (sekcije za splošnoizobraževalne, mladinske, šolske, univerzne in specialne knjižnice). Martina Šircelj je postala prva predsednica Zveze bibliotekarskih društev Slovenije, v obdobju 1983–1987. V naslednjih letih so na jesenskih posvetovanjih bibliotekarji obravnavali problematiko informacij v knjižnicah, gradnjo in opremo knjižnic, povezovanje knjižnic v knjižničnem informacijskem sistemu Slovenije in vlogo knjižnic pri posredovanju znanja.

Kot podpredsednica je aktivno je sodelovala tudi v Zvezi društev bibliotečnih delavcev Jugoslavije, ki je aprila 1988 pod vodstvom slovenskega Združenja bibliotekarskih društev Slovenije organizirala strokovno posvetovanje in skupščino na Bledu. Največ pozornosti so namenili izgradnji enotnega knjižničnega sistema v Jugoslaviji, obravnavali pa so tudi aktualno temo »knjižnice in uporabniki« ter nadaljnji razvoj knjižničarstva usmerili k uporabniku. Poleg rednih poročil o delu slovenske in jugoslovanske Zveze je v javnih medijih, predvsem v dnevniku *Delo*, poročala tudi o delu mednarodnega združenja bibliotekarskih društev IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions). Kot predstavnica stanovskega društva in pomočnica ravnatelja Narodne in univerzitetne knjižnice se je redno udeleževala letnih kongresov in seznanjala slovensko strokovno javnost s svetovnimi trendi na področju knjižnične informacijske dejavnosti. Veliko svojih strokovnih objav je namenila problematiki statusa bibliotekarjev, poklicnemu razvoju ter profesionalizaciji bibliotekarske stroke.

V zadnjih letih poklicne kariere je sodelovala tudi pri vzpostavljanju računalniške obdelave ter vzajemne katalogizacije knjižničnega gradiva v Jugoslaviji in Sloveniji, saj naj bi prav vzajemni katalog COBIB omogočil pretok informacij in gradiva med knjižnicami ter njihovimi uporabniki na področju nekdanje skupne države.

V zadnjem daljšem intervjuju v *Prosvetnem delavcu*, 6. februarja 1989, je o usodi knjige v prihodnje in možnosti, da bi njeno mesto prevzela druga sredstva, razmišljala takole:

»Ne. Knjiga je knjiga. To je tiste vrste zapis, ki edini omogoča zares intimno zvezo z bralcem, še posebno pri umetniških stvaritvah. Pravo branje ni le povezovanje črk in besed, saj si pod prebranim nekaj predstavljamo. Prav izrabljanje ustvarjalnih zmogljivosti lastnih predstav je največ vredno. Za otroke pravimo, da imajo zelo bujno domišljijo. To je nekaj zelo ustvarjalnega. In če domišljijo zbudimo z dobro otroško ali mladinsko knjigo, z estetsko zanesljivimi ilustracijami in besedili, potem ostane to v človekovem predstavnem svetu in se prenese tudi na druga področja njegove ustvarjalnosti. Ni pa res, da bo vsak, ki rad bere, kasneje tudi že pisatelj. Lahko bo dober fizik ali kemik ali karkoli drugega, njegova ustvarjalnost se bo pač nekje izrazila. Druga sredstva morda lahko dajo hitrejšo in bolj slikovite informacije kot knjiga, zato so včasih nepogrešljiva. Vendar je to, kar daje knjiga, nekaj posebnega, globljega.«

Za svoje delo je prejela najvišjo državno nagrado s področja bibliotekarstva, Čopovo diplomo, ki jo podeljuje Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Viri

Stopar, K. (ur.). (1997). *50 let društvene dejavnosti: zbornik* (str. 36-38). Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Šetinc, L. (ur.). (1996). *Petdeset let Narodne in univerzitetne knjižnice* (str. 45). Narodna in univerzitetna knjižnica.

Šircelj, M. (intervjuvanec), Lešnik, L. (intervjuvar). (1989). Varno shranjen narodov spomin za prihodnost : z Martino Šircelj o knjižnicah, knjigah, domišljiji in ustvarjalnosti. *Prosvetni delavec*, 40(2), 3.

Šircelj, M. Stavba za dve knjižnici? *Delo*, 32(51), 7.

Lili Hubej

Narodna in univerzitetna knjižnica, Turjaška ulica 1, 1000 Ljubljana
e-pošta: lili.hubej@nuk.uni-lj.si

Irena Sešek

Narodna in univerzitetna knjižnica, Turjaška ulica 1, 1000 Ljubljana
e-pošta: irena.sesek@nuk.uni-lj.si

Izbrana osebna bibliografija Martine Šircelj za obdobje 1957–2010

Mojca Dolgan Petrič

UDK 014.3: 929Šircelj M.

DOI <https://doi.org/10.55741/knj.69.2-3.9>

Uvodno pojasnilo avtorice bibliografije

Literarna komparativistka in bibliotekarska svetovalka Martina Šircelj (1930–2024) je v več kot petdesetih letih objavila okrog sto dvajset različnih avtorskih del s področja bibliotekarstva in književnosti. Njena podrobnejša osebna bibliografija je že bila objavljena leta 1996 v zborniku *Petdeset let Narodne in univerzitetne knjižnice*¹. V tokratni bibliografiji smo dodali avtorske prispevke, ki so izšli po upokojitvi leta 1992. Kot vir podatkov smo uporabili vzajemno bibliografsko bazo COBIB (www.cobiss.si, datum izpisa 26. 8. 2024), listkovni katalog Narodne in univerzitetne knjižnice (knjige in članki do leta 1988) in Digitalno knjižnico Slovenije (www.dlib.si). Zaradi obsežnosti smo v izbrani osebni bibliografiji upoštevali monografska dela in strokovne članke s področja bibliotekarstva, nismo pa vključili naslednjih prispevkov:

- prevodov krajših leposlovnih del, ki so izhajali v otroških in mladinskih revijah *Ciciban*, *Pionirski list*, *Pionir*;
- knjižnih ocen mladinskih literarnih del v časnikih *Delo*, *Naši razgledi*, *Knjižna polica*, *Otrok in družina*, *Borec*;
- kratkih poročil o konferencah ter neobjavljenih referatov in diskusijskih prispevkov na strokovnih srečanjih.

¹ **KASTELIC, Jelka:** Bibliotekarska bibliografija delavcev Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani: 1945-1995 (izbor) / Jelka Kastelic. – V: Petdeset let Narodne in univerzitetne knjižnice / [glavni urednik Lenart Šetinc. – Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1996. – (Zbornik Narodne in univerzitetne knjižnice ; 5). – ISBN 961-6162-06-3. – Str. 113-188

Izpis smo pripravili s pomočjo aplikacije Osebne bibliografije². Bibliografske enote so razvrščene kronološko v formatu izpisa ISO 690 z navedbo vseh avtorjev.

1957

1. ŠIRCELJ, Martina. Zapisano ob 20.000 knjigah : na rob 2. mednarodnega knjižnega sejma. *Ljudska pravica*. 14. nov. 1957, letn. 23, št. 268, str. 6. ISSN 1318-5152. [COBISS.SI-ID 204997379]

1960

2. ŠIRCELJ, Martina. Mladinske in ljudske knjižnice v Münchnu. *Sodobna pota : prosvetna revija*. 1960, letn. 5, št. 9/10, str. 451-456, ilustr. [COBISS.SI-ID 205050883]

1961

3. ŠIRCELJ, Martina. *Bibliografija slovenskih mladinskih del od 1945-1958*. Ljubljana: [M. Šircelj], 1961. 53 f. Pisna naloga za bibliotekarski izpit. [COBISS.SI-ID 49182979]

1962

4. ŠIRCELJ, Martina. Mrzli računi ob Titovem detinstvu. *Naši razgledi : NR*. 6. okt. 1962, letn. 11, št. 19, str. 365. ISSN 0547-3276. [COBISS.SI-ID 205055491]

1963

5. ŠIRCELJ, Martina. Ob novih mladinskih knjigah. *Sodobnost*. 1963, letn. 11, št. 11, str. 1041-1046. ISSN 0038-0482. [COBISS.SI-ID 204067075]

6. ŠIRCELJ, Martina. Pionirska knjižnica v Ljubljani in mladinsko knjižničarstvo v Sloveniji. *Knjižnica : revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti*. 1963, letn. 7, št. 1/2, str. 29-33. ISSN 0023-2424. [COBISS.SI-ID 52908032]

7. ŠIRCELJ, Martina. Les voies de la littérature slovène pour la jeunesse. *Le livre slovène : bulletin d'information de l'Association des écrivains slovènes, du PEN*

² <https://bib.cobiss.net/biblioweb/search/si/slv/conor>

slovène et de l'Association des traducteurs littéraires de Slovénie, Yougoslavie. 1963, letn. 1, št. 2, str. 49-51. ISSN 0459-6242. [COBISS.SI-ID 205010691]

1964

8. ŠIRCELJ, Martina. O našem mladinskem založništvu. *Sodobnost*. 1964, letn. 12, št. 10, str. 1047-1050. ISSN 0038-0482. [COBISS.SI-ID 204067843]

9. ŠIRCELJ, Martina. O šolarskih knjižnicah. *Sodobna pedagogika*. 1964, letn. 15, št. 1/2, str. 43-45. ISSN 0038-0474. [COBISS.SI-ID 205114883]

10. ŠIRCELJ, Martina. Šolske knjižnice in sedemletni načrt. *Knjižnica : revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti*. 1964, letn. 8, št. 1/2, str. 17-21. ISSN 0023-2424. [COBISS.SI-ID 122868224]

11. ŠIRCELJ, Martina. Šolske knjižnice in sedemletni načrt razvoja šolstva. *Prosvetni delavec*. 24. jun. 1964, letn. 15, št. 12, str. 2-3. ISSN 0033-1643. [COBISS.SI-ID 205143811]

1965

12. ŠIRCELJ, Martina. Senčne strani stripov. *Otrok in družina : revija za družinsko in družbeno vzgojo*. 1965, letn. 15, št. 3, str. 89-90. ISSN 0030-6681. [COBISS.SI-ID 205129219]

1966

13. ŠIRCELJ, Martina. Literarna vzgoja. *Dolenjski list*. [Tiskana izd.]. 29. dec. 1966, letn. 17, št. 51/52, str. 9. ISSN 0416-2242. [COBISS.SI-ID 204046083]

14. ŠIRCELJ, Martina. Mednarodna zveza za mladinsko književnost - IBBY. *Otrok in družina : revija za družinsko in družbeno vzgojo*. 1966, letn. 6, št. 10, str. 308-309. ISSN 0030-6681. [COBISS.SI-ID 205048579]

1968

15. ŠIRCELJ, Martina (zbiratelj), JAKOPIN, Gitica (prevajalec), STUPICA, Marlenka (ilustrator). *Sinko nagajivi*. [Ljubljana]: Mladinska knjiga, 1968. 1 zgibanka ([8 str.], ilustr. Najdihojca. [COBISS.SI-ID 1053236]

1969

16. ŠIRCELJ, Martina (intervjuvanec), KUNEJ, Marjana (oseba, ki intervjuva). Ne-pogrešljiv dejavnik pri oblikovanju »kulturne klime« : dvajsetletnica Pionirske knjižnice. *Prosvetni delavec*. 20. nov. 1969, letn. 20, št. 19, str. 8. ISSN 0033-1643. [COBISS.SI-ID 205095939]

17. ŠIRCELJ, Martina, KOBÉ, Marjana. Pred 20-letnico ustanovitve pionirske knjižnice v Ljubljani. *Otrok in družina : revija za družinsko in družbeno vzgojo*. 1969, letn. 9, št. 3, str. 86-87. ISSN 0030-6681. [COBISS.SI-ID 205147139]

18. ANDERSEN, Hans Christian, KRESAL, Rudolf (prevajalec), ŠIRCELJ, Martina (avtor dodatnega besedila). *Snežna kraljica*. [Ljubljana]: Mladinska knjiga, 1969. 91 str. Moja knjižnica, letn. 3, razr. 5, knj. 1, = 5, 13. [COBISS.SI-ID 1902600]

19. ŠIRCELJ, Martina. Sproščati in usmerjati : Pionirska knjižnica 1949-1969. *Naši razgledi : NR*. 19. dec. 1969, letn. 18, št. 24, str. 735-736. ISSN 0547-3276. [COBISS.SI-ID 205134851]

1970

20. ŠIRCELJ, Martina. Dvajset let Pionirske knjižnice v Ljubljani. *Knjižnica : revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti*. 1970, letn. 14, št. 1/4, str. 90-92. ISSN 0023-2424. [COBISS.SI-ID 76281856]

21. ŠIRCELJ, Martina, KOBÉ, Marjana. *Literary interests and literary education of young readers in Socialist republic of Slovenia*. Ljubljana: [s. n.], 1970. [III], 15 str. [COBISS.SI-ID 177186048]

1971

22. ŠIRCELJ, Martina. 60 let Kristine Brenkove. *Delo*. [Tiskana izd.]. 28. okt. 1971, letn. 13, št. 294, str. 5. ISSN 0350-7521. [COBISS.SI-ID 205138435]

23. ŠIRCELJ, Martina, JEREB, Elza (prevajalec). Littérature slovène pour la jeunesse. *Le livre slovène : bulletin d'information de l'Association des écrivains slovènes, du PEN slovène et de l'Association des traducteurs littéraires de Slovénie, Yougoslavie*. 1971, letn. 9, št. 2/3, str. 38-41. ISSN 0459-6242. [COBISS.SI-ID 205040131]

24. ŠIRCELJ, Martina. Osnove standardov za mrežo pionirskih in mladinskih knjižnic na področju mesta Ljubljane. *Obvestila Republiške matične knjižnice*. 1971, št. 7, str. 12-15. ISSN 2820-395X. [COBISS.SI-ID 205117699]

25. ŠIRCELJ, Martina. Osnutek standardov šolskih knjižnic. *Knjižnica : revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti*. 1971, letn. 15, št. 1/2, str. 48-53. ISSN 0023-2424. [COBISS.SI-ID 52675840]

26. ŠIRCELJ, Martina. Patriotizem v mladinski književnosti. 1. *Jezik in slovstvo*. [Tiskana izd.]. marec 1970/71, letn. 16, št. 6, str. 179-182. ISSN 0021-6933. [COBISS.SI-ID 16708141]

27. ŠIRCELJ, Martina. Patriotizem v mladinski književnosti. 2. *Jezik in slovstvo*. [Tiskana izd.]. april 1970/71, letn. 16, št. 7, str. 209-212. ISSN 0021-6933. [COBISS.SI-ID 16710701]

28. ŠIRCELJ, Martina. Patriotizem v mladinski literaturi. *Naši razgledi : NR*. 26. mar. 1971, letn. 20, št. 6 (461), str. 174-176. ISSN 0547-3276. [COBISS.SI-ID 204064259]

29. ŠIRCELJ, Martina (urednik). *Svobodna Primorska : [kronika narodnoosvobodilnega boja na Primorskem]*. Ljubljana: Odbor za zbor slovenskih pionirjev v Trnovskem gozdu pri Zvezi prijateljev mladine Slovenije, 1971. 60 str., ilustr. [COBISS.SI-ID 1568030]

1972

30. MILČINSKI, Fran, ŠIRCELJ, Martina (urednik, avtor dodatnega besedila), BIROLA, Gvido (ilustrator), GASPARI, Maksim (ilustrator), VAVPOTIČ, Ivan (ilustrator). *Bilo je nekoč ---*. [Ljubljana]: Mladinska knjiga, 1972. 97 str., ilustr. Moja knjižnica, letn. 4, razr. 3, knj. 1, = 3, 17. [COBISS.SI-ID 28777985]

31. ŠIRCELJ, Martina. Leposlovne knjige za mladino v letih 1970 in 1971 na slovenskem knjižnem trgu. *Otrok in knjiga : revija za vprašanja mladinske književnosti, književne vzgoje in s knjigo povezanih medijev*. 1972, št. 1, str. 48-51. ISSN 0351-5141. [COBISS.SI-ID 7827486]

32. ŠIRCELJ, Martina. Otroška literarna kreativnost v slovenskem mladinskem tisku. *Otrok in knjiga : revija za vprašanja mladinske književnosti, književne vzgoje in s knjigo povezanih medijev*. 1972, št. 1, str. 115-120. ISSN 0351-5141. [COBISS.SI-ID 7841822]

33. ŠIRCELJ, Martina, KOBÉ, Marjana (avtor, urednik, prevajalec), GERLOVIČ, Alenka. *Ura pravljic*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1972. 118 str., 12 str. ilustr. pril. Zbirka *Otrok in knjiga*, knj. 1. [COBISS.SI-ID 7151105]

1973

34. HAZARD, Paul, BORKO, Božidar (prevajalec), ŠIRCELJ, Martina (avtor dodatnega besedila). *Knjige, otroci in odrasli ljudje*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1973. 118 str. Zbirka Otrok in knjiga, knj. 2. [COBISS.SI-ID 7151617]

1974

35. ŠIRCELJ, Martina. O oblikah dela in vključevanja doraščajoče mladine v knjižnicah. *Knjižnica : revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti*. Letn. 18, št. 1/2 (1974), str. 19-28. ISSN 0023-2424. [COBISS.SI-ID 50544128]

36. ŠIRCELJ, Martina. Vključevanje doraščajoče mladine v knjižnično dejavnost. *Naši razgledi : NR*. 25. jan. 1974, letn. 23, št. 2 (529), str. 30-31. ISSN 0547-3276. [COBISS.SI-ID 204060163]

1975

37. ŽNIDAR, Andra, ŠIRCELJ, Martina. Bibliografija mladinskih knjig s tematiko NOB 1945-1974. *Otrok in knjiga : revija za vprašanja mladinske književnosti, književne vzgoje in s knjigo povezanih medijev*. 1975, št. 3, str. 79-88. ISSN 0351-5141. [COBISS.SI-ID 8079646]

38. KOBE, Marjana, ŠIRCELJ, Martina, ŽNIDAR, Andra. Izbor knjig iz slovenske knjižne produkcije za mladino v letih 1973-1974. *Otrok in knjiga : revija za vprašanja mladinske književnosti, književne vzgoje in s knjigo povezanih medijev*. 1975, št. 3, str. 89-109. ISSN 0351-5141. [COBISS.SI-ID 2141001]

39. KOBE, Marjana, ŠIRCELJ, Martina, ŽNIDAR, Andra. Izbor knjig iz slovenske knjižne produkcije za mladino v letu 1972. *Otrok in knjiga : revija za vprašanja mladinske književnosti, književne vzgoje in s knjigo povezanih medijev*. 1975, št. 2, str. 115-123. ISSN 0351-5141. [COBISS.SI-ID 2140745]

40. ŠIRCELJ, Martina. *Izveštaj o radu Komisije za šolske i pionirske biblioteke kod Saveza društava bibliotekara Jugoslavije*. [Sarajevo: Savez društava bibliotekara Jugoslavije, Komisija za šolske i pionirske biblioteke, 1975]. 3 f. [COBISS.SI-ID 184111363]

41. ŠIRCELJ, Martina. Opozorilo na neko literarno delo. *Otrok in knjiga : revija za vprašanja mladinske književnosti, književne vzgoje in s knjigo povezanih medijev*. 1975, št. 2, str. 78-81. ISSN 0351-5141. [COBISS.SI-ID 7866398]

42. ŠIRCELJ, Martina. Patriotizem v mladinski literaturi. *Otrok in knjiga : revija za vprašanja mladinske književnosti, književne vzgoje in s knjigo povezanih medijev*. 1975, št. 3, str. 34–41. ISSN 0351-5141. [COBISS.SI-ID 8055070]

43. ŠIRCELJ, Martina, KERNEL, Irena, BONČA, Miloš. *Poročilo o študijskem ogledu osrednjih javnih knjižnic v Stuttgartu in Münchnu od 28. septembra do 4. oktobra 1975*. [Ljubljana: samozaložba, 1975]. 20, 5, [1] f. [COBISS.SI-ID 4757561]

1976

44. ŠIRCELJ, Martina. Nekaj smernic o nadaljnjem razvoju šolskih knjižnic. *Obvestila Republiške matične knjižnice*. 1976, št. 15, str. 30–32. ISSN 2820-395X. [COBISS.SI-ID 205075203]

45. KERNEL, Irena, ŠIRCELJ, Martina. *Osnutek programskih osnov za dejavnost osrednje knjižnice v okviru delavsko-izobraževalnega centra v Ljubljani*. Ljubljana: Skupnost ljubljanskih splošnoizobraževalnih knjižnic, 1976. 35 f., [16] f. pril. [COBISS.SI-ID 5176377]

1977

46. ŠIRCELJ, Martina. *O knjigah in knjižnicah za mladino*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1977. 119 str. *Otrok in knjiga*, 7. [COBISS.SI-ID 7152641]

1978

47. ŠIRCELJ, Martina. *Handicapping conditions in Kenya with special emphasis on children : an annotated bibliography*. Nairobi: Bureau of Educational Research, Faculty of Education, University of Nairobi, [1978]. [18] f. [COBISS.SI-ID 73686272]

48. ŠIRCELJ, Martina. Kratek oris razvoja slovenskega mladinskega slovstva. *Otrok in knjiga : revija za vprašanja mladinske književnosti, književne vzgoje in s knjigo povezanih medijev*. 1978, št. 7, str. 9–14. ISSN 0351-5141. [COBISS.SI-ID 9473054]

49. ŠIRCELJ, Martina. *Preschool education : an annotated bibliography*. Nairobi: Bureau of Educational Research, Faculty of Education, University of Nairobi, 1978. [15] f. [COBISS.SI-ID 73686528]

50. ŠIRCELJ, Martina. *Review of literature concerning mentally and physically disabled/handicapped children in Kenya*. [Nairobi]: Bureau of Educational

Research, Faculty of Education, University of Nairobi, [1978]. [7] f. [COBISS.SI-ID 73685760]

51. ŠIRCELJ, Martina. Šolska knjižnica v celodnevni šoli. *Otrok in družina : revija za družinsko in družbeno vzgojo*. 1978, letn. 27, št. 10, str. 12. ISSN 0030-6681. [COBISS.SI-ID 205140227]

1979

52. ŠIRCELJ, Martina. Knjižnice in apartheid : ostro ločene razvojne poti v Južno-afriški republiki. *Delo*. [Tiskana izd.]. 6. dec. 1979, letn. 21, št. 283, str. 15. ISSN 0350-7521. [COBISS.SI-ID 205039619]

53. ŠIRCELJ, Martina. Nacionalni samomor Kosancev v luči začetkov kosanskega pismenstva. *Naši razgledi : NR*. 14. dec. 1979, letn. 28, št. 23, str. 696-697, 28. dec. 1979, letn. 28, št. 24, str. 730-731. ISSN 0547-3276. [COBISS.SI-ID 205069059]

54. ŠIRCELJ, Martina. Ustno izročilo v novi luči : znanstveniki črne celine odkrivajo preteklost svojih ljudstev. *Delo*. [Tiskana izd.]. 19. jul. 1979, letn. 21, št. 166, str. 15, 26. jul. 1979, letn. 21, št. 172, str. 14. ISSN 0350-7521. [COBISS.SI-ID 205009923]

1980

55. ŠIRCELJ, Martina. Afriške pripovedi in pripovedniki : malo je belih ljudi, ki bi se jim zdelo vredno prisluhniti zgodbam starcev in stark. *Delo*. [Tiskana izd.]. 21. avg. 1980, letn. 22, št. 195, str. 15. ISSN 0350-7521. [COBISS.SI-ID 205037571]

56. ŠIRCELJ, Martina. Naloge ne morejo biti sporne : šolska knjižnica v sistemu usmerjenega izobraževanja. *Delo*. [Tiskana izd.]. 28. feb. 1980, letn. 22, št. 48 (149), str. 14. ISSN 0350-7521. [COBISS.SI-ID 205072387]

1981

57. ŠIRCELJ, Martina. Gradiva bodo ohranili : odgovor NUK glede usode Francoske zbirke. *Delo*. [Tiskana izd.]. 3. nov. 1981, letn. 23, št. 255, str. 9. ISSN 0350-7521. [COBISS.SI-ID 220589824]

58. ŠIRCELJ, Martina. Radio odriva knjigo : knjižnice in dežele v razvoju. *Delo*. [Tiskana izd.]. 27. avg. 1981, letn. 23, št. 197, str. 8-9. ISSN 0350-7521. [COBISS.SI-ID 205122051]

59. ŠIRCELJ, Martina. Vsebinske in organizacijske zasnove delovanja šolske knjižnice-mediateke. *Vzgoja in izobraževanje : revija za teoretična in praktična vprašanja vzgojno izobraževalnega dela*. [Tiskana izd.]. 1981, letn. 12, št. 2, str. 31-34. ISSN 0350-5065. [COBISS.SI-ID 205003523]

1983

60. ŠIRCELJ, Martina. Dela in naloge šolskega knjižničarja v sodobnem vzgojno-izobraževalnem procesu. *Knjižnica : revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti*. 1983, letn. 27, št. 1/4, str. 33-36. ISSN 0023-2424. [COBISS.SI-ID 59235072]

61. ŠIRCELJ, Martina. Kako je »Pionir« oblikoval svojo podobo. *Otrok in knjiga : revija za vprašanja mladinske književnosti, književne vzgoje in s knjigo povezanih medijev*. 1983, št. 18, str. 44-46. ISSN 0351-5141. [COBISS.SI-ID 204857091]

1984

62. BEVK, France, ŠIRCELJ, Martina (avtor dodatnega besedila). *France Bevk*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1984. 3 zv. (218; 228; 256 str.). Izbrana mladinska beseda. [COBISS.SI-ID 14599681]

63. ŠIRCELJ, Martina. Kako potešiti lakoto s »kosilom brez jedi«? : po strokovnem posvetovanju slovenskih bibliotekarjev v Titovem Velenju. *Delo*. [Tiskana izd.]. 1. dec. 1984, letn. 26, št. 279, str. 4. ISSN 0350-7521. [COBISS.SI-ID 205038083]

64. ŠIRCELJ, Martina. »Kjer je volja, se najde tudi pot« : mednarodna konferenca Zveze bibliotekarskih društev (INFLA), ki je bila prvič v Afriki - v Nairobiju. *Delo*. [Tiskana izd.]. 18. okt. 1984, letn. 26, št. 244, str. 7. ISSN 0350-7521. [COBISS.SI-ID 205038339]

65. ŠIRCELJ, Martina. Knjižnice morajo zaživeti z učenci in učitelji : mesto šolskih knjižnic v sodobnem knjižnično-informacijskem sistemu. *Prosvetni delavec*. 10. sep. 1984, letn. 35, št. 13, str. 7. ISSN 0033-1643. [COBISS.SI-ID 145043203]

66. ŠIRCELJ, Martina. Mesto šolskih knjižnic v sodobnem knjižnično-informacijskem sistemu. *Knjižnica : revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti*. Letn. 28, št. 3/4 (1984), str. 211-217. ISSN 0023-2424. [COBISS.SI-ID 49086464]

67. ŠIRCELJ, Martina. Opozorilo na neko nespremenjeno stanje. *Knjižnica : revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti*. Letn. 28, št. 3/4 (1984), str. 241-242. ISSN 0023-2424. [COBISS.SI-ID 58971392]

1985

68. ŠIRCELJ, Martina (urednik, prevajalec, avtor dodatnega besedila). *Drevo življenja : [afriške pripovedke]*. [Ljubljana]: Mladinska knjiga, 1985. 284 str., ilustr. Zbirka Zlata ptica. [COBISS.SI-ID 412446]

69. ŠIRCELJ, Martina. Knjižnice - prijazno okolje za bralce : ob posvetovanju slovenskih knjižničarjev, ki se danes začne v Ljubljani - Gradnja in oprema knjižnic. *Delo*. [Tiskana izd.]. 17. okt. 1985, letn. 27, št. 242, str. 7. ISSN 0350-7521. [COBISS.SI-ID 205039363]

70. ŠIRCELJ, Martina. Moderna knjižnica - že brez knjig : računalniška doba omogočila izredno dostopnost informacij : otroška bolezen naše nepovezanosti. *Delo*. [Tiskana izd.]. 22. avg. 1985, letn. 27, št. 194, str. 7. ISSN 0350-7521. [COBISS.SI-ID 205052675]

71. ŠIRCELJ, Martina. Splošna dostopnost informacij in publikacij. *Knjižnica : revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti*. Letn. 29, št. 1 (1985), str. 35-39. ISSN 0023-2424. [COBISS.SI-ID 48309504]

1986

72. ŠIRCELJ, Martina (avtor dodatnega besedila), DOLAR, Jaro (avtor dodatnega besedila). *From the treasury of the Slovene National Library = Iz zakladnice slovenske narodne knjižnice*. Ljubljana: National and University Library = Narodna in univerzitetna knjižnica, 1986. 16 str. [COBISS.SI-ID 1996290]

73. ŠIRCELJ, Martina, MLEKUŽ, Lado (ilustrator), PRIMOŽIČ, Edo (ilustrator). *Josip Ribičič : [v besedi in sliki]*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1986. 36 str., ilustr. Zbirka Obrazi. [COBISS.SI-ID 20597249]

74. ŠIRCELJ, Martina (intervjuvanec), MARTELANC, Tomo (intervjuvanec), FILO, Breda (intervjuvanec), KOKOLE, Jože (intervjuvanec), KRAMBERGER, Darja (intervjuvanec), SEPE, Miša (intervjuvanec), KANIČ, Ivan (intervjuvanec), SAPAČ, Irena (intervjuvanec), KOBÉ, Tomaž (intervjuvanec), FORSTNERIČ, France (osebja, ki intervjujeta). Knjižnice kot povezana mreža središč informacij in znanja : okrogla miza. *Delo*. [Tiskana izd.]. 23. okt. 1986, letn. 28, št. 248, str. 4, portreti. ISSN 0350-7521. [COBISS.SI-ID 182270979]

75. POPOVIČ, Mirko, MARTELANC, Ana, ŠIRCELJ, Martina, KOKOLE, Jože. *Sistem univerznih knjižnic in specializiranih INDOK centrov : (1. faza) : [poročilo o delu za leto 1986]*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1986. 91 f., tabele. [COBISS.SI-ID 247237632]

76. ŠIRCELJ, Martina. Slovensko knjižničarstvo je ujelo korak s časom. *Delo*. [Tiskana izd.]. 21. avg. 1986, letn. 28, št. 194, str. 9. ISSN 0350-7521. [COBISS.SI-ID 205131779]

77. ŠIRCELJ, Martina. Strokovni izpit kot preverjanje strokovne usposobljenosti za opravljanje poklica v knjižnično-informacijski dejavnosti. V: *Stručni bibliotekarski ispiti u SFR Jugoslaviji*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 1986. Str. 31-36 [COBISS.SI-ID 205649411]

78. KAMENIK, Ignac, ŠIRCELJ, Martina. *Šolska knjižnica : medioteka v srednjem usmerjenem izobraževanju*. [Popravljen izd.]. Ljubljana: [s. n.], 1986. 21 str. [COBISS.SI-ID 20580609]

1987

79. ŠIRCELJ, Martina. Formiranje programskih osnova za izgradnjo NUK II. *Bibliotekarstvo : godišnjak Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine*. Br. 32 [i. e. 33] (1987), str. 26-34. ISSN 0006-1832. [COBISS.SI-ID 1249030]

80. BEVK, France, ŠIRCELJ, Martina (avtor dodatnega besedila). *Grivarjevi otroci ; Pastirci ; Pestrna*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987. 218 str. [COBISS.SI-ID 896542]

81. ŠIRCELJ, Martina. Knjižnice in njihova vloga v sodobnem svetu : pred kongresom IFLA. *Delo*. [Tiskana izd.]. 13. avg. 1987, letn. 29, št. 186, str. 9. ISSN 0350-7521. [COBISS.SI-ID 205039107]

82. ŠIRCELJ, Martina. Ob drugem posvetu specialnih knjižnic = At the second meeting of special libraries. V: *Vloga specialnih knjižnic pri pospeševanju družbenega in gospodarskega razvoja : II. posvetovanje sekcije za specialne knjižnice Zveze bibliotekarskih društev Slovenije : Ljubljana, 9. in 10. november 1987 : [zbornik referatov]*. V Ljubljani: Centralna tehniška knjižnica, 1987. Str. 15-18. ISBN 86-81017-01-2. [COBISS.SI-ID 1797909]

83. ŠIRCELJ, Martina, KORŽE-STRAJNAR, Ančka. *Programske osnove gradnje NUK II*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, Bibliotekarski raziskovalni center, 1987. [42] str. [COBISS.SI-ID 4992770]

84. ŠIRCELJ, Martina. Samo profesionalizacija zagotavlja kvalitetno delo : vloga knjižnic. *Delo*. [Tiskana izd.]. 1. okt. 1987, letn. 29, št. 228, str. 7. ISSN 0350-7521. [COBISS.SI-ID 205125635]

1988

85. ŠIRCELJ, Martina. Stališča IFLA o AV gradivu in zaščita knjižničnih gradiv pri nas. V: BAHOR, Stanislav (ur.). *Zapisi znanja v informacijski dobi*. V Ljubljani: Narodna in univerzitetna knjižnica : Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, 1988. Str. [25-31]. ISBN 86-7265-005-0. [COBISS.SI-ID 6496000]

86. ŠIRCELJ, Martina. Za status nepogrešljivosti v informacijski družbi. *Delo*. [Tiskana izd.]. 28. apr. 1988, letn. 30, št. 99, str. 7. ISSN 0350-7521. [COBISS.SI-ID 205001987]

1989

87. ŠIRCELJ, Martina. Status bibliotekarjev : kratek problemski prikaz ankete o statusu bibliotekarjev v nekaterih južnoevropskih deželah. *Knjižnica : revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti*. 1989, letn. 33, št. 3/4, str. 97-102. ISSN 0023-2424. [COBISS.SI-ID 11179778]

88. ŠIRCELJ, Martina (intervjuvanec), LEŠNIK, Lučka (oseba, ki intervjuva). Varo shranjen narodov spomin za prihodnost : z Martino Šircelj o knjižnicah, knjigah, domišljiji in ustvarjalnosti. *Prosvetni delavec*. Letn. 40, št.2 (6. feb. 1989), str.3. ISSN 0033-1643. [COBISS.SI-ID 45218816]

1990

89. ŠIRCELJ, Martina. Stavba za dve knjižnici?. *Delo*. [Tiskana izd.]. Letn. 32, št. 51 (2. mar. 1990), str. 7. ISSN 0350-7521. [COBISS.SI-ID 17140736]

90. KOBÉ, Marjana, PAHOR, Nataša, STRUŽNIK, Ema, ŠIRCELJ, Martina, ZRIMŠEK, Ivo. *Vzgojno-izobraževalno delo v šolski knjižnici-mediateki*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 1990. 71 str., ilustr. [COBISS.SI-ID 507400]

1991

91. ŠIRCELJ, Martina. Ali je bila priredba potrebna?. *Delo*. [Tiskana izd.]. 24. jan. 1991, letn. 33, št. 19, str.14. ISSN 0350-7521. [COBISS.SI-ID 22620416]

92. ŠIRCELJ, Martina. Profesionalizacija in etični kodeks knjižničarstva. *Knjižnica : revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti*. Letn. 35, št.2/3 (1991), str. 7-16. ISSN 0023-2424. [COBISS.SI-ID 28168960]

1992

93. ŠIRCELJ, Martina. Šolska knjižnica v vlogi knjižničnega multimedijskega informacijskega centra. *Didakta*. št. 5 (1992), str. 16-19. ISSN 0354-0421. [COBISS.SI-ID 45530880]

1993

94. BERČIČ, Branko, ŠIRCELJ, Martina. Narodna in univerzitetna knjižnica. V: JAVORNIK, Marjan (ur.), VOGLAR, Dušan (ur.), DERMASTIA, Alenka (ur.). *Enciklopedija Slovenije*. 1. natis. Ljubljana: Mladinska knjiga. 1993, knj. 7, str. 300-302, ilustr. [COBISS.SI-ID 220965632]

95. BAHOR, Stanislav, BON, Milena, GORIČKI, Vera, MOHOR, Miha, STEINBUCH, Majda, STRUŽNIK, Ema, ŠIRCELJ, Martina. *Vzgojno-izobraževalno delo v šolski knjižnici srednje šole*. 1. natis. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1993. 219 str., ilustr. ISBN 86-7759-185-0. [COBISS.SI-ID 36192000]

1995

96. BAHOR, Stanislav, BON, Milena, GORIČKI, Vera, MOHOR, Miha, STEINBUCH, Majda, STRUŽNIK, Ema, ŠIRCELJ, Martina. *Vzgojno-izobraževalno delo v šolski knjižnici srednje šole*. 2., popravljena izd. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 1995. 214 str., ilustr. ISBN 86-7759-325-X. [COBISS.SI-ID 53788672]

97. GODEC, Rupko, ŠIRCELJ, Martina, MATIČETOV, Milko, GOŠNIK-GODEC, Ančka (ilustrator). *Zanke zavozlanke*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995. 16 str., ilustr. Zbirka Sonček. ISBN 86-11-14491-0. [COBISS.SI-ID 52893440]

1997

98. ŠIRCELJ, Martina (intervjuvanec), CAR-DRLJE, Milena (oseba, ki intervjuva). Nekoč harmonija, danes porušeni odnosi med človekom in naravo, jutri ---? : pogovor z gospo Martino Šircelj. *Naša žena : prva slovenska ženska in družinska revija*. [Tiskana izd.]. 1997, št. 3, str. 14-15, ilustr. ISSN 0350-9737. [COBISS.SI-ID 77798144]

2000

99. ŠIRCELJ, Martina. Ogrožena nacija : finska lekcija. *Delo*. [Tiskana izd.]. 10. avg. 2000, letn. 42, št. 185, str. 16, ilustr. ISSN 0350-7521. [COBISS.SI-ID 110673152]

2001

100. ŠIRCELJ, Martina. Rastoča knjiga. *Delo*. [Tiskana izd.]. 17. jan. 2001, letn. 43, št. 13, str. 19. ISSN 0350-7521. [COBISS.SI-ID 112310528]

2008

101. ŠIRCELJ, Martina. Pogled izza zrcala. *Delo*. [Tiskana izd.]. 5. mar. 2008, letn. 50, št. 53, str. 20. ISSN 0350-7521. [COBISS.SI-ID 238676736]

102. ŠIRCELJ, Martina, SAKSIDA, Igor, JAMNIK, Tilka, GRAFENAUER, Niko, KRAMBERGER, Darja, TANCER-KAJNIH, Darka. 70 let Marjane Kobe. *Otrok in knjiga : revija za vprašanja mladinske književnosti, književne vzgoje in s knjigo povezanih medijev*. 2008, letn. 35, št. 71, str. 82-87, portret. ISSN 0351-5141. [COBISS.SI-ID 7496265]

2010

103. ŠIRCELJ, Martina. Franček Bohanec (1923-2010) : v spomin. *Večer*. [Tiskana izd.]. 11. okt. 2010, letn. 66, [št.] 236, str. 13, portret. ISSN 0350-4972. [COBISS.SI-ID 65697537]

Mojca Dolgan Petrič, spec., nižja bibliotekarska svetnica

Narodna in univerzitetna knjižnica, Turjaška ulica 1, 1000 Ljubljana
e-pošta: mojca.dolgan@nuk.uni-lj.si

LIBRARY

Journal of Library and Information Science

Aims and Scope

LIBRARY was inceptioned in 1957 by the Association of Slovenian Librarians. As in 1984 the association changed its name, LIBRARY became the official journal of the Slovenian Library Association. LIBRARY publishes refereed articles and short communications presenting recent scientific and professional achievements in library and information science, book studies and related fields. LIBRARY aspires to support and stimulate the development of theory and practice and to raise the knowledge and skills of professional staff. The LIBRARY is published three times per year (two single issues and one double issue).

It is indexed in:

LISA (CSA), Directory of Open Access Journals (DOAJ), LISTA (EBSCO), European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences (ERIH PLUS), Proquest Research Library, ProQuest Library Science and IBZ. The journal is open access, fulltext articles are available at journal's web page, LISA, Google Scholar, dLib and COBISS/OPAC.

Previous Editors of LIBRARY:

Maks Veselko 1957–1958

Branko Berčič, PhD 1958–1962

Maks Veselko 1963–1964

Jože Munda 1965–1969

Maks Veselko 1970–1971

Vlasta Pacheiner 1972–1973

Bruno Hartman, PhD 1974–1979

Jože Šifrer 1980–1985

Jelka Gazvoda 1986–1999

Melita Ambrožič, PhD 2000–2005

Eva Kodrič-Dačić, PhD 2005–2009

Primož Južnič, PhD (Ed.-in-Chief) 2010–2011

Branka Badovinac (Man. Ed.) 2010–2011

Alenka Kavčič-Čolić, PhD (Ed.-in-Chief) 2012–2015

Ines Vodopivec, PhD (Man. Ed.) 2012–2015

Gorazd Vodeb, PhD (Ed.-in-Chief) 2016–2019

Damjana Vovk (Man. Ed.) 2016–2020

Irena Eiselt, PhD (Ed.-in-Chief) 2019–2020

Mojca Rupar Korošec, PhD (Man. Ed.) 2021–2023

LIBRARY. Journal of Library and Information Science

Volume 69, Number 2–3 (2025)

UDK 02

ISSN 0023-2424 (print edition)

ISSN 1581-7903 (electronic edition)

Founded by: Slovenian Library Association

Published by: Slovenian Library Association and University of Ljubljana Press

For the Publisher: Damjana Vovk, president of the Slovenian Library Association and Gregor Majdič, PhD, the Rector of the University of Ljubljana

Issued by: Slovenian Library Association and Ljubljana University Press, Faculty of Arts

For the issuer: Damjana Vovk, president of the Slovenian Library Association and Mojca Schlamberger Brezar, PhD, Dean of the Faculty of Arts

Editor: Polona Vilar, PhD

Technical editor: Mojca Preglau

Editorial Board: Melita Ambrožič, PhD, Branka Badovinac, M.A., Doris Dekleva Smrekar, PhD, Romana Fekonja, Dunja Legat, M.A., Sabina Fras Popović, PhD, Jan Pisanski, PhD

International Editorial Board: Boris Bosančić, PhD, Sveučilište J. J. Strossmayerja u Osijeku (Croatia), Wolfram Horstmann, PhD, Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek, Gottingen (Germany), Sofija Klarin Zadravec, PhD, Nacionalna i sveučilišna knjižnica (Croatia), Günter Mühlberger, PhD, Leopold-Franzens-Universität Innsbruck (Austria), Kornelija Petr Balog, PhD, Sveučilište J. J. Strossmayerja u Osijeku (Croatia), Abigail Potter, M.A., Library of Congress (USA), Jurgita Rudžionienė, PhD, Univerza v Vilniusu (Lithuania), David Bawden, PhD, City, University of London (United Kingdom), Drahomira Cupar, PhD, Sveučilište u Zadru (Croatia), Jasmina Ninkov, Biblioteka grada Beograda (Serbia)

Editorial Advisory Council: Polonca Kavčič (Chair), Marijana Abe, Jerneja Ferlež, PhD, Branka Kerec Prekošek, Tanja Merčun Kariž, PhD

Slovene language editing: Anja Muhvič

English language editing and translations of English: Lea Greenberg

Translations of Croatian: Polona Vilar, PhD

Croatian language editing: Renata Petrušić

Fee for print-on-demand issue: 33 EUR (only entire volume is printed).

For members of regional library associations and LIS related institutions print fee is included in the annual membership fee of the Slovenian Library Association.

Editorial office address: Revija Knjižnica, Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, Turjaška 1, SI 1000 Ljubljana, Slovenija

E-mail: revija.knjiznica@zbds-zveza.si

Official web page: <https://journals.uni-lj.si/knjiznica>

Cover design: Miha Golob

Logo design: Zdravko Vatovec

Designed by: Grafični atelje Visočnik

Printed by: Dravski tisk

Printrun: 500 copies

The journal is published with the support of: Ministry of Culture, Slovenian Research and Innovation Agency, members of regional library associations and Slovenian Library Association

Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)